

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI

İNSAN HAKLARININ YERELLEŞMESİ VE KENTSEL POLİTİKALAR
BAĞLAMINDA İNSAN HAKLARI KENTİ

Doktora Tezi

Eser CANALIOĞLU ÇINAR

Ankara, 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI

İNSAN HAKLARININ YERELLEŞMESİ VE KENTSEL POLİTİKALAR
BAĞLAMINDA İNSAN HAKLARI KENTİ

Doktora Tezi

Eser CANALİOĞLU ÇINAR

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ayşegül MENGİ

Ankara, 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI

İNSAN HAKLARININ YERELLEŞMESİ VE KENTSEL POLİTİKALAR
BAĞLAMINDA İNSAN HAKLARI KENTİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ayşegül MENGİ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Prof. Dr. Ruşen KELEŞ

.....

2- Prof. Dr. Ayşegül MENGİ

.....

3- Prof. Dr. Kıvılcım ERTAN

.....

4- Prof. Dr. Nazlı YÜCEL BATMAZ

.....

5- Doç. Dr. Can Giray ÖZGÜL

.....

Tez Savunması Tarihi: 27/11/2024

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Prof. Dr. Ayşegül Mengi danışmanlığında hazırladığım “İnsan Haklarının Yerelleşmesi ve Kentsel Politikalar Bağlamında İnsan Hakları Kenti (Ankara, 2024)” adlı doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim. (02/12/2024)

Eser Canalıoğlu Çınar

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
GİRİŞ.....	1
Tezin Konusu.....	2
Tezin Önemi ve Amacı	5
Tezin Kavramsal Çerçevesi.....	5
Tezin Varsayımları	8
Araştırma Soruları	9
Tezin Yöntemi	10
Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	10
BİRİNCİ BÖLÜM: İNSAN HAKLARININ MEKÂNA YANSIMASI.....	12
1.1. Kentte İnsan Hakları: İnsan Haklarının Kentle ve Kent Yönetimleriyle Etkileşimi	12
1.2. Kent, Demokrasi ve Yurttaşlık İlişkisi Ekseninde İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi	15
1.2.1. Antik Yunan Kent Devletlerinde Demokrasi, Yurttaşlık, İnsan Hakları ve Hümanizm Düşüncesi	16
1.2.2. Antik Roma’da Kent, Cumhuriyet, İmparatorluk, Yurttaşlık, Kozmopolitlik, Hak Anlayışı ve Hümanizma	26
1.2.3. Ortaçağ Kentleri ve Komün Yönetimleri	33
1.2.4. Hümanizma ve Rönesans Kentleri	41
1.2.5. Burjuva Kentleri	43
1.2.6. İnsan Hakları ve Aydınlanma Kenti: İnsan Hakları Yönünden Özgürlükçü ve Seküler Yaklaşımın Gelişimi.....	47
1.2.7. Sanayi Kentleri	48
1.3. Yirminci Yüzyılda Modern Anlamda İnsan Haklarının Gelişimi ve Kentsel Mekânla Etkileşimi Kapsamında Kent Yönetimlerinin Rolü.....	51
1.4. İnsan Hakları Devletinden İnsan Hakları Kentine.....	59
İKİNCİ BÖLÜM: İNSAN HAKLARI KENTİ.....	69
2.1. İnsan Hakları Kenti Kavramı ve Tanımı	69
2.2. İnsan Hakları Kentinin Aktörleri ve Paydaşları	74
2.3. İnsan Hakları Kentinin Gelişim Süreci	77
2.4. İnsan Haklarının Yerelleşmesi	81
2.5. İnsan Hakları Kentinin Özellikleri	87
2.6. İnsan Hakları Kentinin Parametreleri	92

2.6.1. İnsan Hakları Kent Şartları	93
2.6.2. İnsan Hakları Kentleri Ağları.....	97
2.6.3. İnsan Haklarının Kentlerde Kurumsallaşması	100
2.7. Kentleri İnsan Hakları İlkelerini Yansıtacak Mekânlara Dönüştürmek ...	102
2.7.1. Kentlerin İnsan Haklarının Gerçekleştirilmesine Katılımı.....	103
2.7.2. Birleşmiş Milletler’de İnsan Hakları Kenti Vurgusu	104
2.7.3. Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği’nde İnsan Hakları Kenti Vurgusu	110
2.8. Dünyada İnsan Hakları Kenti Uygulamaları	117
2.8.1. İlk İnsan Hakları Kenti Rosario	117
2.8.2. Avrupa’da İnsan Hakları Kenti Örnekleri.....	119
2.8.2.1. İspanya: Barselona	119
2.8.2.2. Avusturya: Graz ve Salzburg	123
2.8.2.3. Hollanda: Utrecht ve Amsterdam	125
2.8.2.4. İngiltere: York	126
2.8.3. Asya’nın İlk İnsan Hakları Kenti Olan Gwangju	129
2.8.4. Kanada’da İnsan Hakları Kenti Yaklaşımı	131
2.8.5. Amerika Birleşik Devletleri’nde İnsan Hakları Kenti Yaklaşımı	133
2.8.5.1. New York.....	135
2.8.5.2. San Francisco	136
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İNSAN HAKLARI KENTİ AÇISINDAN TÜRKİYE	
KENTLERİNDEKİ DURUM.....	141
3.1. Türkiye’de Kentsel Demokrasi ve İnsan Haklarının Gelişimi	141
3.1.1. Türkiye’de İnsan Hakları ve Kent Yönetimi.....	141
3.1.1.1. Osmanlı Dönemi	142
3.1.1.1.1. Tanzimat Dönemi (1839-1876)	148
3.1.1.1.2. Meşrutiyet Dönemi	152
3.1.1.1.3. Cumhuriyet’e Giden Süreçte 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu	156
3.1.1.2. Cumhuriyet Dönemi	157
3.1.1.2.1. Cumhuriyet’in Kuruluşundan Çok Partili Döneme Kadar:	
Anayasa, İnsan Hakları, Kent Yönetimi ve Yerel Demokrasi	157
3.1.1.2.2. 1961 Anayasası.....	161
3.1.1.2.3. 1982 Anayasası.....	165
3.1.1.2.4. 2000’ler: AB Katılım Müzakereleri Süreci	166
3.2. Türkiye’de İnsan Hakları ve Kent Yönetimlerine İlişkin Düzenlemeler ...	168

3.3. Türkiye Kentlerinde İnsan Haklarına Yönelik Politika ve Uygulamalara İlişkin Örnekler.....	173
3.3.1. İstanbul.....	173
3.3.2. Gaziantep	175
3.3.3. Kadın Dostu Kent Uygulamaları	177
3.4. İnsan Hakları Kentleri Projesi	180
3.5. Kent Ağları ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkisi, Kent Yönetimlerine Yönelik İnsan Hakları Talepleri.....	184
SONUÇ	194
KAYNAKÇA.....	202
EKLER	233
EK 1.....	233
EK 2.....	235
EK 3.....	237
ÖZET	238
ABSTRACT	239

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABB	Ankara Büyükşehir Belediyesi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
BM-Habitat	Birleşmiş Milletler İnsan Yerle�imleri Programı
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın �nlenmesi Sözleşmesi)
CEMR	The Council of European Municipalities and Regions (Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi)
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DEM Parti	Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi
ECHRC	The European Charter for the Safeguarding of Human Rights in the City (Kentte İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin Avrupa �artı)
EUROCITIES	Network of European Cities (Avrupa �ehirler Birliği)
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
LGBTİ+	Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks

OHCHR	Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi)
OND	Office for Non-Discrimination (Ayrımcılığı Önleme Ofisi)
PDHRE	People's Movement for Human Rights Learning (İnsan Hakları Eğitimi için Halk Hareketi)
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TBB	Türkiye Belediyeler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİHEK	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UCLG	The World Organization of United Cities and Local Governments (Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Dünya Teşkilatı)
UNDP	United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNICEF	United Nations Children's Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)
YEEP	Yerel Eşitlik Eylem Planı

GİRİŞ

Tezde insan haklarının evrenselliğinden bahsedilerek insan haklarının kentsel mekânda uygulanması ve dolayısıyla yerelleşmesine¹ giden yola ilişkin vurgu yapıp, insan hakları kentinin ortaya çıkışı anlatılmaktadır. İnsan haklarının yerelleşmesinin önemli örneklerinden biri olan insan hakları kentinin tanımı, gelişimi, temel aktörleri, özellikleri ve bazı iyi uygulama örnekleri ortaya konulmaktadır. Tezde kenttaşlık, kent hakkı, kentli hakları kavramlarının öneminin ötesinde genel düzeyde insan haklarının kent yönetimleri üzerinden tekrar tanımlanması tartışılmaktadır. Bu kapsamda kenttaşlar ile evrensel insan hakları arasındaki ilişkinin kent ile bağlantılı olarak ortaya konulması ve bu hakların kent yönetimlerince nasıl düzenlendiği ele alınmaktadır.

Kentsel politikalar kenttaşları ilgilendirmesi bağlamında doğası gereği mahalli müşterek çıkarları göz önünde tutmaktadır. Günümüzde kentsel nüfus ve kent ölçeği dikkate alındığında, kentin kendi dinamiklerinden ortaya çıkan hak taleplerinin kent yönetimlerine görev ve yükümlülükler getirmesiyle, evrensel insan hakları normlarını esas alan kentsel politikaların geliştirilmesi perspektifinde insan haklarının yerel düzeyde uygulanması sağlanmaktadır.

Kent yönetimleri artık diğer görev ve sorumluluklarının yanı sıra hak ve özgürlüklerin takipçisi ve koruyucusu olacağını da beyan etmektedir. Günümüzde devletin sorumluluk alanında olan pek çok insan hakları meselesi kent yönetimlerinin de sürece dâhil edilmesini gerektirmekte; merkezi yönetim ve kent yönetimlerinin eş güdüm halinde bu konuda çalışmalarını yürütmesi gerekliliği önem taşımaktadır.

İnsan hakları kenti hiç kuşkusuz kentsel demokrasi için de uygun bir anlayışı beraberinde getirmektedir. İnsan hakları kentinde sivil toplum kuruluşları (STK) ve insan

¹ İnsan haklarının yerelleşmesi, insan haklarının kentsel mekânda uygulanması anlamında kullanılmaktadır.

hakları uzmanları önemli roller üstlenmektedir. İnsan haklarına saygılı davranan kent yönetimleri, kent ekseninde asıl olarak ayrımcılığın önlenmesi temelli ve toplumsal cinsiyet odaklı politika ve uygulamalarla ayrıştırma, ötekileştirme, marjinalize etme ve sosyal olarak dışlanmanın kent düzeyinde önlenmesi açısından önem taşımaktadır. Bu anlayışa dayalı bir kent yönetimi, özellikle kırılgan gruplar açısından önemli bir kazanım sağlamaktadır.

Kent yönetimlerinin hak ihlallerinin ortadan kaldırılmasına ve ayrımcılığın önlenmesine yönelik kent düzeyindeki yaklaşımı ve tutumu insan haklarını genel düzeyde etkilemekte ve gelişmesine katkı sunmaktadır. Bu doğrultuda insan hakları kentinde kentsel adaletin sağlanması da beklenmektedir. Bir başka deyişle, küresel kentsel adalet kapsamında kentler insan hakları ilkelerinin uygulanmasında kilit role sahip olarak ele alınıp değerlendirilmektedir.

Tezin Konusu

Tezde insan hakları kenti bağlamında yerel düzeyde insan haklarının geliştirilmesi ve uygulanması kapsamında insan haklarının kentsel mekâna ve kentsel politikalara yansımaları ele alınıp incelenmiştir. Ancak bu inceleme yapılırken uluslararası insan hakları hukukunun gelişimi açısından sembolik olan kentler özelinde bir araştırma yapılması amaçlanmamıştır. Dünyada evrensel hukukun bir parçası olarak insan haklarının geliştirilmesinde bazı kentlerin önem kazanmaları söz konusu olmuştur. Bu kentlerin insan hakları açısından sembol kentler haline dönüşmelerinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler arasında tarihsel gelişim süreci içinde insan haklarının tartışılıp evrensel olarak ilan edildiği ve referans belgelerinin kabul edildiği mekân olmak ya da insan hakları kurumlarına ev sahipliği yapmak gösterilebilir. Nitekim bu yönleriyle söz konusu kentler insan haklarının gelişimi açısından önemli mekânlardır. Bu mekânlara örnekler olarak İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB)'nin kabul edildiği Birleşmiş Milletler (BM) oturumunun gerçekleştirilmesiyle Paris ya da Avrupa Konseyi ve Avrupa

İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)’ne ev sahipliği yapmasıyla Strasbourg gösterilebilir. Bu kentler insan hakları açısından yersel olarak sembol kentler özelliği kazanmıştır. Ancak söz konusu özelliği kazanmalarında uyguladıkları kentsel politikalar başat rolü oynamamıştır. Bu kapsamda tezin asıl konusunu insan hakları ilkelerinin kent yönetimlerinin uygulamalarıyla korunup, geliştirilip, yerel düzeyde uygulandığı kentler oluşturmaktadır.

Dünyada ve Türkiye’de kentlerde yaşayan nüfus artışıyla birlikte kent yönetimleri yerel düzeyde pek çok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Günümüzde dünya nüfusunun %55’i kentlerde yaşamaktayken, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Türkiye nüfusunun %67,9’u kentlerde yaşamaktadır.² Bu kapsamda kentlerde heterojenlik, yabancılaşma, yoksulluk ve suç oranlarının artması söz konusu olmaktadır. Ayrıca kentlerde kamu kurumlarıyla ilişkilerin daha fazla olması da kent yönetimlerinden beklentileri artırmaktadır.

Tezin temel çıkış noktasını oluşturan insan hakları kentlerinde yerel sorunlara çözüm bulma arayışı bu kentlerin kendi hukukunu oluşturma arayışını beraberinde getirmiştir. Özünde insan hakları kenti, insan hakları hukukunun ilkelerini yerelleştiren kentlerdir. Bu kentler, mevcut uluslararası şablonu aynen almayıp, kentin öncelikleri, tarihi, yerel özerklik anlayışı ve kültürü kapsamında bir seçme yaparak kendi düzenlemelerini oluşturmaktadırlar. Günümüzde insan hakları hukukunun daha özgül düzeyde uygulandığı kent yönetimleri ortaya çıkmıştır. Uluslararası insan hakları normlarının korunup, geliştirilmesi ve uygulanmasında, devlet egemenliğine dayanan geleneksel çerçevenin dışına çıkılıp, kent yönetimleri son dönemlerde daha da önem

² <https://www.un.org/uk/desa/68-world-population-projected-live-urban-areas-2050-says-un>; <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kent-Kir-Nufus-Istatistikleri-2022-49755>: Bu oran, 31 Aralık 2022 verisi olup TÜİK’in “nüfusun en az %50’sinin kent merkezi gridlerinde yaşadığı yerleşim yerleri” olarak tanımladığı “yoğun kente” ilişkindir (Erişim Tarihi: 06/01/2024).

kazanmıştır. Kent yönetimleri artık yalnızca klasik kentsel kamu hizmeti görmeyip, sürdürülebilir kalkınma, iklim kriziyle mücadele, göç sorunu gibi uluslararası boyutu da olan pek çok soruna yönelik kentsel politikalar da üretmektedir. Bu kapsamda uluslararası insan haklarının kent yönetimlerince kentsel politikalar aracılığıyla kentlerde korunması ve geliştirilmesi gündeme gelmektedir.

“Küresel insan hakları normları kentlerde nasıl kentsel politikalara dönüştürülüyor?” sorunsalından hareketle bu tezde STK’lar ve kent yönetimleri arasındaki iş birliklerinin insan haklarının ilerlemesindeki yeri ve dolayısıyla kent yönetimlerinin bir norm yaratıcısı olması durumu üzerinde durulmaktadır.

Ayrıca politikalarını ve uygulamalarını insan haklarına dayandıran kent yönetimlerinin yaygınlaşmasıyla kentsel alanlarda yerinden yönetim ilkesinin (âdem-i merkeziyetçiliğin) ve yerel demokrasinin güçlenmesiyle birlikte, insan haklarının yerelleşmesi söz konusu olmuştur. İnsan haklarının yerelleşmesi daha üst düzey bir politika zemininde hizmette halka yakınlık (proximity) ya da yerellik (subsidiarity) ilkesinin gereğidir. İnsan haklarının tüm kent yönetimi politikalarında anaakımlaştırılması (mainstreaming) önem taşımaktadır. Kent yönetimlerinin biraraya gelerek oluşturdukları kent ağları aracılığıyla birbirlerinden öğrenmeleri de sürece katkı sağlamaktadır. Tezde insan hakları kenti örnekleri üzerinden kent yönetimlerinin uluslararası alanda insan haklarının korunup geliştirilmesinde birer aktör olma süreçleri ele alınmaktadır. İnsan haklarının kentsel mekâna yansımaları incelenerek insan hakları politika ve uygulamalarının kent yönetimlerince geliştirilmesi doğrultusunda insan hakları kenti kavramı ve Türkiye’deki kentlerdeki yansımalarına ilişkin boyutları değerlendirme konusu yapılmıştır.

Tezin Önemi ve Amacı

İnsan hakları aslında uluslararası ve ulusal düzeyde tartışılan bir konu olmasına rağmen, tezde kent ekseninde ele alınıp değerlendirilecektir. Günümüzde BM başta olmak üzere uluslararası toplumca kentlerin kapsayıcı, güvenli, dirençli ve sürdürülebilir mekânlar olarak tasarlanmaları amaçlanmaktadır. Bu amaç kent yönetimlerinin kimseyi geride bırakmayarak, eşitlik ve ayrımcılığın önlenmesi gibi evrensel ilkeleri benimsemesi gereğini barındırmaktadır. Demokrasinin gelişmesi ve sosyal adaletin tesis edilmesi kentlerde gerçekleştirilecekse, insan haklarının yerel düzeyde korunup, geliştirilip, uygulandığı mekânlar olarak insan hakları kentleri önem kazanmaktadır. Ayrıca insan hakları hukuku çerçevesindeki yaklaşımın mekânı belirlemesi anlayışı ile mekândaki gelişmelerin de bu yaklaşımı beslediği ve dolayısıyla insan hakları hukukunun gelişimini tek başına değil, kent boyutu bağlamında ele almak gerektiği de belirtilmelidir.

Tezin temel amacı insan haklarının kentsel politikaya yansımaları çerçevesinde kent ile insan hakları arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak insan hakları kenti kavramını, ortaya çıkışını ve insan hakları kenti örneklerini incelemek ve değerlendirmektir. İnsan hak ve özgürlüklerine saygılı yönetim anlayışının mekânsal düzeyde gelişim arayışı ve evriminin incelenmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, insan hakları yelpazesinde yer alan pek çok hak alanını kentsel düzeyde içeren bu bütünsel yaklaşımın yeni bir olgu olarak Türkçe alanyazına önemli katkı potansiyeli bulunduğu ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Tezin Kavramsal Çerçevesi

İnsan hakları fikrinin ön plana çıkarılması, 20. yüzyılın en önemli başarısı olarak görülmektedir (Kuçuradi, 2023: 189). 10 Aralık 1948’de Paris’te kabul edilen, 30 maddeden oluşan İHEB’in 1. maddesinde “Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik

zihniyeti ile hareket etmelidirler.”³ denilmektedir. İnsan hakları tüm insanların doğuştan getirdikleri ve insan olmaktan dolayı sahip oldukları haklar olarak tanımlanmaktadır.

İnsan hakları tüm insanların, yalnızca insan olmalarından dolayı, insan onurunun gereği olarak sahip oldukları hakların bütününe kapsamaktadır. İnsan hakları gerçekleştirilmiş bir durumdan çok, varılmak istenen bir amacı, bir ideali belirlemektedir. İnsan haklarına dayanan devlet bu amaca bağlı olan, böyle bir ideali yöneten, insan haklarını kendi varlığının temel nedeni sayan devlet demektir. Buna göre insan haklarına dayanan devlet kişi özgürlükleri ile kamunun çıkarını bağdaştırarak her şeyden önce insan onurunu korumak için var olan bir kuruluştur (Soysal, 1986: 81).

Günümüzde devletin doğrudan yetki ve karar alanı içinde olan temel haklar ve özgürlüklerin, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile dayanışma haklarının yerinden yönetim anlayışı doğrultusunda, kent yönetimlerinin yetki ve sorumluluk alanına girmesi beklenmektedir. Bu hakların gerçekleşmesi merkezi yönetimin rol ve görevleri yerel düzeye devredildikçe, kent yönetimleri bu alanda görev üstlendikçe, giderek kent yönetiminin sorumluluk alanı içinde yer alacaktır. İnsan haklarının birbirinden ayrılmaz olması ilkesi doğrultusunda bu haklar eşit derecede önemlidir ve demokrasi ile doğrudan bağlantılıdır (Duben, 1994: 25-26).

İnsan hakları kenti kavramı son yıllarda tartışılan ve uygulamaya yansımalarının kendini insan hakları kenti olarak tanımlayan kentlerin artmasıyla görülen bir olgudur. 21. yüzyılda bir dizi kent insan hakları kenti olarak ortaya çıkmıştır.

İnsan hakları kenti, alanyazında insan hakları ilkeleri ve normları çerçevesinde örgütlenmiş bir kent diye tanımlanmıştır. İnsan hakları kentinde evrensel insan hakları normlarının kentlerde kentsel politikalara dönüştürülmesi, insan haklarının yerelleşmesi,

³ <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/turkish-turkce> (Erişim Tarihi: 07.01.2024).

kentin insan haklarını kentlileştirmesi ve bu hakların kent düzeyinde uygulanması söz konusudur. İnsan hakları kentinde politikalarını insan haklarına dayandıran kent yönetimlerinin bir norm yaratıcı olması esastır. İnsan hakları kentinde kent yönetiminin açık ve net bir şekilde evrensel insan hakları standartlarına, politika ve programlarında yer vermesi beklenmektedir. Kentsel politikalar oluşturulurken uluslararası insan hakları hukukunun göz önünde tutulması gerekmektedir.

Tarihsel olarak demokrasinin doğduğu Antik Yunan'dan Ortaçağ kent devletlerine kadar kentler kentte yaşayanların haklarını tanımlamıştır. Bu kentlerde hak ve özgürlükler dönemin anlayışına göre belirlenmiştir. Ortaçağ sonrası ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla eşitlik, özgürlük ve dayanışma talepleri devletlere yöneltilmiş ve devletlerin yönetim politikasının önemli bir parçası olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nı takiben hakların evrensel olması ve uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmasıyla bu sözleşmelerin uygulanmasında devletlere yetki ve sorumluluk verilmiştir. Devletler evrensel insan haklarına saygı çerçevesinde insan haklarını koruma ve geliştirme görevi ile donatılmıştır. Söz konusu gelişim sürecinde insan hakları eğitiminin önemine de vurgu yapılmıştır. Bu vurgu insan hakları kenti kavramının gelişmesine esin kaynağı olmuştur.

İnsan hakları kenti kavramı 1990'ların sonlarında bir STK olan İnsan Hakları Eğitimi için Halk Hareketi (PDHRE) tarafından ortaya konulmuştur. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 50. yılında İnsan Hakları Kenti Programı ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda kentte farklı kesimlerin katılımı ile kentin kurallarına ve politikalarına insan haklarının yerleştirilmesi için hazırlanacak bir Eylem Planı geliştirilmesi öngörülmüştür. Bu gelişmeleri takiben ilk insan hakları kenti 1997'de Arjantin'in Rosario kenti olmuştur.

Kentler, küresel sorunların çözümünde ve sürdürülebilir bir gelecek için oynadıkları rol nedeniyle politika yapıcılar, araştırmacılar ve kenttaşlar tarafından önemli

bir aktör olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda kent yönetimlerinin karşı karşıya kaldıkları küresel zorluklar iklim krizi ile mücadele, kapsayıcı ekonomik büyümenin sağlanması, yoksulluğun ortadan kaldırılması, barınma, altyapı, temel hizmetler, istihdam, gıda güvenliği ve halk sağlığı gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Kentler bu küresel sorunlardan bağımsız değildir ve kent yönetimlerinin söz konusu sorunların çözümüne yönelik önemleri uzun zamandır bilinmektedir (Karvounis, 2024: 1).

Tezin Varsayımları

Tezin varsayımlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. İnsan hakları kentleri gelişmiş demokratik ilke ve kurumların hayata geçirildiği; görece ulusal düzeyde insan haklarına saygılı ülkelerde görülmektedir.
2. İnsan hakları yalnızca devlet düzeyinde (ulusal düzeyde) ele alınıp, yerel düzey göz ardı edilirse eksik kalmaktadır.
3. İnsan hakları devletlerin temel düzenleme alanı olmasının yanı sıra, kent yönetimlerinin doğrudan ilgi alanı olma sürecine girmiştir. İnsan hakları hukuku ortaya çıkışında norm olarak evrensel olmasına karşılık günümüzde insan haklarının yerelleşmesi kapsamında kentsel politikaların belirlenmesinde bir referans noktası haline gelmiştir. 21. yüzyılda insan hakları kenti yaklaşımı perspektifindeki yerel politikaları ve uygulamalarıyla kent yönetimleri artık norm yaratıcı hale gelmiştir.
4. İnsan hakları alanında devletlerin başarısızlıkları ve yurttaşların mağduriyetleri kentlerde kenttaşların ve STK'ların kent yönetimlerinden beklentilerini artırmıştır.
5. Türkiye'de kentli haklarını kendine temel alarak gelişen insan hakları kenti yaklaşımı kent yönetimlerinin politikalarını ortaya koymasında bir referans çerçevesi oluşturmaktadır.

6. Türkiye’de STK’lar, kenttaşlar ve kenttaş toplulukları düzeyinde insan haklarının yerelleşmesine ilişkin talepler çerçevesinde kent yönetimlerinin insan hakları kenti olma yolunda çabaları bulunmaktadır.

Araştırma Soruları

Tezin temel araştırma soruları şu şekilde sıralanabilir:

- İnsan hakları kentlerde nasıl ve ne şekillerde uygulanmaktadır?
- İnsan haklarının kentsel politika ile etkileşimi nasıl ve ne şekildedir?
- İnsan hakları ile kentli hakları arasında nasıl bir ilişki vardır?
- İnsan hakları kentleri ilk ne zaman, nasıl ve hangi bağlamda ortaya çıkmıştır?
- İnsan hakları kentleri zaman içerisinde hangi kurumsallaşma süreçlerinden geçmiştir?
- İnsan hakları kentinin kuruluş ve gelişim sürecinde hangi aktörler aktif olarak yer almıştır?
- İnsan hakları kentinin kurulması için gereken koşulların özellikleri nelerdir?
- Türkiye kentlerinde insan hakları kenti kavramı nasıl ve ne şekilde karşımıza çıkmaktadır?

Tezin Yöntemi

Tezde nitel araştırma yöntemleri tercih edilmiştir. Ağırlıklı olarak da doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Bu çerçevede BM, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği (AB)'nde insan haklarının yerelleşmesine yönelik kılavuzlar ve politika belgeleri incelenmiştir. Konuyla ilgili kapsamlı bir akademik kaynak taraması yapılarak bu kaynaklardan elde edilen gözlemlerden kent örnekleri incelemesi kapsamında ikincil veri olarak yararlanılmıştır. Tezin geliştirilmesinde insan hakları kenti olduklarını beyan eden kent yönetimi örnekleri değerlendirilerek kavramsal çerçevede sunulan ilkeler somutlaştırılmıştır. İnsan hakları kentlerine seçilen örnekler, insan hakları ile ilgili uygulamaların kentsel politikalara yansıtılmaya çalışıldığı örneklerdir. Ayrıca akademik alanyazın analizi çerçevesinde insan hakları kentine ve insan haklarının yerelleşmesine ilişkin araştırmalar ve tartışmalar incelenerek kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Tezin Türkiye bölümünde çeşitli kentlerdeki belediyelerde insan haklarının yerelleşmesine örnek oluşturabilecek yerel politikalar, söz konusu belediyelerin internet sayfaları üzerinden stratejik planlarına, insan hakları ilkelerine yönelik geliştirdikleri politika belgelerine erişilerek elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Tezde sosyal araştırma yaklaşımı olarak betimleyici bir yaklaşım ekseninde insan hakları kentine ilişkin tartışmalar ele alınıp yorumlanmıştır. İnsan hakları kentinde politika belirleyicilerle insan hakları savunucuları, STK'lar gibi farklı paydaşların konuyu ele alışı hukuki perspektif, yönetsel gelişme, kentsel politikalar, dönüşüm süreçleri, sosyal etkileşim, kültürel bağlam kapsamında anlatılmıştır. İnsan hakları kentinin hangi bağlamda ortaya çıktığı incelenip insan hakları kentine yönelik imkânlar ve zorluklar analiz edilmiştir.

Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları

Tezde insan haklarının mekânı olarak kentler ele alınarak insan hakları düşüncesinin ve insan hakları hukukunun ortaya çıkışı ve gelişimi ile bunların kentlere yansımaları bir başka deyişle insan haklarının kentsel mekân ile etkileşimi tarihsel

bağlamda birinci bölümde ele alınmıştır. Tezin ikinci bölümünde insan haklarını kentsel politikaların odağına yerleştiren insan hakları kenti kavramı, tanımı, ortaya çıkışı ve gelişimi, uluslararası sistemce benimsenmesi, belgeleri, kent yönetimlerince uygulama örnekleri incelenmiştir. İnsan hakları kenti uygulamaları olarak dünyadaki çeşitli insan hakları kentlerinin incelemesi yapılmıştır. Tezin üçüncü bölümünde insan haklarının ve kent yönetimlerinin Türkiye’deki gelişimi ele alınarak kentli haklarını kendine temel alan kent yönetimlerinde insan hakları kenti yaklaşımının izlerine ilişkin Türkiye kentlerindeki durum değerlendirilmiştir. Tezin sınırlılığı seçilen örnekler konusunda bir endeks olup olmadığının ele alınmamasıdır. Bu konu tezin kapsamı dışında tutulmuştur ve başka bir çalışmanın konusu olacak niteliktedir.

BİRİNCİ BÖLÜM: İNSAN HAKLARININ MEKÂNA YANSIMASI

İnsan haklarıyla mekân arasında doğrudan bir ilişki bulunmakta ve bu ilişki en yoğun olarak kentler üzerinden kurulmaktadır. Tarihsel olarak demokrasinin doğduğu Antik Yunan'dan Antik Roma'ya, Ortaçağ komün yönetimlerinden Rönesans kentleriyle sanayi kentlerine ve nihayetinde insan haklarının modern anlamda gelişim gösterdiği 20. yüzyılla beraber kentlerde yaşayanların hakları tanımlanmıştır.

Tarihsel olayların da ortaya koyduğu gibi kent, insan haklarının oluştuğu mekândır. Kentler evrensel insan haklarının ortaya çıkış mekânı olmanın yanı sıra konusu kent ve kentli olan hakların da merkezi olmuştur (Mutlu ve Yücel Batmaz, 2013: 127). Ayrıca kentler kentsel yaşamın ve kent pratiklerinin ortaya çıkardığı bir model olan demokrasinin önemli mekânlarıdır (Keleş, 2022: 41).

1.1. Kentte İnsan Hakları: İnsan Haklarının Kentle ve Kent Yönetimleriyle Etkileşimi

Yerel yönetimler halkın kendi kendini yönetmesi ilkesi çerçevesinde demokratik kurumların önde gelenlerindendir. Yerel yönetimlerin demokratik nitelikte olması, yönetim organlarının sadece seçimle göreve gelmesi değil, aynı zamanda gerçek bir halk katılımının sağlanması esasına dayanmaktadır. Demokrasinin başlıca unsurları olan yurttaş katılımı, çoğunluk ilkesi, yöneticilerin danışmayı esas alarak aynı zamanda hesap verme sorumluluğunu sağlamaları yerel düzeyde de geçerli ilkelerdir (Keleş, 2023: 72).

Yerel yönetimlerin dayandığı değerler özgürlük, katılım ve etkenlik olarak özetlenmektedir. Özgürlük kavramı yerel özerklik için bir temel oluşturmaktadır. Yerel özerklik anlayışı özgürlük düşüncesinden geniş ölçüde esinlenmiştir. Kent yönetimlerinde katılımın önemi halkın yönetime gerçekten katılabildiği en demokratik yönetimin yerinden yönetim olmasıyla bağlantılıdır. Böylece kentler en elverişli demokratik yönetim birimini oluşturmaktadır. Kent yönetimlerinin kamu hizmetlerini

halka etkin biçimde ve yeterli düzeyde sunmaları da varlık nedenleri arasındadır. Söz konusu değerlere dayanan kent yönetimlerinin işlevleri arasında demokratik katılımın özendirilmesi, yönetimde etkenliğin sağlanması, toplumsal ve ekonomik gelişmeye katkıda bulunulması yer almaktadır (Keleş, 2023: 44-46).

Evrensel insan haklarına saygı ve bu hakların korunup geliştirilmesi demokratik toplumların temel ilkesidir. Kent yönetimlerinin doğası gereği evrensel insan hakları ilkelerine dayalı demokratik kurumlar olmalarıyla nedeniyle insan haklarına saygı, insan haklarının geliştirilmesi sorumluluğu yerel düzeyde önem kazanmaktadır. Öte yandan, kenttaşın kentte yararlanma hakkına sahip olduğu pek çok hak bulunmaktadır. Kentler tarihin her döneminde hak taleplerinin yapıldığı mekânlar olmuştur. Bu talepler çoğunlukla kent hakkı ve kentli hakları kavramları etrafında sınıflandırılmıştır. Kentte yaşayanların temel insan haklarının hepsinden hiçbir engelle karşılaşmadan yararlanmaları gereği doğrultusunda insan haklarının kent yönetimlerince uygulanması söz konusu olmuştur (Bkz. Keleş ve Mengi, 2021: 28-44).

Bu kapsamda insan haklarının kentsel mekânla nasıl etkileşim içinde olduğunu tarihsel bağlam içinde ortaya koymak gerekir. İnsan hakları “başka hiçbir niteliğe bakılmaksızın kişilerin (ve toplulukların) salt insan olmaları sıfatıyla sahip oldukları düşünülen, tanınması istenen ya da tanınan temel hak ve özgürlükler” olarak tanımlanmaktadır (Şenel, 1996: 6).

Yasalarda tanınanların dışında bir haktan söz edilemeyeceği savunusu pozitif hukuk yaklaşımının yansımasıdır. Oysa tanımı gereği insanın insan olmaktan kaynaklı hakları olan insan hakları, tarihsel gelişim süreci içerisinde doğal hukuk yaklaşımı ile ele alınmakta ve insanın insan olma nitelik ve sıfatıyla sahip olduğu, vazgeçilmez, devredilmez hak ve özgürlükler olarak ortaya konulmaktadır. Bu yönüyle insan hakları mücadelesi öznel hakların nesnel haklara, olması gerektiği düşünülenin olana, değerlerin olgulara dönüştürülmesi çabasıdır (Şenel, 1996: 8-10).

İnsan haklarının felsefî kökenleri ele alındığında insan doğası, doğal hukuk ve doğal haklar ön plana çıkmaktadır. İnsan haklarının gelişiminin demokrasi ve yurttaşlık mücadelesi süreci içerisinde gerçekleştiği de belirtilebilir. Pozitif hukuk yasalarda söylenen hakları ele alırken, insanın insan olmaktan kaynaklı doğuştan gelen haklarının olduğu doğal hukuk düşüncesi demokrasi ve yurttaşlık mücadelesiyle yakından bağlantılıdır.

Bu çabanın ortaya çıkıp gelişmesinde ise mekânsal boyut önemli bir etkindir. Tarihsel dönemlemelerle insan haklarının gelişimi ele alınırken insan haklarının kentsel mekân ile etkileşimi de göz önünde tutulmalıdır. Batı düşünce geleneğinde demokrasi, siyasal yaşam ve uygarlıkla kentler arasında çok yakın bir ilişki vardır. Bu ilişkinin benzer boyutu hak arayışıyla kentli olmak arasında da kurulmaktadır. Buna göre kent sözcüğü Antik Yunan ve Roma'dan Batı düşüncesine kalmış olan güçlü ve köklü bir mirasa dayanmaktadır.

Özgürlük, demokrasi, yurttaşlık (politai) ve yurttaş yönetimi (politeia) gibi Antik Yunan kavramları Antik Yunan'da kent devletlerinin (polis) kendi kendine yeterli siyasal birimler olmaları ya da bu ölçeği aşan kozmopolis (evrenkent) sorunsalıyla yakından bağlantılıdır. Buna karşılık bu kavramlar Antik Roma'da Roma'nın başta kent devleti iken daha sonra topraklarının genişlemesiyle imparatorluk haline dönüşmesi kapsamında imparatorluğun başkenti haline gelmesi nedeniyle önceki kent-devleti kavramıyla ilgilidir. Nitekim İngilizce'de kent (city) ve uygarlık (civilization) gibi bir dizi terim Latince'deki yurttaşlık (civitas) kavramından türetilmiştir. Bu kavramların Antik Roma'daki önemi kenti kamusal yurttaşlık haklarına dayandıran klasik Yunan felsefesinden kaynaklanmaktaydı (Holton, 1999: 13).

Ancak ortaya konan bu hakların bazı sınırları olduğunu da dönemin toplumsal koşulları kapsamında göz önünde bulundurulmalıdır.

1.2. Kent, Demokrasi ve Yurttaşlık İlişkisi Ekseninde İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi

Sosyal teoride belirli dönemlerde farklı değer ve inanç sistemlerinde insan ve hakların kavramsallaştırılması belirli sosyal bağlamlarda ve mekânlarda özel sosyal ve tarihsel dönüm noktalarında ortaya çıkmıştır (Morris, 2013: 2).

Bu kapsamda üstünde durulması gereken konu insan haklarının kökeninin nereden çıkarıldığına ilişkindir. İnsan hakları terimi bir kaynağa işaret etmektedir: “İnsanlık”, “insan doğası”, “insancıl” veya “insan olma”. Hukuki hakların kaynağı hukuk, akdi hakların kaynağı ise sözleşmelerdir. Dolayısıyla insan haklarının kaynağı da insanlık (humanity) veya insan doğasıdır. Bir başka deyişle, insan haklarının kaynağı insanın ahlaki doğasıdır. İnsan haklarına onurlu bir hayat için ihtiyaç duyulur. Günümüzdeki uluslararası insan hakları sözleşmelerinde de belirtildiği gibi insan hakları insanın özündeki onura dayanmaktadır. İnsan haklarına temel oluşturan insan doğası ahlaki bir görüştür. Bu yönüyle insan hakları insan faaliyetinden kaynaklanır. İnsan hakları siyasal toplumu şekillendirir. Siyasal toplum da insanları biçimlendirir (Donnelly, 1995: 27-30).

İnsan haklarının kökeninde geleneksel anlatımlardan modern düşünce yapılarına geçişte en önemli katkıyı yapan Stoacı düşüncenin “kozmopolitlik” yaklaşımı olmuştur. Antik Yunan ve Roma’daki Stoacı düşünürlere göre “dünyayı akıl yönetir, tüm insanlar akıldan yana payına düşeni aldığından aynı siyasi birimin parçalarını bir araya getirirler”. “İnsanlık” kavramını icat eden düşünürlerden birçoğu Stoacı kavramlardan etkilenmiş olan Roma düşünürleri olmuştur (Moyn, 2017: 18).

İnsan haklarının hukuki olarak zirve yaptığı nokta dönemin koşulları çerçevesinde İHEB’in kabul edilmesidir. İHEB ile birlikte insan hakları iç hukuk düzenlemesinin yanı sıra asıl olarak uluslararası sistemin doğrudan konusu haline gelmiştir. Beyanname öncesi insan haklarının felsefi düşünsel temelleri ele alındığında ise hakların kavramsal zemininin bazı düşünürlere tarafından “doğal” ve “insancıl” kabul edildiği söylenebilir.

İnsan hakları düşüncesinin felsefi temellerini farklı tarihsel dönemler çerçevesinde ele almak gerekmektedir. Bu kapsamda insan haklarının hangi sosyo-mekânsal ortamda ortaya çıktığının analizi yapılmalıdır. İnsan hak ve özgürlükleri düşüncelerinin ortaya çıkmasında farklı kentsel toplumlarda farklı aşamalar söz konusu olmuştur. Aynı zamanda insan haklarının ortaya çıkabilmesi için demokrasi ve yurttaşlık anlayışının da gelişmiş olması gerekir. Bu hususlar göz önünde tutularak insan hakları düşüncesinin kökenlerinin incelenmesi Antik Yunan dönemi kent devletleri ile birlikte başlatılabilir.

1.2.1. Antik Yunan Kent Devletlerinde Demokrasi, Yurttaşlık, İnsan Hakları ve Hümanizm Düşüncesi

Antik Yunan döneminde kent devletleri (polis) hem felsefi düşüncenin hem de demokrasinin doğduğu yerlerdir. Polis, genellikle bir ya da birkaç kent ile çevresindeki kırsal bölgeyi kapsamıştır ve polisin kent merkezi çeşitli tapınaklar, devlet binaları, agora, spor alanı, açık hava tiyatrosu gibi düzenli yapılarıyla kompleks bir yapılanma görünümü göstermiştir. Polisler kuruluş biçimlerine, yüzölçümüne ve nüfuslarına ilişkin farklılıklar göstermekle birlikte özde aynı niteliklere sahip olmuşlardır. Bir başka deyişle, polis yalnızca toplumsal ve siyasal bir örgütleniş biçimi değil aynı zamanda dinsel, askeri ve ekonomik bir bütündür (Ağaoğulları, 1989: 4-5).

Polislerde felsefi düşüncenin doğuşunda bir hümanizm gerçekleşmesi ve bununla bağlantılı toplumsal ve siyasal etkileşim söz konusu olmuştur. Örneğin, gelişmiş bir ticaret ve kentleşme düzeyine ulaşmış, birbirinden bağımsız ticari kentler halinde örgütlenmiş İyon kent devletlerinde yeni kenttaşlık anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu toplumun yapısındaki yenilik, yasalarca belirlenen yetkiyle kenttaşlar arasındaki ilişkide kendini göstermiştir. Yasalar sadece yukarıdan kral yetkisiyle konan buyruklar olmaktan çıkıp kenttaşların çoğunluğunca kararlaştırılıp kabul edilen ve gücünü kenttaşlarından alan bir örgütlenme olmuştur. Bu dönemde tam bir demokrasi ve eşitlik anlayışından söz etmek mümkün değildir. Yasaların yapımına katılan kenttaşlar topluluğundan yabancılar,

köleler ve kadınlar dışarıda tutulmuştur. Antik Yunan'da tarihte ilk kez salt yetkiye dayanan bir toplum düzeni yerine kenttaşların düşünce ve tartışmasını içeren yeni kentsel düzen oluşturulmuştur. Böylece önceki dönemlerde Mezopotamya'dan Mısır'a hatta İran ve Çin'e kadar bütün kadim uygarlıklarda karşımıza çıkan hükümdar kişiliğine tapınılması uygulamaları sona erdirilmiştir. Bu yeni polis (kent devleti) kavramıyla yeni bir toplum-kenttaş anlayışı geliştirilerek, yetki hükümdarların tekelinden yurttaşlar topluluğuna geçmiştir (Zekiyan, 1982: 40-41).

Antik Yunan'da çağdaş anlamda hak ve özgürlük kavramlarının doğuşunun altında aristokratların ayrıcalıklarına karşı çıkacak kentli sınıfların ortaya çıkması yer almaktadır. Kentlerde ticaretle ve mal üretimiyle uğraşan sınıfların güçlenmesiyle aristokratik dünya görüşü yerine kentli sınıflar demokratik dünya görüşü denilebilecek düşünceyi geliştirmişlerdir (Şenel, 1996: 72-73).

Antik Yunan'ın kent devletlerinde söz konusu yurttaşlığa ve demokrasiye ilişkin gelişmelerin yanı sıra insan haklarının kökenini bulma konusunda da doğal hukuk tartışmaları önem taşımaktadır. Günümüzdeki insan hakları anlayışının ve İHEB'in kökenleri Antik Yunan'daki doğal hukuk tartışmaları kapsamında ilk nüvelerini ortaya koymuştur. Bilindiği üzere tarihsel süreçte doğal hukukun gelişiminde bu hukukun en önemli amaçlarından biri devletin müdahalesine karşı bireye bir özgürlük alanı sağlanması isteğidir. Antik Yunan'da henüz bireysel özgürlüklerden bahsetmek mümkün olmasa da yurttaşlar topluluğu nezdinde özgürlük alanına tiranların müdahalesinin sınırlandırılması arayışından bahsetmek olanaklıdır.

Yunan felsefesinde doğa ve adalet düşüncesi geleneksel otorite ve adaletsizliğe başkaldırıyla birlikte belirginleşmeye başlamıştır. Bu çerçevede ele alındığında, Yunan felsefesi insan haklarının kökenini keşfetmek için uygun bir başlangıç noktası olarak görülebilir. Sokrates öncesi ilk filozoflarda hak, adalet ve adaletsizliğe ilişkin kimi referanslar bulunmakla birlikte erken dönem Yunan toplumunda hukukla gelenek ve

haklar arasındaki ayırım pek belirgin değildir. Sofokles'in Antigone'unda bu durum yazılmamış yasalar ifadesiyle karşımıza çıkmaktadır (Douzinas, 2007: 24-25).

Sofokles'in Antigone trajedisinde ortaya konan doğal hukuk düşüncesine örnek olarak trajedide tiran olarak gösterilen Kreon'un aksi yöndeki buyruğuna rağmen abisinin cenazesini töreye uygun gömmek isteyen Antigone'un çelişkisi gösterilebilir. Antigone'un kız kardeşi İsmene devlet olarak gördüğü Kreon'un koyduğu yasalara karşı gelmek gücünü kendinde bulamadığını söylediğinde buna karşılık Antigone, abisinin cenazesini gömme konusunda devletin koyduğu yasaların dışında dünden bugüne değişmeyen doğal hukuk düşüncesinin kökenini "Benim hakkımı benden esirgeyemez kimse" diyerek ortaya koymuştur (Sofokles, 2005: 70).

Felsefi düşüncede ise Sofist hareketin ortaya koyduğu doğal hukuk tartışmaları çerçevesinde bazı Sofistler hem tiranlığa hem köleliğe karşı doğaya uymadığı gerekçesiyle cephe almışlar, doğaya uyan, doğal olan sosyal kural ve sosyal kurumların olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Çünkü onlara göre insan elinden çıkmış yasalar (nomoi) yere ve zamana göre değiştiğinden bunların bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Yere ve zamana göre değişmeyen tek yasa ise doğa yasasıdır. Doğa yasası tüm insanlıkla ilgiliyken insanın koyduğu yasalar ise sanılara dayanır ve güçsüzdür. Bu doğrultuda Sofistlerce o dönemki hukukun (pozitif hukukun) insan yapısı ve suni olduğu, yerden yere, zamandan zamana değiştiği dolayısıyla evrensel bir adaleti temsil etmediği görüşü savunulmuştur. Böylece insanın öz karakterine kök salmış doğal hukuk düşüncesi çerçevesinde evrensel, değişmez bir adalet yaratma amacı ortaya konulmuştur (Şenel, 1968: 110-113; Dürüşken, 2014: 140-141).

Hiçbir yazılı eseri bulunmamasına rağmen Antik Yunan'ın en ünlü filozofunun Sokrates olduğuna yönelik bir uzlaşa bulunmaktadır. Sokrates'in bu ünü kazanmasının nedenlerinden biri filozofun felsefi tartışmayı evrenden yeryüzünde insanlar arasındaki ilişkiye indirmiş olmasıdır. Sokrates'in düşüncesinin temelleri öğrencisi Platon'un

yapıtlarına dayalı olarak şu şekilde özetlenebilir: Felsefi araştırmasının ana konusu ve merkezi insandır. Kimse bu insan gerçeğini tam olarak bildiğini iddia edemez. Tam da bu noktada felsefe insana yönelen sürekli bir çağrıdır. Felsefe, insana kendini görmeyi, kendini incelemeyi, kendiyle uğraşmayı, kendini bilmeyi gerektirir. Felsefe bu yolda insanın katlandığı uğraşının kendisidir. Sokrates'in felsefesindeki yeniliğin felsefi düşüncede ağırlık merkezinin evrenden insana, dış dünyadan iç dünyaya geçiş olduğu söylenebilir. Sokrates'in düşüncesi çerçevesinde insan gerçeği ilk kez felsefi-ontolojik bir yaklaşıma konu olmuştur. Bu yönüyle insanın en derin benliği gerek evrenin varlık düzeni çerçevesinde gerek insanın bilgi ve düşünce alanında en temel değeri oluşturmaktadır (Zekiyan, 1982: 54-58). İnsan hakları düşüncesinde insanın doğuştan gelen hakları olduğu anlayışına benzer biçimde Sokrates'te de insanın doğuştan bilgiye sahip olduğu görüşü bulunmaktadır. Buna göre, Sokrates'in daha önce bu konuda hiç eğitim almamış bir köleye matematik problemi çözdürmesi, dönemindeki köleciler ve eşitsiz yaklaşımın dışında hem hümanist hem de eşitlikçi bir düşünce perspektifinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Sokrates sonrası filozoflar olarak Platon ve Aristoteles ise insana insan olarak değer veren ve insana devlet içinde ve devlete karşı herhangi bir hak tanıyan bir düşünce benimsememişlerdir. Atina polisi yurttaşı olmayan bu bağlamda taşınmaz mülk edinme hakkından yoksun bulunan Aristoteles buna rağmen Antik Yunan'daki yurttaşlık anlayışına karşı çıkmamıştır.⁴ İki düşünür de insanın devletle olan ilişkisinde eşitsizliği

⁴ Atina yurttaşlığı doğumla elde edilmekte olup Atina'ya dışarıdan gelip yerleşmiş kimselere yurttaşlık hakkı verilmemesi temel ölçüt olmuştur. Dördüncü yüzyılda Atina'da yaşayan birinin yurttaş olarak tanımlanabilmesi için ailesinin Atina yurttaşı olması gerekli tutulmuştur. Hatta Atinalı ailelerin gayrimeşru çocukları bile yurttaş olarak kabul edilmemiştir. Yunan polisleri ile Roma arasında, kölelerin yurttaş statüsüne geçirilmesi konusunda derin bir uçurum söz konusu olmuştur. Roma'da bu mümkün iken Yunan'da hiçbir şekilde kabul edilebilir bir durum olmamıştır (Hansen, 2001: 94).

doğal karşılaşılardır. Bir başka deyişle, insanın manevi varlığını tamamen gözden uzak tutmuşlardır (Kapani, 1993: 17-18).

Aristoteles Politika adlı yapıtında köleciliğe karşı olan tezi başkalarının ağzından, “efendinin köleyi yönetmesinin doğaya aykırı düştüğünü bu ayrımın yalnızca uylaşımdan ileri geldiğini, çünkü efendiyle köle arasında doğadan bir ayrılık bulunmadığını ve bu yönetim türünün zora dayandığını ve onun için de haksız bir şey olduğunu söylemektedirler” şeklinde ortaya koymuş olmasına rağmen, filozofun kendisi kölecilik karşıtı bu düşüncüyü benimsemeyip topyekûn reddetmiştir. Aristoteles’e göre, kölelik doğal bir kurumdur ve kimilerinin gerçekten özgür olabilmesi için ötekilerin köle olmaları gerekir. Bunun yanı sıra Aristoteles, köleyi eşya gibi gören bir anlayışı da savunmuştur. Bu anlayış filozofun şu ifadelerinde açıkça görülmektedir: “Olağan anlamıyla araçlar üretim araçlarıdır. Mülkiyet konusu olan herhangi bir şey, bir kimsenin yaşamasını olanaklı kılan bir araç sayılabilir, o kimsenin mülkiyeti (malvarlığı) ise, köleleri de içinde olmak üzere, bu gibi araçların bir toplamıdır; köle başka herhangi bir uşak gibi canlı bir yaratık olduğu için, bir çok araçlar değerinde bir araçtır... Öyleyse, apaçık, doğadan bazıları özgür, bazılarıysa köledir ve bunlar için kölelik etmek hem doğru hem de uygundur.” (Aristoteles, 1990: 11-14).

Antik Yunan polisleri çerçevesinde monarşi, tiranlık, oligarşi, demokrasi gibi çok farklı rejimlere sahip kent devletleri bulunmaktadır. Bu nedenle bu polislere ilişkin genelleme yapmak her zaman çok kolay değildir. Ancak daha tekil örnekler üzerinden bir değerlendirme ve analiz yapmak söz konusu olabilir. Bu kapsamda Antik Yunan’da demokrasinin en olgunlaştığı Atina polisini örnek olarak almak daha uygun olabilir. Buna göre Atina demokrasisi çerçevesinde siyasal haklar, kişi güvenliği ve kişi dokunulmazlığı, ifade özgürlüğü, mülkiyet hakkı ve konut dokunulmazlığı, inanç özgürlüğü gibi haklar çerçevesinde örnekler bulunmaktadır.

Atina yurttaşlarının en temel ayrıcalığı siyasal haklara sahip olmalarıdır. Atina demokrasisinin kalbi meclistir. Atina polisinin bütün yurttaşlarının topluca bir araya gelmesiyle meclis oluşmuştur. Bu meclis tek yasama organı olarak kabul edilmiş ve yönetim ile yargı sistemi tümüyle onun denetiminde kalmıştır. Herhangi bir yurttaşın herhangi bir dönemde kendini meclisin kurayla seçtiği bir görevi üstlenmiş bulması söz konusu olabilmektedir. Her yurttaşın mecliste çıkıp konuşabilmesi mümkün olmuştur. Meclis sadece yasama ve yönetime değil yargıya da hâkimdir. Nasıl ki bu doğrudan demokrasi anlayışında profesyonel yöneticiler yoksa profesyonel yargıçlar ve avukatlar da bulunmamıştır. Gerçekte meclisin bir alt bölümü olan juri heyetinin büyüklüğü davanın önemine bağlı olarak değişmiştir. Yargıç yerine tamamen şekli bir oturum başkanı bulunmuştur. Yargı sürecinde avukatlar söz konusu olmamıştır. Taraflar olarak davacı ya da davalı davalarını kendileri yürütmüştür. Bu halk jürisi hem yasal hem fiili hâkim görevi görmüştür ve aldıkları kararın temyizi yoktur (Kitto, 2017: 134-136).

Bu meclis sistemi içerisinde yurttaşlar arasında siyasi eşitlik, konuşmada eşitlik (isogoria) ve yurttaşların eşit olarak siyasal iktidara katılması (isokratia) ilkeleri benimsenmiştir. Atina yurttaşları yasalar önünde eşitliğe (isonomia) de sahiptir (Ağaoğulları, 1990: 26).

Yasalar önünde eşitlik ilkesi kapsamında kişi güvenliği ve dokunulmazlığı açısından bakıldığında Atina polisinde Solon'un gerçekleştirdiği reformların sonrasında yurttaşlık statüsü demokratik temellere oturtulmuş ve özgür babadan olan hiç kimsenin köle durumuna getirilemeyeceği ilkesi uygulamaya konulmuştur. Böylece dönemin önemli bir sorunu olarak görülen borç köleliği ortadan kaldırılmıştır. Buna ek olarak söz konusu reformlarla haksızlığa uğrayan kişinin hukuki olarak korunabilmesi için yüksek yöneticilerin verdiği karar karşısında mahkemeye başvurulabilmesinin önü açılmıştır. Atina polisinde bu düzenlemeyle 'habeas corpus' gerçekleştirilmiş, yani kişilerin hukuki güvenliği güvence altına alınmıştır (Ağaoğulları, 1990: 16).

Atina polisinde yine kişi güvenliği ve dokunulmazlığı açısından bir yurttaşın yaşam hakkına yonelik işlenmiş suların cezaları çok ağır olmuştur. Atina polisinde yurttaşlar usulüne uygun yargılanmadan ölüm cezasının verilemeyeceği ve insan bedeninin fiziksel cezaya arptırılammaması yonndeki düzenlemeyle Atina yurttaşlarına işkence yapılamayacağı belirlenmiştir. Bir yurttaş için ölüm cezasının alternatifi siyasi haklarının elinden alınması ve agora veya akropolise girmekten men edilmesi şeklinde uygulanmıştır. Atina yurttaşlarının bir diğer ayrıcalığı da köle olarak satılamayacak olmalarıdır (Hansen, 2001: 99).

İfade zgrlğ açısından değerlendirildiğinde Atina demokrasisi farklı görüşleri susturmaya, resmi doğruları saptayıp yurttaşlarına benimsetmeye çalışan bir düzen değildir. Yurttaşların düşüncelerini oluşturabilmeleri için farklı görüşleri öğrenebilecekleri pazar yeri olarak agora, kutsal yer olarak akropolis gibi kamusal mekânlar söz konusudur. Atina demokrasisinde eleştirel bir bakış açısının sergilendiği komedilerle, trajediler ifade özgürlüğü kapsamında düşünce ve görüşlerin serbestçe oluşturulmasına tiyatro oyunları olarak öncülük etmiştir (Uygun, 2014: 95).

İnanç zgrlğ kapsamında ele alınırsa Yunan mitolojisi tanrı sözü ya da öteki dünya ile ilgili değil bu dünyanın değerleri ile ilgilidir. Atina demokrasisinde -polisin tanrılarını inkr etmemek koşuluyla- başka tanrılara inanma serbestliği bulunmuştur (Uygun, 2014: 96, 98).

Mülkiyet hakkı ve konut dokunulmazlığı açısından Atina polisinde konut başkalarının ve polis yönetiminin müdahalelerine karşı korunmuştur. Yüksek yöneticiler göreve geldiklerinde görev süreleri boyunca mülkiyet hakkına müdahale etmeyeceklerine ilişkin kamuoyuna açıklama yapmışlardır (Uygun, 2014: 99).

Atina yurttaşlarının bir dizi ekonomik ve mali anlamda hakları da vardır. Toprak sahibi olma hakkı yurttaşlara tanınmıştır. Atina yurttaşlarına hizmetleri/çalışmaları karşılığı demeler yapılmış, festival zamanlarında tiyatro oyunlarını seyredabilmeleri için

kendilerine paralar ödenmiştir. Aynı zamanda Atinalılar bir çeşit sosyal güvenlikten faydalanmışlardır. Engelli yurttaşlara mütevazı bir destek verilmiş, savaşlarda hayatını kaybetmiş yurttaşların küçük erkek çocuklarına destek sağlanmış, gıda krizinin yaşandığı dönemlerde ücretsiz mısır dağıtılmıştır (Hansen, 2001: 97-98).

Antik Yunan'da toplumsal yaşamın dinamiği olan felsefe sadece yurttaşlara yönelik olmamıştır. Antik Yunan polislerinde yurttaşların yanı sıra yabancılar ve köleler de bulunmaktaydı. Aşağı tabakalarda yer alanların arasında felsefenin benimsenmesinde rol oynayan, bazıları da köle olan Kynikler polise bağlılık anlayışına karşı çıkarak düşünce, duygu ve özlemlerini ortaya koyup kozmopolis (evrenkent) kavramını ifade etmişlerdir. Örneğin, Atina'da kendisine nereli olduğunu soran birine Sinoplu filozof (köle) Diogenes'in kozmopolitim (dünya kentliyim) cevabını verdiği söylenir (Linklater, 2011: 317; Nascimento, 2016: 111).

Kozmopolit yaklaşımı düşünsel düzeyde Kynikler'in yanı sıra Stoacılar da benimsemiştir. Sokrates sonrası felsefede Kyniklerle birlikte Stoacılar için polis artık siyasetin ölçeği olmaktan çıkma eğilimine girmiştir. Bunun yerine daha kozmopolit düşünce yaklaşımları geliştirilmiştir.

Nitekim Yunan polislerinde kendilerini kölelerin, yabancıların ve barbarların üstünde gören eşitsizlikçi ve dar bir yurttaşlık anlayışına sahip ve ancak kendi kendine yeterli bir polisle mutluluğa erişebileceğini düşünenler, gelişen yeni felsefe geleneklerinin dile getirdiği bu anlayışlar karşısında ikilem yaşamaya başlamışlardır. Buna göre polisin yerini kozmopolis, yurttaşın (polites) yerini de dünya yurttaşı (kozmpolites) almaya başlamıştır. Artık kavuşulmak istenen mutluluk kendi kendine yeten bir polis dolayımıyla değil, kendi kendine yeten bir yurttaş üstünden düşünülüyordu (Bumin, 1990: 40).

Stoacılar Kyniklerin evrensel devlet (kozmpolis) kavramı ile evrensel insan anlayışını sürdürmüşlerdir. Bu anlayışı “evrensel akıldan pay almış tüm insanların

eşitliği” düşüncesiyle geliştirmişlerdir. Böylece evrensel insan hak ve özgürlükleri kavramına yaklaşmışlardır. Hiç kuşkusuz buradaki hak ve özgürlük kavramlarını günümüzdeki çağdaş tanımı ile değil görev ve iç özgürlük olarak algılamışlardır. Yine de Stoacıların düşüncesi doğal hukuk yaklaşımının temellerini oluşturmuştur (Şenel, 1996: 107-108).

Stoacılık doğal hukuk kavramıyla insanları uzlaşmaya vardıkları kent yasalarının üzerinde yer alan ve aklın yasalarına göre düzenlenmiş bir dünya kenti yasasına inanmaya çağırmıştır. Bu çağrının yankısında giderek Yunanlı ve barbar ayrımı son bulmuş, insanlar aynı zamanda birkaç kentin birden yurttaşı olabilmişlerdir. Stoacılar evrensel düzen, değişmez uyum, görev gibi konuları Yunan polisinde ortaya çıkan ve Helenistik dönemde yaygınlaşan, kentlerde agoraları kuşatan sütunlu galerilere verilen isim olan stoaların gölgesinde tartışmışlardır (Bumin, 1990: 41).

Stoacıların insana manevi değer tanınması ve bütün insanlar arasında eşitlik ve kardeşlik fikirlerini yayması dolayısıyla Stoacı düşünce insan haklarının en eski felsefi kaynaklarından biri sayılmaktadır. Stoacılık bir siyasal teori olmaktan çok ruh asaleti ve yüceliğine dayanan bir ahlak felsefesi olmuştur (Kapani, 1993: 18-19).

Tarihsel ve düşünsel olarak Antik Yunan’ın her aşamasında insan düşüncesi ön planda olmamıştır. İnsan düşüncesi ve bununla bağlantılı insan hakları kavramının temelleri ancak belirli bir aşamadan sonra gündeme gelmiştir. Buna göre Antik Yunan’da başlangıçta aristokratların egemen olduğu dönemde teogonik (dini) yaklaşım temelinde mitolojik düşünce ön planda iken sonrasında aristokrasiye karşı kentli kesimlerin ön plana gelmesiyle birlikte demokrasi arayışının güçlenmesi, beraberinde teogonik yaklaşıma karşı kozmogonik (evren merkezli doğa düşüncesi) yaklaşımı Thales’in öncülüğünde felsefi düşünce olarak ortaya çıkmıştır. İlerleyen dönemlerde felsefi düşünüşte Sokrates ve Sofistler ile birlikte felsefe gökyüzünden yeryüzüne ilgisini çevirmiş ve bu sorunsal etrafında insana dair sorunlar felsefenin temel konuları haline dönüşmüştür. Sokrates

sonrası düşünce okullarında ise Platon ve Aristoteles'in öğretilerine dayalı polis ölçeğindeki düşünce geleneğine karşı daha geniş ölçekli kozmopolit düşünceyi savunan Kynik ve Stoacı yaklaşımlar güç kazanmıştır. Bu felsefi yaklaşımlar artık Antik Yunan polisinin son dönemlerine de işaret etmiştir. Nitekim siyaset ölçeği bundan sonraki dönemde kent devleti sınırlarını aşan daha büyük ölçeği ve bununla bağlantılı daha geniş bir yurttaşlık tanımını gerekli hale getirmiştir.

Antik Yunan'da insan haklarının kökenine ilişkin genel bir değerlendirmede bulunmak gerekirse, Antik Yunan'da Platon ve Aristoteles gibi dönemin önde gelen filozoflarınca benimsenen köleci bir bakış açısının yanı sıra bazı düşünürlerce insanların doğuştan eşit oldukları yargısına varıldığı, “doğal” ve “insancıl” bir yaklaşımla herkesin eşit haklara ve özgürlüklere sahip olması gerektiği düşüncesine ulaşılmıştır. Antik Yunan'da kentli sınıfların egemen oldukları dönemde mitolojik ve dinsel olmayan bir dünya görüşü doğmuştur. Buradan hareketle bu dönemde doğa kavramı içine insan doğası da yerleştirilmiş, laik bir ahlak ve hukuk anlayışı bu kapsamda geliştirilebilmiştir (Şenel, 1996: 78).

Antik Yunan'da geleneksel tepeden inme bir adaletin hüküm sürmesine karşı doğal hak anlayışının geliştirilmesinde yargıçlardan ziyade asıl olarak dönemin filozofları, trajedi yazarları ve muhalif görüşleri rol oynamıştır (Douzinas, 2007: 45).

Antik Yunan'ı izleyen Helenistik dönem ve sonrasında Antik Roma dönemleri yurttaşlık ve insan hakları kapsamında önemli tarihsel uğraklar olarak karşımıza çıkmaktadır. İskender ile birlikte artık polislerin siyasal özneler olarak önemini kaybetmesi ve kendi kendilerine yeterliliklerini yitirmesiyle birlikte Stoacı düşünce bu dönemde daha da ön plana gelmiştir.

Makedonya krallığının polisleri istilasıyla başlayan süreç toplumsal, siyasal yaşamı ve bununla bağlantılı anlam ve değerler dünyasını dönüşüme uğratmıştır. Antik Yunan'da polisin yurttaşı olmakla ve kamusal yaşam dolayısıyla haklar anlam ve değer

kazanırken polisin bağımsız siyasal birim olma niteliğini yitirdiği Helenistik dönemde, artık özgür yurttaş-köle ruhlu barbar ikiliği zemini ortadan kalkmıştır. Bu Helenistik dönemde İskender'in kurduğu imparatorluğun siyasal zemininde Stoa felsefesi ekseninde “eşit bireylerin evrensel yurttaşlığı fikri” gündeme gelmiştir (Ağaoğulları ve d., 2011: 153).

Helenistik dönem sonrası Antik Roma döneminde bir yandan Akdeniz çevresinde kentler birliği kapsamında temellenmiş bir devlet örgütlenmesi ortaya çıkarken, diğer yandan yerli kabileleri ilgilendiren kavimler hukukunun yanı sıra Roma yurttaşlarının haklarını düzenleyen Roma hukuku geliştirilmiştir. Antik Roma ile birlikte Yunan'daki Stoacı düşüncenin Roma'ya aktarılmasıyla Antik Yunan'a göre çok daha gelişmiş ve sistematik bir Roma hukuku anlayışının önü açılmıştır. Bu süreçte Antik Roma döneminde Stoacı felsefenin ortaya koyduğu doğal hukuk dolayımıyla evrensel düzeyde bir hukuk arayışı, insan hakları düşüncesinin gelişimine ilişkin olarak önemli bir uğrak olmuştur.

1.2.2. Antik Roma'da Kent, Cumhuriyet, İmparatorluk, Yurttaşlık, Kozmopolitlik, Hak Anlayışı ve Hümanizma

Antik Roma'yı insan hakları hukuku açısından önemli bir uğrak yapan temel unsur bu dönemde geliştirilmiş olan hukuksalcılık düşüncesidir. Devletin hukuksal bir varlık olduğu ve ahlaksal değer ya da toplumbilimsel gerçekler açısından değil de, hukuki yeterlilik ve haklar açısından ele alınması gerektiği varsayımına dayalı hukuksalcılık anlayışı Antik Yunan düşüncesinde söz konusu değildir. Antik Roma'da ortaya koyulan bu düşünce günümüze kadar hem siyasal düşüncenin ayrılmaz bir ögesi, hem de insan hakları hukukuna giden yolda bir köşe taşı olmuştur (Sabine, 1969: 154-155).

Roma başlangıçta Antik Yunan'daki kent devletlerine benzer biçimde bir kent devleti olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Roma sonrasında Krallık, Cumhuriyet ve İmparatorluk evrelerini yaşamıştır. Roma büyük ölçüde Yunan'ın kültürünü benimseyip

özümlemiş ve kendisine özgülemiştir. Bu kapsamda hem mitolojiyi hem de Stoa felsefesini Yunan'dan alan Roma bunu kendi devlet düzenine uygun mitoloji ve Roma Stoa felsefesine dönüştürmüştür.

Antik Roma'da Antik Yunan'dan farklı daha sistematik bir hukuk sistemi oluşturulmuştur. Bu hukuk sisteminin oluşturulmasında Antik Roma'daki mücadele eksenli sözlü olan hukukun yazılı olana dönüştürülmesi yönünde gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda On İki Levha Yasaları sözlü yasaların yazıya dökülmesinde önemli bir dönüm noktasıdır (Tahiroğlu ve Erdoğan, 2014: 44-50).

Antik Roma'da toplumsal mücadele eksenli temelde patricilerle plebler arasında söz konusu olmuştur. Bu mücadele Roma'da toprak sahipleri olarak patricilere karşı pleblerin yurttaşlık ve bununla bağlantılı haklarını kazanma arayışı şeklinde gerçekleşmiştir. Roma'da patriciler ve pleblerin yanı sıra köleler de bulunmaktadır. Başlangıçta sadece patriciler yurttaş sayılırken ilerleyen aşamalarda plebler de yurttaşlık haklarından yararlanmaya başlamışlardır.

Roma'daki insan haklarının gelişimi doğal hukuk anlayışı ve yurttaşlık haklarının gelişimiyle bağlantılı bir gelişme göstermiştir. Bu nedenle Roma'da insan haklarının temelini incelemek açısından yurttaşlık haklarının gelişimiyle Roma'daki kent kurumlarını bir arada ele almak gereklidir.

Romalılar Yunanlıların adalete yaklaşımını benimsemişler ve antik hukuk sisteminin en gelişmiş örneği olarak Roma hukukunu geliştirmişlerdir (Douzinas, 2007: 47). Roma hukuku uygulama alanı bakımından *ius civile* ve *ius gentium* olarak ikiye ayrılmıştır. *Ius civile* Roma yurttaşlarına uygulanan hukuk yani yurttaşlar hukukuyken *ius gentium* ise Roma yurttaşlarının yabancı devletlerle/yabancılarla olan ilişkilerini düzenleyen yabancıların hukukudur (kavimler hukuku). İlk kurulduğu zaman bir kent

devleti olan Roma kent devletine *civitas*⁵ (örgütlenmiş Roma kavmi) adı verilmiştir. Roma kavmini oluşturan Roma yurttaşlarını kapsayan hukuk *ius civile*'dir. Roma'nın egemenliğinin genişlemesiyle birlikte Roma imparatorluğunun egemenliği altına giren yerlerde oranın kendi hukuku geçerli olmuştur. Çünkü buralardaki halklar Roma'nın egemenliği altına girerek doğrudan Roma yurttaşı olmamışlardır (Çelebican, 2014: 91-93).

Söz konusu bu hukuki ikiliğin yönetsel anlamda boşluk oluşturmamasını önlemek amacıyla Antik Roma'da kent yönetimleri açısından yeni bir örgütlenme biçimi ortaya çıkmıştır. Antik Roma'da Cumhuriyet yönetiminde merkezden yönetilmeleri güçleşen, yönetsel ve hukuki özerkliği kendilerine bırakılmış, görece uzak yerlerdeki kentler *municipium* (municipe) olarak adlandırılmıştır. Municipe'ler Roma'dan gönderilen veya yerinde seçilen bir *magistra*'nın (üst yönetici) başkanlığı altında kendi organlarına sahip olmuş ve kendi kendilerini yönetmişlerdir. Cumhuriyet döneminde iki tip *municipe*'den bahsedilebilir. Bunlardan ilki tam Roma yurttaşı olarak ifade edilen, seçme ve seçilme hakkına sahip olanların oluşturduğu *municipe*'lerdir. Bir başka deyişle, bu örgütlenmede hem *ius suffragii* (seçme hakkı) hem *ius honorum* (*magistra* seçilme hakkı) bulunmaktadır. *Caerites* ismini taşıyan ikinci tipte ise Roma yurttaşları ile aynı yükümlülükleri taşıyan, askerlik yapan, vergi veren ama Roma yurttaşlarıyla aynı siyasal haklara sahip olmayan, oy hakkından yoksun sadece aynı kişisel haklara sahip olan yurttaşlık söz konusu olmuştur (Howatson, 2013: 627-628; Umur, 1975: 137).

Yunan'dan farklı olarak Roma'da yurttaşlık Roma dışında yaşayan Roma uyruklarını da kapsamıştır. Yurttaşlık hukuku kapsamında yurttaşlara hukuk öznesi sayılma, sözleşme yapabilme, siyasal katılma, seçme seçilme, kamu görevlerine

⁵ Roma uygarlığı evresinde Antik Yunan'ın polis kavramı *civitas* ile karşılanmıştır. *Civitas*, yurttaşların doğrudan katılımı ile oluşmuş ve bu katılım da son derece gelişkin biçim verilen hukuk ve onunla kurulan örgütler aracılığıyla sağlanmıştır (Gemalmaz, 2007: 11).

girebilme gibi haklar tanınmıştır. Bu kapsamda Roma ile birlikte yurttaşlık hakları bir ayrıcalık olmanın ötesine geçip bir hakka dönüşmüştür (Şenel, 1996: 99).

Stoacılık ile başlayan düşünce sürecinde hukukun temellendirilmesine ilişkin bazı yeni eğilimler ortaya çıkmıştır. Düşünsel ilgilerini herkesin yaşayabileceği bir topluluğun tanımlanmasına odaklanmış olan Stoacı felsefeye göre, bunun sağlanabilmesi için önemli bir hareket noktası herkese uygun ortak bir yasa ve bu yasanın geçerli olduğu evrensel kentin gerekliliği olmuştur (Nascimento, 2016: 111). Stoacıların felsefi olarak ortaya koydukları evrensel kent tüm insanlığın ortak evi ve yerleşim yeridir ve en önemli özelliği yetkin bir yasayla yönetiliyor olmasıdır. Yetkin bir hukuka ve doğaya dayanmayan kent, kent olmaktan çıkmaktadır (Vogt, 2008: 66-67).

Stoacılığa göre, insanlar, kentin yasaları (geleneklerin yasaları) ve dünya kenti yasaları (akıl yasaları) olmak üzere iki türlü yasaya bağlıdır. Stoacıların bir ideal olarak savundukları dünya kenti (evren kent) yasaları kapsamında insanların uymaları gereken normları akıl ortaya koymalıdır. Bu yapı hakkaniyete dayalı ortak bir hukukun ortaya çıkmasını desteklemektedir. Böylece doğal hukukun etkisini en kuvvetli şekilde duyurduğu bir ortam söz konusudur. Pozitif hukuk karşısında aklı ve hakkaniyeti savunan bu yüksek hukuk düşüncesi Roma Hukuku'nun ortaya çıkmasında da etkili olmuştur. Bu kapsamda Antik Yunan'dan farklı olarak Stoacılar Roma'da iki hukuk düşüncesini, geleneksel hukukun karşısında daha yetkin olduklarını varsaydıkları doğal hukuku benimsemişlerdir. Stoacı düşünce doğrultusunda bir soyutlama olarak hakkaniyetin bir eleştiri ilkesi çerçevesinde kullanılmasıyla birlikte sadece eldeki yasalarla (pozitif hukukla) adaletin sağlanamayacağı ortaya konulmuştur (Sabine, 1969: 145-146).

Bu dönemde Antik Roma kültürünün ve Stoacıların “kozmpolit” yaklaşımı dışlayıcı toplumsal uygulamalar, yabancılara, kadınlara ve kölelere yönelik davranışlardan dolayı bugünkü anlamından uzaktır. Antik Roma'da “insanlık” ise genellikle kişisel eğitim ayrıcalığına dair bir ideali ima etmiştir (Moyn, 2017: 18-19).

Yurttaşlık statüsünün en geniş olduğu dönemde bile Antik Roma’da eşitsizlik, kölelik hüküm sürmektedir (Gürbüz, 2022: 12). Antik Roma bağlamı içerisinde hümanizma, kozmopolitlik, doğal ve evrensel hukuk kavramlarının içeriği düşünürler tarafından ortaya konulmuştur. Antik Roma döneminin en önemli düşünür ve hukukçusu kabul edilebilecek Cicero’nun hukuk anlayışının temelinde Stoacı felsefenin etkileri bulunmaktadır. Ona göre hukuk ve yasaların kaynağı doğada ve insan doğasında yer almaktadır.

Cicero Antik Yunan’ın ötesine geçerek bu idealleri doğal hukuk ideallerine dönüştürmüştür (Ishay, 2008: 25). Cicero’ya göre yasa, kökü doğada bulunan ve yapılması gerekenleri buyurup aksini yasaklayan en üst akıldır. Yasa doğanın gücüdür ve sağduyulu insanın zihni ve aklıdır. Akıldan daha iyi hiçbir şey olmadığına ve akıl insanlarda bulunduğu göre, insanlar temel bir akıl birlikteliği içindedir, insanlarda akıl ortaktır, doğru akıl yasadır (Cicero, 2016: 11-13). Nitekim yine Cicero’ya göre insanlar arasındaki birlikteliği meydana getiren tek bir hukuk vardır ve tek bir yasa bunu mümkün kılar, o yasa yönetmenin ve yasaklamanın doğru aklıdır. Yasa yazılı olsa da olmasa da onu tanımayan adaletsizdir. Doğadan kaynaklanmıyorsa adalet mümkün olamaz ve faydacılık üzerine inşa edilen adalet çöker (Cicero, 2016: 22-23).

Cicero’ya göre devlet bir halk unsurudur. Sadece alelade bir şekilde bir araya gelmiş bir insan kitlesi değil, çoğunluğun yasa birliği ve ortak yararı üzerinde anlaştığı bir topluluktur. İnsanların bir araya gelmesinin öncelikli nedeni zayıflık değil, daha çok insanlar arasındaki doğal birlikteliktir; zira insan kendi başına, yalnız kalamayan bir türdür (Cicero, 2014: 137). Bu devlet tanımının Antik Yunan düşüncesine göre getirdiği önemli yenilik devletin sadece ortak çıkar veya ortak amaç ilkesiyle açıklanmayıp, hukuksal bağlar ve yasalar temelinde açıklanmasıdır. Bu tanımdaki hukuksal bağlar devletin yasalara uyması şeklinde yorumlanırsa, devlet kavramının içine -yöneticinin konuşan bir yasa, yasanın da susan bir yönetici olduğu görüşünü ortaya koyan- Cicero

tarafından hukuk ögesi eklenerek önemli bir adım atılmıştır (Ağaoğulları ve Köker, 2006: 58-59). Devleti salt güç olgusuna indirgeme yaklaşımının aksine Cicero dolayımıyla devletin hukukla bezendiği ve devletin bir hukuk devleti olması gerekliliği, bir başka deyişle de günümüz koşullarında insan haklarına saygılı bir devlet olması zorunluluğu ifade edilebilir.

Cicero'ya göre, özel mülkiyet haktır ve doğal yasalara uygundur. Dolayısıyla özel mülkiyete aykırı hareket edenler ve mülkiyet haklarına saygı göstermeyenler toplumsal adaleti yok etmektedirler. Bu anlayış doğrultusunda Cicero'ya göre devleti idare edecek birinin ilk dikkat etmesi gereken husus herkesin, neye hakkı varsa ona sahip olması ve yurttaşlara ait mal varlığının devlet eliyle azaltılmamasıdır. Devlet ve hükümetlerin kurulma nedeni de insanların haklarını koruyabilmesi amacıyla. Cicero'nun ifadesiyle “her ne kadar insanlar doğanın yönlendirmesiyle bir araya gelse de, haklarını savunmak için kentlerin korumasına sığınmıştır” (Cicero, 2013: 102). Cicero bu yaklaşımıyla özel mülkiyeti John Locke'tan yüzyıllar önce bir doğal hak olarak algılamış ve bunu eserlerinde ortaya koymuştur (Ağaoğulları ve Köker, 2006: 56).

Cicero'daki evrensellik anlayışı herkes için erişilmesi gereken nihai ideal olarak görülmektedir (Bauman, 2000: 39). Cicero'ya göre evrensel hukuk yasaların tüm nedenidir. “Yurdumuz surlarımızla sınırlı değil aksine tüm dünyadır” (Cicero, 2014: 126) diyen Cicero'ya göre ius civile sadece doğanın küçük ve dar kapsamlı bir bölümünü oluşturmaktadır (Cicero, 2016: 10-11).

Cicero, insanların tür olarak birbirinden farklı olmayıp birbirine birebir benzediğini ifade etmiş ve aklın tüm insanlarda ortak ve gördükleri eğitim değişse de öğrenme yetisinin tüm insanlarda aynı olduğunu vurgulamıştır (Cicero, 2016: 16-17). Bu kapsamda Cicero'ya göre insana özgü olan hiçbir şeyi kendilerine yabancı görmemeleri ve herkesin hukuka eşit bir şekilde saygı göstermesi doğadan kaynaklanmaktadır. Doğa tarafından kendilerine akıl verilmiş olan insanlara aynı zamanda doğru akıl da verilmiştir.

Sonuç olarak akıl herkese verilmiştir, dolayısıyla hukuk da herkese verilmiştir (Cicero, 2016: 18). İnsanlar arasında herkes için eşit olan tek bir yaşam türü, tek bir ortak akıl olduğu ve insanların doğal bir hoşgörü ve iyi niyet ile doğduğu, hukuk birliğiyle bir arada bulunduğunu ifade eden Cicero insanlar arasında yasa ve hukuk ortaklığı bulunmakta olduğu görüşünü savunmuştur (Cicero, 2016: 13; Cicero, 2016: 19).

Stoacı düşünceyi yönetim felsefesinin temeline yerleştirmiş olan filozof ve imparator Marcus Aurelius da evrensel akıl ve mantık ile insanlar arasındaki yasa ve hukuk ortaklığını “zihin hepimizde ortaksa, bizi kutsal varlıklar yapan mantık da öyledir. Eğer böyleyse, insanın ne yapması ve ne yapmaması gerektiğini saptayan mantık da ortaktır” diyerek ortaya koymuştur. Bu sözlerinin devamında Marcus Aurelius evrenin ortak bir parçası olarak gördüğü insanlığın kendine has özellikleriyle tikel toplulukların ötesine geçerek özgür yurttaşlar topluluğuna dönüşmesi idealini de “öyleyse yasa da ortaktır, sonuç olarak hepimiz yurttaşız, çünkü bir yönetim biçimine katılıyoruz, böyleyse evren de bir kent gibidir. Çünkü başka hangi yönetim biçimine bütün insan soyunun katıldığını söyleyebiliriz? Zihnimiz, mantığımız ve yasamız buradan, bu ortak devletten gelmiyorsa, başka nereden geliyor?” sözleriyle belirtmiştir (Aurelius, 2009: 59-60). Marcus Aurelius insancılık ve evrensellik düşüncesini de şu sözleriyle savunmaktadır: “İnsana yaraşır şeyleri yapmakta bulur insan sevincini. İnsana yaraşır şeyler nelerdir? Kendi türünden olanlara nazik davranmak, duylara güvenmemek, doğru düşünceleri yanlış düşüncelerden ayırt etmek, evrensel doğa ve onun kurallarına göre olup biten şeyler üstünde düşünmek” (Aurelius, 2009: 113).

Stoacı felsefede bütün insanlığın kardeşlik duyguları içinde yaşaması önerilmiş ve çeşitli sınıflar ile farklı milletler arasındaki her türden ayrılığın ortadan kaldırılması gerektiği savunulmuştur. Buna ulaşmak için yasanın niteliği ve kaynağı Stoacı düşüncede önem taşımıştır ve bu doğrultuda yasa ve adaletin herhangi bir toplumsal birliğin ürünü veya hükümet emirlerinin sonucu olmadığı saptanarak yasanın ebedi

bilgelik ve iradeden kaynaklandığı, doğanın işlemlerini düzenlediği, toplumsal koşulları oluşturduğu ortaya konulmuştur. Buna göre farklı devlet düzenlerindeki yasaların kuşaklar boyunca ve yer farkı gözetmeden sabit kalan doğal adalete uygun olması gerektiği belirtilmiştir. Açıkça görüldüğü üzere böyle bir yaklaşımla ülkesel sınırları aşan ve değişmez nitelikte olan evrensel bir kozmopolitlik düşüncesinin temelleri atılmıştır (Ben-Amittay, 1983: 78-79).

Stoacılar, Platon ve Aristoteles'in düşüncesinin etkisiyle devleti her şeyin üstünde tutan ve onu putlaştıran Antik Yunan düşüncesinden uzaklaşıp devlet herşeyin üstünde değildir, onun üstünde akıl, yasa ve hukuk vardır düşüncesini benimsemiştir. Devlet yasalarının üstünde evrensel bir doğal hukuk olduğunu ve herkesin akıl ile kavrayarak bu yasaya uymak zorunda olduklarını öngörmüşlerdir. Yasa aynı zamanda insanların birbirlerini sevmelerini emreder ve bütün insanlık büyük bir ailedir, bütün insanlar kardeştir. Bu anlayış ile Stoacılara göre dünya yurttaşlığı devlet yurttaşlığından önce gelmektedir (Kapani, 1993: 18).

Bugünkü anlamda insan haklarını bulmak mümkün olmasa da Antik Roma'da Roma hukuku kapsamında mülkiyet hakkı başta olmak üzere hakların koruma altına alınması, doğal hukuk çerçevesinde normatif hukukun esas alması gereken bir idealin ortaya konularak kozmopolitlik kapsamında evrensel bir hukuk anlayışı söz konusu olmuştur.

1.2.3. Ortaçağ Kentleri ve Komün Yönetimleri

Ortaçağ'da devlet karşısında bireyin durumu ve devletin iktidarına bir sınır çizilmesi ve hak ve özgürlükler konusunda farklı yorumlar bulunmaktadır. Bazı yazarlara göre Ortaçağ'da uygulama ve fiili durum kapsamında feodal senyörler dışındaki insanlar için hiçbir hak ve özgürlük söz konusu değildir (Bkz. Kapani, 1993: 27). Bu kapsamda kölenin kulluğu ile serfin kulluğu arasında bir fark bulunmadığı belirtilmektedir. Bu görüşe göre "Ortaçağ'da insanlar, bir yandan hükümdarın veya derebeyinin, öbür yandan

da kilisenin baskısı altında her türlü hürriyetten yoksun olarak yaşamaya devam etmişlerdir” (Kapani, 1993: 28).

Ortaçağ’ın kurumlarının işleyişinde feodalite önemli bir rol oynamıştır. Feodalite toprak sahipliğine dayanan bir ekonomik rejim, bir toplum düzeni ve bir yönetim şekli olarak açığa çıkmaktadır (Duby, 1990: 51). Feodal düzende bu döneme özgü bir tür kölelik biçimi olarak serflik ortaya çıkmıştır. Dönemin toplumsal sınıflarını oluşturan soylular, din adamları, özgür köylülerden başka en alt katmanda yarı köle durumundaki serfler söz konusu olmuştur. Bireyin sınıfsal konumu hukuksal olarak belirlenmiştir ve ekonomik eşitsizlik hukuksal eşitsizlikle tamamlanmıştır (Sarica, 1996: 39-40).

Bu dönemin toplumsal kesimlerine bakıldığında feodal senyörler dışında serfler ve yeni doğmakta olan bir sınıf olarak burjuvaziden bahsedilebilir. Yeni kentli sınıf olarak burjuvazi feodalite içerisinde feodal beylere ve senyörlere karşı kentler kapsamında yeni hak ve özgürlük alanı oluşturabilmişlerdir. Bu dönemde bazı kentlerde yaşam hakkı, konut dokunulmazlığı, ticaret hakkı, seyahat özgürlüğü vb. haklar çerçevesinde ortaya çıkan kentsel özgürlüklerin perspektifi, daha sonraki aşamalarda insan hakları hukukunun temelini oluşturmuştur.

Önceleri “burg” ya da “bourg” denen şatolu pazar kasabalarından başlayıp kent hayatı insanları özgürleştirerek onları tarım ekonomisinin feodal toprağa bağlı serflik düzeninden kurtarmıştır. Böylece “burg” ya da “bourg”lardan başladığı için kentsoylu (burjuvazi) diye anılan yeni bir sınıf ortaya çıkmıştır. Değişen ekonomi düzeni eski feodalitenin kurallarına ve hukuk yapısına sığmayan bunu değiştirmek isteyen yeni bir toplumsal güç ortaya çıkarmıştır (Soysal, 1986: 15-16).

11. ve 12. yüzyılda Kuzey İtalya’da, Flander’da, Fransa, Normandiya, İngiltere, Alman dükalıkları, Kastil ve Aragon ile Avrupa’nın diğer yerlerinde binlerce yeni kent ve kasaba ortaya çıkmıştır. Bu büyük topraklardan önce oluşmuş olan kentler yeni çıkan bu kentlere siyasi ve hukuki birim olarak bağlanmışlardır. Yeni kentlerin hepsinin ortak

özellikleri, kentsel topluluk olarak ortak bilince ve benzer hukuki kurumlara sahip olmaları, bir başka deyişle hepsinin benzer bir kent hukuku sistemi ile yönetilmeleridir. Bunlar kuşkusuz dünya tarihinin ilk kentleri değildir ancak önceki dönemlerden farklılıklar göstermişlerdir (Berman, 1983: 357). Bu kentler salt kentsel alanlara özgü üretim ve ticaretle uğraşan ve yoğun nüfusa sahip yerleşim alanları olmaktan öte siyasal açıdan özerk birimlerdir (Poggi, 2007: 54).

Nitekim tarihsel gelişimi içinde özgül iktidar ilişkileri içinde ortaya çıkan bu kent yönetimleri ya da komünler sahip oldukları siyasal özerklik kapsamında askeri örgütlenme, savunma, suçluların yakalanıp cezalandırılması gibi günümüzde genellikle devlete bir başka deyişle merkezi yönetime bırakılmış olan görevleri de yerine getirmişlerdir (Keleş, 2023: 27). Siyasal özerkliklerini çoğu kez ya bölgesel prens ve onun temsilcilerinin ya feodal beylerin ya da her ikisinin birden açık muhalefet ve direnişine rağmen kazanmışlardır. Bu kentler Batı Roma'nın yıkılmasından sonra Avrupa'da güvenliğin ortadan kalkması sonrası uzun süredir devam eden çöküntü ve terk edilmişlikten sonra tarih sahnesine çıkmıştır. Tek tek güçsüz olan bireylerin ortak hareket edebildiği merkezler olarak bu kentler kent hukuku kapsamında birtakım haklar talep etmişlerdir (Poggi, 2007: 54).

Ortaçağ'ın karanlık dönemi⁶ sonrasında ticaretin canlanmasıyla ortaya çıkan bu kentlerde tüccar ya da kentsoyluların her şeyden önce talepleri seyahat özgürlüğü, diledikleri yerde yaşama serbestisi ve kendileri ile çocuklarının derebeylik otoritesince korunmasına olanak sağlayacak kişisel özgürlüklerdir. Söz konusu kentsoyluların bundan başka toplumsal ve ekonomik etkinliklerine feodalitenin uyguladığı biçimci yöntemlerden onları kurtaracak yargı işleyişinin kurulması yönünde talepleri olmuştur.

⁶ Batı Roma'nın yıkılışından sonra yaklaşık M. S. 6. yüzyıldan 9. yüzyıla kadar süren istilalar çerçevesinde kentlerin sönümlenme dönemine karanlık dönem denilmektedir (Howatson, 2013: 467).

Bununla bağlantılı bir başka talep ise kentte güvenliğin sağlanması ve bunu kurumsallaştıracak kent hukukunun oluşturulmasıdır. Ticaretle bağlantılı toprak mülkiyeti ve toprak edinme ile bağdaşmayan yükümlülüklerin ortadan kaldırılması da talep edilmiştir. Sonuçta kentsoyluların özünde temel isteği siyasal özerklik ve yerel öz yönetim anlayışının benimsenmesidir (Pirenne, 1994: 132-133).

Henri Pirenne'in işaret ettiği üzere Avrupa'da 11. yüzyıldan önce ortaya çıkan kentlerde modern Batı kentlerindeki iki temel özellik bulunmamaktadır. Bunlardan biri kentsoylu orta sınıf nüfus ve diğeri de özerk belediye örgütlenmesidir. Kent hukuku bilinci ve kentsel hukuk sistemi olmadan Avrupa kentlerinin varlığını düşünmek zordur. Gerek önceki süreçte Antik Roma kentleri olsun ya da Batı dışındaki büyük kent merkezleri olsun bu kentlerin modern Batılı anlamda kent özelliklerine sahip olmadığı belirtilebilir. Bu ortak özellik ve kökene sahip kentlerin Avrupa'da geliştiği yerler arasında Fransa, Normandiya, Alman dükallıkları, İngiltere ve İtalya yer almıştır (Berman, 1983: 363-364).

Örneğin, Fransa'da halkın toplumsal katılımını gösteren komün yönetimi bulunmaktadır. Kentte oturanlar birbirlerine komün adına yemin ederek komün ruhu kapsamında kentin yönetiminde ortak söz sahibi olmuşlardır. Bunun yanı sıra kralın verdiği ayrıcalık ve korumadan yararlanan, surlarla çevrilmiş kalabalık ve zengin kentlerde yaşayanların kralın himayesinde kenti zengin ve bayındır kılmak üzere çalıştığı özerk yönetimler söz konusudur. Bu kentleri halkın öz temsilcileri yönettiği gibi ayrıca kent, merkezi yönetime temsilci de göndermiştir. İngiltere'de ise kentlerde burjuva hakları gelişmiştir. Bu haklar çerçevesinde halk kendi komün yönetimini seçmiştir. Bu kapsamda, borough'daki yerel mahkemelerde burjuvalar görev alabilmiş, juriye dâhil olabilmiş ve kentin güvenlik şefini seçme yetkilerine sahip olmuşlardır. Aynı zamanda parlamentoya da delege yollayabilmişlerdir (Divitçioğlu, 2004: 63-64).

Avrupa’da farklı bölgelerde ortaya çıkan kent yönetimleriyle birlikte önceki dönemlerden farklı bir kent hukuku da gelişmiştir. Kentsel şarta dayalı bir hukuk sistemi olarak ortaya çıkan bu kent hukukunun temel özelliği toplulukçu ve laik olmasıdır. Kent hukuku daha kapalı devre örgütlenmiş bir topluluğun ve yaygın olarak bilinen ifade ile komünün hukukudur. Bu özelliği nedeniyle alanyazında bu yerler feodal dönemde sınırlı yerlerde ortaya çıkmaları bağlamında kentsel özgürlük adacıkları olarak ifade edilmektedir. Bu kentler tüm kenttaşların bir arada olduğu ortak bir alanda okunan bir şarta bağlılık temelinde çoğu kez ortak yeminle kurulmuştur (communio). Bir başka deyişle, komün şartı bir toplum sözleşmesinin erken örneğini ifade etmiştir. Bu çerçevede kent hukukunun toplulukçu karakteri (communitas) üyeleri arasında katılımcı bir ilişkiyi gerektirmiştir. Bu katılımcı ilişki kenttaşlar arasında karşılıklı yardım, yabancı ve düşmanlara karşı ortak korunma ihtiyacı ve buna yönelik ortak uzlaşıyla komün meclisini oluşturacak olan kent yöneticilerinin seçimini beraberinde getirmiştir. Bu yöneticiler kenttaşların haklarının ihlali ve uyuşmazlıkların çözülmesi ihtiyacı söz konusu olduğunda uzlaştırmacı otoritelere gitme ihtiyacını karşılamıştır (Berman, 1983: 392-393).

Kent hukukunun aynı zamanda laik bir karakteri de bulunmuştur. Antik Yunan ve Roma kentlerinin aksine Batı kentlerinin dini törenlerin yerine getirme sorumlulukları yoktur. Dini ibadet ve dini inanç kent hukukunun içinde değil ayrı bir sistem olan Roma Başpiskoposluğuna bağlı olan kilise hukukunun parçası olmuştur. Kentlerde dini pratikler ve doktrin, kent hukuku değil, Roma kilisesinin düzeni altında etkinliklerini sürdürmüştür. Ancak kentlerin ana amaçları ilahi ve ebedi değil, aksine laik ve dünyevi olarak tanımlanmıştır. Kent yönetimleri barış ve adaletin sağlanması görevinde kiliseden bağımsız olarak hareket etmiş, kilise ise Hristiyan inancını sürdürme görevini yürütmüştür (Berman, 1983: 394-395). Bu Ortaçağ kentleri kolektif bir tüzel kişiliktir ve ortak çıkarlar etrafında bir yeminli birlik, bir topluluk meydana getirmişlerdir. Komünlere ilişkin ifade edilmesi gereken önemli bir husus bu kentlerde dini kurumlarla belediyenin

birbirlerinden ayrı örgütlenmiş olmalarıdır. Bir başka deyişle, piskoposun ve kentsoyluların haklarının açıkça birbirinden ayrılması ve kentsoyluların haklarını güçlü bir toplu örgütlenmeyle güvence altına alabilmek için mücadele etmeleridir (Pirenne, 1994: 140).

Kent hukukunun bir diğer özelliği hem yönetsel örgütlenme hem de hak ve özgürlükleri kapsayan yazılı kent şartlarına (urban charters) dayanarak oluşturulmuş olmasıdır. Bu kent şartlarında temel amaç feodal sistemdeki esasa ve usule ilişkin kurallardan muaf tutulan bir hukuksal alan yaratmaktır (Poggi, 2007: 57). Bu kent şartları çerçevesinde ortaya konan kent hukuku kentlerin kenttaşları için yönetsel örgütlenme ilkeleriyle hak ve özgürlükleri içeren düzenlemelerdir. Bu kentler hem bir hukuksal bölge hem de bir komündür. Yasal bölge olması bakımından kentin kendi yargı organlarına sahip olabilmişlerdir. Kent hukuku kent duvarlarıyla sınırlanmış olduğundan özel bir yargı kurulunun bu hukuku uygulamakla görevlendirilmesi, bunun sonucu olarak da kentlilerin ayrıcalıklı durumları güvence altına alınabilmıştır. Pek çok kent şartında, kentsoyluların ancak kendi başkanlarınca yargılanabilecekleri yer almıştır. Bu belediye başkanları kentlilerin kendi aralarından seçilmiş ve pek çok yerde komünün başkanı olan bu yargıçlar kenttaşlar tarafından geri çağrılınca kadar görevlerini sürdürmüşlerdir. Bu doğrultuda bazı kentler özel mahkemelerine sahip olmuşlardır. Yargıçların yargı yetkileri kentlere göre belirgin değişiklikler göstermiştir. Her yerde tümüyle yargı yetkisine sahip olunmamıştır. Derebeyleri bazı özel davaları kendine ayırabilmiştir. Ancak bu kentlere ilişkin ortak nokta bu kentlerin yasal bir bölge olarak tanınmaları nedeniyle kendi yargıçlarına sahip olmaları, yetkilerinin kent yasası ile saptanması ve yetki alanlarının komün sınırlarıyla sınırlandırılmasıdır (Pirenne, 1994: 155-157; Berman, 1983: 393; Bumin, 1990: 51).

Bu kentlerde medeni haklar kent hukuku kapsamında düzenlenmiş, yargılanma süreçleri olmadan keyfi gözaltılar, tutukluluk ve hapsedilme söz konusu olmamıştır.

Teoride yoksul ve varlıklı aynı şekilde yargılanmıştır. Kenttaşların oy verme hakkı vardır. Kentin yönetimine ait binaların dokunulmazlığı ilan edilmiştir. Kentlilere özgür kişi statüsü verilmiş, bir yıl bir gün süreyle kentte yaşayan göçmenlere kenttaşlarla aynı haklar tanınmıştır (Berman, 1983: 396; Poggi, 2007: 57). Özgürlük bu orta sınıfın önemli bir niteliği olmuştur. Bu açıdan ayrıcalık sağlanmış olan kentlerin duvarları içinde kırsal toprağa bağlı serfliğin tüm kalıntıları ortadan kalkmıştır. Bu kentlerin önemli özelliği sahip olduğu özgür işgücüdür. Bir Alman atasözü, “kent havası özgür kılar” demektedir. Özgürlük kentler aracılığıyla yurttaşın doğal bir niteliği olmuştur. Böylece özgürlük kazanmak için kentte yaşamak yeterlidir. Kent sınırları içinde bir yıl bir gün yaşayan her serf bir hak olarak özgürlüğe sahip olabilmıştır. Efendisinin (feodal bey) serfin üzerindeki kişisel yetkisi ve serfin evi barkı üstündeki tüm hakları ortadan kalkmış ve kentte serfliğin bütün yükümlülükleri silinmiştir. Başlangıçta yalnızca tüccarların fiilen yararlandığı bu özgürlük özerk kent yönetimlerinin gelişmesiyle birlikte tüm kentlilerin ortak hakkı olmuştur (Pirenne, 1994: 148-149; Pirenne, 1983: 63).

Ancak erişilmesi gereken bir siyasal hedef olarak özgürlük çerçevesinde resmedilen Ortaçağ kentlerinin eşit yurttaşlık temeline dayandığı belirtilse de, uygulamada 11. yüzyılın başından itibaren bazı kentsoyluların diğerlerine göre daha eşit statüde olduğu kabul edilmelidir. Nitekim bu farklılaşmanın giderek derinleştiği 14. yüzyılın ortalarında kentin surları içinde burjuvazi en az üç tabaka olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel soylu oligarşisini oluşturan burjuva üst sınıfa mensup az sayıdaki zengin merkantların (büyük tüccarların) yanı sıra ikinci bir tabaka olarak küçük ticaret erbabı ve zanaatkârlardan oluşan orta tabaka ve burjuvazinin asıl büyük kesimini oluşturan ekonomik ve siyasi açıdan oldukça zayıf, daha çok kendi emeğiyle çalışanların oluşturduğu alt tabaka bu dönemin kentsel toplumunun sınıfsal yapısını oluşturmuştur. Bir gerçeklik olarak bu hiyerarşiye rağmen Ortaçağ kentinin kurumlarının karakteristiğine damga vuran kesim söz konusu burjuva sınıfı içerisinde üst tabakada yer

alan kentsel soylu olarak da ifade edilen zengin büyük tüccarlar olmuştur (Saalman, 1968: 43-44).

Kıta Avrupası'ndaki kentlere ilişkin gelişmelerin yanı sıra İngiltere'de de kentler siyasal iktidarla dolayımlanan bir ilişki içerisine girmişlerdir. İngiltere'de kentler baronların yanında monarşiye karşı ayaklanmışlardır. Böylece en eski kökenleri Magna Carta'ya kadar dayandırılabilir parlamentaryer yönetimin doğmasına yardımcı olmuşlardır (Pirenne, 1994: 173-174). Feodalizmin aşamalı olarak zayıflaması ve kapitalizmin doğuşunun şafağında özel mülkiyet gibi bireysel hakların ve bireysel özerkliğin siyasal alanda kendini göstermesi sürecinde, İngiltere'de doğal hukuka dayalı sorumluluklar çerçevesindeki sistemin yetersizliği ve başarısızlığı noktasında toprak sahibi baronların kraldan özgürlük ve haklarını güvence altına alması talepleriyle 1215 tarihli Magna Carta Şartı kral tarafından imzalanmıştır. Bu Şart kraliyetin belli özgürlük alanlarına ilişkin sınırlarını çizerek kralın bile diğerlerinin haklarına saygı göstermesini garanti altına almıştır (Lauren, 2011: 15). Böylece bu aşama teorik düzlemde doğal hukuk kapsamında varsayılan sorumluluk ve yükümlölüklerin yazılı hale getirilmesinin başlangıcını ifade etmiştir.

Magna Carta'ya göre (39. madde) kendi zümresinden olanların verdiği yasal bir karar ya da bu konuda bir yasa olmadıkça özgür hiçbir kimse yakalanmayacak (yargılanmadan tutuklanamayacak), zindana atılmayacak, mal ve mülkü elinden alınmayacak, sürgüne yollanmayacak ya da herhangi bir biçimde kötü muameleye maruz kalmayacaktır. Bu kişiye karşı zor kullanılmayacak ve zor kullanılmasına izin verilmeyecektir. Ayrıca Şart'ın 40. maddesinde hak ve adaletin geciktirilmeyeceği, kimseye satılamayacağı ve kimsenin bundan menedilemeyeceği yer almıştır. Magna Carta ile tüm tüccarlar için seyahat ve ticaret özgürlüğü getirilmiş ve güvence altına alınmıştır. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Magna Carta Şartı ile özgür yurttaşların

bireysel ayrıcalıklarının da üzerinde durulmuştur (Musulin, 1983: 19-20; Dürüşken, 2009: 8).

Magna Carta Şartı kralın keyfi yönetimine ve baskıcı uygulamalarına karşı temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması ve kralın yetkilerini sınırlayarak ona hukukun üstünlüğünü kabul ettirmesi bakımından önemli belgelerden biri olmuştur (Dürüşken, 2017: 1). Çağdaş demokrasinin temelini antik çağdaki uygulama biçimi oluşturmakla birlikte, 1215 Magna Carta ile kaynağı Ortaçağ'daki feodal sistem olan temsil kavramının da günümüz demokrasi anlayışının oluşmasında büyük etkisi olmuştur (Keleş, 2022: 42).

1.2.4. Hümanizma ve Rönesans Kentleri

Avrupa'da hümanizma ve rönesans dönemleriyle birlikte insanın bir bütün olarak kavrandığı hümanist kültür, feodal düzenin zayıflamasından doğmuş komünler sisteminin uzantısı olan toplumsal bir bağlam içinde ortaya çıkmıştır. Ortaçağ'ın karanlık dönemi sonrasında ortaya çıkan komünler ve gittikçe gelişen bir kentleşme süreci hem ticari ilişkilerin yoğunlaşmasını hem de ekonomik yaşantının canlanmasını beraberinde getirmiştir. Bu süreçte bu toplumsal ve ekonomik gelişmelerle birlikte yeni düşünce biçimleri ortaya çıkmıştır. Özellikle 14. ve 15. yüzyıllarda Ortaçağ'ın son dönemlerinin olgunlaştırdığı yeni bir insan tipinden bahsetmek mümkündür. Yeni değerler düzeni içerisinde gelişmeye başlayan bu ilişkiler yeni düşünce ve görüşlerin de önünü açmıştır. İnsanın insan olarak keşfedildiği bu dönemde Ortaçağ'ın zahitlik geleneğine bağlı beden ve madde gerçekliğini hor görme ya da küçümseme gibi eğilimleri ve skolastik yaklaşımı aşma düşüncesiyle birlikte insanın tüm kusurlarıyla bir bütün olarak ve tüm gerçekliğiyle bulunup değerlendirildiği bir rönesans hümanizma anlayışı ortaya çıkmıştır. Böylece dünya nimetleri ve insanın bu dünya içindeki varlığı insan yetkinliği için bir engel oluşturma görünümünden çıkıp aksine insanın kendini tam olarak gerçekleştirmesine elverişli ortam niteliğine bürünmüştür. Rönesans ve hümanizmanın kent merkezli

düşünce ürünleri olduğu açıktır. Bir yandan insan düşüncenin merkezine konulurken, bir yandan da sanatın her türlüünün yetkinlik kazanması doğrultusunda gelişmeler ortaya çıkmıştır. Düşünsel düzeyde insan onuru ve yüceliğiyle birlikte insanın deha ve hünerinin türlü belirtileri ve insanın yaratma yeteneği, çalışma gücü ve özgürlüğü yüceltilmiştir. Dönemin özgürlük anlayışı çerçevesinde insan varlığının değeri ve insanın kendi kendisinin yaratıcısı olması, bir başka deyişle insanın küçük bir evren bir mikro kozmos olarak ele alınırken insanın belleğinde makro kozmos büyük evrenin tüm yetkinliğinin toplanması böylece insanın evrenin merkezi olarak görülmesi anlayışının bu dönemde karşımıza çıktığını söyleyebiliriz (Zekiyan, 1982: 22-27).

Rönesans düşüncesinin gelişmesinde başta Floransa olmak üzere İtalya’da Toskana bölgesi kentleri önemli mekânlar olmuştur. Ancak bu gelişmeler sonrasında İtalya ile sınırlı kalmayıp Avrupa’nın pek çok kentinde kendisine yer bulmuştur. Sanat, düşünce ve hukuk sisteminin gelişmesinde Bologna kenti önemli rol oynamıştır.

İtalyan rönesansının mücevheri olarak adlandırılan Floransalı yazar Pico Della Mirandelo’nun İnsanın Değeri Üzerine Söylev ya da Rönesansın Manifestosu başlıklı eserinde yer alan bu dönemin rönesans ruhunu en iyi ifade eden alıntılardan biri olarak şu belirtilebilir:

“Ey Adam! Biz sana ne hazır bir yüz ne de özgün doğuştan gelen bir özellik verdik, ta ki kendi yerini, biçimini, yeteneklerini kendin seçesin, onları kendi yargın, kendi kararınla edinebilesin. Bütün öteki yaratıkların doğası bizim koyduğumuz yasalarla belirlenip sınırlanmıştır. Oysa senin önünde böyle sınırlamalar yok, kendi yüzünün çizgilerini sana koruma görevini verdiğimiz özgür isteğinle çizebilirsin. Seni dünyanın tam ortasına koyduk, baktığın yerden dünyadaki her şeyi daha kolay görebilesin diye. Seni ne yersel ne göksel, ne ölümlü ne ölümsüz olarak yarattık; özgür olağandışı bir yontucu gibi kendini, kendi seçiminle biçimleyebilesin diye” (Mirandelo, 2006: 17).

Yine Mirandelo'ya göre rönesans döneminde artık “insan bir organ değil, yasası, ağırlık merkezi kendisinde olan özgür, küçük bir dünyadır. Tanrı gibi insan da çevresinde olup biten her şeyin odağındadır” (Mirandelo, 2006: 8). Bu yaklaşım insanı aciz ve kul statüsünde kabul eden varsayımları temelden reddedip insanın evrenin merkezinde yer aldığı düşüncesini benimseyerek hümanizmanın ayırıcı ve temel özelliği olmuştur.

1.2.5. Burjuva Kentleri

Avrupa'da 16. ve 17. yüzyıllarda ortaya çıkan siyasi ve ekonomik gelişmeler doğrultusunda görece özerk bir sınıf olarak burjuvazinin özellikle kent merkezli olarak yoğunlaşmakla birlikte ekonomik faaliyetleri giderek kent ölçeğini aşarak ulusal bir ölçeğe yönelmiştir. Bu sınıf geleneksel olarak gerçekleştirdiği zanaat faaliyetlerinin yanı sıra giderek ölçeği büyüyen imalat, bankacılık ve ticaretle gelirlerini büyütürken, soylularla ruhban sınıfı arasında konumlanmıştır. Avrupa'da, İngiltere ve Fransa gibi ülkeler ile Flander benzeri bölgelerde hükümetlerin desteğiyle ulusal pazarların ortaya çıkıp gelişmesiyle burjuvazinin önemi ve konumu bu dönemde giderek artmıştır. Elbette ulusal monarşi tarafından güçlü bir şekilde desteklenen büyük tacirlerin ekonomik durumuyla Venedik benzeri kent devletleri tarafından desteklenen tacirlerin güç pozisyonlarında farklılaşmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Ulusal hükümetler yerel tacirleri destekleyip ticareti sübvansiyelerle destekleyerek uyguladıkları tercihli tarifelerle de ithalatı kontrol altında tutma politikasıyla kendi üretici ve tüccarlarını rekabetten korumaya yönelmişlerdir. Böylece geliştirilen ulusal tarife sisteminin aşamalı olarak Hanse Birliği Kentleri benzeri kent ağları kapsamında oluşturulmuş tarifeler üzerinde baskı yapmaya başlamasıyla birlikte ölçeksel olarak kendi başına yeterli kent devleti yönetimleri ile özerk kentler, yükselişe geçen ulus devletler karşısında siyasi ve ekonomik olarak gerilemeye başlamışlardır (Ishay, 2008: 72).

Bir başka deyişle, Avrupa'da burjuvazi siyasal olarak derebeylerine karşı kralların, hükümdarların giriştikleri mücadelede merkeziyetçi otoritenin destekçisi

olmuşlardır. Feodalitenin yıkılması, merkeziyetçi krallıkların kurulması burjuvazinin durumunu güçlendirmiştir. Mutlakiyet yönetimlerinin büyük tüccarların yararına izledikleri merkantilist (ticareti koruyucu) politikaları sayesinde bu çıkar birliği daha da güçlendirilmiştir (Soysal, 1986: 16).

1648 Westphalia sistemiyle Avrupa'da daha çok kilise egemenliğine dayalı din devleti anlayışından ulus devlet temelli bir uluslararası sistemin temeli atılmıştır. Bu ulus devletlerin siyaseten ve hukuken yükselişe geçtiği bu dönemde söz konusu siyasal iktidarın en önemli destekçisi olan burjuva kentlerinin de parlak bir dönemi olduğu belirtilebilir. Bir başka deyişle, burjuva kentleri ulus devlet ölçeğini desteklerken merkezi düzeyde örgütlenmiş monarşiler de kentlerdeki burjuvaziyi koruyup kollayacak politikaları geliştirmeye yönelmişlerdir.

Bu çerçevede Avrupa'da modern devlet anlayışıyla birlikte ülke ekonomisinin lokomotifleri olarak burjuva kentleri gelişmiştir. Avrupa'da ekonomide, siyasette ve devlet örgütlenmelerinde söz konusu gelişmeler yaşanırken düşünsel düzeyde de modern düşünce kalıpları ortaya konmaya başlanmıştır. Mutlak monarşi çerçevesinde ortaya koyduğu modern devlet anlayışıyla egemen devletin hukuki ve felsefi düzeyde savunucusu olan Jean Bodin bu dönemin önemli isimlerinden biri olarak gösterilebilir.

Bu dönemde modern düşünce kalıpları etrafında sadece devletin mutlaklığı tartışılmamış antik kökenleri bulunmakla birlikte doğal hak yaklaşımları modern devlet düşüncesinin ortaya çıkışının bir yan ürünü olarak düşünce dünyasına giriş yapmıştır. İlk doğal hak öğretileri devletin dışına ve ötesine geçme girişimleri değil erken modern Avrupa tarihinin mutlakiyetçi devletlerinin temel ilkesidir. Bu kapsamda bu haklar uzun süre devletle özdeşleştirilmiştir. Doğal hakların gelişmesinde güçlü bir devlet anlayışı söz konusu olmuştur. Dolayısıyla doğal haklar yaklaşımında birey-devlet ilişkisi etrafında bir düşünme biçimi bulunmaktadır. Birey tıpkı devletin kendisi gibi daha üst bir otoriteyi

kabul etmemekteydi ve bu yönden kutsallık halesiyle ve korumasıyla antik dönemlerden beri savunulan iktidar anlayışı modern dönemle sona ermektedir (Moyn, 2017: 23-24).

Böylece bu dönemde siyasal iktidarlara sınır çizebilmek açısından doğal hukuk teorisi önemli bir işlev yüklenmiştir. Buna göre 17. yüzyılda doğal hukuktan temellendirilen kişi hakları yaklaşımının iki temel varsayımı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi insanların doğa halinde bulunmaları, ikincisi de toplum sözleşmesidir. Özetle söylemek gerekirse insanlar toplum yaşamına geçmeden önce doğa halinde yaşamaktaydılar ve bu kapsamda tam ve mutlak bir özgürlüğe sahiptiler. Sonrasında aralarında bir sözleşme yaparak siyasal topluluğu meydana getirdiler ve bunu yaparlarken doğa halinde sahip oldukları özgürlüklerinin bir kısmını kullanmaktan vazgeçtiler. Ancak bu hak ve özgürlükleri topluluğa devretmediler. Bunları siyasal topluluğun yani devletin kuruluşundan sonra da korumaya devam ettiler. Bu yaklaşımdan çıkartılabilecek sonuç ise insanların devletten önce ve devletin hukukundan üstün birtakım doğal haklara sahip olmalarıdır. Bir başka deyişle, devlet kendisi tarafından verilmemiş olan ve kendisinden önce var olan bu doğal haklarla sınırlıdır. Ayrıca onlara saygı göstermek zorundadır. Bu yaklaşım 17. yüzyılda başta Thomas Hobbes olmak üzere bir dizi düşünür tarafından işlenmiş ve geliştirilmiştir (Kapani, 1993: 30-31).

Doğal hukuk ve hak yaklaşımının önemli teorisyenlerinden olan Thomas Hobbes'a göre kişinin kendini koruma meşruiyeti ve kendini koruma hakkı Hobbes'un doğal haklar olarak ilan ettiği ve doğal bir hak olarak gördüğü yetkidir. Hobbes'a göre doğal hak (*jus naturale*), "kendi doğasını, yani kendi hayatını korumak için kendi gücünü dilediği gibi kullanmak ve kendi muhakemesi ve akli ile, bu amaca ulaşmaya yönelik en uygun yöntem olarak kabul ettiği her şeyi yapmak özgürlüğü"dür (Hobbes, 2004: 96).

Aydınlanmaya geçiş sürecinde dönemin en önemli düşünürlerinden olan John Locke ile birlikte doğal haklar görüşü siyasal tartışmanın daha da merkezine yerleşmiştir. Locke insanın doğal hakları olduğunun örgütlü toplumun ortaya çıkmasından önceye

dayandığını ifade etmiştir. Locke’a göre insanlar eşit, bağımsız olarak doğarlar, hiç kimse bir başkasının hayatına, sağlığına, özgürlüğüne ve mallarına zarar vermemelidir. Bu kapsamda insanlar hayatlarını, özgürlüklerini ve mallarını korumak amacıyla toplumları ve yönetme yetkisini insanlardan alan devletleri oluşturmuşlardır. Locke’un düşüncesinde insanların özgürlük, can ve mallarının devletlerce korunamadığı durumlarda doğal olarak devletlere karşı çıkma yetkilerinin olduğu yer almaktadır. Dolayısıyla da insan hakları mücadelesinin meşruluğunda Locke’un düşüncesinin önemli bir yeri bulunmaktadır (Lauren, 2011: 17; Donnelly, 1995: 98-102).

Locke’un “Siyasal Yönetim Üstüne İki İnceleme” adlı eseriyle ortaya koyduğu düşünceler, keyfi yönetime, mutlakiyete, sınırsız hükümdar ayrıcalığına, mutlak itaat yükümlülüğüne karşı iddialarıdır. Locke, doğal hakları dönemindeki eşitsizlik, ayrıcalık ve baskıyı eleştirmek amacıyla ortaya koymuştur. Locke’un bu değerlendirmeleri toplum ve devletin nasıl hareket etmesi gerektiğinden çok, nasıl hareket etmemeleri gerektiği ile ilgilidir (Donnelly, 1995: 113-115).

Bu siyasal ve düşünsel gelişmeler ışığında İngiltere’de kişi güvenliğini sağlamaya yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda 1679 tarihli Habeas Corpus Kanunu kişilerin hâkim kararı olmaksızın keyfi olarak tutuklanmaları ve hapsedilmelerinin önlenmesi ile uzun süre gözaltında tutulmalarının engellenmesi kurallarını getirdiği için insan hakları hukuku açısından önem taşımaktadır (Tunaya, 1980: 190). Ayrıca 1689 Haklar Bildirgesi (İngiltere İnsan Hakları Bildirgesi-Bill of Rights) İngiltere’de kralın yetkilerini sınırlayarak özgürlüklerin ilk kez kapsamlı ve yazılı olarak ortaya konduğu belge olmuştur (Gemalmaz, 2007: 61). Söz konusu düzenlemeler, etkilerinin daha sonra insan hakları sisteminin en önemli belgeleri olan İHEB ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)’nde görülmüş olması dolayısıyla önem taşımaktadır.

1.2.6. İnsan Hakları ve Aydınlanma Kenti: İnsan Hakları Yönünden Özgürlükçü ve Seküler Yaklaşımın Gelişimi

Aydınlanma süreci ve aydınlanma döneminin kazanımları ile İHEB'in kabul edilmesine giden yolda, insan hakları kavramının gelişimi önemli olmuştur. Bir başka deyişle, aydınlanma düşüncesi insan haklarını yaratmıştır (Destain, 2010: 125). Her insanın insan olmaktan kaynaklı hakları olduğu, bu hakların insan doğasından kaynaklı doğal haklar olduğu, dolayısıyla cinsiyet, ırk, etnik köken, toplumsal sınıf farkı gözetmeksizin tüm bireylere ait olduğu, herkes için hukuk önünde eşitlik sağlayan ve hükümetlerin varlık sebebinin de bu hakları herkes için garanti altına alma kabiliyeti olmasıdır (Hunt, 1996: 2). İnsan haklarının 20. yüzyılın en önemli konusu olmasında aydınlanma dönemi düşünürlerinin ve Fransız Devrimi'nin büyük katkısı olmuştur. İnsan haklarının günümüzdeki anlamıyla ifade edilmesinde ve uluslararası sözleşmelerle garanti altına alınmış olan uluslararası insan hakları normları haline gelmesinde bu düşünürler ve gelişmelerin etkisi görülmektedir.

Bu dönemin en önde gelen düşünürlerinden olan Immanuel Kant'a göre hakların sürdürülmesinde mutlak doğrunun ve her insanın onurunu korunması görevi söz konusudur. Bu ahlaki sorumluluğun evrensel doğası ve kapsamı olan dünya insanlarının hâkimiyetindeki topluluğun haklarının bir yerde ihlal edilmesi dünyanın her yerinde ihlal edilmesi anlamına geleceği yaklaşımı insan hakları aktivizmi açısından esas alınmıştır. Aydınlanma döneminin diğer düşünürleri bu doğal hukuk ve haklar arasındaki bağlantıyı daha net bir şekilde vurgulamışlardır. Diderot doğanın hukukunun insan toplumunun temellerini oluşturduğunu, tüm insanlık için hükümdar, aristokrasi, kilise, sınıf, ülke ve zamandan bağımsız doğal ve evrensel adalet yaklaşımını ifade etmiştir. Eşit ve herkes için insan hakları kavramlarını insanlık için doğal haklar yaklaşımı ile ele almıştır (Lauren, 2011: 18).

1789 tarihli Fransız Devrimi ve İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi birinci maddesi insanlar eşit ve özgür olarak doğar ve yaşar ve yasa önünde eşittir demektedir ki bu İHEB'in birinci maddesinin temelini oluşturmuştur (Hunt, 1996: 3). Aydınlanmayla birlikte doğal hak kavramı dil düzleminde insan haklarına doğru bir gelişme göstermiştir (Destain, 2010: 127).

18. yüzyılın ikinci yarısında Fransız ve Amerikan devrimlerinin çıkış noktası olan yaşam, özgürlük, mülkiyet ve esenlik hakkı mücadelesiyle ortaya atılan ve 17. ve 18. yüzyıl Avrupa düşünürlerinin doğal haklar kavramını öne sürmesi ile beslenen insan hakları, bu dönemde siyasal mutlakiyete karşı mücadelede yaşamsal bir rol oynamıştır (Duben, 1994: 13).

1.2.7. Sanayi Kentleri

19. yüzyılda yaşanan teknolojik değişiklik ve endüstriyel dünyanın hızla yükselişiyle birlikte yeni bir kentsel form olarak sanayi kentinin ortaya çıkışı ve gelişimi söz konusu olmuştur. Bu yeni kentsel sistemin ortaya çıkışı sadece ticarete dayalı olmamış sanayi odaklı sermayenin yoğun bir şekilde kullanılarak zenginliğin yaratıldığı üretim modeline dayanmıştır. Alanyazında sanayi kenti olarak adlandırılan aralarında Manchester, Chicago, Detroit, Pittsburgh gibi kentlerin yanı sıra Almanya'da Essen, Dortmund ve Kuzey Doğu Fransa'da Lille gibi kentlerin yer aldığı bir dizi kent ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi'nin merkez ülkesi konumundaki İngiltere'nin başkenti Londra ise 1801 tarihi itibarıyla Avrupa'nın o dönemde en büyük kenti konumundadır. Kırsal üretimden endüstriyel üretime doğru geçişle birlikte sanayi kentlerinde yeni bir sosyal hiyerarşi ve fabrika merkezli endüstriyel üretim söz konusu olmuştur. Sanayi kentinin yükselişiyle birlikte hem fabrika üretimi hem kentsel yerleşim alanı iç içe geçmiştir. Bu yeni fiziksel yapının göstergelerinden biri dar sokaklar ile kalabalık ve sık konut alanlarıyla bağlantılı olan yeni sağlıklı çevresel koşullardır. Hava, su, toprak kirliliğinin yanı sıra pek çok kentsel hizmetlerde de sorunların yaşandığı bir kent tipinden

bahsedilebilir. Bu sorunlara dayalı olarak da sanayi kenti bağlamında düşünce geliştirenler sanayi kentine özgü sorunları aşmak üzere çoğu zaman ütöpik kabul edilen öneriler ortaya koymuşlardır. Sanayi kentinin sorunları hem sosyal reformcuları hem de Charles Dickens gibi ünlü edebiyatçıları bu konular üzerine düşünmeye ve yazmaya yöneltmiştir. Bu dönemde sanayi kentinin sorunlarını aşmak yönünde ortaya konan çabalar kapsamında kamu sağlığı hareketi ve belediye sosyalizmi gibi girişimler kent yönetimleri düzleminde yeni kurumsal yapılanmaları beraberinde getirmiştir (Thorns, 2002: 15-18).

Sanayi kentlerinde ortaya çıkan pek çok salgın hastalık, yoğun kirlenme ve bununla bağlantılı hijyen ve kamu sağlığını tehdit eden koşullara yönelik tepki hareketleri kapsamında belediye hizmetlerinin de toplumsallaşması gündeme gelmiştir. Bu süreçte artık ne temiz suyun sağlanması; ne çöp, atık ve pis su tahliyesinin bireysel vicdana bırakılması veya sadece kâr için yapılması kabul edilebilir olmaktan çıkmıştır. Böylece “bırakınız yapsınlar” görüşüne rağmen 19. yüzyıl sanayi kentleri özelinde Beatrice ve Sidney Webb’in de ifade ettiğı gibi belediye sosyalizminin yüzyılı olmuştur (Mumford, 2007: 581-582).

19. yüzyıl ortalarına doğru İngiltere’de Kamu Sağlığı Kanunu olarak bilinen düzenlemeyle bulaşıcı mikrop taşıyan hastaların karantinaya alınması, temiz içme suyunun temin edilmesi gibi hususların kent yönetimleri tarafından gerçekleştirilmesi karara bağlanmıştır. Böylece kent yönetimleri kamu sağlığıyla ilgili pek çok hizmetin sunulmasından sorumlu tutulmuş ve kamu sağlığı ile temiz su alanında kent yönetimlerinin öncü uygulamalarının yol göstericiliğinde su ve halk sağlığı gibi temel hizmet alanları belediyeler eliyle sunulan kamu hizmetleri haline dönüşmüştür. 1870’lerde Birmingham kent yönetimi su, gaz, elektrik, tramvay gibi hizmetlerin yerine getirilmesini karara bağlarken binlerce hanenin konut gereksinmesini karşılamayı da vadetmiştir (Bayramoğlu, 2015: 30-31).

Belediye sosyalizmiyle kentte yaşayan başta çalışan kesimlerin temel ihtiyaçları olmak üzere pek çok hizmet alanının kent yönetimlerinin sorumluluk alanı haline getirilmesi ve bu temel gereksinimlerin kent yönetimleri eliyle sağlanması söz konusu olmuştur. Bir başka deyişle, bu yaklaşımla birlikte kentsel hizmet alanlarının genişlemesi süreci yaşanmıştır. Daha sonraki süreçte İngiltere’de pek çok kentte görülen belediye sosyalizmi yaklaşımı başta Avrupa’nın önde gelen kentleri olmak üzere çok sayıda ülkenin kentlerinde kentsel hizmetlerin sağlanmasının genişletilmesinde etkileri olmuştur.

19. yüzyıl kent yönetimlerinin hizmet alanlarında genişlemelerin yaşandığı bir dönem olmanın yanı sıra kent yurttaşlığı açısından da önemli tarihsel bir dönemdir. Kent yurttaşlığının ele alındığı önemli belgelerden biri olan Prusya Kentler Şartı Freiherr vom Stein tarafından 1808 yılında ortaya konulmuştur (Mengi, 2022: 69).

Bugünkü modern yerel yönetim anlayışının temellerinde önemli bir yeri olan 1808 Prusya Kentler Şartıyla özellikle, yurttaşlık kavramı getirilmiş; yurttaşlar tarafından seçilecek bir kent meclisi, meclisin kendi içinden seçeceği yürütme kurulu (Magistrat) düzenlenmiş; kentlere vergilendirme yetkisi tanınarak devletin kent yönetimi üzerindeki denetim yetkisi sınırlandırılmıştır. Tüm bu düzenlemeler modern kent yönetimi anlayışının gelişmesi için önemli adımlar arasında sayılabilir. Şart’ı hazırlayan vom Stein’in hedefi, o dönemde var olan düzende egemen güç karşısında yurttaşın kendini temsil edememesi ve temsil hakkının yalnızca soylulara, din adamlarına ve zengin kentlilere ait olmasına karşı temsil sorununu aşmak için kent yönetiminde tebaa yerine sorumluluk sahibi yurttaşların etkisini ve katılımını sağlamayı, bunun yanı sıra kentte karar alma mekanizmalarında etkili durumda bulunan lonca sisteminin gücünü ortadan kaldırmayı başarmak olmuştur (Mengi, 2003: 119).

Vom Stein’in siyasal düşüncesine göre kent yönetimleri devletten özerk, kendilerine ait haklara, ayrıcalıklara ve yetkilere sahip yerinden yönetim birimleri

olmalıdır. Bu doğrultuda kent yönetimleri hukuki olarak özerk birimler olmalı, krala bağlı birimler tarafından yönetilmemeli ve görevlerini kendi sorumlulukları altında yapabilmelidirler. Bu düşünceler doğrultusunda vom Stein'ın kent yönetimleri için yaptığı reform önerileri, modern yerel yönetimlerin ilk programı olarak ele alınabilir. Bu kapsamda programın iki temel odağı kent meclislerinin yurttaşlar tarafından seçilerek oluşturulması ile kent yönetimine ait malların yerinden yönetimi olmuştur (Mengi, 2003: 125).

Bu program kadın hakları yönünden ele alındığında o dönemde kent halkı seçme ve seçilme hakkına sahip yurttaşlar ve bu haklara sahip olamayan ancak yükümlülükleri olan kişiler biçiminde ikiye ayrılmıştır. Şart'ta evlenmemiş kadınların gerekli koşullara sahipse, yurttaş olabileceği ancak seçme ve seçilme hakkına sahip olamayacakları düzenlenmiştir (Mengi, 2003: 128).

Programda kent yönetimlerine merkezi yönetim müdahalelerini sınırlandırmak için bazı önlemler de alınmıştır. Buna göre merkezi yönetimin vesayet uygulamalarıyla müdahalelerinin sadece hukukilik denetimi ile sınırlandırılması amaçlanmıştır. Vesayet makamlarının tek tek yurttaşlardan ya da yönetim birimlerinden gelen şikâyetleri yasalara uygunluk açısından inceleyerek karara bağlanması düzenlenmiştir. Tüm bu düzenleme arayışları ve çabaları göz önünde tutulduğunda 1808 Prusya Kentler Şartı ile birlikte kentlerde modern demokratik kent yönetimi anlayışının oluşmaya başladığı kabul edilebilir (Mengi, 2003: 129-130).

19. yüzyılda daha çok kentsel ve ulusal bağlamda gerçekleşen gelişmeler 20. yüzyılla birlikte daha ulus aşırı ve evrensel bir nitelik kazanma özelliği göstermiştir.

1.3. Yirminci Yüzyılda Modern Anlamda İnsan Haklarının Gelişimi ve Kentsel Mekânla Etkileşimi Kapsamında Kent Yönetimlerinin Rolü

20. yüzyılla beraber siyasal hayat, kişi hak ve özgürlükleri, insan hakları ülkelerin sınırlarını aşip uluslararası boyut kazanmıştır. Bu dönemde kişi özgürlükleri evrensel bir

kapsam kazanmış ve devletlerarası bir siyasal ve sosyal hayat etrafında örgütlenmiştir (Tunaya, 1980: 208).

Hiç kuşkusuz insan haklarının kökeni, tarihteki belli başlı uygarlıklara ve siyasal hareketlere kadar uzanmaktadır. Özellikle Ortaçağ'ın sona ermesini takiben aydınlanma çağındaki deneyimle 20. yüzyılda uluslararası toplum tarafından geliştirilmiş ve devletlerce kabul edilmiş devredilemez, bölünemez ve evrensel ilkelere dayanan insan hakları düşüncesinin özünde insan onuru ve eşitlik bulunmaktadır. İnsan hakları, onurlu bir yaşam için gerekli temel normların tanımlanması olarak algılanabilir. Eşitlik demokrasinin en güçlü ilkelerindendir. Bu bağlamda insan haklarının evrenselliği tüm insanların eşit olmasından kaynaklanır. Buna göre insanlar arasında ayrımcılık yapılamaz (Brander, 2008: 284).

1648 Westphalia sistemi ve 1815 tarihli Avrupa Büyük Devletler İttifakı (Viyana Kongresi), 19. yüzyılda uluslararası örgütler ile uluslararası hukukun ortaya çıkması ve bir devletler topluluğu kurulması, uluslararası insan hakları sistemi açısından önemli dönüm ve dayanak noktalarını oluşturmaktadır (Galtung, 2011: 16).

Bu süreci takiben doğal haklar bazı ülkelerin anayasalarında yer almaya başlamıştır. Bu kapsamda insan hakları devlet ile yurttaş arasında bir sözleşme veya anlaşmanın parçası olarak devlet sistemlerinde yerini almıştır. İnsan haklarının gelişimi aynı zamanda uluslararası sistem tarafından uluslararası hukuk ve uluslararası insan haklar hukuku bağlamında 20. yüzyılda ivme kazanmıştır.

İnsan haklarının uluslararası alanda korunması fikri 20. yüzyılın hemen başlarında tartışılmaya başlanmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı'nı takiben kurulan Milletler Cemiyeti'nin amaçları arasında insan hakları yer bulamamıştır. II. Dünya Savaşı'na giden süreçte ise, insan haklarının uluslararası alanda korunması çabaları sınırlı sayıda seçkin hukukçu, STK'lar ve insan hakları aktivistlerince sürdürülmüştür. İnsan haklarının

korunup geliştirilmesi yolundaki asıl gelişme II. Dünya Savaşı'nı takiben yaşanmıştır (Birinci, 2017: 78).

Çağdaş insan hakları paradigması esas olarak II. Dünya Savaşı'yla yaşanan dehşet ve insan acısına cevap olarak ortaya çıkmış, San Francisco'da imzalanan BM Antlaşması'yla 1945 yılında BM'nin kurulması ile ivme kazanmış görece yakın dönemlere ait bir gelişmedir. Bu gelişmelerin ışığında daha iyi bir dünya öngörüsü hedefiyle insan olmaktan kaynaklı herkes için geçerli olan hakların varlığı ve bu haklara saygı, hakların korunması ve geliştirilmesiyle tüm bireylerin özgür ve insan onuruna yaraşır hayatlar sürdürmeleri açısından ön koşul olarak benimsenmiştir. Bu hakların nitelikleri ve yerine getirilmesi koşulları da bu dönemde benimsenmiştir. Buna göre insan hakları birbirinden ayrılamaz, eşit derecede önemli, birbiriyle bağlantılı ve birbirine bağlı olarak ifade edilmiştir (Neubeck, 2016: 234).

BM Antlaşması insan hakları kavramına yer vermiş olmasına rağmen bu hakları sayma ve belirtme yoluna gitmemiştir. İnsan haklarının ayrı bir belgede yer almasının sistematik yönden önemseyen BM, bir İnsan Hakları Komisyonu kurarak 1948'de Paris'teki Genel Kurul'da kabul edilecek olan İHEB'in hazırlanmasına başlamıştır. İnsanlık tarihinde yeni bir çıkış açan sayılı belgelerden olan İHEB'in ilkeleri zaman içinde uluslararası hukuk kuralları düzeyine çıkmış sayılmaktadır (Kapani, 1991: 23, 27, 29).

BM üyeleri ortak insan hakları standartları konusunda hızlıca 1948 yılında İHEB'i kabul ederek bir uzlaşma sağlamıştır.⁷ Otuz maddeden oluşan İHEB bir sözleşme olmasa da (bağlayıcılığı olmasa da) temel insan hakları sözleşmelerinin kaleme alınması ve kabul edilmesinde esas olmuştur. İHEB'in maddelerinin günümüzde pek çok devletin anayasasında, yasalarında ve yargı kararlarında yansımaları görülmektedir. Beyanname

⁷ <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/turkish-turkce> (Erişim Tarihi: 07/01/2024).

aynı zamanda dünya genelindeki birçok sosyal adalet hareketine de ilham kaynağı olarak önemli bir rol oynamıştır (Neubeck, 2016: 234).

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası insan haklarının uluslararası hukukun bir parçası haline gelmesiyle insan haklarına ilişkin evrensel normlar uluslararası düzeyde oluşturulmuş ve güvence altına alınmıştır. Bu kapsamda insan hakları ihlallerinin önlenmesi amacıyla devletleri bağlayan uluslararası hukuk ve ulusüstü koruyucu yapılar oluşturulmuştur. Bunlardan en önemlileri özellikle BM ve Avrupa Konseyi çerçevesinde düzenlenmiş ve insan haklarının korunup geliştirilmesinde önemli başarılar sağlanmıştır (Uygun, 2014: 573-574).

1949'da kurulan Avrupa Konseyi, 1950'de insan hakları alanında en önemli belgelerden olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalamıştır. Etkili ve gelişmiş bir sistem kurmak amacıyla sözleşmeyle garanti altına alınmış olan hakların ihlali durumunda bireysel başvuru da dâhil olmak üzere başvuru yapılabilmesi amacıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kurulmuştur. AİHM bağlayıcı nitelikte nihai kararlar verme yetkisine sahiptir (Uygun, 2014: 574-575).

Avrupa Konseyi, insan haklarının bölgesel düzeyde korunması ve geliştirilmesinde, gerek AİHS'nin ilkeleri, gerekse AİHM'in kararları/içtihatı doğrultusunda insan hakları sistemi içinde önemli bir role sahiptir. Avrupa Konseyi'nin kuruluşuna ve çalışmalarına, demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinin yanı sıra insan hakları dayanak oluşturmaktadır (Bkz. Keleş, 2012: 332).

Ayrıca AB'nin kurulmasında insan haklarının yeri ve rolü büyük olmuştur. 2000'lerdeki AB direktifleri, 2007'de Temel Haklar Ajansı'nın kurulması, 2009'da Lizbon Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle Temel Haklar Şartı'nın bağlayıcılık kazanması da insan hakları açısından önemli gelişmeler olmuştur (Bkz. Keleş ve Mengi, 2017).

İnsan hakları insan varlığının temeli ile ilgili olan ve onu koruyan bir norm olarak değerlendirilmektedir. Normlar ise kural olarak koyulmuş, tarafsız ve yasaklanmış olan eylemler arasındaki sınırı çizen norm göndericiler (evrensel insan haklarının çerçevesini belirleyen devletler topluluğu olarak BM); normu kabul eden dolayısıyla kural olanı eylemlerine dâhil eden ve yasaklanmış olanı ortadan kaldıran norm alıcılar (devletler); ilke olarak yapının temel taşını oluşturan norm nesneleri (bireyler) şeklinde ifade edilmektedir. Bireyler için bir insan hakkı, kural olarak koyulmuş eylemleri yerine getirmekten kaçınan ve/veya yasaklanmış eylemleri yapan norm alıcılardan hesap sorulması anlamına gelmektedir (Galtung, 2011: 14-15).

Dünyadaki gelişmelerin insan haklarının gelişimine yansımaları ışığında insan hakları üç kümede toplanmaktadır. Bunlar medeni ve siyasal haklar (birinci kuşak haklar), ekonomik, sosyal ve kültürel haklar (ikinci kuşak haklar) ve dayanışma hakları (üçüncü kuşak haklar) şeklinde gruplandırılmaktadır (Bkz. Keleş, 2012: 334; Keleş ve Mengi, 2021: 33-35; Uygun, 2014: 493-499). 20. yüzyılda görece yakın dönemde ortaya çıkan dayanışma hakları olarak sınıflandırılan üçüncü kuşak haklar arasında çevre hakkı, barış hakkı, insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı ve kalkınma hakkı bulunmaktadır (Bkz. Akkoyunlu Ertan ve Ertan, 2013: 52).

Yakın dönemlerde bu kümeye teknolojik ve bilimsel gelişmelerin yarattığı tehditler dolayısıyla dördüncü kuşak haklar eklenmiştir. Bunlar arasında bilim ve teknolojinin kötüye kullanılmasına karşı bireyin korunması hakkı, kişisel verilerin korunması hakkı gibi haklar yer almaktadır (Bkz. Boyar ve Kama Işık, 2019: 605-607).

Her dönemin özgül koşulları içerisinde ortaya çıkmış olan ve hak kuşakları olarak belirtilen bu gruplandırmalar arasında bir hiyerarşi, önem ve öncelik sıralaması olmadığı düşüncesi uluslararası toplum tarafından kabul görmektedir. Bir başka deyişle, modern insan hakları doktrini insan haklarının ve temel özgürlüklerin bölünmezliği ilkesini

benimsemiştir. Bu düşünceden hareketle insan haklarının bir bütün olduğu ve aralarında bir hiyerarşi oluşturulamayacağı da kabul edilmiştir (Hamamcı, 1985: 174).

Kentli hakları, görece yakın dönemin ürünü bir hak kategorisidir. Kentli haklarında kentli ile kastedilen, kentteki insan, kentte yaşayan insanın durumudur. Kentte yaşama, sürekli ya da geçici olabilir. Herhangi bir nedenle kentte bulunuşu da içermektedir. Kentli hakları, aynı zamanda, kentlilere, diğer insan haklarına ek olarak tanınan haklardandır. Kentli hakları birinci ve ikinci kuşak hakları ve örneğin çevre hakkı gibi dayanışma hakları içinde yer alan hakları da kapsamaktadır (Öndül, 2000: 86-87). Kentli hakları temel hakların, ekonomik, toplumsal ve kültürel hakların, siyasal hakların ve dayanışma haklarının gerçekleşme alanı olarak, kent mekânında somutlaşmasıdır ve aynı zamanda bireyin sahip olduğu insan haklarını kentsel mekânda yeterince ve özgürce kullanabilmesini güvence altına almaya yöneliktir. Kentli hakları, kentte yaşayan herkes için ayırım gözetmeksizin uygulanmalıdır. İnsan haklarının kentsel mekânda somutlaşmış biçimi olan kentli hakları, kentte yaşayanların ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, yönetsel, ekolojik, mekânsal gereksinimlerinin yansımasıdır (Geray, 2000: 499; Karasu, 2008: 38; Akkoyunlu Ertan, 2018b: 344).

Kentli haklarının uygulanmasında önemli bir husus kente yeni gelenlere, kentlerde insan onuruna yaraşır barınma, istihdam, eğitim ve sağlık haklarını sağlamaktır. Bu grupların istihdamına yönelik iş imkânlarının yaratılması, başta konut olmak üzere pek çok temel gereksinimlerine ve yeterli eğitim imkânına erişimini sağlayacaktır. Bu hakların sağlanması kente göç edenlerin daha kolay uyum sağlamalarını, kentsel sorunların bilincine varmalarını ve kenti sahiplenmelerini kolaylaştıracaktır (Akkoyunlu Ertan, 2014: 246).

Bu kapsamda kentte insan haklarını güvence altına alma görevi, günlük yaşamda insan haklarıyla ilgili konularda görevleri bulunan kent yönetimlerine yükümlülükler getirmektedir. Kent yönetimleri insan haklarıyla ilgili başlıca uluslararası hukuk

belgelerinin amaçlarının yerine getirilmesinde önemli aktörler konumundadır (Keleş, 2012: 341).

Kenttaşlara en yakın yönetim birimi olan kent yönetimlerini ilgilendiren, insan haklarına ilişkin kuralların yer aldığı başlıca uluslararası ve bölgesel hukuk belgeleri: İHEB; Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi; AİHS; AB Temel Haklar Şartı; Avrupa Sosyal Şartı; Avrupa Kentsel Şartı I, II ve III; Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı şeklinde ifade edilmektedir (Keleş, 2012: 332).

BM İnsan Hakları Konseyi, kent yönetimleri ve insan hakları üzerine yaptığı bir çalışmada, yerleşme doğrultusunda uluslararası insan hakları norm ve standartlarının yerel düzeyde nasıl uygulanabileceğini araştırmıştır. Buna göre, kent yönetimlerinin merkezi yönetimle ortak bir sorumluluğunun olduğunu ifade etmiştir. Bu kapsamda araştırma, kent yönetimlerinin sadece insan haklarının geliştirilmesi ve korunması ile yükümlü olduklarını değil aynı zamanda insan hakları politikalarını eyleme dönüştürmeleri gerekliliğini de ortaya koymuştur (United Nations, 2012: 18-21).

Kent yönetimleri insan haklarını yerel politikalarının belirlenmesinde bir öncelik olarak gördüğünde kural alıcı haline gelmektedir. Bu politikaların uygulanmasını izleyecek mekanizmalar aracılığıyla hak ihlallerinin önlenmesinde sorumluluk sahibi olmaktadır. Kent yönetimlerinin sunduğu hizmetlerin birçoğu doğrudan insan hakları ile ilişkilidir. Bu hizmetlerin sağlayıcısı olma rolüyle kent yönetimleri insan haklarının korunup geliştirilmesine katkı sunmanın yanı sıra eşitliği sağlayıcı aktörler konumuna gelmektedir. Bu politikaların geliştirilmesi, izlenmesi ve uygulanmasında kent yönetimlerince bütçeden kaynak ayrılması beklenmektedir (Marx ve d., 2015: 261). Ayrıca kent yönetimleri, STK'lar ve insan hakları savunucularının insan haklarına yönelik faaliyet ve kampanyalarını da desteklemektedirler.

Yerel düzeyde insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde kent yönetimlerinin kilit önemi aynı zamanda o kentte yaşayanlar için insan hakları eğitimi sunulması, yöneticiler ve çalışanlar arasında insan hakları bilincinin artırılmasının sağlanmasına yönelik faaliyetlerde bulunulmasını da içermektedir (Diaz Abraham, 2017: 78).

Bu doğrultuda, kent yönetimlerinin bir diğer rolü de kenttaşlar arasında insan hakları bilincini geliştirmektir. Kenttaşların bir hak talebinde bulunabilmesi ya da bir hakkın ihlal edildiğini bildirebilmesi için öncelikle ne tür haklara sahip oldukları konusunda bilgi ve bilinç sahibi olmaları gerekmektedir. Bu bilgi ve bilincin sağlanmasıyla, kentsel katılımın öznesi olan kenttaşların sürece dâhil edilmesi aynı zamanda kentsel katılımın da ön koşullarındandır (Bkz. Keleş, 2022: 50). İnsan haklarının yerelleşmesi kapsamında kent yönetimleri bu açıdan da önemli bir görev üstlenmiştir. Kent yönetimlerinden bu anlayışı geliştirmek için stratejiler ve araçlar geliştirmeleri, kampanyalar yapmaları beklenmektedir.

Yerel düzeyde insan haklarının korunup geliştirilmesinde STK'lar, insan hakları savunucuları ve akademi gibi pek çok aktör yer almaktadır. Kent yönetimleri bu aktörleri bir araya getirerek, insan haklarının yerel düzeyde geliştirilip uygulanmasında onları sürece dâhil ederek, kaynakların ve bilgi birikiminin verimli bir şekilde kullanılmasında koordinatör bir rol oynamaktadır. Özellikle sivil toplum, yerel demokrasinin güçlendirilmesi taleplerini dile getirmektedir. Bu nedenle STK'ların kentsel politika yapım süreçlerine etkin katılımının sağlanması önem taşımaktadır. STK'ların bu süreçlere katılımı, insan haklarının korunması ve geliştirilmesinin kent yönetimlerinin gündemi haline gelmesinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Özetle, kent yönetimlerinin dayandığı temel ilkeler olan yerel demokrasi, yerel özerklik, şeffaflık, hesap verebilirlik, etkin ve verimli hizmet sunumu, evrensel insan

haklarının kentlerde korunup geliştirilmesini ve yerel düzeyde uygulanmasını beraberinde getirmektedir.

1.4. İnsan Hakları Devletinden İnsan Hakları Kentine

Kentleşmeyi sadece bir nüfus devinimi olarak değil, toplumsal, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla, daha geniş bir değişim olarak algılamak gerekmektedir. Bu nedenle, geniş anlamında kentleşme, sanayileşmeye ve ekonomik gelişme sonucu kent sayısının artması, kentlerin büyümesi ile toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insanların davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1995a: 1).

Kentleşme aynı zamanda bir toplumsal değişme süreci, bir kültür değişmesi olarak nitelendirilmektedir. Kentlere gelen, kentte yaşayan insanların davranışlarında, değer sistemlerinde, dünya görüşlerinde kimi değişikliklerle kentleşme beklenmektedir (Keleş, 1995a: 1).

Bu kapsamda kentlerde insan hakları taleplerinin güçlü bir şekilde ifade edilmesi de kentleşme ve kentleşme ile bağlantılıdır. İHEB'in 10. yıldönümünde Eleanor Roosevelt'in yaptığı konuşma, insan haklarının kentlerde önemli bir anlam ifade edeceğine dair çalışmaları ortaya koyan pek çok araştırmacı tarafından referans olarak belirtilmektedir. Evrensel insan haklarının nereden başladığının tartışıldığı BM oturumunda Roosevelt, bu hakların “eve yakın çok küçük yerlerde başladığını, bireylerin evleri, mahalleleri, okulları, iş yerleri olan bu yerlerde her erkek, kadın ve çocuğun yasalar önünde eşitlik, adalet, fırsat eşitliği, ayrımcılığın önlendiği eşit itibar beklediği ve bu hakların oralarda bir anlam ifade etmezse diğer yerlerde ve dünyanın geri kalanında

bir anlam ifade edemeyeceğini” dile getirmiştir.⁸ Söz konusu konuşmanın, insan haklarının uygulanmasında önemli merkezler olarak kentlere sorumluluk yüklediği kabul edilebilir.

Kent düzeyinde insan hakları talepleriyle kentler insan haklarının korunup geliştirildiği mekânlar olmaktadır. Kenttaşların gündelik hayatlarını etkileyen insan hakları sorunlarının çözümüne yönelik yerel düzeyde geliştirilen ve uygulanan politikalarla insan haklarının kentsel alanda uygulanması aynı zamanda kentin değerinin artırılması açısından da önem taşımaktadır (Darling, 2016: 122).

Kenttaşlara en yakın yönetim birimleri olmaları nedeniyle kent yönetimleri kenttaşların kamusal hizmetlere erişim noktasıdır. Kent yönetimleri sağladıkları gündelik hizmetlerle pek çok insan hakları sorumluluğunu da yerine getirmektedir (Ezer, 2022: 84). Bu kapsamda yakınlık ya da yerellik ilkesi devreye girmektedir. Bu yerellik nedeniyle kentsel politikaların özel ihtiyaçlara yönelik insan hakları taleplerine uygun bir şekilde geliştirilmesi beklenmektedir. Bu da kent ve demokrasi arasındaki bağ üzerinden, kentte insan haklarına demokratik bir meşruiyet kazandırmaktadır. İnsan haklarının kentsel mekânda uygulanmasıyla, kentsel siyaset, adalet ve insan hakları talepleri güçlü bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu hak taleplerini dile getiren pek çok sivil toplum girişimi kentlerde örgütlenmekte ve bu taleplerin yerine getirilmesinde kent yönetimlerine yönelik savunuculuk faaliyetlerinde bulunmaktadır. Böylece insan hakları ile kentlerin etkileşimi kentte insan haklarının uygulanması ve yeniden şekillendirilmesiyle söz konusu olmaktadır. Kent yönetimleri geliştirdikleri kentsel politikalarla insan haklarının gerçekteşmesine yönelik katkıda bulunmaktadır (Grigolo, 2019: 14-15).

⁸ Eleanor Roosevelt’in BM’de yaptığı konuşma için bakınız: <https://www.amnesty.org.uk/universal-declaration-human-rights-UDHR> (Erişim Tarihi: 07/01/2024).

Kent yönetimleri özgürlük, eşitlik, refah gibi temel değerler üzerine kurulmuş, hiçbir ayırım gözetmeksizin insanı yerel demokrasinin temeli kabul eden, işleyişinde insan hakları, şeffaflık, çoğulculuk ve katılımcılık ilkelerini yaşama geçiren özerk ve demokratik yönetimlerdir. Evrensel insan haklarını uygulamak ve geliştirmek için demokratik kent yönetimlerine gereksinim duyulmaktadır. Kent yönetimleri insan haklarının korunması, güçlendirilmesi ve gerçekleştirilmesinde yerel odak noktasını oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, kent yönetimleri insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde önemli katkılar sunmaktadır (Yıldırım, 2014: 53-55).

Kentlerde insan hakları kültürü ve geleneğinin gelişmesi, kenttaşların insan haklarının gündelik yaşamlarının ve sorunlarının çözümünün merkezinde yer aldığına dair genel bir inanca sahip olmalarını gerektirmektedir. Pek çok insan hakları meselesinin kentlerde kenttaşları doğrudan etkilediğinin anlaşılması önem taşımaktadır. Kent düzeyindeki çalışmalar bu bilincin geliştirilmesinde rol oynayabilmektedir. Böylece insan hakları kentlerde somutlaşmaktadır. Kent yönetimleri insan hakları odaklı yerel politikalarıyla uluslararası bir çerçeveye dayanan insan haklarını kentsel alana taşımaktadır. Ayrıca kent merkezli sivil toplum girişimleri de insan hakları kültürünün kenttaşlarca içselleştirilmesinin sağlanmasına katkı sunmaktadır (Gready ve d., 2017: 76).

Kültürel çeşitliliğin giderek arttığı mekânlar olmaları nedeniyle kentlerin insan haklarının kenttaşlar için ne demek olduğunu katılımcı bir şekilde tartışacak şekilde örgütlenmeleri beklenmektedir. Bu kapsamda kent yönetimlerinin insan hakları ihlallerinden etkilenen kenttaşlara en yakın yönetim birimleri olmalarından hareketle kentler insan haklarının yeniden tanımlandığı mekânlar olarak ifade edilmektedir (Grigolo, 2010: 910-911).

Uluslararası insan hakları hukuku iç hukuk normu haline geldiğinde ve yerel düzeyde uygulandığında daha etkili olmaktadır. Kentler uluslararası hukukun bağımsız uygulayıcı aktörleri olarak son dönemlerde ön plana çıkmaktadır. Uluslararası hukukun

kentsel mekânlarda uygulanmasıyla insan hakları normlarının yerel politikaların oluşturulmasında etkili olduğu görülmektedir (Haddad, 2020: 1379).

Her ne kadar uluslararası insan hakları hukuku çalışmaları yürüten araştırmacılar küresel normların yerel düzeyde kavramsallaştırılmasını çalışmış olsalar da doğrudan kent vurgusu yapmamışlardır. Kent çalışmaları araştırmacıları daha çok adil kent kavramına odaklanarak insan hakları vurgusu yapmadan bu kavramı kentsel gelişme ve yönetim süreçleri ile ilişkilendirmektedir. Günümüzde pek çok araştırmacı, her iki yaklaşımı birbirine yaklaştırmakta ve kentlerin ya da kent yönetimlerinin insan haklarıyla ilişkisi üzerinde çalışmaktadır. Görece yakın zamanda kent yönetimleri uluslararası hukuk ve küresel kurumlarla ilişki kuran aktörler olmuştur. Bu kapsamda uluslararası hukukçular giderek kent ile uluslararası insan hakları hukuku arasındaki ilişki üzerinde durmaktadır (Roodenburg, 2021: 4-6).

Kentlerin günümüzdeki pek çok küresel sorunun yol açtığı insan hakları ihlallerinin çözümünde önemli aktörler olmasında uluslararası alanda kentlerin temsilinin artması rol oynamıştır ve bu ulusal devletlerin geleneksel tekeli de sorgulayan bir etken olmuştur. Kentler ulusal, bölgesel ve uluslararası arenalarda daha görünür hale geldikçe insan hakları faaliyetlerinin de mekânı olarak önem kazanmaktadırlar (Kalb, 2017: 77).

Bazı araştırmacılara göre insan haklarının yerel düzeye yansımaları özellikle ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kentlerde uygulanmasıyla başlamıştır. Bu haklar genellikle uluslararası düzeyde güvence altına alınmıştır. Ancak kentlerde yaşanan toplumsal sorunların (sosyo-ekonomik eşitsizlikler, kentsel yoksulluk ve ötekileştirme gibi) çözümünde bu haklara erişim önem taşımaktadır. Medeni ve siyasi haklar açısından ise kentler katılım ve hesap verebilirlik ilkeleri açısından kilit bir görev üstlenmektedir. Bu doğrultuda kentler, kenttaşların demokrasinin işleyişini öğrenebilecekleri sahnelerdir (Reuter, 2019: 385).

Bu yönüyle kentlerde insan haklarının uygulanması ve geliştirilmesi sadece hukuki boyutu değil, aynı zamanda insan haklarının ve insan hakları temelli yaklaşımın sosyal ve kalkınma boyutunu da beraberinde getirmektedir. Örneğin, kentlerde insan haklarının geliştirilmesiyle insan onuru, eşitlik, hesap verebilirlik ve katılım gibi ilkelerin ön plana çıkmasına yol açmaktadır. Kentler giderek hakların uygulanması gereken mekânlar olmuştur. Kentlerin ve kentsel nüfusun artmasıyla, sosyo-ekonomik koşullar ve kültürel farklılıklar insan haklarına saygılı kent yönetimleri gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Kentler, aynı zamanda insan haklarının uygulanması için iyi araçlarla donatılmış mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent yönetimleri, yerinden yönetim esasıyla insan hakları odaklı hizmet sunumu ve sosyal politika geliştirme göreviyle sorumluluk sahibi olmuş ve kentler insan hakları mekânları olarak bir çeşit aktör konumuna gelmiştir. Yerel politikaların geliştirilmesinde insani gelişme, toplumsal cinsiyet temelli yaklaşım, yoksullukla mücadele kapsamında insan haklarının doğal olarak kentsel politikalara dâhil olması beklenmektedir (Oomen ve Van Den Berg, 2014: 164-165).

Bu gelişmeler ışığında kent yönetimlerinin güçlenmesi ve kentli hakları gibi insan haklarının kentsel mekânda somutlaşması, bu hakların gerçekleşmesi açısından yeni olanaklar sunmaktadır. Kentli haklarının kenttaşların gereksinim ve beklentileri doğrultusunda şekillenmesi boyutu kenti ilgilendiren tüm karar ve uygulamalara kenttaşların katılımının sağlanmasını beraberinde getirmektedir. Kenttaşların gündelik yaşamlarını doğrudan etkileyecek olan kararlarda ve uygulamalarda söz sahibi olabilmesi kentlerin daha yaşanabilir mekânlar olmasına katkı sağlayacaktır. Bu sayede kent yöneticileriyle iş birliği içinde olması kenttaşların yok sayılmasını önleyecektir (Akkoyunlu Ertan, 2018a: 24, 41).

Bu noktada vurgulanması gereken husus, kent yönetimlerinin insan haklarını kentsel politika geliştirirken ne derece temel alıp almadığı konusudur. Yerel düzeyde

politika geliştirirken ve uygulanırken insan haklarının esas alınması bir ön koşuldan ziyade halen bir seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda kentsel aktörler insan hakları yükümlülüklerini tamamen dikkate alabildikleri gibi, tamamen görmezden de gelebilmektedir. Bazı kent yönetimleri ise bu yükümlülüğün farkında olmamaktadır. Kentte insan hakları yükümlülüklerini temel alan kent yönetimleri, kentsel politika uygulamalarında günden güne gelişen ve kapsamı genişleyen insan hakları meselelerinden hangilerini kentleri için ön plana çıkaracaklarını ve bunu nasıl meşrulaştıracaklarını kenttaşların ihtiyaçlarını göz önünde tutarak belirlemektedir. Bu kapsamda insan haklarının kentte birleştirici bir güç ve kent yönetimlerinin özerkliği açısından destek amacıyla kullanılması da söz konusu olmaktadır (Oomen ve Van Den Berg, 2014: 167).

Ayrıca bir kentin tarihsel geçmişi, kentsel mekânın yaşadığı zorluklar yöneleceği insan hakları öncelikleri açısından belirleyici olabilmektedir. Konut krizinin hâkim olduğu bir kentte yeterli konuta erişim, çevresel sorunlarla mücadele eden bir kentte bu alandaki insan hakkı sorunları, tarihsel olarak göç alan bir kent olan mekânlarda göçmenlerin hakları konusu ortaya çıkmaktadır. Kentin kimliği de insan haklarıyla olan ilişkisini belirleyebilmektedir (Roodenburg, 2021: 24).

İnsan haklarının meşruiyeti ve uluslararası insan hakları hukukunun yapabilirliğinin tartışılmaya başlamasıyla birlikte kentlerin birer aktör olarak yerel düzeyde insan haklarını uygulanmasında önemli potansiyellerinin olduğu tartışılmaya başlanmıştır. Küresel kentler, dünya kenti ve marka kent gibi kavramların ortaya çıkması ile kentlerin değişen rolleriyle insan haklarını kentsel politikalar için bir araç olarak kullanmak ön plana gelmiştir. Devletlerarası sistemin siyasi sorunları tümüyle çözmemesi kentlerin kenttaşları doğrudan etkileyen örneğin iklim krizi, göç sorunu gibi bazı alanlarda aktif bir şekilde öncü rol almasına yol açmıştır. Kent yönetimlerinin, devletlerin günümüzün küresel sorunlarına kalıcı ve etkili çözüm bulamadığını görmesi,

bu sorunların çözümünde kendilerinin rol alması gerektiği yaklaşımını benimsemelerine yol açmıştır (Oomen ve Baumgärtel, 2018: 626, 628). Söz konusu sorunların yol açtığı insan hakları ihlalleri göz önünde bulundurulduğunda pek çok kent yönetimi bu sorunlarla mücadele edebilmek için yerel politikalar geliştirerek uluslararası alandaki konumlarını güçlendirmektedirler.

İnsan haklarına ilişkin temel düzenleme rolünü devlet üstlenmiş olsa da günümüzde artık bu hakların korunup geliştirilmesinde devletin ötesine geçmenin zamanı olduğu konusunda görüşler güç kazanmıştır (Moyn, 2017: 23). Bu noktada kent yönetimlerinin insan haklarının korunup geliştirilmesinde evrensel normları esas alarak yerel politikalar belirlemesi ve uygulaması önem taşımaktadır.

Söz konusu güncel küresel sorunlar arasında yer alan göç konusu kentlerde önemli yer tutmaktadır. Pek çok göçmenin ekonomik fırsatlar, ailelerin birleşmesi ya da çatışmadan kaçmak gibi farklı gerekçelerle kentlere yerleşmesiyle göçün kentleşme ile yakın bağı olduğu ifade edilmektedir. Kentler bu bağlamda çeşitli işlevleri ve kaynaklarıyla çekici bir güç haline gelmektedir. Çeşitlilik ve kapsayıcılık bakımından kentlerin daha içermeci mekânlar olacağı kabul edilebilir. Göç sorunu kent yönetimleri açısından yeni zorlukları da beraberinde getirmektedir. Her ne kadar ikamet ve yurttaşlıkla ilgili düzenlemeler ulusal devletler tarafından yönetilse de, kentler örneğin kayıtsız göçmenler gibi göçün getirdiği sorunlarla karşı karşıya kalınan mekânlar olmaktadır. Bu doğrultuda bu sorunlarla mücadele edebilmek için pek çok kent yönetimi, kapsayıcı politikalar geliştirmek ve göç sorununa kent düzeyinde çözümler bulmaya çalışmaktadır (Roodenburg, 2021: 16-17).

Ancak hiç kuşkusuz kentsel nüfus yoğunluğu ve kentsel hizmetlere erişim konusunda yaşanan sınırlılıklar, göçle kente yeni gelenler ile o kentte yaşayanlar arasında gerilim yaratabilmektedir. Bu çerçevede insan hakları normları önem kazanmaktadır. İnsan hakları aracılığıyla bir kentte yaşayan herkes için temel haklara erişimin sağlanması

gerekliliği vurgulanabilmektedir. Bu da göçmenler için insan hakları temelli kapsayıcı politikalarla kent yönetimi politikalarını şekillendirmektedir (Roodenburg, 2021: 18).

Kentlerin yüzleştiği en önemli sorunlardan olan göç bağlamında kent yönetimleri kentte yaşayan gerek mülteci olsun gerek göçmen olsun bu gruplar için devletlerin yanı sıra tutum ve kapsayıcı politikalar geliştirmek zorunda kalmıştır. Mülteci ve göçmenlere yönelik düzenlenmiş olan pek çok uluslararası toplantıda söz konusu ülkelerin devlet temsilcileri yer almaz iken belediye başkanları kentlerini temsil etmiştir. Kentler bu kapsamda uluslararası mülteci hukuku ve politikalarının geliştirilmesine de katkıda bulunmaktadır. Göçmenlerin kente uyumlarını sağlamaya yönelik politikalar geliştiren kent yönetimlerinde kenttaşlık belirli bir bağlamda insan haklarının geliştirilip uygulanmasını da içermektedir. Bu yönüyle hukuk ve kültür arasındaki etkileşimin yurttaşlık tartışmalarını nasıl şekillendirdiği de gündeme gelmektedir (Oomen, 2019: 121-122).

Özetle, son yıllarda artan göç hareketleri ile kent yönetimlerinin yükü artmış ve kent yönetimlerinin bu alanda birer aktör olarak yeri daha da sağlamlaşmıştır. Kent yönetimleri göçmenlere birinci elden hizmet sunan yönetim kademeleri olmuştur. Bu hizmetleri yerine getirirken dayanışma ve insan onuru ilkelerini göz önünde bulundurmaları kent yönetimlerinin göç konusuna insan hakları temelli bir bakış açısı ile yaklaşmalarını sağlamaktadır. Kısaca, kent yönetimlerinin, kentte sundukları hizmetlerle ayrımcılık yapmama ilkesi gereği göçmenler için de kapsayıcı kent politikaları geliştirmeleri beklenmektedir.

Bir başka deyişle, göç konusu son dönemde kent yönetimlerinin uluslararası hukuk alanında birer aktör olmalarına önemli bir örnek olmuştur. Kent yönetimleri kentlerini göç konusunda sınır/giriş noktası olarak değerlendirmiş ve bu sorunun çözümü konusunda kent ağıları oluşturmuşlardır.

Göç meselesinin yol açtığı sorunlarla mücadelede Avrupa'daki pek çok kent yönetimi yerel politikalarını ulusal politikadan ayırtmış ve göçmenlerin kabulü ve uyumu konusunda yerel politikalar ve yerel mekanizmalar geliştirmişlerdir (Oomen, 2019: 124). Söz konusu kentler içinde bulundukları kent ağları ile birlikte politikalar geliştirmiş ya da göç sorununun kentlerde getirdiği sorunlar ile kentsel mücadeleyi güçlendirmek adına yeni ağlar, kent birlikleri oluşturmuşlardır. BM, Avrupa Konseyi gibi uluslararası ve ulusötesi/bölgesel örgütler de insan haklarının uygulanmasında pek çok kılavuz ve rapor hazırlayarak kent yönetimlerinin mali ve hukuki açıdan güçlendirecek bir yaklaşım geliştirmeye çalışmışlardır (Council of Europe, 2018).

İnsan haklarının kent düzeyinde nasıl uygulandığı aynı zamanda kentin kültürü ile de bağlantılıdır. Yine göç konusu ele alındığında bir kentin tarihi, kültürü ve dolayısıyla kimliğinde dışarıdan gelenleri kabul etme, onları hoş karşılama anlayışları bulunuyorsa söz konusu kentlerin yönetimlerinin, devletin genel politikasının yanı sıra, göçmen ve sığınmacılar için yerel düzeyde toplumsal kabul ve sosyal uyum odaklı kentsel politikalar geliştirmeleri kolaylaşmaktadır (Oomen, 2019: 129-130).

Kentlerin yüzleştiği küresel sorunlara bir diğer önemli örnek olabilecek sorun alanı da iklim krizidir. Kentler bu konuda hem sorumluluk sahibi hem de yükümlülük sahibidir. Kent yönetimlerinin, iklim krizinin kentler üzerindeki olumsuz etkisini ve kentlerde bu sorunun derinleşmesini önlemeye yönelik yerel politikalar geliştirmeleri beklenmektedir. Bu konu ile mücadelede belediye başkanları küresel ağlar oluşturmakta ve küresel ağlara katılmaktadırlar (Oomen ve Baumgärtel, 2018: 610).

Uluslararası hukuk yükümlülükleri alanında kent yönetimlerinin sorumluluk sahibi olması aynı zamanda pek çok devletin sosyal ve ekonomik politikalar alanında yetkilerini yerinden yönetim ile kent yönetimlerine devretmesiyle güçlenmiştir. Bu yetki devri, kentsel nüfusun artması ve kent nüfusunun heterojen yapısıyla kent yönetimlerinin uluslararası hukuk normlarını yerel düzeyde uygulama istekliliklerinin de bir sonucu

olmuştur. Bu doğrultuda, insan hakları kentleri, uluslararası insan hakları hukuku alanının yerelleşmesinin çarpıcı bir örneği olarak nitelendirilmektedir (Oomen ve Baumgärtel, 2018: 615).

Bu bölümde insan haklarının kentsel mekâna yansıması çerçevesinde tarihsel gelişim süreci içerisinde insan haklarının kentlerle ve kent yönetimleriyle etkileşimi doğrultusunda insan haklarının ve kentlerin gelişim süreçleri incelenmiştir. Görece yakın dönemlerde ortaya konulmuş olan insan hakları kenti kavramı ve uygulamaları ise ikinci bölümde incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM: İNSAN HAKLARI KENTİ

Özellikle 21. yüzyılda pek çok kentin, yerel politikalarında insan haklarının korunması ve geliştirilmesi hedefiyle kendilerini insan hakları kenti olarak ilan ettikleri görülmektedir. Söz konusu kentlerde karşılaşılan insan hakları sorunlarına karşı geliştirilen insan hakları pratikleri insan haklarının kent düzeyinde uygulanmasına yol açmıştır. İnsan hakları kenti, kentsel hayatın norm ve ilkeleri olarak insan haklarını esas alarak insan haklarının kentlerde yeniden üretilmesini ve insan haklarının yerelleşmesini sağlamaktadır.

2.1. İnsan Hakları Kenti Kavramı ve Tanımı

İnsan hakları kentlerinde insan hakları, kentsel politikalar için bir referans noktası; çok çeşitli aktör ve çıkarları bir araya getiren birleştirici bir güç; yerel özerkliğin hukuki olarak sınırlarını çizmenin bir yolu olarak kullanılmaktadırlar (Oomen ve Van Den Berg, 2014: 160). İnsan hakları kenti kavramında, kent hakkı, kentli hakları ve kentte insan hakları kavramlarının yansımaları da görülmektedir (Ezer, 2022: 70). Kent hakkında tüm kenttaşların kentsel yaşama katkı sunmaları ve kentsel haklara tam erişimlerini sağlamak esastır. Latin Amerika'daki toplumsal hareketler örneğinde, kentsel adalet için verilen mücadele kent hakkı çağrısını dile getirmiştir (Oomen, 2016: 5-6).

Kent hakkındaki kentin dönüştürülmesinin kentte yaşayanların gündelik hayatlarının dönüştürülmesiyle mümkün olabileceği ve radikal hareketlerin insanların hayatlarını değiştirebileceği vurgulanmaktadır. 21. yüzyılda bu değişimin sağlanmasında sadece farklı toplulukların kentli haklarına erişimiyle değil, aynı zamanda kentte toplumsal cinsiyet ve ırk temelli ayrımcılığın önlenmesiyle de mümkün olabileceği ifade edilmiştir (Belda-Miquel ve d., 2016: 336). Bu doğrultuda insan haklarının öne çıkarılmasında kentsel mekânın kullanılması, insan hakları kenti kavramının ortaya çıkmasıyla bağlantılı olmuştur.

İnsan hakları kentlerinde farklı insan hakları konuları ön plana çıkabilmektedir. Bu konuların kent yönetimlerinin gündemine girmesinde yerel düzeydeki hak savunucularının rolü bulunmaktadır. Bir kentte STK'ların güçlü olduğu ve savunuculuk yaptığı alanlardaki insan hakları sorunları kent yönetimince kentsel sorun alanı olarak benimsenip buna yönelik eylem planları, yerel politikalar aracılığıyla kent düzeyinde uygulanabilmektedir. Bu yönüyle insan hakları kentlerinin yerel düzeyde insan hakları taleplerini esas aldığı belirtilebilir.

Kent yöneticileri ve kent yönetimi personeli kentteki gereksinimleri ve talepleri takip etmesi beklenen, kentte yaşayanlara en yakın aktörlerdir. Kentlerde, özellikle kent yöneticilerinin siyasi yönelimleri ve gündemleri, insan haklarına bakış açıları ve kentteki farklı toplumsal kesimlerin hak talepleri, kentsel politikanın belirlenmesi üzerinde etkili olabilmektedir. Bu kapsamda kenttaşların bu politikaları talep etme hakkı bulunmakta ve kent yönetimlerinin kent sınırları içinde yaşayanlara yönelik kapsayıcı politikalar geliştirmesi gerekmektedir. İnsan hakları kentleri yönetimlerince insan hakları perspektifinde geliştirilen politikalardan kentte yaşayan herkesin yararlanabilmesi aynı zamanda uluslararası insan hakları hareketine de katkı sağlamaktadır. İnsan haklarının yerleştiği kentler, ülkedeki diğer kentler için de örnek ve öncü olabilmektedir.

Kent sosyolojisi ile insan hakları paradigması insanların yaşamlarını derinden etkileyen birbiriyle ilişkili konular üzerinde çalışmaktadır. Kentsel sorunlar, insan hakları ihlallerine yol açmaktadır. Örneğin, ayrımcılığın önlenmesi temel bir insan hakkı sorunudur. Ayrımcılığın ve yoksulluğun kentte yaşayanların pek çoğunun yaşam kalitesini ciddi şekilde sınırlandırdığı ifade edilmektedir. Kentte yaşayanların sosyal dışlanmasının nedenleri hem ekonomik hem de ayrımcılık temellidir. Kentsel yoksulluk, işsizliğin artması ile ilişkilidir ve bunun sonucunda belirli bir yaşam standardına erişemeyen aileler konut hakkına erişimde de güçlük yaşamaktadır (Neubeck, 2016: 236).

Bu kapsamda kentsel sorunların boyutları ve yol açtıkları sonuçlarıyla kentte yaşayanların hayatına etkileri ile insan hakları arasında bir bağ bulunmaktadır. Pek çok kent araştırmacısının insan haklarıyla bağlantılı çalıştığı söylenebilir. Bu da uluslararası insan haklarının yerel düzeyde uygulanmasının çerçevesini çizmektedir. İnsan haklarının yerelleşmesi, hem kent sosyolojisi ve kentsel politika alanlarında çalışanlar hem de insan hakları savunucularının bir arada çalışmalarını gerektiren konulardandır. Bu doğrultuda insan hakları kentleri, yerel gruplarca yerel düzeyde oluşturulmuş, katılım ile uluslararası dayanışma ve toplumsal değişimi birleştiren insan hakları eğitimiyle sürdürülebilir kalkınma ilkelerine dayalı toplum temelli girişimlerdir (Neubeck, 2016: 238).

İnsan hakları küresel düzeyde evrensel normlar olarak 1948 yılında İHEB'in kabulüyle insan hakları sözleşmeleri ve belgelerinden oluşan insan hakları hukukunun gelişmesi ve devletler nezdinde uygulanması şeklinde evrensel bir kurgu olarak var olmuştur. 1990'ların sonlarında kentlerin evrensel (tümel) bir kategorinin tikelleştiği mekânlar; kent yönetimlerinin ise insan haklarının korunması, yerel düzeyde uygulanması ve kenttaşlara sunulmasında bir aktör olarak ön plana gelmesi, insan hakları kentlerinin ortaya çıkmasına giden yolu hazırlamıştır.

İnsan hakları kenti özünde akademik bir keşif değildir. 1990'ların sonlarında bir STK tarafından ortaya konulmuş bir kavram olan insan hakları kenti, daha sonra pek çok STK'nın ilgisini çekmiştir. İHEB'in 50. yılında İnsan Hakları Kenti Programı ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda kentte farklı kesimlerin katılımı ile hazırlanacak bir Eylem Planı geliştirilmesi öngörülmüştür. Bu plan doğrultusunda kentin kurallarının ve politikalarının odağına insan hakları yerleştirilmiş olacaktır. İlk insan hakları kenti 1997'de Arjantin'in Rosario kenti olmuştur (Grigolo, 2019: 2; Oomen, 2016: 6-7; Smith, 2017: 354). Günümüzde dünya düzeyinde pek çok kent insan hakları kenti oldukları beyanında bulunmuştur.

İnsan hakları eğitimi alanında çalışan bir STK olan PDHRE'nin ortaya koyduğu insan hakları kenti tanımı insan haklarını yeni bir kent ütopyasının merkezine yerleştiren bir tanım olmuştur. Ana amacı insan hakları eğitimi olan bir STK tarafından insan hakları kenti kavramının ifade edilmesi tesadüf olmamıştır. İnsan hakları eğitimi insan hakları alanında farkındalık yaratmak açısından önem taşımaktadır. İnsan hakları kentleri bu eğitimleri yönetim anlayışlarına dâhil etmiştir. İnsan hakları eğitimi ile insan hakları normlarını kentte yaşayanların gündelik hayatlarının her alanına yerleştirecek kent düzeyinde mekanizmalar oluşturmak ana hedef olmuştur.

Bu kapsamda insan hakları kenti, kentin yasalarının ve politikalarının insan hakları norm ve ilkelerini kentin toplumsal ve siyasal hayatının merkezine yerleştirdiği kentler olarak tanımlanmıştır. Bu kentlerde, kenttaşlar ve kent yönetimlerinin insan haklarına saygılı hareket etmeleri esastır. Bu doğrultuda insan hakları kenti, insan hakları ilkeleri ve normları çerçevesinde örgütlenmiş bir kent olarak tanımlanmıştır (Grigolo, 2019: 4-5; Ezer, 2022: 70).

İnsan hakları kentleri, başta İHEB olmak üzere insan hakları normlarını esas alan bir yaklaşımla uluslararası insan haklarının kent düzeyinde ele alınmasına dayanmaktadır. İnsan hakları kentinde, kenttaşların, insan haklarının temel yol gösterici ilke olarak kilit rol oynadığı sosyo-politik süreçlere dâhil edilmesi söz konusudur (Reuter, 2019: 383).

İnsan haklarına yönelik uygulamalar bu kapsamda kent yönetimlerince kente yönelik olarak üretilmektedir. İnsan haklarının mekânları olan kentler genel anlamda insan haklarının uygulandığı toplumsal süreçlerin parçası olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda kent yönetimleri insan hakları taleplerini destekleyen toplumsal ihtiyaçların yerine getirilmesi ve kentte yaşayanların haklara erişimi anlamında siyasal toplumun kent düzeyindeki temsilcileri olmaları açısından stratejik bir öneme sahiptir (Grigolo, 2019: 6).

İnsan hakları kentleri uluslararası insan hakları normlarının kentlerde uygulanmasının yaşayan laboratuvarları olmuşlardır. İnsan hakları kentleri, insan haklarının uygulanmasını kent yönetiminin temel görevleri arasında kabul etmektedir. İnsan hakları kentinde, kent yönetimi, hizmet sunumunu, ayrımcılığın önlenmesi bağlamında kentte yaşayanların refahı ve onların haklarının geliştirilmesi kapsamında önceliklendirmektedir (Da Silva, 2018: 292).

İnsan hakları kentleri, insan haklarını kentsel politikalarına temel alarak, sorumluluk sahipleri ile hak sahiplerini bir arada değerlendirip insan hakları odaklı politikaları hayata geçiren kentler olarak tanımlanmaktadır. İnsan hakları kentleri politikalarını ya da politikalarının en azından bazılarını uluslararası insan haklarına dayandıran kent yönetimlerince yönetilmektedir. İnsan hakları kenti olmak için açık bir şekilde bir beyan gerekmede ve uluslararası insan haklarını ve hukukunu kentsel politikanın dayanağı yapmak gerekmektedir. Bir başka deyişle, insan hakları kenti olabilmek için kentte sadece insan haklarını uygulayan, insan haklarına saygı duyan bir kent yönetimi anlayışına sahip olmak, uluslararası çerçeveye referans yapmadan bu çerçeveyi esas almadan tek başına kentlerde insan hakları ilkelerini yerine getirmek için yeterli değildir. Örneğin, insan hakları kentleri açık bir şekilde uluslararası bir insan hakları sözleşmesini yerel politikalarını geliştirirken esas alacaklarını beyan edebilmektedir. İnsan hakları kentlerinde insan haklarının ön plana çıkmasında kent yönetimleri ve sivil toplum arasında kurulan ortaklıklar da önem taşımaktadır. İnsan hakları için kentlerde yapılacak iş birlikleri bazı yeni hak alanlarının da önünü açmaktadır (Oomen ve Van Den Berg, 2014: 160-161).

İnsan hakları kentinde hakların yerel düzeyle bütünleşmesi söz konusu olmaktadır. Kent yönetimlerinin insan hakları uygulamalarıyla küresel sahnedeki diğer insan hakları aktörleriyle yakınlaşmaları söz konusu olmakta, bu durum kentlerin markalaşarak finansmana ve uzmanlığa erişimlerini de beraberinde getirmektedir. Kent

yönetimleri insan hakları kenti beyanında bulunduklarında iş birlikleri için de bir alan yaratmaktadırlar (Roodenburg, 2021: 9-10). Bu kapsamda kent yönetimleri sivil toplum ile iş birliği içinde geniş kapsamlı, insan haklarına uyumlu ve insan haklarını teşvik eden düzenlemeler ve iyi uygulamalar geliştirmektedirler (Starl, 2016: 199-201; Davis, 2017: 51).

Aynı zamanda kent yönetimleri kendilerini insan hakları kenti olarak tanımlamak için birçok mekanizma kullanmaktadır. Buna örnek olarak insan haklarına yönelik farkındalık artırıcı etkinlikler gösterilebilir: İnsan hakları film festivali, insan hakları odaklı konferanslar, okullarda öğrenciler için insan hakları oyunlarının ve temsillerinin yaygınlaştırılması, insan haklarına ilişkin sergiler düzenlenmesi, insan hakları haftasında STK'larla ortak etkinlikler vb. Ayrıca bazı insan hakları kentleri bu mekanizmaları kurumsallaştırmaktadır. İnsan hakları ofislerinin ya da birimlerinin kurulması, insan haklarının korunması alanında yargı dışı (extrajudicial) uyuşmazlık çözümü mekanizması olarak yerel kamu denetçisinin (kent ombudsmanı) tayin edilmesi bu kurumsallaşmaya örnek verilebilir. Bütün bu mekanizmalar aracılığıyla kent yönetimleri insan haklarını ilgili paydaşlar arasında iş birliğinin temeli olarak kullanmaktadır (Oomen ve Van Den Berg, 2014: 163-164; Chueca, 2016: 106-107).

2.2. İnsan Hakları Kentinin Aktörleri ve Paydaşları

İnsan hakları kentinin ortaya çıkmasında yapısal nedenler kadar yerel aktörler ve paydaşlar da önemli rol oynamaktadır. Kentlerde insan haklarının gerçekleştirilmesinde sivil toplum, uluslararası örgütler ve kent yönetimi birimleri önem taşımaktadır. Uluslararası örgütler insan haklarını merkezi yönetim kurumları ve yasaları kapsamında değerlendirirken, aynı zamanda devletin insan hakları alanındaki etkisini artırabilmek için kent yönetimlerine yönelik düzenlemeler yapmakta ve kent düzeyindeki uygulamalara ilgi göstermektedir.

Kentlerin kentsel düzeyde insan hakları uygulamalarıyla kendi politikalarını geliştirmeleri insan haklarını da geliştirmektedir. Kent yönetimleri ve kent yönetimi birimleri, insan hakları kenti tartışmalarının hem nesnesi hem de öznesidir. İnsan haklarının yerelleşmesi, kent yönetimlerinin uluslararası insan haklarını kentsel politikaya dâhil etmesi ile denk düşmektedir (Grigolo, 2019: 178-179).

Kentler sadece insan haklarının pasif alıcısı değil, aynı zamanda norm belirleyici olmuştur. Bu yönüyle son dönemlerde klasik uluslararası hukuk ve insan hakları hukukunun ötesinde bir anlayış gelişmektedir. Bu kapsamda kentlerin uluslararası hukukun nesnesi olmak yerine öznesi olması tartışması yapılmakta ve bu tartışmada kentlerin yükümlölükleri, uluslararası insan hakları hukukunun yerel düzeydeki uygulamaları devreye girmektedir. Aynı zamanda farklı aktörlerin bir araya geldiği mekân olarak kentler insan haklarının çoğulculuk anlayışının beslendiği yerlerdir. İnsan haklarının kent ile ilişkisi, kentsel taahhüt, sorumluluk ve yükümlölük, insan haklarının çoğulcu bir şekilde kentlerde uygulanmasına katkı vermektedir (Oomen ve Durmuş, 2019: 141). Bu kapsamda kent yönetimleri insan hakları normlarını yerel politikalarla şekillendirmekte; bu normların gerçekeştirilmesinde yerel bilgi birikimiyle yerel kùltürü de yansıtmaktadır (Novak, 2022: 29).

İnsan hakları normlarının küresel ve yerel düzeyde nasıl uygulandığı ve ayrıca insan haklarının yerelleşmesinde kent yönetimlerinin rolü ne olmaktadır tartışması da yapılmaktadır. İnsan haklarının küresel düzeyde öneminin artması ile birlikte kentlerin öneminin ortaya çıkması söz konusudur. Aynı zamanda kent yönetimleri küresel düzeyde önemli bir yer talep etmektedir. Küresel insan hakları sorunlarına kentler insan haklarını kent düzeyinde koruyup geliştirmek için önemli bir öncü olmaktadır. Buna örnek olarak iklim krizi, küresel göç sorununun getirdikleri gösterilebilir. Bu durum da insan hakları kentinin ortaya çıkmasına ve yaygınlaşmasına yol açmaktadır (Oomen ve Durmuş, 2019: 141-142).

İnsan hakları kenti, kentsel politikalarını uluslararası insan haklarına dayandıran kentlerdir. İnsan hakları kentleri sosyal adaletin sağlanmasına ve dağıtılmasına da katkı sağlayan kentlerdir. Kentsel nüfus yoğunluğu ve demokrasinin mekânı olmaları dolayısıyla kentler çoğulcu bir yapıya sahiptir. İnsan haklarının dünya çapında eşitsizlikleri çözemediği savı doğrultusunda uluslararası insan hakları sistemine yapılan eleştiriler insan hakları kenti umudunu beraberinde getirmiştir. Kentler bu bağlamda insan haklarının hayata geçirilmesinde yeni aktörler olarak görülmüştür. Kent yönetimlerinin evrensel insan hakları normlarını, yerel politika ve uygulamalara dönüştürmesi, insan haklarının yerel düzeyle bağının kurulmasını sağlamakta ve insan haklarına katkı sağlamaktadır (Oomen, 2016: 1-4).

Kentlerde insan haklarının uygulanması bazı sözleşme ve bildirgelerin imzalanması yoluyla veya insan hakları komisyonları ve birimleri oluşturularak yerel insan hakları politikaları geliştirilerek olmaktadır. Ayrıca insan haklarının hukuki bağlayıcılığını değil, ahlaki boyutunu ön plana çıkaran kent yönetimleri de bulunmaktadır. Bu anlayışla kent yönetimleri insan hakları hukukunun yasal yükümlülüklerinden kaçınmış olmaktadır. İnsan hakları yükümlülükleri böylece bağlayıcı olmaktan çıkarılmaktadır. Bu tarz yaklaşımların esas alındığı kent yönetimlerinde sivil toplum, kent yönetimlerinin insan haklarının hukukiliğini ve bağlayıcılığını ön plana çıkarmaları için çaba göstermektedir. Ayrıca, farklı kentlerde farklı insan hakları meseleleri ön plana çıkabilmektedir. Kentteki dinamikler kent yönetimlerinin bazı insan hakları sorunlarını önceleyip öne çıkarmalarına, bu alandaki yerel insan hakları sorumluluklarını belirlemelerine yol açmaktadır. Kent yönetimlerinin bazı hakları önceliklendirilmesi farklı uygulama ve yorumları da beraberinde getirmekte; insan hakları algısının farklı şekilde yorumlanmasına yol açabilmektedir. Önceliklendirilen hak alanlarının kentlerde uygulanması, uygulama biçimindeki yaklaşım farklılıkları söz konusu hakların korunup geliştirilmesine yeni bir yorum

getirmektedir. İnsan haklarının yerel düzeyde ele alınıp uygulanması aynı zamanda farklı ve yeni hak alanlarını da gündeme getirmekte ve mevcut hakların kapsamını da genişletmektedir (Oomen ve Durmuş, 2019: 145).

2.3. İnsan Hakları Kentinin Gelişim Süreci

İnsan hakları kentinin gelişimi 1990'lar öncesi ve 1990'lar sonrası olmak üzere ikiye ayrılabilir. 1990'lar öncesinde insan hakları girişimleri daha çok ayrımcılığı ve ırkçılığı kent düzeyinde önlemeye yönelik olmuştur. Kentlerdeki ayaklanma ve protestolara cevap olarak politikalar geliştirilmiş ve uygulanmıştır. İnsan hakları kenti kavramı ise 1990'larla kullanılmaya başlanmıştır. 1970'lerle başlayan uluslararası insan hakları sisteminin gelişmesine paralel olarak 1990'larda insan haklarının kentlerde uygulanması yaygınlaşmış ve insan hakları kenti kavramının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. 1970'lerin ortalarında insan haklarının gelişmeye başlaması ve adaletin sağlanmasında insan haklarının Soğuk Savaş bağlamında tarafsız bir dil olarak kullanılması ve 1977'de Uluslararası Af Örgütü'nün Nobel Barış Ödülü'nü almasıyla insan haklarının görünürlüğü ve bilinirliği artmıştır. Bunu takiben insan hakları yerel düzeyde insan hakları savunucuları aracılığı ile yaygınlaştırılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla insan hakları daha yerel mücadeleler şeklinde karşımıza çıkmıştır. Bu mücadelelerle insan hakları talepleri artmış ve yaygınlaşmıştır. 1970'lerle birlikte ortaya çıkan ve daha sonraki dönemde hızla yaygınlaşan insan hakları talepleri kadın hareketi, Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks (LGBTİ+) hareketi gibi insan hakları konuları ve sonrasında çevre hareketi ile somutlaşmıştır (Grigolo, 2019: 21-24).

1990'larla birlikte kapitalizm karşıtlığı, uluslararası dayanışma, katılımcı demokrasi gibi hareketlerin ortaya çıkması insan hakları taleplerinin gelişmesine yol açmıştır. Bu gelişmelere BM de alan açmıştır. 1993 BM Dünya İnsan Hakları Konferansı ile insan haklarının evrensel, bölünmez, karşılıklı bağımlı ve bağlantılı olduğu beyan edilmiştir. Yine 1993'te BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği kurulmuştur. Ayrıca

zaman içinde insan haklarının izlenmesi ve desteklenmesi amacıyla pek çok insan hakları kurumu da oluşturulmuştur. Aynı zamanda insan haklarının ekonomik ve sosyal politikalar açısından anaakımlaştırılması ve toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden geliştirilmesi ve daha bilinir hale gelmesi söz konusu olmuştur. Bu kapsamda insan hakları kentleri insan haklarını anaakımlaştırarak yerel katılıma odaklanan bir politika yapmaya dönük bir giriş noktası da olmuştur.

İnsan hakları, küresel düzeyde gelişmelere paralel olarak, kentlerde de yükselişe geçmiştir. İnsan haklarının uygulama mekânı kentler olmuştur. İlerlemeci kent yönetimleri toplumsal adalet ve insan hakları ideallerini benimsediğinde insan hakları hareketinin temel ortaklarından biri haline gelmişlerdir (Grigolo, 2019: 26).

ABD'ye göre Avrupa'da insan hakları kentleri daha fazla gelişmiştir. Zira AB'nin kurulmasıyla birlikte Avrupa'nın imarında merkezi yönetimlerden yerel yönetimlere yetki aktarılması (yerelleşme) söz konusu olmuştur. Avrupa'da örneğin Avrupa Şehirler Birliği (EUROCITIES) gibi yerel yönetim birlikleri oluşturulmuştur.⁹ Bu yeniden yapılanmayla AB politikalarına kent ve bölge düzeyinde katılımı sağlamak amacıyla AB Bölgeler Komitesi kurulmuştur (Bkz. Keleş ve Mengi, 2017).

Özellikle BM mekanizmaları kentleri uluslararası sisteme daha yoğun bir şekilde dâhil edip kentlerin önemli birer aktör olarak uluslararası alanda yer almasına katkı sağlamıştır. BM-Habitat, BM Kalkınma Programı (UNDP) Yoksulluğa Karşı Dünya Kentler İttifakı¹⁰, BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) Çocuk Dostu Kentler Girişimi¹¹ gibi örnekler kentlerin uluslararası insan hakları gündeminde önemli birer

⁹ EUROCITIES içinde Türkiye'den İzmir, İstanbul, Gaziantep, Kadıköy, Beyoğlu, Mezitli, Odunpazarı yer almaktadır; <https://eurocities.eu/cities/#> (Erişim Tarihi: 13/01/2024).

¹⁰ http://www.teamstoendpoverty.org/wq_pages/en/campagne/partenaires_villes; Türkiye'den Adana, Bursa, Esenyurt ve İzmit Belediyeleri üyedir (Erişim Tarihi: 13/01/2024).

¹¹ <https://www.childfriendlycities.org/> (Erişim Tarihi: 13/01/2024).

aktör olmalarının zeminini hazırlamıştır. Son dönemde bu tarz örgütlenmeler özellikle iklim krizi ile mücadelede görülmektedir. Buna örnek olarak C40 Kentleri gösterilebilir.¹² Kentler bu mücadelede birlikte taahhüt altına girerek ortaklıklar oluşturmuşlardır (Haddad, 2020: 1383-1384).

Bütün bu gelişmeler ve oluşumlar doğrultusunda kent yönetimlerinin insan hakları ile temaslı olmaları kaçınılmaz olmuştur. İnsan hakları normlarının yerleşmesi ve kent yönetimlerinin pek çok politika alanına müdahale etme gereği ortaya çıkmıştır.

1998 yılında İnsan Hakları Kentleri Koalisyonu birinci konferansı düzenlenmiştir. Konferans sonunda Barselona Taahhütnamesi hazırlanmıştır. Aynı yıl insan hakları açısından sembolik olan farklı kentlerde seminerler yapılmıştır. Bu sürecin sonunda 2000 yılında “Kentte İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin Avrupa Şartı (ECHRC)” Saint-Denis’de düzenlenen İnsan Hakları Kentleri Koalisyonu ikinci konferansı sonunda imzalanmıştır.

İnsan hakları kenti 2000’de ECHRC’nin kabul edilmesiyle yaygınlaşmıştır. Ancak insan hakları kenti beyanında bulunmak için Şart’ı imzalamak gerekmemektedir. Örneğin Graz gibi bazı insan hakları kentleri, Şart’ı imzalamasalar da kendilerini uluslararası düzeyde insan hakları kenti olarak ilan edip belediye meclisinde buna yönelik karar almıştır.

Bazı kent yönetimleri ise kentte bazı hak alanlarını ön plana çıkartarak bu hakların kent düzeyinde gerçekleştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Buna örnek olarak Çocuk Dostu Kentler gösterilebilir. Söz konusu kentler, kent yönetimlerinin kentte BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme doğrultusunda çocuk haklarının sağlanması için çocukların

¹² Türkiye’den İstanbul kenti 2006’dan beri C40 Kentleri arasında yer almaktadır; <https://www.c40.org/cities/> (Erişim Tarihi: 13/01/2024).

seslerini, ihtiyaçlarını ve önceliklerini yerel politika ve uygulamalarında temel aldığı kentler olarak tanımlanmaktadır.¹³

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme tüm kamu kurumlarının sözleşmeyi esas almasını içermektedir. Bu kapsamda kent yönetimleri de doğal olarak bir aktördür ve söz konusu sözleşmelerin uygulayıcısı olduğu ifade edilebilmektedir. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme bu konudaki güzel bir örnek olup yerel düzeyde kentlerde ele alınıp ulusal hükümetlere de yapmaları gerekenler kentler aracılığıyla hatırlatılmaktadır. Pek çok insan hakları sözleşmesi ya doğası gereği ya da ana amacı gereği kent yönetimlerinin sürece dâhil olmasını gerektirmektedir, bazı sözleşmelerde de kent yönetimlerine düşen görevler ve yükümlülükler açıkça tanımlanmıştır. San Francisco kenti kadın hakları alanında Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin (CEDAW) temel ilkelerini uygulayacağını ilan eden bir yerel düzenleme yapmıştır.

2010'da Güney Kore kenti olan Gwangju'nun Asya'daki ilk insan hakları kenti olmasını takiben 2011'de Gwangju, Dünya İnsan Hakları Kentleri Forumu'na ev sahipliği yapmış ve Forum sonunda Gwangju Deklarasyonu kabul edilmiştir. Buna göre insan hakları kenti, yerel bağlamda insan haklarının temel değerler ve yol gösterici ilkeler olarak kilit bir rol oynadığı sosyo-politik süreç olarak tanımlanmıştır (World Human Rights Cities Forum, 2011). 2014 yılında düzenlenen İnsan Hakları Kentleri Forumu sonunda insan hakları kenti kılavuz ilkeleri kabul edilmiştir.¹⁴ Bu ilkeler halen insan hakları kentlerince temel alınmaktadır. Dünya İnsan Hakları Kentleri Forumu, düzenli olarak toplanarak insan hakları kentlerini bir araya getirmekte ve kent yönetimlerinin

¹³ https://www.unicef.org/media/133746/file/Child-Friendly_Cities_Initiative_Guidance_Note.pdf (Erişim Tarihi: 14/01/2024).

¹⁴ Kılavuz ilkeleri için bakınız Ek 1.

kentlerdeki insan hakları sorunlarını birlikte tartışarak beraber öğrenme süreçlerini geliştirmektedir.

İnsan hakları kentlerinin yetkililerini, insan hakları örgütlerini, aktivistleri ve insan hakları alanındaki çeşitli paydaşları ile geniş bir ağı sahip olan forum, zaman içinde kent düzeyinde organize edilen büyük çaplı bir insan hakları etkinliğine dönüşmüştür. Ayrıca forum kenttaşların gündelik yaşamlarında insan haklarını korumak ve kurumsallaştırmak için insan hakları kentlerinin zorlukları ve başarıları hakkında uluslararası iş birliğine öncülük eden ve deneyim paylaşımında bulunulan özgün bir platform haline gelmiştir.

2024 yılında Ekim ayında düzenlenen Dünya İnsan Hakları Kentleri Forumu'nun teması “Sivil Alan ve İnsan Hakları Kentleri” olmuştur. Sivil alanlarda geniş kenttaş katılımı sağlandığında insan hakları kentlerinin güçleneceği etrafında belirlenen temaya dayanarak, Forum katılımcıları dünya çapında sivil alan baskısının gerçeklerini vurgulayarak sivil katılımı ve hakları teşvik etmenin yollarını keşfetmek için çalışmalar yürütmüşlerdir. İnsan hakları kentlerini hayata geçirmeyi hedefleyen kent yönetimlerinin, insan haklarını teşvik etmek amacıyla sivil alanı ve demokratik yönetimi genişletmeye de özel ilgi göstermeleri gerektiği vurgulanmıştır.

2.4. İnsan Haklarının Yerelleşmesi

İnsan haklarına dayalı bir demokratik rejimin kurulup geliştirilmesinde kent yönetimlerine önemli görevler düşmektedir. Kent yönetimlerini devletin egemenliği ile doğrudan ilişkili olan alanlarda güçlendirmek, yetki ve görevlerini bu yönde genişletmek insan hakları kentlerinin önemli bir amacı olmuştur.

İnsan hakları kenti, insan haklarının kentte uygulanmasına odaklanmaktadır. Kentlerin kapsayıcı, adil ve erişilebilir mekânlar olarak ele alınması ve kentte yaşayanların maruz kaldığı eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için neler yapılabileceğinin

düşünülmesi insan haklarının yerleşmesinde etkili olmuştur (Reuter, 2019: 382-383). Böylece yerel aktörlerin uluslararası hukukun uygulanmasında daha çok söz sahibi olma talepleri ve bunu elde etmiş olmaları insan hakları kentlerinde etkili olmuştur. Aynı zamanda kent yönetimleri kenttaşlara en yakın birimler olarak insan hakları konusunda önemli yükümlülük sahibidir. Bu da kent yönetimlerinin uluslararası insan hakları hukukunun sınırlarını zorlamalarına yol açmaktadır (Oomen ve Baumgärtel, 2018: 607).

Kent yönetimleri son yıllarda kitlesel göçler, iklim krizi gibi pek çok küresel insan hakları sorunu ile karşı karşıya kalmış ve bu konularda politikalar geliştirip uyguladıklarında aynı zamanda kendilerine olan güvenleri artmış ve yerel düzeyde de insan haklarının korunması, geliştirilmesi ve uygulanmasında var olduklarını göstermişlerdir. Bu kapsamda insan haklarının yerleşmesi söz konusu olmuştur. Kent yönetimlerinin bu işlevi pek çok araştırmacı, bölgesel ve uluslararası kuruluş tarafından da görülmüş ve desteklenmiştir.

Dünyada insan hakları ihlallerinin artması, devletlerin ulusal çıkarları söz konusu olduğunda evrensel insan hakları normlarını görmezden gelmeleri ve insan haklarının etkisinin azaldığının tartışılmasıyla birlikte, uluslararası insan hakları hukukuna inancın azaldığı noktada kentler insan haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından umut vadeden mekânlar olarak pek çok araştırmacının ilgi odağı olmuştur. Günümüz kentlerinin yapısı göz önünde bulundurulduğunda kent yönetimlerince uluslararası insan hakları normlarının yerel politika yapım ve uygulama süreçlerinde esas alınmasının kentlerin gücünü artırdığı belirtilebilir.

Büyük ya da küçük ölçekli olsun kentler sadece sembolik olarak sözleşmeleri onaylayarak değil aynı zamanda kendilerini insan hakları kenti olarak konumlandırarak uluslararası insan hakları hukukunu yerel düzeyde temel alarak, hakları kentte uygulamaya geçirmektedir (Oomen ve Baumgärtel, 2018: 608). Kentler aynı zamanda

kendilerini bu şekilde konumlayan diğer kentlerle ağlar oluşturarak bu işlevlerinin güçlendirmişlerdir.

Burada ele alınması gereken bir diğer husus ise insan haklarının uygulanmasında devlet egemenliğine dayanan geleneksel çerçevenin dışına çıkılıp uluslararası hukukun uygulanmasında kent yönetimlerinin yükselişi ile kentsel adaletin ne derece sağlanabildiğidir. Bu kapsamda insan hakları kentleri kentsel adaleti sağlayabiliyor mu, bir başka deyişle insan hakları normlarının kullanılması yerel düzeyde kentsel adaleti sağlıyor mu soruları alanyazında tartışılmaktadır.

Pek çok araştırmacı kent yönetimlerinin birer aktör olarak bu potansiyele sahip olduklarını, bu potansiyeli yerel politika ve uygulamalarına yansıttıklarını ve pek çok küresel insan hakları sorununa kent düzeyinde çözümler sunulmasında etkili olduklarını ispatladıklarını düşünmektedir (Oomen ve Baumgärtel, 2018: 609). Ayrıca bu kapsamda geliştirilen pek çok uygulama örneğinde kentsel adaletin sağlandığına vurgu yapılmıştır. Karar alma süreçlerine geniş kapsamlı katılımın sağlanması, kent yönetimi eylemlerinin insan hakları ile uyumlu olmasının izlenmesi yerel düzeyde insan hakları uygulamalarıyla gerçekleştirilebilmektedir. Bu çerçevede pek çok kentte önemli bir faaliyet, kenttaşlara haklarının neler olduğunun ve bu hakları korumak ve geliştirmek için neler yapıldığının anlatılması olmuştur (Oomen, 2016: 14).

İnsan haklarının yerelleşmesi birey ve toplulukları küresel sosyo-ekonomik eğilimlerin olumsuz etkilerinden korumayı amaçlayan bir çerçeve sunmaktadır. Yerel düzeyde insan hakları politikaları ve uygulamalarıyla yoksulluk, sosyal dışlanma veya ötekileştirmenin engellenebileceği ileri sürülmektedir (Aguilar, 2011: 109-110).

İnsan haklarının yerelleşmesinde pek çok aktör uluslararası insan haklarını yerel düzeye aktarmakta ve aktörlerin yerel hikâyelerini de küresel insan hakları diline tercüme ederek insan haklarının gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda insan haklarının

yerelleşmesinde aynı zamanda insan haklarının normatif gelişmesini destekleyen, tabandan gelen bir potansiyel de bulunmaktadır. Yerel düzeydeki insan hakları uygulamalarıyla oluşan bilgi ve deneyim insan haklarının gelişmesinde etkili olmaktadır. İnsan haklarının yerelleşmesi, küreselden yerele ve yerelden küresele şeklinde iki yönlü bir etki barındırmaktadır (Aguilar, 2011: 111-112).

1990'ların sonlarına doğru çıkan ve görece yeni bir eğilimi içeren insan haklarının yerelleşmesi kavramı pek çok farklı aktörün girişimi ile ortaya çıkmıştır. Bu kavram üç farklı tanım etrafında şekillenmiştir. Bunlar kentte insan hakları, insan hakları kenti ve kent hakkıdır. Avrupa'da süreç kent yönetimleri öncülüğünde başlamıştır. Kentte insan hakları ile yerel politikalarla insan haklarının uygulanmasında kent yönetimlerinin rol alması gerektiği savunulmuştur. İnsan hakları kenti ise bir STK girişimi ile kentte insan hakları eğitimini savunarak toplum temelli örgütlerin girişimiyle kent yönetimlerinin öncü rol oynamasıyla şekillenmiştir. Kentsel adalet mücadelesi Latin Amerika'da kent hakkı kavramına evrilmiştir. Kentin toplumsal işlevi sivil toplum ve kentsel toplumsal hareketler tarafından savunulmuştur. Bu kavramsal tartışma yurttaşlık tartışmalarının nasıl yeniden ele alındığıyla da bağlantılıdır (Chueca, 2016: 103).

İnsan haklarının yerelleşmesi kentsel mekânda hakların yeniden tartışılmasına katkı sunmuştur. Kentler doğası gereği dinamiklerdir. Kentlerde geliştirilen sosyal ilişkiler modernliğin siyasi projesini ve onun yurttaşlığı nasıl tanımladığını sorgulamaktadır. Yurttaşlığın hukuki olarak (de jure) devlet tarafından tanımlanması ama aynı zamanda uygulamada (de facto) kentteki aktörlerin etkileşimi sonucu kentte de talep edilmesi ve ortaya çıkması söz konusu olmuştur (Chueca, 2016: 104).

Kentler uluslararası insan haklarını farklı şekillerde benimsemişlerdir. İnsan hakları kentleri, uluslararası sözleşmeleri kent düzeyinde düzenlemelerin parçası haline getiren kentler olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu kentler aynı zamanda insan hakları aktörleri olmaları ile uluslararası insan hakları anlayışına yerel bir bağlam getirerek

katılım ve eşitlik ilkelerine dayalı insan hakları odaklı bir yönetim anlayışını benimsemeleri nedeniyle önemlidir. Kentler uluslararası insan hakları hukukunun uygulanması ve geliştirilmesinde önemli bir rol oynayabilmektedir (Ezer, 2022: 69).

Kentler topluluklara yakın olmaları nedeniyle insan hakları kentleri hakları demokratikleştirebilmekte, ulusal düzeyde yurttaşlık kavramının ötesinde kentte yaşayan tüm kesimlere bu hakları sunabilmektedirler. Kentlerin insan haklarını yerelleştirmesi eşitlik politikalarını ön plana çıkaracağından insan hakları kentlerinde özellikle kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi de beklenmektedir (Ezer, 2022: 69).

İnsan hakları kenti devlet merkezli insan hakları yaklaşımını sorgulamaktadır. İnsan haklarının uygulanmasında farklı yönetim seviyelerinin/idarelerin dâhil olması gerektiği fikrini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşıma göre, insan haklarının korunmasında ve geliştirilmesinde tek görevli ve sorumluluk sahibi merkezi yönetim değildir; insan haklarının genel düzeyde daha iyi uygulanması için insan haklarına saygı, insan haklarının korunması ve uygulanması sadece merkezi yönetimlerce değil kent yönetimlerince de dikkate alınmalıdır. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların daha gelişmiş uygulamaları kent yönetimleri düzeyinde verilen kamu hizmetleri ile sağlanmaktadır (yeterli konut hakkı, sağlık hakkı, temiz suya erişim hakkı, eğitim hakkı gibi). Ayrıca medeni ve siyasi hakların derinleştirilmiş olarak kentlerde uygulanması söz konusudur (siyasi katılım hakkı ve hesap verebilirlik gibi). Kentler, kent yönetimleri aracılığıyla bu hakları topluluklara gündelik olarak ilk kademedeki sunarlar ve bu da kentte yaşayanlarca demokrasinin işleyiş biçiminin anlaşılması açısından önemlidir (Chueca, 2016: 108).

Kent yönetimleri demokratik, kural koyucu, hizmet sunan kurumlar olma kapasiteleriyle yerel yükümlülüklerini yerine getirirken insan hakları odaklı politikalar benimseyip uygulayabilir. İnsan hakları beyanı aynı zamanda siyasi ve ekonomik açıdan da rasyonel olmalıdır. İnsan hakları yükümlülükleri asıl olarak devletlerin

sorumluluğundadır. Teknik olarak uluslararası insan hakları sözleşmelerine taraf devletlerdir ve devletlerin yetkileri altındaki yapılarca bu sözleşmeleri uygulamaya geçirme gücü bulunmaktadır. Ancak insan hakları temel olarak bireylerin kamu idaresi karşısındaki haklarıdır. En temel insan hakları talepleri kentlerde gündeme gelmektedir. Aslında yerel düzeyde kamu idaresiyle gündelik yaşamın içinde ilişkiler nedeniyle bu haklar daha rahat talep edilmektedirler. Bu nedenle yerel politikaların uygulanmasının şekillenmesinde insan hakları kültürünün geliştirilmesi önemlidir. Bazı araştırmacılar İHEB'in 28. maddesinde yer alan toplumsal düzenin korunması hakkının kentlerin sorumluluğunda olduğunu ifade etmişlerdir. Hiç kuşkusuz kent yönetimleri pek çok insan hakları konularının yerel politikalar aracılığıyla uygulanmasında önemli role sahiptir (Starl, 2016: 202, Davis, 2019: 267-268).

II. Dünya Savaşı sonrası hızlanan süreçte insan hakları tehditlerinin yerelden kaynaklanması ve yerel düzeyde insan hakları taleplerinin artmaya başlaması ile birlikte insan hakları kentleri kentlerde insan hakları değerleri ve yerel gerçeklikler arasındaki boşluğu kapatma çabasını takiben ortaya çıkmış bir harekettir (Starl, 2016: 203).

Bir kentin kendisini insan hakları kenti olarak tanımlamasında birbiriyle iç içe geçmiş üç çeşit insan hakları örgütlenme biçimi söz konusudur. Bunlardan ilki kendine has model olan kentin yerel politika ve uygulamalarıyla kendi kendine insan haklarını yerelleştirmesidir. İkincisi kent yönetiminin insan haklarını uygulamak için uluslararası boyut da dâhil olmak üzere tüm yönetim kademeleri ile uyumlu bir şekilde iş birliği içinde hareket etmesidir. Üçüncü örgütlenme biçimi ise kent yönetimleri arası ağların geliştirilmesine dayanmaktadır (Starl, 2016: 203).

Kentlerde insan haklarının yerelleşmesi yerel politika yapıcılarının söylem ve eylemlerinde uluslararası insan hakları normları ile uyumlu olmaya teşvik etmektedir. İnsan haklarının yerel koşullarla uyumlu hale getirilmesi açık ve şeffaf bir süreç ve tabandan gelen siyasi bir gücün öncülüğüne de dayanmaktadır (Ulrich, 2011: 357-358).

İnsan haklarının yerelleşmesini, uluslararası insan hakları hukuku açısından bir imkân, bir meşruiyet unsuru olarak değerlendirmek gerektiğini düşünen araştırmacılar bulunmaktadır. İnsan haklarının yerelleşmesiyle insan hakları alanında politika yapma süreçleri farklı bağlamlarda meşruluk ve etkililik kazanmaktadır (Oomen ve Baumgärtel, 2018: 626). İnsan hakları hukukunun normlarını kentte uygulamasıyla kent yönetimleri ulusal otoriteler karşısında kendilerine güçlü bir yer edinmelerini sağlamaktadır (Baumgärtel ve Oomen, 2019: 173).

İnsan haklarının yerelleşmesi, sürdürülebilir kentlerde yaşamak, katılımcı demokrasinin uygulanması ve daha içermeci toplumların var edilmesi açısından önem taşımaktadır. Kent yönetimleri bu kapsamda kenttaşların güçlendirilmesine ciddi bir şekilde katkıda bulunurken aynı zamanda da kenttaşların daha iyi bir kentte, kentin politikalarına katılabildikleri bir şekilde yaşama şansı sunmaktadır.

2.5. İnsan Hakları Kentinin Özellikleri

İnsan hakları kentleri birtakım özelliklere sahiptir. Bu özellikler arasında özerk olmaları, etkin bir kenttaş katılımına olanak vermeleri, çoğulculuk ve yerel özgürlüklerin gelişimine imkân tanımları, eşitlikçi politikalar ve ayrımcılığın önlenmesinin yanı sıra bu kentler aynı zamanda yerel kalkınmayı da destekleyen bir bağlama sahiptirler.

Kent yönetimlerini şekillendiren en önemli etmenlerden biri ekonomik ve teknolojik koşulların küresel boyutlar kazanması olmuştur. Bu çerçevede uluslararası ve bölgesel örgütler yerel özerkliğe ve yerelliğe demokratik bir değer olarak önem vermekte ve politika belgelerinde temel almaktadır. Kent yönetimlerinin daha iyi yönetilebilmesi ve etkin bir kenttaş katılımının sağlanabilmesi için özerk ve güçlü kent yönetimleri geniş ölçüde benimsenen bir anlayış olarak gelişmiştir (Keleş, 2015a: 75, 81-83). Bu doğrultuda insan hakları kentleri de özerk ve güçlü kent yönetimleri örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yerleşmenin ve kent yönetimlerinin güç kazanması süreciyle katılım hakkının kenttaşlar ve kent yönetimlerince sahiplenilmesi söz konusu olmuştur. İnsan hakları kentlerinde insan hakları temelli yönetim anlayışı kapsamında katılım en öncelikli ilkelerdendir. Hak sahiplerinin hak taleplerini güçlendirmek ve sorumluluk sahiplerinin sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlamak amacıyla kapasitelerini geliştirmek hedeflenmektedir. Bu kentlerde STK'lar farkındalık ve kapasite geliştirme konusunda aktif rol oynamaktadır. Katılımın anlamlı olması için farkındalık seviyesinin gelişmiş olması gerekmektedir. İnsan hakları kentlerinde uygulama ve insan hakları eğitimleriyle desteklenerek geliştirilen farkındalık, katılım taleplerini ve mekanizmalarını da güçlendirmektedir. Bu kapsamda insan hakları kentlerinde katılımcı demokrasinin temel ilkelerine alan açılmaktadır. Kent yönetimleri katılımı bir araç olarak kullanmanın yanı sıra bir amaç için de kullanmaktadırlar. Aktif kamu katılımı yerel sorunların tespiti ve çözümü için kent yönetimlerine alan açmaktadır. Katılım, İHEB'de yer alan başlı başına bir hak olmasının yanı sıra tüm haklara dâhil edilmesi gereken yatay kesen bir haktır.

İnsan hakları kentleri kentte yaşayanların katılım hakkını güçlendirmektedir. Kent yönetimleri kentte yaşayanlara en yakın yönetim birimleri olmaları dolayısıyla katılım için çeşitli imkânlar sunmaktadır. İnsan hakları kenti tanımında yurttaşlık kavramının ötesine geçilerek kentte yaşayan herkes vurgusu yapıldığından katılımın içeriği ve kapsamı da genişlemiş olmaktadır. İnsan hakları kentleri ihtiyaç analizinde ve politika geliştirmede katılıma alan açmaktadır. Oluşturulan etkili katılım mekanizmaları kentteki insan hakları sorunlarının ortadan kaldırılması için kentte yaşayanların politika yapım süreçlerine katılımlarının sağlanmasıyla kent yönetimlerinin insan hakları odaklı politikalar geliştirmelerini kolaylaştırmaktadır (Ezer, 2022: 85, 88).

Kentsel politikaların geliştirilmesinde ve uygulanmasında çoğulculuk ve özgürlüklerin yanı sıra insan hakları uygulamalarına yer veren kent yönetimleri yerel kalkınmayı desteklemektedir. Bir başka deyişle, kentte ideal koşulları sağlayabilmenin

bir aracı olarak insan haklarının gerçekleştirilmesi, ekonomik ve sosyal koşulların iyileştirilmesine de yol açmaktadır. İnsan hakları aynı zamanda kentsel düzen ve güvenliği sürdürülebilir hale getirmesi açısından kent yönetimlerine katkı sunmaktadır. Kentte farklı kesimlere yönelik geliştirilen kapsayıcı yerel politikaların sonuçları görüldükçe kentsel mekânın kentte yaşayanlarca saygılı bir şekilde kullanıldığı görülmektedir (Grigolo, 2019: 18-20). Kentlerde insan hakları uygulamalarının sorunlara çözüm olmasıyla insan hakları ilkeleri kent yöneticilerince daha fazla benimsenip kentsel politika yapım süreçlerine daha fazla dâhil edilmektedir.

Günümüzde ekonomik güçlükler, eşitsizlikler ve göç gibi sorunlar pek çok ülkede yabancı düşmanlığının artmasına yol açmaktadır. Bu tür eğilimlerin yükselişe geçmesi hiç kuşkusuz söz konusu ülkelerde ve küresel düzeyde demokrasi ve insan haklarına yönelik tehdit oluşturmaktadır. Ancak daha az görünür olmakla beraber demokrasinin geleceğine yönelik önem taşıyan eş zamanlı bir gelişme de özellikle 2000’li yıllarla birlikte dünya çapında görülen yerel düzeyde örgütlenmiş insan hakları girişimleridir. Yerel insan hakları girişimlerinin amaçlarından biri sosyal adalet ve barışa karşı tehditleri önlemeye yönelik imkânlar sunmalarıdır. Kentte yaşayanların temel ihtiyaçları doğrultusunda temiz suya, konuta, sağlıklı bir çevreye erişim gibi haklarının güvence altına alınmasını amaçlayan yerel insan hakları girişimleri kent yönetimlerinin yerel politikaları üzerinden gelişmektedir (Smith, 2017: 347-348).

Aktivistler bu kapsamda insan hakları kenti fikrini ortaya atarak toplumlarda ortaya çıkan ideolojik kutuplaşmaların, marjinalize edilmiş gruplara yönelik baskıların ve toplumsal ayrıştırmanın insan hakları normlarının yerel politikalarla uygulanmasıyla önlenebileceğini, kent düzeyinde toplumsal adalet ve uyumun sağlanabileceğini ortaya koymuşlardır (Smith, 2017: 350). İnsan hakları kentiyle aynı zamanda kent yönetimlerince kırılgan grupların kentin bir parçası olduğu anlayışı kapsamında kentte

içermeci yaklaşımla kapsayıcı politikalar geliştirme çabalarının yansıması da söz konusu olmuştur.

İnsan hakları kentleri, kentte yaşayanları kent yönetimi politikalarında etkili olmaya yönlendiren, ulusal ve küresel düzeydeki kutuplaşma eğilimlerinin ortadan kaldırılmasına yardımcı yerel temelli girişimlere örnek olarak gösterilebilir. Toplumsal düzeni insan hakları ilkeleri etrafında yeniden düzenlemeyi hedefleyen insan hakları kentleri tüm insanlara yönelik ana amacı insan haklarının korunması ve geliştirilmesi olan politikalar yapılmasını amaçlamaktadır (Smith, 2017: 351).

İnsan hakları kentlerinin temelinde toplumsal olarak bölünmüş/ayrıştırılmış kesimlerle iletişime ve eşitsizliklerin giderilmesine dönük toplumsal ilişkilerin yeniden kurulmasına dayalı dönüştürücü bir ilişki kurulması yer almaktadır. İnsan hakları kentinde farklı kesimleri bir araya getirmeye yönelik politikalar geliştirilip bu politikaların uygulanmasına ilişkin faaliyetler yürütülmektedir. Beklenti, insan hakları çerçevesinin yerel politikalarda esas alınmasının, kentte yaşayanların ortak bir kimlik (kentlilik) etrafında birleştirilmesinde ve karşılıklı anlayış, saygı, eşitlik ve iş birliğinin geliştirilmesinde etkili olmasıdır (Smith, 2017: 353).

Farklı insan hakları kentlerinde farklı uygulamalar görülebilmektedir. Ancak insan hakları kentlerinin tümünün ortak özelliği uluslararası insan hakları standartlarına kent düzeyinde referans verilip benimsenmesinin ve kent yönetimlerinin faaliyetlerinde hem kent yönetimleri hem de kenttaşlar tarafından bu standartların talep edilmesinin söz konusu olmasıdır (Ezer, 2022: 83).

Bir kentin insan hakları kenti olarak markalaşmasında kentte yaşayanların kent yönetiminden insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik beklenti, ihtiyaç ve taleplerinin sürece dâhil edilmesi önem taşımaktadır. Bu da ancak kentte yaşayanların

kent yönetimine katılım mekanizmalarını aktif kullanmaları ile sağlanmaktadır (Eshuis ve Edward, 2013: 1066).

İnsan hakları kentlerinin özelliklerinden biri de hesap verebilirliktir. İnsan haklarının yerel politikaların geliştirilmesinde kullanılmasının güçlü ortaklıklar yarattığı ve hesap verebilirlik açısından olumlu sonuçları olduğu ve geliştirilen programların kenttaşların ihtiyaçlarına cevap verdiği ortaya konulmuştur (Oomen, 2016: 12-13).

Uluslararası insan hakları normları yerel düzeyde uygulamaya dâhil edildiğinde ve kentte yaşayanlar tarafından insan hakları talebinde bulunulacak farkındalık geliştirildiğinde hesap verebilirlik de beraberinde gelmektedir. Yerel ihtiyaçlara yönelik politika ve programlar geliştirildiğinde ve uygulandığında hesap verebilirlik ve şeffaflık artmaktadır.

Ayrımcılığın önlenmesi ve eşitlik insan hakları kentlerinin temel ilkelerindendir. İnsan hakları kentlerinde özellikle kırılgan gruplar olmak üzere herkes için hakların eşit bir şekilde korunması ve geliştirilmesi söz konusudur. Bu yönüyle eşitlikçi politikalar insan hakları kentlerinin özelliklerindendir. Eşitlik ve ayrımcılığın önlenmesi vurgusu insan hakları kentlerinde kadın haklarının yerel düzeyde korunup geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır. İnsan hakları herkes için vardır ve eşit bir şekilde uygulanmalıdır. Bu nedenle kişilerin ikamet statülerine bakılmaksızın o kentin sınırları içinde bulunmalarının bu haklardan yararlanmaları için yeterli bir koşul olduğu belirtilebilir.

Kentte hakların sadece insanlar için değil, aynı zamanda o kentte yaşayan hayvanlar için de geçerli olması gerektiği, kent yönetimlerinin politika geliştirirken hayvanları yok edici ya da ortadan kaldırıcı bir yaklaşım yerine onların kentte insanlarla bir arada yaşamasını teşvik edici önlemler geliştirmeleri gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda yerel düzenlemelerin sadece insanlar için değil o kentteki tüm canlılar için geçerli olması gerektiği ifade edilmektedir (Shingne, 2022: 140-142).

İnsan hakları kentini diğer kentlerden ayıran özellikler kentte insan hakları standartlarına bakılarak anlaşılabilir. Eğer kentin yönetimi politikalarını tasarlar ve uygularken en üst düzeyde insan haklarının sağlanmasına yönelik olarak geliştirirse bir kent insan hakları kentidir. Kent yönetiminde insan hakları kültürü ve toplumda da kenttaşların bakış açıları, beklentileri ve yaşam biçimlerinde insan haklarının bir gerçeklik olması önem taşımaktadır. İnsan hakları kenti bunu, yapılar oluşturarak, süreçler benimseyerek ve politikalarının çıktılarını değerlendirerek yapmaktadır. Kent yönetiminin beyanı önem taşımaktadır. Hesap verebilirliğin temelini oluşturur. Resmi bir taahhüt, bu taahhütte bulunmayan kent yönetimlerine göre bir fark yaratmaktadır. Bu beyanın varlığı insan hakları kentinin farkını oluşturmaktadır. İnsan hakları kentinde tüm yapılar, karar alma süreçleri, politikaların uygulanması ve tüm kurumlar insan haklarının uygulanmasına yöneliktir (Starl, 2016: 203-204).

İnsan hakları kenti olmanın pek çok farklı yolu olduğu gibi insan hakları kenti olma gerekçesi de farklılaşmaktadır. İnsan haklarının kent yönetimlerinde sahiplenilmesi, merkezi yönetimlere bazı insan hakları sözleşmelerinin imzalanması ve onaylanması için baskı unsuru olabilmektedir. Yerel düzeyde insan haklarına referans, uluslararası ağlara ve uzmanlığa erişimi sağlamaktadır. Hakların konuşulması heterojen ve çok kültürlü yerler olan kentleri güçlendirmektedir (Oomen, 2016: 7-8).

2.6. İnsan Hakları Kentinin Parametreleri

İnsan hakları kentlerinde çeşitli belirleyici unsurlar bulunmaktadır. Kent yönetimlerinin birbirlerinden öğrenme süreçlerini destekleyen kent ağları, kentte bir arada yaşama kültürüne katkıda bulunacak eşitlik ilkesi temelinde oluşturulmuş kent şartları ve kent yönetimleri girişimleriyle insan haklarının kurumsallaşmasına öncülük edecek olan yapıların oluşturulması, insan haklarının yerel düzeyde korunup geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

2.6.1. İnsan Hakları Kent Şartları

Günümüzde çok taraflı insan hakları dokümanları kentlerde insan hakları ile ilgilenmektedir. Bunlar içinde en etkili 2000 tarihli Kentte İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin Avrupa Şartı (ECHRC)'dır. Bu belgelerde insan hakları yelpazesinde yer alan pek çok hak kategorisi yer almaktadır: medeni ve siyasi haklar, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, kadın hakları, çocuk hakları, sürdürülebilir kalkınma hakkı, çevre hakkı gibi. Belgelerin temelinde insan onuru, ayrımcılığın önlenmesi, demokrasi ve sosyal adalet ilkeleri yer almaktadır (Reuter, 2019: 385).

2000'de Saint-Denis'de kabul edilmiş olan ECHRC'yi 400 civarında Avrupa Belediyesi onaylamıştır. Çoğunlukla İspanyol ve İtalyan kentleri başta olmak üzere onları Fransa, Almanya ve İngiltere takip etmiştir. Şart'ın hazırlanması ve yazılması süreçleri Barselona'da başladığından buradaki kent yönetimi üzerinde daha güçlü bir etki yapmıştır (Chueca, 2016: 105-106).

Genel olarak kent şartları uluslararası sözleşmelerin dilini ve içeriğini yeniden üretirken diğer taraftan insan haklarının kentsel özel ihtiyaçlara, sorunlara cevap verebilmesi açısından yeniden değerlendirilmiş metinlerdir. ECHRC¹⁵ kent şartlarına önemli bir örnektir.

ECHRC ve diğer kent şartlarının oluşturulmasına giden süreçte kentlerin önemine ve özerkliğine vurgu yapan uluslararası alandaki kent yönetimi örgütlenmeleri kapsamındaki yapılanmalar söz konusu olmuştur. Buna 1913 Uluslararası Kentler Birliği (IUUV), 1928 Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği (IULA) ve 2004 Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Dünya Teşkilatı (UCLG) önemli örnektir. Genel merkezi Barselona'da

¹⁵ Kentte İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin Avrupa Şartı için bakınız:

<https://uclg-cisdp.org/en/news/european-charter-safeguarding-human-rights-city> (Erişim Tarihi: 06/01/2024).

bulunan UCLG günümüzde de kent yönetimlerinin savunuculuğunu yapmakta ve küresel düzeyde çıkarlarını temsil etmektedir. UCLG bu görevi BM ve diğer uluslararası örgütler ile yakın ilişki içinde yürütmektedir (Karvounis, 2024: 34). Kent yönetimlerinin bu tarz örgütlenmelerle yaklaşması kentlerde insan hakları ilkelerinin benimsenmesinin yaygınlaşması açısından da önemli olmuştur. Kent yönetimleri özelindeki uluslararası örgütlenmeler insan haklarının kentlerde gelişmesine ve sürdürülebilir kılınmasına katkı sunmuştur.

Kent Şartları'nın önemli bir örneği olan ECHRC diğer benzer belgelere ilham kaynağı olmuştur. 1998'de İHEB'in 50. yıldönümünde İnsan Hakları Kentleri Koalisyonu birinci konferansı düzenlenmiştir. Konferans sonunda Barselona kentinin katkılarıyla Barselona Taahhütnamesi geliştirilmiştir. Aynı yıl insan hakları açısından sembolik olan dört farklı kentte (Strasbourg Avrupa Konseyi ve AIHM'e ev sahipliği yapması dolayısıyla, Cenevre BM kentlerinden biri olması dolayısıyla, Stockholm başarılı insan hakları karnesiyle, Saraybosna etnik çatışmaların sonunda dayanışmanın geliştirilmesi açısından iyi bir örnek olması dolayısıyla) seminerler düzenlenmiştir. Bu sürecin sonunda ECHRC 2000'de Saint-Denis'de düzenlenen ikinci konferansın sonunda imzalanmıştır (Grigolo, 2019: 49-50).

Şart'ı imzalayan kentler, başta İHEB, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme olmak üzere olmak üzere kentte yaşayan herkes için insan haklarının korunmasına yönelik diğer uluslararası araçları kentte tanıyacakları beyanında bulunarak insan haklarının uygulanması ve korunması amacıyla mekanizmaların geliştirilmesi gerekliliğini kapsamında kent yönetimlerine insan haklarını garanti altına almalarına yönelik yükümlülükler getiren ECHRC'nin gerekliliğine ikna olmuşlardır. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın belediye yönetimlerine yüklediği daha erişilebilir ve daha etkin bir yönetim olma sorumluluğunu da kabul etmişlerdir. Bu genel ilke ile 5 kısım ve

28 maddeden oluşan Şart'ı imzalamışlardır (The European Charter for the Safeguarding of Human Rights in the City, 2012).

Şart kapsamında hem insan hakları hem de idare hukuku alanında çalışan hukukçulardan oluşan bir Alt Komisyon oluşturulmuştur. Bu bilgi ve deneyim Şart'ın kent yönetimlerinin yetki ve sorumluluk alanlarının insan hakları ile uyumlu olmasını sağlanmasına katkı sunmuştur. Komisyonda hukukçuların yanı sıra akademisyenler, kent yönetimleri ve BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Sekreteryası gibi uluslararası örgütlerin temsilcileri de yer almıştır. Şart haklara kentsel bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Uluslararası insan haklarından hareketle kent yönetimlerinin yetki ve sorumlulukları ulusal yasal mevzuat çerçevesinde düzenlenmiştir. Hizmette halka yakınlık ya da yerellik ilkesi gündeme getirilmiştir. Sosyal, ekonomik ve kültürel haklara odaklanılmış, kamusal alanın önemine vurgu yapılmıştır. İdeal insan hakları kenti ne olmalı ve nasıl olmalı için yeni bir insan hakları sözlüğü geliştirilmiştir (Grigolo, 2019: 51-54).

Bu hakların bazıları tamamen yeni olmasa da bu hakların kentte ve kent için olması ve iyi ve adil bir kent için koşul olarak görülmesi yeni olmuştur. Şart'ta kent hakkı da bir insan hakkı olarak kabul edilmiş ve 1. maddede tanımlanmıştır: “Kent orada yaşayanlara ait kolektif bir mekândır. Kentte yaşayanlar kendi siyasi, sosyal ve ekolojik gelişmeleri için şartları kendileri belirleme hakkına sahiptir ve bu kapsamda bir dayanışmayı da taahhüt etmektedirler. Kent yönetimleri de kentte yaşayan herkesin onuruna ve kenttaşların yaşam kalitesine saygıyı ellerindeki tüm araçlarla teşvik ederler.” (The European Charter for the Safeguarding of Human Rights in the City, 2012: Madde 1).

ECHRC'nin niyet beyanı (hukuki bağlayıcılığı olmayan) ya da kent yönetimleri karşısında bireysel hakları güvence altına alan bir doküman mı olduğu tartışılmaktadır. Şart her türlü ayrımcılığın önlenmesi, eşitliğin sağlanması, kent sınırları içinde

hassas/kırılgan grupların korunması yükümlülüğü/görevi getirmektedir. Şart'ı imzalayan kent yönetimleri sosyal koruma gibi bir yükümlülüğü kabul ederek kentte yaşayan herkes için sosyal, ekonomik ve kültürel hakların sağlanması görevini üstlenmiştir (Starl, 2016: 211).

Şart, kent hakkını insan haklarına dâhil ederken sadece insan haklarını kentleştirmemiş, aynı zamanda bu hakları kent merkezli demokratik bir proje haline getirmiştir. Şart yüzlerce kent yönetimi tarafından onaylanmış olmasına rağmen uygulanması zayıf kalmıştır. Bu durum Şart'ın hukuki bağlayıcılığının olmamasından da kaynaklanmıştır. Şart'ı imzalayan kent yönetimleri genellikle kentlerini küresel ölçekte görünür ve etkin hale getirmek istemişlerdir. Şart'ta bahsedilen kent, orada yaşamak istenen, toleranslı ve çeşitliliklere saygılı yaşam kalitesi yüksek bir kent olmuştur ki bu da pozitif imajın oluşmasına yol açmıştır (Grigolo, 2019: 54-56).

ECHRC'nin imzalanması önemlidir, ancak tek başına yeterli değildir. Şart genellikle imzacı kent yönetimlerince göz ardı edilebilmektedir. Bunun için yerel kamu denetçisinin Şartın görünürlüğünü sağlaması, insan hakları alanında çalışan STK'ların Şart'ı hak savunuculuğu yaparken referans olarak alması ve tabii ki bazı seçilmiş kent yöneticilerinin belediye yönetiminde Şart'ı ön plana çıkarması önem teşkil etmektedir. Kısaca, Şart'ın varlığı tek başına yerel düzeyde insan haklarının daha iyi geliştirilmesinin garantisi değildir. Özellikle kent yöneticisi düzeyinde güçlü bir liderlik ve siyasi istek olmalıdır. Ayrıca insan hakları temelli yaklaşım ile insan haklarının anaakımlaştırılması ve kurumsallaşması yerel idarenin bütüncül siyasi yönetim stratejisine ilham vermelidir. Aynı zamanda bu stratejiyi uygulayacak yeterli insan ve ekonomik kaynakların sağlanması ve kentte aktif, kentlerin kamusal hayatında önemli rol oynayan ve Şart'ın uygulanmasını izleyen bir sivil toplumun varlığı da önemlidir (Chueca, 2016: 109-110).

ECHRC, Avrupa'daki kentlerin taahhüdünü içerirken 2011 yılında Barselona ve Nantes kentleri öncülüğünde kabul edilen Küresel Şart-Kentte İnsan Hakları Gündemi¹⁶ tüm dünyadaki kentlere yönelik bir belge olmuştur. Küresel Şart aynı zamanda kent yönetimleri için eylem planları ve performans ölçütleri önerileri içermektedir (Global Charter-Agenda for Human Rights in the City, 2012).

Bu belgeler hakların kent yönetimlerince korunmasına ve yerel politikalara insan hakları temelli bir yaklaşım getirilmesine odaklanmaktadır. ECHRC kenti orada yaşayanların tümüne ait olan ortak bir mekân olarak kabul etmekte, Küresel Şart kentte yaşayanları kent hayatının tam teşekküllü aktörleri olarak ifade etmektedir (ECHRC: Madde 1; Küresel Şart: Madde 1).

Söz konusu belgeler kent mekânında talep edilen hakları ortaya koyduğu gibi kent yönetimlerinin eylemlerinden kaynaklanabilecek olası hak ihlallerini de belirtmektedir. Şartlarda kırılgan grupların haklara erişiminin güçlendirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır (Sadri, 2013: 14-15). Bu belgelerdeki ilkeler, aynı zamanda kentte ayrımcılık ve insan hakları ihlallerini önlemek amacıyla oluşturulan insan hakları normlarını daha kapsamlı ve bu niteliğiyle de yenilikçi bir yapı kapsamında ortaya koymuştur (Bkz. Sadri, 2013: 83).

2.6.2. İnsan Hakları Kentleri Ağları

Yerellik ilkesinin son yıllarda uluslararası örgütlerce kazandığı önem doğrultusunda kent yönetimlerinin insan hakları konusundaki duyarlılıklarının artmasının da anlaşılabilir olması söz konusudur (Keleş, 2012: 301). Kent yönetimlerinin uluslararası

¹⁶ Küresel Şart-Kentte İnsan Hakları Gündemi için bakınız:

<https://uclg-cisdp.org/en/news/global-charter-agenda-human-rights-city> (Erişim Tarihi: 09/01/2024).

insan hakları sisteminde ön plana çıkarılması kent yönetimlerine insan hakları alanında görev ve sorumluluklar getirmiştir.

Uluslararası insan hakları sistemi geleneksel olarak devletlere odaklanmış olmasına rağmen son dönemlerde artan bir şekilde kentlerin önemine de vurgu yapmaktadır. Pek çok uluslararası insan hakları sözleşmesi merkezi hükümetlere, kent yönetimlerine gerekli altyapıyı sağlayarak, kent yönetimlerini süreçlere dâhil etme yükümlülüğü getirmektedir. Yerinden yönetimin ve yerellik ilkesinin ön plana çıkmasıyla uluslararası insan hakları kuruluşları kent yönetimleriyle giderek daha yakın bağlantı kurmaktadır. Aynı zamanda kentler küresel gündemin belirlenmesinde önemli rol oynadıklarından uluslararası yapılar içinde daha görünür hale gelmektedirler. Kentler bu açıdan kendi aralarında ağlar oluşturma eğilimleri de göstermektedir. İnsan hakları kentleri bu ağlar aracılığıyla kendi aralarında deneyim paylaşımını ve insan haklarının yerel düzeyde uygulanmasına yönelik etkin model ve uygulamalara yönelik bilgi birikimlerini derinleştirmeyi amaçlamaktadır. Bunun örneklerinden biri ABD Ulusal İnsan Hakları Kentleri Birliği'dir (Ezer, 2022: 73, 105-107).

İnsan hakları kentleri, kentler arasında iş birliği vurgusuyla uluslararası birliktelikler oluşturmaktadır. İnsan hakları standartlarını yerel politikalarında ve uygulamalarında esas alan insan hakları kentleri aynı zamanda uluslararası alanda da aktif bir şekilde yer almak istemektedirler. Bu kapsamda kent yönetimleri küresel ağların içine dâhil olmaktadır. Aynı zamanda belediye başkanları arasında da ağlar oluşturulmaktadır.

ECHRC, uluslararası kent yönetimleri arasında iş birliğine vurgu yapmış (madde 6) ve kentsel ve ulusal sınırların ötesinde iş birliğinin önemini belirtmiştir. Küresel Şart sınır ötesi yerel iş birliklerini vurgulamıştır (madde 14). Kent yönetimleri arasında iş birliğini destekleyip birbirlerinden öğrenme süreçlerine katkı sağlamak kentlerde insan

hakları uygulamalarının yaygınlaşmasına katkı sunmaktadır. UCLG bu örgütlenmelere önemli bir örnektir (Ezer, 2022: 129-130).

Avrupa kentlerinin oluşturduğu bir ağ olan EUROCITIES ve geliştirdiği ayrımcılığın önlenmesi politikalarına yönelik araçlar da bir diğer örnektir.¹⁷ Bu gibi girişimler pek çok paydaşı bir araya getirerek bilgi alışverişini desteklemekte ve kent yönetimlerinin geliştirdikleri ayrımcılığın önlenmesine yönelik insan hakları politikalarını birbirlerinden öğrenme süreçleriyle farklı uygulamalara dönüştürmelerini de teşvik etmektedir. Yerel düzeyde uluslararası insan hakları normları geliştirme süreçlerinde, kent yönetimleri uygulama stratejilerini bilgi paylaşımı ve ağlar aracılığıyla yaygınlaştırmaktadır.

Kentte yaşayanların, STK'ların oluşturduğu ağlar da kentlerin insan hakları alanındaki yerlerine ilişkin yaptıkları savunuculuk faaliyetleri ile önemli rol oynamaktadır. Düzenledikleri çeşitli faaliyetlerle insan hakları fikirlerinin kentin sınırlarının ötesinde diğer kentlerde yaygınlaşmasına katkı sağlamaktadırlar (Ezer, 2022: 132).

Kent yönetimleri insan haklarını yerel politikaların geliştirilmesi için kullanabilir. Bu politikalar yerel paydaşlar ile iş birliği içinde geliştirildiğinde kent yönetiminin yetkilerinin daha geniş bir eşitlik geliştirecek yasal düzenlemeler ve politikalar üretmesini sağlamaktadır. Bu ortaklıklarla insan haklarının uygulanması ortak sorumluluk olmaktadır. Aynı zamanda bu kentler arasında geniş kapsamlı ve sürekli iletişime dayalı deneyim paylaşımını sağlayan kent ağları da söz konusudur. Uluslararası ve bölgesel örgütler de bu süreci destekleyecek kararlar ve etkinlikler ile yerel düzeyde insan haklarının uygulanmasını teşvik etmektedir. Kent yönetimleri uluslararası örgütlerle

¹⁷ <https://integratingcities.eu/wp-content/uploads/2021/10/Makingparticipationeffective.pdf> (Erişim Tarihi: 14/01/2024).

koalisyonlar kurarak insan hakları sorumluluklarının yerine getirilmesini sağlarken aynı zamanda uluslararası hukukun da gelişmesine katkı sağlamaktadır. Kent yönetimleri yerel düzeyde insan haklarının değerlerini test ederek geri bildirimleri ve deneyim paylaşımları ile küresel düzeyde insan hakları rejimini de güçlendirmektedir (Oomen, 2016: 8-11).

Kent yönetimlerinin uluslararası ağların (kent ağları, yerel yönetim ağları) içinde yer alması güncel sorunları ele almak ve onları yerel kamu gündemine getirmek açısından da önemlidir. Bu kapsamda PDHRE öncülüğünde oluşturulmuş İnsan Hakları Kentleri Programı uzmanlaşmış bir ağ olarak insan hakları kenti uygulaması açısından iyi bir örnek oluşturmaktadır. Bu ağlar içindeki kentler insan hakları normlarının kent düzeyinde uygulanmasının öncüleri olmaktadır. Ağlar aynı zamanda önemli bir rol üstlenerek yerel faaliyetlerin koordinasyon ve hesap verilebilirliğini desteklemektedir. Kentler bu kapsamda insan hakları projesinin güçlü potansiyel ortakları haline gelmektedir.

2.6.3. İnsan Haklarının Kentlerde Kurumsallaşması

İnsan haklarının kentsel politika düzeyinde kabul görmesinde kent düzeyinde oluşturulan insan hakları kurumları önemli rol oynamaktadır. Kent yönetimleri kendi bünyelerinde oluşturacakları kurumlarla insan haklarına verdikleri önceliği ve bu alanda politika geliştirmek ve uygulamak için önemli bir yapılanmaya sahip olduklarını ispatlamaktadırlar.

İnsan hakları gündeminin kent yönetimlerince ön plana çıkarılmasında yerel düzeyde insan hakları kurumlarının oluşturulması, insan haklarının uygulanmasının kent yönetiminin temel görevlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece insan hakları perspektifinin politika yapım süreçlerinde güvence altına alınması da sağlanmaktadır (Da Silva, 2018: 300).

İnsan hakları kenti beyanında bulunan kent yönetimlerinde insan onuru, özgürlük, eşitlik ve dayanışmanın toplumda sağlanması ve bu alandaki kazanımların dikkate alınıp

değerlendirilmesi beklenmektedir. Resmi bir beyan bir kurumsallaşmaya yol açmaktadır. Bir kenti insan haklarına saygılı bir kentten ayıran ve insan hakları kenti yapan önemli bir nokta en üst düzeyde insan hakları standartlarının yerine getirileceğine dair bir beyandır. Avusturya’da Graz ve Salzburg gibi insan hakları kentlerinde bu girişim ilk olarak sivil toplum tarafından başlatılmış, bunu benimseyen siyasiler konuyu benimsemiş ve nihai olarak kent yönetimi tarafından kurumsallaştırılmıştır (Starl, 2016: 205).

İnsan haklarının izlenmesine yönelik mekanizmaların kurulması da bir diğer önemli araçtır. Pek çok insan hakları kenti sürdürülebilir kalkınma amaçlarının göstergelerini ve hedeflerini kullanarak insan haklarının gelişimini ölçmektedir. İnsan hakları etki değerlendirmeleri de yerel politikaların uluslararası insan hakları ilkeleri ile uyumlu hale getirilmesini izlemek için faydalı araçlardır (Da Silva, 2018: 304).

Kent yönetimleri yerel sorunlar ile uygun araçlarla mücadele ederken insan hakları bu amaca en doğru şekilde hizmet etmek kapsamında ele alınmalıdır. İnsan hakları normları tüm yerel politikalarda değerlendirilmelidir. Ancak yerel düzeyde insan hakları normlarının uygulanması taahhüdü ek bir yük ya da bir lüks, kent yönetimlerinin temel görevlerini yerine getirmesinden sonra bütçelenecek ve yerine getirilecek bir görev olarak görülme eğilimi taşımaktadır. Değişiklikler genellikle bir direnç ile karşılaşmaktadır. İnsan hakları alanına yapılan yatırımlar pahalı ve masraflı hizmetler olarak değerlendirilebilmektedir (Starl, 2016: 213-214).

Bu kapsamda insan haklarının gerçekleşmesine yönelik mali kaynak ayrılması insan hakları kentlerinde önem taşımaktadır. İnsan haklarının kent yönetimi bütçesinde yer alması insan hakları politikaları ve uygulamalarına yönelik kalemler ayrılmasıyla olabileceği gibi tüm kent yönetimi bütçesinin insan hakları çerçevesinde değerlendirilip belirlenmesi anlamına da gelmektedir (Da Silva, 2018: 305).

Kent yönetimlerinde insan haklarının kurumsallaşmasının bir diğer örneği de, kent yönetimlerince insan hakları uygulamalarına yönelik şikâyetlerin iletilebileceği kurumsal mekanizmaların oluşturulması olmuştur. Bazı kentlerde bu amaçla yerel veya bölgesel ombudsmanlık (kamu denetçiliği) kurulmuştur (Keleş, 2012: 331).

Kent yönetimlerinin yerel politikalarını insan haklarına dayandırmalarının kurumsallaşmayla güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Örneğin, İngiltere’de 2011 yılında çocuk ve gençlere karşı cinsel istismarı önleme politikaları kapsamında çocukların yerel düzeyde korunmasına dair kurullar oluşturulmuştur. Bu kurulların her kent yönetimince oluşturulması zorunlu tutulmuştur. Kent yönetimleri çocuk ve gençlerin cinsel istismarının ortadan kaldırılmasına yönelik politika ve eylemler geliştirmek zorunluluğu taşımaktadır. Kent yönetimlerinin aynı zamanda kamuyu bu konu ile mücadele konusunda bilinçlendirmek amacıyla birçok faaliyet gerçekleştirmesi de beklenmektedir (Marx ve d., 2015: 250).

2.7. Kentleri İnsan Hakları İlkelerini Yansıtacak Mekânlara Dönüştürmek

2030 itibarıyla kentsel yerleşimlerin %60’ın üzerinde nüfusa ev sahipliği yapacağı varsayılmaktadır (UN Population Facts, 2020). Son yıllarda hem kentlerin sayısı artmış hem de ölçeği büyümüştür. Kentler dinamik mekânlardır. Kentlerin düzenlenmesi, çeşitli kökenden insanların bir arada yaşayabilmesi, kentsel hayatın getirdiği mekânsal ve sosyal zorlukların ele alınması ve kenttaşlara hizmet sunulması günümüz kentlerinin karşı karşıya kaldığı görev ve sorumluluklardandır. Kentlerin büyümesi ve yayılması kentlerin bölgesel, ulusal ve uluslararası alanlarda aktör olarak etkisini artırmaktadır. İnsan hakları kenti bağlamında söz konusu kentlerin aynı zamanda insani gelişme ve sosyal adaletin sağlanmasının mekânları olacağı beklentisi bulunmaktadır. Bu kapsamda kentler insan hakları faaliyetlerinin merkezleri, insan hakları ve sosyal adalet alanındaki politikaları

belirleyen, şekillendiren, uygulayan ve izleyen temel aktörler olarak görülmektedir. Kentleri ayrımcılıkla mücadele, eşitlik ve herkes için erişilebilirlik gibi insan hakları değerlerinin yansıtıldığı mekânlar olarak kabul etme eğilimi ve dinamiği güçlenmektedir. Modern kentsel teoride tüm kenttaşların yer almasını, söz sahibi olmasını ve temsil edilmesini sağlamak esastır. Kentlere atfedilen bu roller dolayısıyla politika yapıcılar, aktivistler ve kent yönetimlerinin uluslararası insan hakları normlarını ve kavramlarını yerel politikaları belirlerken temel almaları beklenmektedir (Reuter, 2019: 382-383).

2.7.1. Kentlerin İnsan Haklarının Gerçekleştirilmesine Katılımı

İnsan haklarının yerel düzeyde uygulanmasının nasıl olacağını anlamak için kentler bir imkân sunmaktadır. Bu yerelleşme sadece uluslararası insan haklarının kentsel ve yerel politikalara dâhil edilmesiyle değil, insan haklarının kentlerde yeniden üretilmesi bağlamında değerlendirilmesiyle sağlanmaktadır. İnsan hakları fikri ve söylemi kentte uygulamaya geçirilerek kentsel bir mesele olarak değerlendirilip ele alındığında kentsel sorunların insan haklarının anlamını derinleştirilmesi söz konusu olmaktadır. Bir başka deyişle, insan haklarının kentsel alana ve tartışmalara dâhil olmasıyla insan hakları yeniden inşa edilmiş olmaktadır. Örneğin, ayrımcılığın önlenmesinin kapsamı kent söz konusu olduğunda genişlemektedir. Kent düzeyindeki insan hakları şartları daha ileri düzeyde kenti merkeze koyarak yeni tanımlamalar, yorumlar yaparak insan haklarının anlamını kentte ve kent için geliştirmişlerdir. Kentin insan hakları üzerine etkisi, hakları talep eden toplumsal eylemlerin kentte ortaya çıkmasına paralel olarak kentin ve kentte yaşayanların doğrudan ilgi alanı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Farklı bireylerden oluşan mekânlar olarak kentler ve kenttaşlar hakların öznesidir. İnsan hakları ile ilgili kentsel politikalar, haklara sadece bir giriş noktası değil, aynı zamanda kentlerin karşı karşıya kaldıkları insan hakları sorunlarını ele almak zorunda kaldığı mekânlar olmalarına da yol açmaktadır. Buna örnek olarak Barselona'da göç konusu ve göçmenlere yönelik

politikalar, New York'ta toplumsal cinsiyet kimliği ve cinsel yönelime yönelik politikalar geliştirilmesi verilebilir (Grigolo, 2019: 183-185).

Kentler, hak arama mücadelelerinin görünür olduğu mekânlar olarak, kentsel açık alanlar ve meydanlar toplumsal hareketlerin ve hak taleplerinin çeşitli kesimlerce ifade edildiği yerler konumuna gelmiştir. Söz konusu hak taleplerinin kentsel hukuk ve kent yönetimince değerlendirilerek somut adımlar atılması gerektiği konuyu tartışanlarca kabul görmektedir. Bu noktada katılım hakkı bağlamında yerel demokrasi, süreci besleyen önemli bir unsur haline gelmektedir (Özdemir, 2021: 2738-2739).

Kentte insan haklarının konuşulmasının en önemli unsurlarından biri kent hakkıdır. Kent hakkı insan haklarına dâhil edilince kentsel adalet fikri insan haklarının nasıl yorumlanması ve uygulanması gerektiğini belirlemektedir. Kent hakkı, ECHRC'nin birinci maddesi içinde yer almaktadır. Kent hakkı ve kentli haklarının insan haklarına dâhil edilmesi önem taşımaktadır. Kent hakkı ve kentli hakları insan haklarının mekânsal ve kentsel boyutu kapsamında değerlendirilebilir (Grigolo, 2019: 185-186).

Kent hakkı günümüzde örneğin Brezilya gibi pek çok ülkenin anayasasına dâhil edilmiştir. Bunu takip eden süreçte kent hakkı hareketinin öncülüğünde kent yönetimleri 1990'ların sonlarında açık bir şekilde uluslararası insan hakları ile bütünleşmiş, kendilerini insan hakları kenti olarak adlandırmışlardır. İnsan hakları kentlerinin her biri bazı uluslararası insan hakları sözleşmelerini yerel düzeyde yerel politika yapımının temeline yerleştirmiştir (Oomen ve Baumgärtel, 2018: 615-617).

2.7.2. Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Kenti Vurgusu

BM insan hakları sistemi içinde 1966'da Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme başta yer almak üzere; 1979 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW); 1990 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme; 2008

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme kent yönetimlerine kentte insan haklarına yönelik sorumluluklar getiren ve bazılarında rol vermiş olan önemli uluslararası sözleşmelerdir.¹⁸

BM sistemi içinde yer alan İnsan Hakları Konseyi'nin Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması aracılığıyla yerel ve bölgesel düzeyde insan haklarının korunması ve uygulanması da raporlamanın bir parçası olmuştur.

BM-Habitat (İnsan Yerleşimleri Programı) konferansları insan haklarının yerel düzeyde uygulanmasına odaklanmıştır. BM tarafından insan haklarının kent düzeyinde uygulanmasının önemli dönem noktaları Habitat konferansları olmuştur. 1976 yılında Vancouver'da Habitat I Konferansı, 1996 yılında İstanbul'da Habitat II Konferansı-Kent Zirvesi ve 2016 yılında Quito'da Habitat III Konferansı düzenlenmiştir. Habitat konferanslarının ilki olan Habitat I, kentleşmenin artan etkisini dikkate alan ve sürdürülebilir kentsel gelişmeye yönelik siyasi kararlılığın güvence altına alınmasına duyulan ihtiyacı ifade eden ilk uluslararası konferans olmuştur.

Habitat I Vancouver Konferansı sonuç bildirgesinde, temel insan haklarının konusu olan gereksinmelere ve çevre değerlerinin korunmasına ilişkin kurallara yer verilmiştir. Kentlerde yaşam kalitesinin iyileştirilmesi temel amacı çerçevesinde beslenme, barınma, temiz içme suyu, sağlık, eğitim, toplumsal güvenlik ve çalışma koşulları gibi temel gereksinmelerle ilgili hakların tümünden herkesin cinsiyet, toplumsal köken, ırk, dil ve din gibi özellikler açısından herhangi bir ayırım yapılmaksızın yararlanması bildirgenin temel ilkeleri arasında yer almıştır. İnsan yerleşmeleriyle ilgili politika, plan ve programların hazırlanma süreçlerine etkin olarak katılma ilkesi de Vancouver Bildirgesi'nde ifade edilmiştir. 1996 yılında yapılan Habitat II'nin başlıca amacı, herkese yeterli konut ve sürdürülebilir insan yerleşimleri olarak belirlenmiştir. Barışın, adaletin ve demokrasinin her yerde egemen kılınabilmesi için ekonomik

¹⁸ Söz konusu sözleşmelerin tümü Türkiye tarafından onaylanmıştır.

kalkınma, toplumsal gelişme ve çevrenin korunması gibi konuların bütünsel bir yaklaşımla ele alınması gereği İstanbul Bildirgesi'nde vurgulanmıştır (Keleş, 2015b).

2016 yılında Habitat III ile ortaya konulan Yeni Kentsel Gündem ve onun vizyonu kapsayıcı kentler inşa etmek konusunda tüm kenttaşların ve gelecek nesillerin ayrımcılığa uğramadan, adil, güvenli, sağlıklı, erişilebilir, ekonomik, dirençli ve sürdürülebilir kentlerde yaşamasını öngörmüştür. Yeni Kentsel Gündem kent yönetimlerine yerel politikalarında insan haklarının korunması, uygulanması ve geliştirilmesine yönelik doğrudan sorumluluk yükleyen ilk BM bildirgesi olması açısından önemlidir. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve hedefleri doğrultusunda insan haklarını merkezine yerleştiren Yeni Kentsel Gündem'e göre kentlerin kapsayıcı ve sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanmasında önemli rolü bulunmaktadır. Yeni Kentsel Gündem İHEB'de yer alan pek çok hakka açıkça referans yapmaktadır (Habitat III, 2017).

Yeni Kentsel Gündem, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının yerelleşmesi üzerine odaklanmıştır. Her ne kadar her bir sürdürülebilir kalkınma amacını ele almasa da genel düzeyde uygulama araçları sunmuş ve onları daha genel insan hakları çerçevesiyle bütünleştirmiştir. İnsan haklarının yerel düzeyde uygulanmasını, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının yerine getirilmesinde bir araç olarak kabul etmiştir (Da Silva, 2018: 297).

Bu kapsamda kent yönetimlerini sürecin temel aktörleri, birincil paydaşları olarak görmüştür. Güçlü kent yönetimi birimlerinin oluşturulması ve bunu destekleyici hukuki ve kurumsal çerçevenin oluşturulmasıyla kentler Yeni Kentsel Gündem'in ilkelerini uygulayarak sürdürülebilir kalkınma amacının hedeflerine ve kentte insan hakları kültürünün geliştirilmesine katkı sunmaktadır. İnsan hakları ve sürdürülebilir kalkınma aynı gündemin parçalarıdır ve yerel düzeyde geliştirilip uygulanması gerekmektedir. Yerel düzeyde sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşılmasında insan hakları önemli rol oynamaktadır. Kentler, insan haklarına duyarlı/odaklı politikalar geliştirerek içermeyi desteklemektedirler. İnsan haklarının uygulanmasının belediyenin temel görevlerinden

biri olmasının kentte yaşayanların gündelik hayatlarına ve kent yönetimlerinin çalışmalarına olumlu etkileri olmaktadır. Bu kapsamda sosyal uyum sağlanmakta ve kentte yaşayanlar ve hizmet sunan olarak belediyeler ayrımcılığın önlenmesine de katkıda bulunmaktadır (Da Silva, 2018: 309).

BM kimseyi geride bırakmamak sloganından hareketle belirlediği 2030 sürdürülebilir kalkınma amaçları gündemini kabul ederek belirlenen hedefler ve göstergelerle küresel düzeyde adalet ve sosyal adaletin sağlanmasını hedeflemiştir. BM'nin sunduğu çerçevenin yerel düzeyde önemli olduğunu 1958'de İHEB'in 10. yılında Eleanor Roosevelt'in yaptığı konuşmayı hatırlatacak bir içerikle 2015'de dönemin BM Genel Sekreteri Ban-Ki Moon dile getirmiştir. Ban-Ki Moon 2030 gündeminin herkes ve her yer için olduğunu ve bunun talebinin herkes tarafından yapılması gerektiğini, bunun tüm insanların barış ve refah içinde onurlu bir yaşam sürdürmesi için gerekli olduğunu ifade etmiştir.¹⁹ Bu kapsamda 2030 gündeminin yerelleşme vurgusu yaptığı ve sürdürülebilir kalkınma amaçları ve hedefleriyle kent yönetimlerine de önemli görevler vererek insan haklarının yerelleşmesinde rol oynadığı ifade edilebilir (Immler ve Sackers, 2022: 263).

Küresel zorlukların yerel düzeyde ele alınması gereken gerçeklikler olması doğrultusunda 2030 sürdürülebilir kalkınma amaçları gündemi kent yönetimlerine insan haklarının yerel düzeye taşınmasında yeni imkânlar ve araçlar sunmuştur (Kaufman, 2017: 99).

Bu kapsamda BM sürdürülebilir kalkınma amaçlarının uygulanmasında yerel düzeyde oluşturulmuş insan hakları kurumları/birimleri önemli rol oynamaktadır. Örneğin, bu kurumlar ilgili paydaşları bir araya getirerek, sürece katılımlarını sağlayarak

¹⁹ <https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2015/09/highlights-of-the-un-sustainable-development-summit/> (Erişim Tarihi: 20/01/2024).

yerel ile ilgili insan hakları temelli sürdürülebilir kalkınma amaçları göstergeleri geliştirebilirler. Ayrıca, yerel düzeyde danışma mekanizmalarını kullanarak göstergelerin ne derece geliştiğini izleyip değerlendirebilirler. Yerel düzeyde oluşturulmuş insan hakları kurumları/komisyonları insan hakları standartlarını yerel politikaların ve kararların etkisini anlamak ve ölçmek amacıyla kalite testi olarak kullanmaktadır. Bu durum, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının insan haklarının yerelleşmesine yapacağı katkı potansiyelini artırmasının yanı sıra insan haklarının gelişmesinde de etkili olacaktır (Kaufman, 2017: 125, 127).

Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar başlığını taşıyan Sürdürülebilir Kalkınma Amacı 11²⁰, yönetimlerin kentleri ve insan yerleşkelerini kapsayıcı, güvenli, dirençli ve sürdürülebilir mekânlar olarak tasarlamalarını getirmektedir. Bu da kent yönetimlerinin kimseyi geride bırakmayarak eşitlik ve ayrımcılık yapmama gibi evrensel ilkeleri benimsemesi gereğini içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda demokrasinin gelişmesi ve sosyal adaletin tesis edilmesi kentsel mekânlarda gerçekleştirilecekse bu durumda kentlerde insan haklarının yerelleşmesi önem kazanmaktadır.

Uluslararası insan hakları hukukunun yerelleşmesi kentler açısından doğan haklar ve sorumluluklar getirmiştir. Uluslararası hukuka göre devlet tek bir birim olarak kabul edilmektedir. Buna göre kent yönetimlerinin insan hakları hukuku ihlallerinde devlet sorumluluğu söz konusu olmaktadır. Nitekim BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme gibi bazı uluslararası sözleşmeler, çocuğun üstün yararı ilkesinin çocuklara yönelik tüm faaliyet ve uygulamalarında birinci öncelik olarak dikkate alınmasını kamu, idari ve hukuki kurumlar, kent yönetimleri ve de özel sektör için doğrudan bir sorumluluk alanı olarak kabul etmektedir (Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Madde 3).

²⁰ <https://turkiye.un.org/tr/sdgs/11>; <https://www.kureselamaclar.org/amaclar/surdurulebilir-sehirler-ve-topluluklar/> (Erişim Tarihi: 20/01/2024).

BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme de kent yönetimlerine pek çok yükümlülük getirmektedir. Kent yönetimlerinin engellilere yönelik politikalarını, sözleşmenin ilkeleri ile uyumlu bir şekilde geliştirmeleri (erişilebilirlik, kapsayıcı politikalar) beklenmektedir. İnsan haklarına yapılan vurguyla bir kentin daha eşitlikçi olması söz konusu olmaktadır. Yerel politikaları insan hakları yükümlülüklerini göz önünde bulundurarak geliştirmek kenti daha eşitlikçi bir kent haline getirmektedir.

Engelli hakları göz önünde bulundurulduğunda yerel politikalarla kapsayıcı ve engelli bireylerin politika yapım süreçlerine etkin katılımını sağlayan mekanizmalar geliştirilmesi önem taşımaktadır. Bu konu ayrımcılığın önlenmesi kapsamında değerlendirilmelidir. Bu da kent yönetimlerine sadece hizmet sunarken engellileri düşündüklerini belli edecek sistemler oluşturmanın yanı sıra asıl olarak tüm politika yapım süreçlerinde engelli bireylerin engellerinden dolayı politika yapım süreçlerine, kent yaşamına ve topluma katılamamalarının bir ayrımcılık konusu yani önemli bir insan hakları ihlali olduğunu görüp buna dayalı politikalar geliştirilmelerini gerektirmektedir. Bu kapsamda engelli bireylerin hak ve çıkar savunucuları olan STK'ların tüm süreçlere dâhil edilmesi ve katılımlarının sağlanması önemlidir.

Bu çerçeve Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ile de taahhüt altına alınmıştır. Her ne kadar sözleşmede açıkça ifade edilmemiş olsa da insan haklarının yerleşmesi kapsamında iyi bir örnek olan engelli hakları kent yönetimlerine önemli yükümlülükler getirmektedir. Bu küresel kentsel adaletin sağlanması açısından da önem taşımaktadır. Yerellik ilkesi kent yönetimlerine insan haklarının uygulanmasında önemli sorumluluklar yüklemektedir. Kent yönetimlerinin kent sınırları içindeki sorunlara çözümler sunabildikleri de gözlemlenmektedir. Bu kapsamda engelli hakları insan haklarıdır ve kentler bu hakların korunması ve geliştirilmesinde önemli rol oynayabilmektedir (Ioli, 2022: 157-158, 165).

Ayrıca kentte yaşayanların ihtiyaçlarına cevap verebilecek en yakın yönetim kademeleri olan kent yönetimleri engelli bireylerin haklarını yerine getirmek konusunda daha donanımlıdır. Bu kentlere iyi örnek olarak Bologna gösterilebilir. Bologna öne çıkan bir insan hakları kenti olarak engelli bireylerin katılım hakkının yerel düzeyde etkin bir şekilde uygulandığı bir kent olarak karşımıza çıkmaktadır. Bologna Belediyesi için engelli bireylerin ve ailelerinin haklarının korunması ve bu alanda çalışan STK'ları da sürece dâhil ederek kapsayıcı politikalar geliştirilmesi önemli bir taahhüt alanı olmuştur. 2014 yılında bu taahhüdü somut uygulamaya geçirmek amacıyla kent yönetimi, Belediye Dernekler Konseyi'ni oluşturmuştur. Belediye bu konseye geniş özerklik vererek engelli bireylerin kentteki engellerini aşmaları konusunda insan haklarına dayalı politika yapım süreçlerine katkılarını sağlamaktadır. Bologna kenti, engelli bireylerin topluma etkin katılımının ve katılım hakkının kent yönetiminin oluşturduğu bir yapı ile nasıl sağlandığına iyi bir örnektir. Konsey aynı zamanda belediyenin plan ve projelerine de görüş bildirmektedir (Ioli, 2022: 153-154, 167).

Bu katılımcı model ile geliştirilen projeler sadece erişilebilirlik kavramı üzerinden hareket etmemekte pek çok uluslararası insan hakları normunu da esas alarak engelli haklarını koruyup geliştirmekte ve sosyal içermeyi güçlendirici faaliyetler uygulanmaktadır. Kent yönetimlerinin yerel düzeydeki sorunları, boşlukları, önceliklendirmeleri gereken konuları ve sorunların çözümünde hangi yerel paydaşları süreçlere dâhil etmeleri gerektiğini en iyi bilen kamu idaresi olmaları beklenmektedir. İnsan haklarının yerelleşmesi kent yönetimlerinin bu yapısı ve görevi dolayısıyla aslında beklenen bir sonuçtur.

2.7.3. Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'nde İnsan Hakları Kenti Vurgusu

21. yüzyılda geniş düzeyde kent yönetimlerinin insan haklarının uygulanmasında önemli bir role sahip olduklarına ve bu konuda bir yükümlülüklerinin de olduğunu uluslararası ve bölgesel hükümetler arası kuruluşlar tanımıştır. Güçlü bir insan hakları

rejimine sahip olan Avrupa, evrensel insan haklarının uygulanmasında gelişmiş hukuki sistemi ile ön plandadır. Avrupa Konseyi'nin üye devletleri AİHS ve diğer Avrupa ve uluslararası insan hakları araçlarının ilkelerinin uygulanmasıyla yükümlüdür.

Uluslararası hukukun temel ilkesini esas alan AİHS, devletleri insan haklarının korunup geliştirilmesinde sorumluluk ve yükümlülük sahibi kabul etmektedir. Ancak içtihatı bakıldığında pek çok hak ihlalinin kent yönetimlerince yapıldığı ve AİHM'in bu kapsamda kararlar verdiği görülmektedir. Örneğin, Öneriyıldız-Türkiye kararında AİHM Ümraniye'deki çöp patlamasında kaçak yapılaşmaya göz yuman belediye görevlilerine de yaşam hakkının etkili bir biçimde korunmasını sağlamadıkları için ihlal kararı vermiştir.²¹ AİHM kararlarında hükümet örgütlenmesi denildiğinde sadece merkezi yönetim değil, aynı zamanda kamusal yetkileri olan ve kamu hizmeti sunan kent yönetimlerinin de sorumlulukları olduğuna hükmedilmiştir.

1961 yılında imzalanan Avrupa Sosyal Şartı²² kentli haklarıyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olan maddeler içermesi nedeniyle kentlerde insan haklarının uygulanmasında önemli bir diğer Avrupa Konseyi sözleşmesidir. Avrupa Sosyal Şartı kent yönetimlerinin de sorumluluk sahibi olduğu pek çok hak alanına ilişkin düzenlemeler içermektedir. Bunlara örnek olarak çalışma, örgütlenme, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, konut, sosyal yardım hakları ile çocukların, gençlerin, yaşlıların, çalışan kadınların ve çalışan göçmenlerin korunma hakkı gösterilebilir.

Avrupa Konseyi tarafından 1985 yılında imzaya açılmış ve 1988 yılında yürürlüğe girmiş olan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı kent yönetimlerini ilgilendiren, yerel

²¹ Öneriyıldız-Türkiye kararı için bakınız:

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-162089%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-162089%22]}) (Erişim Tarihi: 21/01/2024).

²² <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20312.pdf>; Avrupa Sosyal Şartı Türkiye tarafından 1989 yılında onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir (Erişim Tarihi: 21/01/2024).

özerklik, yerel demokrasi ve insan haklarına ilişkin kuralların yer aldığı başlıca bölgesel hukuk belgeleri arasında yer almaktadır. Türkiye, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı 1988'de imzalamış ve 1992 yılında yürürlüğe koymuştur. Avrupa Konseyi 2009 yılında Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Ek Protokolü hazırlanmış ve 2012 yılında yürürlüğe girmiştir. Ek Protokol ile kenttaşların kent yönetimine katılım hakkına ve bu hakkın güvence altına alınmasına yönelik düzenlemeler içermektedir. Türkiye Ek Protokolü imzalamamış ve onaylamamıştır.

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ile güç kazanmış olan özerk yerel yönetim kavramı, demokrasi ve insan hakları ilkelerinin ayrılmaz bir parçasıdır (Keleş, 1995b: 3). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na göre özerk yerel yönetim, kanunlarla belirlenen sınırlar çerçevesinde, kamu işlerinin önemli bir bölümünü kendi sorumlulukları altında ve yerel nüfusun çıkarları doğrultusunda düzenleme ve yönetme hakkı ve imkânı anlamını taşımaktadır. Şart'ta kamu sorumluluklarının genellikle ve tercihen yurttaşa en yakın yönetim birimi olan özerk yerel yönetimler tarafından kullanılacağı belirtilmiştir. Şart ayrıca yerel yönetimlerin ortak ilgi alanlarındaki görevleri yerine getirebilmek amacıyla diğer yerel makamlarla iş birliği yapabileceklerini ve kanunlar çerçevesinde birlikler kurabileceklerini düzenlemiştir. Yerel yönetimlerin yine bu doğrultuda uluslararası yerel yönetim birliklerine katılarak diğer ülkelerin kent yönetimleriyle iş birliği yapabilecekleri de Şart'ta yer almıştır.²³

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, özerk kent yönetimi kavramını tanımlaması ve kapsamını belirlemesi açısından kenttaşlara en yakın yönetim birimi olan kent yönetimlerinin görev ve sorumluluklarını yerine getirirken gerçek yetkilerle donatılmış olması gerekliliğinden hareketle benimsenmiş bir uluslararası sözleşme niteliğindedir.

²³ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21364.pdf> (Erişim Tarihi: 23/01/2024).

Avrupa Konseyi'nde kentlerde insan haklarının yerel düzeyde korunması, geliştirilmesi ve uygulanmasına yönelik 1992'de Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi tarafından kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı kentte yaşayanların insan hakları ve yerel düzeyde demokrasinin sağlanmasına yönelik rehber ilkeleriyle önemli bir belgedir. Kongre 2008 yılında Avrupa Kentsel Şartı II: Yeni bir Kentlilik için Manifesto'yu kabul ederek, kentlerin dönemin sorunları ile mücadele etmesini olanaklı kılacak bir dizi ortak ilke ve kavram oluşturmuştur. 2023 yılında Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi'nin 30. yılında ikinci kez güncellenen Avrupa Kentsel Şartı III: Dönüşümler Çağında Kentsel Yaşam, kentlerin günümüzdeki sorunları değerlendirilerek temel ilke ve kavramlar gözden geçirilmiştir (Council of Europe, 2023; Marmara Belediyeler Birliği, 2023).

Kent ve kentli haklarına (kentsel haklara) ilişkin Avrupa belgeleri olarak Avrupa Kentsel Şartı I, II ve III önemli dönüm noktaları olmuştur. Avrupa Kentsel Şartı I'in temel amacı kent yönetimlerinin kentsel gelişime yönelik sorumluluklarını tanımlamak, kentsel gelişim ve yaşam kalitesine yönelik olarak evrensel ilkeler oluşturmaktır.

Avrupa Kentsel Şartı I ile kabul edilmiş Avrupa Kentli Hakları Bildirgesi güvenlik, temiz ve sağlıklı bir çevre, istihdam, konut, ulaşım ve dolaşım, sağlık, spor ve dinlence, kültürler arası kaynaşma, kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre, işlevlerin uyumu, katılım, ekonomik ve sürdürülebilir kalkınma, mal ve hizmetler, doğal zenginlikler ve kaynaklar, kişisel bütünlük, kent yönetimleri arası iş birliği, mali yapı ve mekanizmalar, eşitlik olmak üzere kentte yaşayanların (hemşehrilerin) haklarını belirtmiştir. Bildirgede bu ilkeler kapsamındaki kentsel politika önerilerine yer vermiştir.

Avrupa Konseyi'nin Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi, 2008 yılında Avrupa Kentsel Şartı II'yi kabul ederek, Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto ile kentlerin güncel sorunları ile mücadele etmesini olanaklı kılacak bir dizi ortak ilke ve kavram oluşturmuştur. Manifesto'da kentlerin farklı sosyal kökenlerden gelen insanların

birbirleriyle etkileşim içinde yaşadığı, çalıştığı, çok nesilli, kültürlü ve dinli yerler olduğu belirtilerek kentsel toplumun adil bir şekilde gelişmesinde kenttaşlar arasında yardımlaşma, dayanışma ve farklı kesimler arasında diyalogun ve gönüllü faaliyetlerin desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu kapsamda kentlerde mekânsal ayrımcılığa ve sosyal eşitsizliğe yol açabilecek her türlü eylemden uzak durulmasıyla sosyal dışlanma ve her türlü ayrımcılığın önlenmesine karşı mücadele edilmesi gerekliliği belirtilmiştir.

2023 tarihli Avrupa Kentsel Şartı III Dönüşümler Çağında Kentsel Yaşam başlığıyla güncellenmiş ve son yıllarda yaşanan ve kentleri ve kenttaşları doğrudan etkileyen çatışmalar, iklim krizi ve halk sağlığı salgınları gibi meselelerin yarattığı sorunlarla mücadele edebilmek amacıyla kaleme alınmıştır. Avrupa Kentsel Şartı III, insan hakları ile temel özgürlükleri korumayı daha da güçlendirmeye yönelik yaptığı çağrıyla sürdürülebilir kent yönetimlerini teşvik etmeyi ve kentlerde bir arada yaşama biçimlerini iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Böylece Şart aynı zamanda kenttaşlar için daha iyi bir yaşam kalitesine katkıda bulunmaya yönelik bir davette de bulunmaktadır.

Şart'ta ifade edilen modern kentsel yaşam ilkelerinin Avrupa Konseyi'nin insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne ilişkin değerleri ve standartları ışığında yorumlanması gerektiğini ve kentlerin bu değerleri ve standartları tüm kentsel politika, program ve eylemlerinde benimsemeye çalışmasını belirtmiştir. Söz konusu ilkeler altı tema altında gruplandırılmıştır. Bunlar, demokrasi ve kenttaş katılımı, sosyal haklar, kültürel, ekonomik ve sürdürülebilir kalkınma, çevrenin korunması ve iklim değişikliği, etik kurallar ve yolsuzluğun önlenmesi, güvenlik ve suçun önlenmesi, dijitalleşme ve yapay zekâ olarak sıralanmıştır.²⁴

²⁴ <https://rm.coe.int/cg-gov-2023-1-04-european-urban-charter-iii-en/1680aa8a9d> (Erişim Tarihi: 03/02/2024).

Şart'ta özgürlüklerin ve insan haklarının, özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve diğer ilgili uluslararası standartlara uygun olarak sağlanmalıdır denilerek kentlerin, yetki alanları içinde, bunların uygulanması ve gerçekleştirilmesinde benzersiz bir rol oynamakta olduğu vurgulanmıştır. Bu hakların sınırlandırılmasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyumlu olarak hukuki bir temele dayanması, meşru bir amacı izlemesi ve orantılılık ilkesine dayanması gerektiği ifade edilmiştir.

İnsan hakları bilincinin gelişmesine katkısının yanı sıra Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi 2010 yılından itibaren yerel ve bölgesel düzeyde uygulanmasına yönelik öneri ve kararlar alarak insan haklarının korunup geliştirilmesinde yerel ve bölgesel yönetimlere sorumluluklar yüklemiştir (Council of Europe, 2010).

2010'dan 2014'e kadar Kongre, konu üzerinde öneri ve kararlar içeren bir dizi rapor kabul etmiştir. Bu raporlar yerel yönetimlerin insan haklarına saygı, insan haklarının korunması, uygulanması ve geliştirilmesine yönelik olarak farkındalıklarının artırılmasını amaçlamıştır. Bu doğrultuda Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi 2014 yılında insan haklarının yerel düzeyde geliştirilmesine yönelik ilkeleri gözden geçirmiş ve yerel düzeyde insan hakları ihlallerinin pek çok nedeni olabileceğini belirterek bir sebebin de kent yönetimlerinin insan haklarını ve insan haklarının uygulanmasını tam olarak anlamadıklarından kaynaklandığını belirtmiştir. Bu kapsamda kent yönetimlerine yönelik insan hakları eğitimleri üzerinde durmuştur (Council of Europe, 2016).

AB hukukunda kent yönetimlerine verilen yükümlülöklere bakıldığında ise, AB Temel Haklar Şartı'nın, AB üye devletlerinin bağımsızlıklarına ve ulusal, bölgesel ve yerel düzeydeki kamu örgütlenmelerine saygıyı vurgulayarak aynı zamanda AB'nin temel ilkelerinden olan Avrupa halklarının kültür ve geleneklerinin çeşitliliğine de saygı

duyulmasını vurgulamaktadır (AB Temel Haklar Şartı, OJ 2012, C 326/02). Ancak genel olarak AB hukukunda kent yönetimlerine özel bir yetkilendirme yapılmamaktadır ve bu kapsamdaki bir ihlalin hukukiliğini incelemek AB Adalet Divanı'nın yetki alanına girmemektedir.

Ancak, AB Temel Haklar Ajansı insan haklarının yerel düzeyde uygulanmasına yönelik rehber ilkeler/kullanım araçları yayınlamıştır. 2021'de AB Temel Haklar Ajansı ayrıntılı bir kılavuz geliştirerek AB'de işlevini yerine getiren bir insan hakları kenti olmak için neler yapılması gerektiğine dair bir çerçeve geliştirmiştir. Buna göre insan haklarının yerel düzeyde korunup geliştirilmesi ve uygulanması için kent yönetimleri ve sivil topluma yönelik ilkeler belirtilmiştir. Kent yönetimlerince kent yaşamına insan haklarının dâhil edilmesinin yöntemlerini ve kentlerin süregelen insan hakları çalışmalarını destekleyici araçlar geliştirmiştir (European Union Agency for Fundamental Rights, 2021: 14).

AB'nin bir değerler birliği olduğu düşünüldüğünde insan haklarının uygulanmasında pratikte kentler ve kent yönetimlerinin rolü ve önemi göz ardı edilmemelidir. Bu kapsamda pek çok AB kenti kendisini insan hakları kenti olarak ilan etmiştir. Bu kentler, kent ağları ile kendi birlikteliklerini oluşturmuşlardır.

AB hukukunun kent yönetimlerine doğrudan bir sorumluluk yüklememesi ise pek çok araştırmacı tarafından tartışılmakta ve eleştirilmektedir. Bu durum, kent yönetimlerinin pek çok insan hakları ihlali devletlerden daha fazla ciddiye almaları durumunda sorun yaratabilmektedir. Kent yönetimleri bu noktada ağlar oluşturmak da buna dâhil olmak üzere uluslararası alanda kendilerine destek aramaktadır. Bu süreç genellikle bireysel, özellikle de bazı belediye başkanlarının kentsel politika yapımında ve uygulanmasında insan hakları normlarını esas almaları ile gerçekleştirilmektedir.

2.8. Dünyada İnsan Hakları Kenti Uygulamaları

İnsan haklarının kentte uygulanmasına ilişkin dünya çapında olumlu örnekler vardır. Kent yönetimlerinin insan hakları konusundaki etkinliklerinin artmasını takiben pek çok kent insan hakları kenti beyanında bulunmuştur. Ayrıca kendini insan hakları kenti olarak tanımlamamasına rağmen insan haklarını yerel politika ve uygulamalarının ayrılmaz bir parçası haline getiren kent yönetimleri de bulunmaktadır.

İnsan hakları kenti uygulamaları birbirinden bazı farklılıklar göstermektedir. Kimi kentlerde kent şartları, bildirgeler ve eylem planları kabul edilmiştir. Bazı kentlerde sivil toplum girişimleri önemli etki yaratmışken, bazı kentlerde de kent yönetiminin insan haklarını politika ve uygulamalarına yansıtma isteği öne çıkmaktadır. Hiç kuşkusuz insan hakları kenti uygulamaları standart değildir ve her kent için uygulanabilecek bir ortak formül yoktur. Bu nedenle insan hakları kentlerinin özelliklerini örnekler üzerinden mercek altına almak ve birbirlerine benzeyen ve ayrılan yönlerini ortaya koymak anlamlı olacaktır. Bu doğrultuda diğer insan hakları kentlerine örnek olması açısından önem taşıyan ve dünyada ilk insan hakları kenti olan Arjantin'in Rosario kenti bu değerlendirmenin yapılabilmesi için başlangıç noktası olarak ele alınabilir.

2.8.1. İlk İnsan Hakları Kenti Rosario

Arjantin'in Rosario kenti 1997 yılında dünyada insan hakları kenti beyanında bulunan ilk kent olmuştur. Rosario Arjantin'in Santa Fe eyaletine bağlı üçüncü büyük kenti olup 2022 nüfus sayımı verilerine göre 1.3 milyon nüfusa sahiptir.²⁵ Paraná Nehri kıyısında yer alan Rosario tarımsal üretim ve ihracat açısından önde gelen kentlerdendir. Bir liman kenti olan Rosario aynı zamanda göçmenlerin giriş noktasıdır. Rosario pek çok kamu ve özel üniversite ve akademik kuruma da ev sahipliği yapmaktadır. Bu özelliklere sahip bir kent olarak Rosario'nun siyasi kültürü, heterojen yapısı, aktif bir sivil toplum

²⁵ <https://www.indec.gob.ar/indec/web/Nivel4-Tema-2-41-165> (Erişim Tarihi: 02/03/2024).

varlığına sahip olması ve kültürler arası diyaloga verilen önemle özellikle göç alanındaki sorunlarla mücadelede başarılı bir kent olduğu ifade edilebilir (García, 2022: 104-105).

Bu başarıya erişmesinde Rosario'nun ilk insan hakları kenti olma beyanında bulunan kent olması önem taşımaktadır. O dönemde yerli halklara yönelik sosyal dışlanmanın yaşanması, bu grupların temel insan haklarının ihlali, artan kentsel şiddet ve çevreye yönelik endişeler Rosario kent yönetimini bu beyanda bulunmaya yönelten sorunlar arasında sayılabilir (Viborg Jensen, Sofie: 87).

Rosario kent yönetimi insan hakları kenti beyanında bulunmadan bir yıl önce 1996'da her anlamda kurumsal katılım mekanizmalarını oluşturmak ve bu mekanizmalardan yararlanmak amacıyla UNICEF ile birlikte Çocukların Kenti programını uygulamıştır. Bu kapsamda oluşturulan Çocuk Danışma Kurulları aracılığıyla kentin dönüşümüne katkı sağlamak ve yaşam kalitesinin artırılması hedefiyle kentin yönetiminde çocuk katılımı sağlanmıştır. Kent yönetimi tüm kenttaşların kentte yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla çocuklar için çocuklarla birlikte yönetim anlayışını benimsemiştir (UN-Habitat, 2002).

Arjantin'de diktatörlük dönemini takiben sivil toplum, demokratik kamu kurumlarıyla diyalog başlatabilmek amacıyla yeni beceriler ve stratejiler geliştirmek ihtiyacı duymuş ve insan hakları yeni dönemle birlikte yapılan ulusal yasaların odak noktası olmuştur. Ülkede ve kentlerdeki bu genel demokratikleşme süreci pek çok STK ve sosyal hareketin ortaya çıkışını da beraberinde getirmiştir. Kentsel sorunların çözümünde insan haklarının esas alınmasının yöntemleri değerlendirilmiştir. Rosario'da insan hakları kenti girişimine Toplumsal Cinsiyet, Hukuk ve Kalkınma Enstitüsü öncülük etmiştir. Enstitü toplumsal hareketler ile insan haklarının geliştirilmesi arasındaki bağlantıyı görerek insan haklarının bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekliliğini ifade etmiştir. Enstitü'nün PDHRE ile bağlantılı bir kurum olması ve yönlendirme komitesinin kamu, sivil toplum temsilcileri ve farklı disiplinlerden gelen

akademisyenlerden oluşması sürece katkı sağlamıştır. Kent yönetimi insan haklarına yönelik eğitici eğitimlerini de içeren çeşitli eğitimler aracılığıyla insan haklarına ilişkin önyargıların kırılmasını ve özellikle kadın ve yerli halkların politika yapım süreçlerine dâhil edilmesini sağlamayı hedeflemiştir (Viborg Jensen, Sofie: 87).

Kent yönetimi sosyal politika alanlarına öncelik vererek katılımcı bütçeleme, toplumcu politikaların desteklenmesi gibi yöntemlere çalışmalar yürütmüştür. Rosario’da STK’lar kent yönetiminin program ve girişimlerine aktif katılım sağlamıştır. 2000’li yıllarla birlikte Rosario’da Arjantin’in diğer kentlerinde olduğu gibi STK sayısı artmıştır. Kent yönetimi açısından bakıldığında STK’ların varlığı önemli bir toplumsal dayanışma ağını oluşturarak kent yönetiminin etkili katılım yöntemleri ile demokrasiye katkı sunmasına imkân vermiştir. Pek çok STK katılımcı bütçeleme ve stratejik plan hazırlanması süreçlerine ve alınan karar ve programların uygulanmasına doğrudan katılım göstermiştir. Aynı zamanda kent yönetiminin eylem ve politikalarını eleştirel bir bakış açısıyla yakından izleyen bir sivil toplumun varlığı da sürece katkıda bulunmuştur (Almansi, 2009: 19, 31-32).

2.8.2. Avrupa’da İnsan Hakları Kenti Örnekleri

İnsan hakları kenti Avrupa’da önemli bir kavram ve uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Pek çok Avrupa kenti insan hakları kenti beyanında bulunmuştur. Ayrıca bu kentler kendi aralarında ağlar kurarak iyi uygulamaların yaygınlaştırılmasını ve birbirlerinden öğrenme süreçlerini geliştirmişlerdir.

2.8.2.1. İspanya: Barselona

Katalonya’nın başkenti olan Barselona 1.7 milyon nüfusa sahiptir. Son yıllarda Barselona’nın nüfusundaki artışın en önemli sebeplerinden biri kentte İspanyol yurttaşları

dışındaki uluslardan olanların sayısındaki artıştır. Bu grubun büyük bir kısmını kentte yükseköğrenimini yapan öğrenciler oluşturmaktadır.²⁶

Barselona kent yönetimi 1990'lerden itibaren insan haklarına yönelik yerel politikalar geliştirmeye ve uygulamaya başlamıştır. 1998 yılında İnsan Hakları Kentleri konferansına ev sahipliği yapan Barselona ve konferans sonunda kabul edilen Barselona Taahhütnamesi, 2001'de ECHRC'in kabul edilmesine giden süreçte etkili olmuştur. Bu doğrultuda Barselona Avrupa'da öncü insan hakları kentlerinden biri olmuştur. Barselona kent yönetimi güçlü bir yerinden yönetim ilkesine dayanarak yerel politikaların belirlenmesi ve uygulanması konusunda geniş yetkilere sahiptir. Yerel politikaların belirlenmesinde danışma kurulları oluşturulmuş ve katılım teşvik edilmiştir. Kentte temel hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesine yönelik düzenlemeler de yapılmıştır. Bu düzenlemeler arasında 1992'de kent yönetimi bünyesinde önce Sivil Hakların Korunması Komiseri pozisyonu oluşturulmuş, bu süreci takiben kentte insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik kurumsallaşma çabalarının devamı doğrultusunda 1995'te Sivil Haklar Birimi kurulmuştur.²⁷

Yerel düzeyde insan haklarına yönelik kurumsallaşma aracılığıyla kentte artan göçün sonucu olarak görülen bazı ırkçı yaklaşımlar ve etnik ayrımcılık ile mücadele için politikalar geliştirilmiştir. İnsan hakları yaklaşımı göçün getirdiği sorunlar ile mücadelede bir araç olmuştur. Zamanla kentte göç yönetimi bir kentsel politika haline gelmiştir. Göçmenlerin kente uyum süreçlerinde ve işgücü piyasasına katılımlarının sağlanması amacıyla göçmenlere hukuki ve sosyal destek sağlanmıştır. Bu doğrultuda sosyal içerme Barselona modelinin temel unsuru olmuştur. Kurumsallaşma çerçevesinde 1998'de

²⁶ https://www.barcelona.cat/infobarcelona/en/tema/city-council/the-citys-population-continues-to-grow-and-reaches-1-7-million_1405179.html# (Erişim Tarihi: 02/03/2024).

²⁷ <https://uclg-cisdp.org/sites/default/files/observatory/files/2021-06/FICHA%20EN.pdf> (Erişim Tarihi: 02/03/2024).

Ayrımcılığı Önleme Ofisi (OND) oluşturulmuştur. Ayrıca 2005'te ECHRC'da yer alan temel hak ve özgürlükleri Barselona'nın kenttaşları için savunacak bir kent ombudsmanı (yerel kamu denetçisi) görevlendirilmiştir. Kentin insan hakları politikaları bu kurumlar üzerinden geliştirilmiştir. Ayrıca kent yönetimi bünyesinde kırılgan grupları da içeren kenttaş konseyleri kurulmuştur. Bu konseylerde hem sivil toplum temsilcileri hem de kent yönetimlerinin personeli yer almaktadır. Bu konseyler aracılığıyla kent yönetimi ilgili gruplarla yakın çalışma imkânı bulmuş ve onların sorunlarına çözüm bulmaya yönelik çalışmalar yürütmüştür (Grigolo, 2019: 83-94).

OND kent yönetimi bünyesinde bir birimdir. Kentlerde insan haklarının OND gibi kurumlar aracılığıyla nasıl uygulanabileceğine ve insan haklarının yerelleşmesine iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bir insan hakları kenti olan Barselona yerel düzeyde görev yapan kurumları aracılığıyla kentte eşitliğin sağlanması ve ayrımcılığın önlenmesi amacına yönelik faaliyetler yürütmektedir. OND insan haklarının yerel düzeyde korunması hedefi ile çalışmaktadır.²⁸ Ofisin şikâyet mekanizması da bulunmaktadır. Şikâyetler doğrudan kentte yaşayanlar tarafından ya da STK'lar tarafından yapılabilmektedir. Şikâyetlere yanıt genellikle arabuluculuk yöntemiyle cevap verilmekte ya da şikâyet konusu sorunu mahkemeye ya da kolluk kuvvetlerine iletebilmek için hukuki destek sağlanmaktadır (Grigolo, 2010: 897). OND aynı zamanda ayrımcılık mağdurlarına psiko-sosyal ve hukuki destek sunmakta, insan hakları eğitimleri vermekte ve kentte insan hakları ihlallerine yol açan ayrımcılık vakalarına ilişkin yıllık raporlar yayınlamaktadır.²⁹

²⁸ <https://ajuntament.barcelona.cat/oficina-no-discriminacio/sites/default/files/BarcelonaDiscriminationReport2023.pdf> (Erişim Tarihi: 02/03/2024).

²⁹ <https://ajuntament.barcelona.cat/oficina-no-discriminacio/en/about-us> (Erişim Tarihi: 02/03/2024).

İspanya'daki kent yönetimleri devletin göç politikalarının yönetiminde resmi bir yere sahiptir. Kent yönetimleri yerinden yönetim kapsamında göç yönetiminde ve göçmenlerin uyumunun sağlanmasında önemli rol üstlenmektedir. Kent yönetimleri kentte yaşayan göçmenlerin kaydedilmesinden sorumlu hale getirilmiştir. Kent yönetimleri göçmenlerin özellikle konut hakkına erişimi konusunda da önemli bir rol oynamaktadır. Kent yönetimleri bu görevleri yerine getirirken evrensel insan hakları normlarını da esas almaktadırlar. Bunu yaparken de tüm paydaşların karar alma süreçlerine dâhil edilmesine özen göstermektedirler (Grigolo, 2010: 899-900).

Barselona insan haklarının korunması, güvence altına alınması ve geliştirilmesine yönelik faaliyetlerin yürütülebilmesi için kent yönetimi bütçesinde özel bir kalem tanımlamıştır (Da Silva, 2018: 305). Barselona'da katılım bütünsel bir yaklaşımla ele alınmakta, hem kent hem de mahalle düzeyinde örgütlenmiş güçlü STK'ların varlığının sonucu olarak resmi bir çerçeveye profesyonelleşmiş bir model olarak ortaya çıkmaktadır (Blakeley, 2010: 137-138). Bu kapsamda Barselona bu konuda özel bir yere sahiptir. Bu tarz bir yapılanma diğer insan hakları kentlerinde yaygın bir yaklaşım olmamıştır. İnsan hakları politikalarının kent yönetimi bünyesinde kurumsallaşmasının en önemli örnekleri Barselona'da yer almaktadır. Bu tarz kurumlarla kent yönetimi içinde görevi insan hakları yaklaşımını yerel politika yapımında esas alacak idari ve siyasi birimlerin oluşturulması Barselona'da daha özel bir yere sahiptir. Bu doğrultuda yerel politikalarla insan haklarını kurumsallaştırmak ve aynı zamanda anaakıllaştırmak önemli bir amaç olmuştur (Chueca, 2016: 106-107).

Barselona insan hakları kenti olarak kapsayıcı bir perspektif, çeşitliliği göz önünde bulunduran, sürdürülebilir insani ve sosyal gelişmenin sağlanması için insan haklarına saygı, insan haklarının korunması ve garanti altına alınmasını temel alan kurumsallaşma girişimleriyle insan hakları kentleri içinde önemli bir yere sahip bir kent olmuştur.

2.8.2.2. Avusturya: Graz ve Salzburg

Avusturya'nın güney doğusunda yer alan Graz 330.000'in üzerinde nüfusıyla ülkenin ikinci büyük kentidir. Graz aynı zamanda kentte bulunan dört üniversiteyle 60.000'in üzerinde öğrenciye ev sahipliği yapmaktadır.³⁰

Kent yönetimince alınan bir kararla 2001'de İnsan Hakları Deklarasyonu kabul edilerek Graz Avrupa'nın ilk insan hakları kenti olmuştur (European Union Agency for Fundamental Rights, 2021: 5). Deklarasyonda kent yönetiminin insan haklarına ilişkin sorunları tespit edip bu sorunların uygun bir şekilde çözülmesi yönünde sorumluluk sahibi olarak çalışacağı belirtilmiştir. Ayrıca kent yönetiminin insan haklarını kamusal hayatın her alanında kurumsallaştıracak önlemler almasına ve bu deneyimi uluslararası alanda genel düzeydeki insan hakları kentleri ağıyla paylaşmasına yönelik taahhütte bulunulmuştur. Graz kent yönetimi insan hakları kenti olarak her bir kenttaşın haklarına saygı duyarak, bu hakları korumayı ve geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda 2005'te oluşturulan Uyum Dairesi kültürel çoğulculuk anlayışını geliştirecek politika ve projeler geliştirmek ve kentte yaşayan herkes için siyasi, hukuki ve toplumsal eşitlik anlayışını sağlamak amacıyla kurulmuştur (Rayfield ve Casla, 2021: 20).

Bu kurumsallaşma çabalarında 2006'da bağımsız bir yapıya sahip olan Belediye İnsan Hakları Konseyi'nin oluşturulması önem taşımıştır. İnsan Hakları Konseyi ilgili paydaşları bir araya getirip kentteki insan hakları sorunlarını konuşmayı ve bu sorunlara ilişkin çözüm yolları aramayı hedeflemiştir. Yine aynı tarihte Graz'ın Avrupa Irkçılığa Karşı Kentler Koalisyonu üyesi olması bu süreçte etkili olmuştur. Konsey kentte insan haklarının izlenmesine yönelik yıllık izleme raporları hazırlamıştır. Bu raporlar aracılığıyla kentte insan haklarının geliştirilmesine yönelik süreç takip edilmiştir. Ayrıca

³⁰ <https://www.designcities.net/city/graz/> (Erişim Tarihi: 03/03/2024);

https://www.graz.at/cms/beitrag/10034466/7772565/Zahlen_Fakten_Bevoelkerung_Bezirke_Wirtschaft.html# (Erişim Tarihi: 03/03/2024).

2006-2007'den itibaren belediye seçim kampanyalarında insan haklarının ihlallerinin önlenmesi için izleme faaliyetlerinde bulunmuştur. Seçim kampanyalarında ayrımcı ve nefret söylemine dayanan bir dil reddedilmiş ve bu durumun insan hakları kenti ile uyumlu olmadığı belirtilmiştir. Graz'ın insan hakları kenti olmasında sivil toplum önemli rol oynamıştır (Starl, 2016: 205-207; Da Silva, 2018: 300; Rayfield ve Casla, 2021: 20-21).

2008'de Salzburg ECHRC'yi imzalamış ve insan hakları kenti beyanında bulunmuştur. Bu girişim STK'lar tarafından desteklenmiştir. Bunu takiben akademi, yönetim ve sivil toplum uzmanlarından oluşan bağımsız İnsan Hakları Platformu oluşturulmuştur. Platform, genel insan hakları konularının yanında ayrımcılığın önlenmesi, bilgiye erişim, insan hakları eğitimi ve öğrenimine odaklanmıştır (Starl, 2016: 210).

Salzburg örneğinde yerel düzeyde sosyal, ekonomik ve kültürel haklara bağlılık Avusturya ulusal hukukunun da ötesine gitmiştir. 2011 yılında Salzburg'un nüfusunun artmasıyla birlikte kamusal alanda yaygınlaşan Roman bireylerin dilencilik yapmasının yasaklanmasını Avusturya Anayasa Mahkemesi yoksulluğu ifade etme özgürlüğüne engel olarak değerlendirmiştir. Bu kararı takiben Salzburg kent yönetimi bir dizi yuvarlak masa toplantısı yaparak barınma, sağlık ve eğitim gibi alanlarda yaptığı çalışmaları gözden geçirmiş; geliştirdiği yeni anlayışla yoksul ile mücadele etmenin yerine yoksulluk ile mücadele etme yaklaşımını benimsemiştir (Starl, 2016: 213; Kalb, 2017: 83).

Hem Graz'da hem de Salzburg'da insan haklarının izlenmesine yönelik raporlar hazırlanmış ve bu raporlar aracılığıyla kentte insan haklarının durumuna ilişkin kapsamlı bir tablo ortaya koyulmuştur (Da Silva, 2018, 303).

2.8.2.3. Hollanda: Utrecht ve Amsterdam

Hollanda pek çok uluslararası insan hakları sözleşmesinin hazırlanmasında yer almış bir ülke olmakla birlikte uzun bir dönem insan haklarının yerel düzeyde ele alınmasından ziyade dış politika konusu olarak görülmesi söz konusu olmuştur (Oomen ve Van Den Berg, 2014: 161).

Utrecht 340.000 nüfuslu bir üniversite kentidir. Kent 2009'dan beri insan hakları ile yakın temas halindedir. Utrecht, kentsel toplumsal politikaların güçlendirilmesinde uluslararası insan hakları normlarının anlam ve önemini ortaya koyan bir araştırmanın parçası olmuştur. 2010 yılından beri de insan hakları kenti olarak insan hakları kentleri ağının içinde yer almaktadır. Utrecht özellikle göç konusu özelinde kent yönetimlerinin uluslararası insan hakları hukuku normlarını kentte ulusal devletlerden daha öncü bir şekilde uygulamalarına örnek bir insan hakları kentidir (Human Rights Cities Network; Baumgärtel ve Oomen, 2019: 178).

Hollanda yasaları düzensiz göçmenlerin ya da sığınmacıların statüleri reddedildiğinde barınma hakkını görmezden gelirken Utrecht kent yönetimi söz konusu gruplara acil barınak hizmeti sunmaya devam etmiştir. Bunu gerekçelendirirken kent yönetimlerinin o kenttekilere barınma hakkını sunma yükümlülüklerini ön plana çıkartmıştır. Utrecht kent yönetimi devletlerin aldığı bazı kararların uygulanabilir olmadığını ve uluslararası insan hakları normlarını dikkate almamanın yanı sıra temel bir hak olan barınma hakkının kentte bulunan göçmen gruplara sunulmamasının kentteki kamu düzeni açısından da bir tehdit oluşturabileceğini vurgulamıştır (Baumgärtel ve Oomen, 2019: 179-180). Bu yaklaşımı ve politikaları ile Utrecht uluslararası insan hakları hukukunun yerelleşmesine önemli bir örnek teşkil eden insan hakları kentlerinden biri olmuştur.

Hollanda’da Utrecht’in yanı sıra insan hakları kenti olarak beyanda bulunan bir diğer kent Amsterdam’dır. Amsterdam kent yönetimi 2016 yılında Amsterdam İnsan Hakları Gündemi’ni kabul etmiştir. İnsan Hakları Gündemi, Amsterdam gibi çeşitlilik açısından zengin ve çok kültürlü bir kentin insan haklarını kentin diline çevirmesi ve somutlaştırması gereğinden yola çıkan kent yönetimince kentte yaşayanlarla iş birliği içinde çalışarak geliştirilmiştir. Böylece Amsterdam kent yönetimi kentte insan haklarına yönelik yaklaşım konusunda bir politika oluşturmak için kentte yaşayanlardan bilgi toplamıştır (Roodenburg, 2021: 1, 34).

İnsan Hakları Gündemi’nde oldukça kapsamlı ilkeler yer almıştır. Kent yöneticilerine ve kentte yaşayanlara insan hakları eğitimi verilmesi, Amsterdam için ortak bir insan hakları dili geliştirilmesi, tüm yerel politikalara insan haklarının dâhil edilmesi ve özel hayatın gizliliği, insan hakları eğitimi, erişilebilirlik ve çocuk hakları olarak dört alana odaklanılmasını içermiştir (Roodenburg, 2021: 57).

2.8.2.4. İngiltere: York

2021 verilerine göre 202.800 nüfuslu³¹ York, İngiltere’nin kuzeyinde yer alan bir kenttir. Kent tarihte Roma ve Viking dönemlerinin etkisi altında olmuştur. 1970’lerle birlikte kent önemli bir turizm merkezi haline gelmiştir. Kentteki iki üniversite (York Üniversitesi ve York St. John Üniversitesi) akademik çalışmalar açısından önemli eğitim kurumlarıdır. Özellikle York Üniversitesi Uygulamalı İnsan Hakları Merkezi’nin York’un insan hakları kenti olmasında önemli rolü olmuştur (Gready, 2019: 423).

2017 yılında York belediye başkanı York İnsan Hakları Bildirisi’ni ilan etmiş ve York İngiltere’nin ilk insan hakları kenti olmuştur. Bildiri bir niyet göstergesi ve yerel

³¹ <https://worldpopulationreview.com/world-cities/york-population> (Erişim Tarihi: 19/04/2024); <https://www.ons.gov.uk/visualisations/censuspopulationchange/E06000014/> (Erişim Tarihi: 19/04/2024).

politika ve uygulamalarda kent yönetiminin bir beyanı niteliğini taşımaktaydı. 2018’de insan haklarının yerel düzeyde kurumsallaşmasına güzel bir örnek teşkil eden York İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu oluşturulmuştur. Bu kurul ile insan hakları kenti olma taahhüdünü kurumsallaştırmak amaçlanmıştır. York’ta ayrıca Toplumun Sesi diye adlandırılan kenttaş katılımı programı aracılığıyla kenttaşların insan hakları alanındaki farkındalığını artıracak çalıştaylar, yıllık insan hakları film festivalleri gibi çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. Ayrıca engelli ve kadın haklarının korunup geliştirilmesine yönelik çalışmalar da yürütülmüştür (Rayfield ve Casla, 2021: 36-37).

İngiltere’de York’un insan hakları kenti olmasına giden süreç 2008’de yaşanan finansal, ekonomik ve siyasi krizi takiben kemer sıkma politikaları, eşitsizlik ve siyasi kutuplaşmanın yaygınlaşması gibi sorunların yaşandığı bir zamanda başlamıştır. Bu doğrultuda insan hakları paradigmasındaki tartışmalar ışığında insan haklarının gelişmesinde devletlerin ve uluslararası toplumun yükümlülüklerine ek olarak insan hakları normlarının uygulanmasının sivil toplumun katılımına ve yerel düzeyde kent merkezli yerel politika, eylem ve faaliyetlere dayandırıldığı bir dönemde, York İngiltere’nin ilk insan hakları kenti olma girişimi ile gündeme gelmiştir (Gready ve Lockey, 2019: 383).

İngiltere’de insan hakları alanında çalışan araştırmacılar, insan haklarının siyasal, toplumsal ve kültürel olanı görmezden gelip dar anlamda hukuki olarak ele alındığını, sosyal, ekonomik ve kültürel hakların ikinci planda olduğunu, yukarıdan aşağıya bir yaklaşımla sadece insanlara haklarını öğretme konusuna odaklanılmasını eleştirmişlerdir. İnsan haklarının aşağıdan gelen talep ve öncelikleri görmeyen, profesyonel bir örgütlenme ve dile dönüşmüş olmasının tartışıldığı bu dönemde, York’ta sivil toplum, akademi ve kent yönetimi iş birliği ve ortaklaşmasıyla insan hakları kenti ortaya çıkmıştır (Gready ve Lockey, 2019: 383).

Diğer insan hakları kentlerinde de görüldüğü üzere, York'ta insan haklarının yerelleşmesinde kentin geçmişi, tarihi, kültürü, toplumsal dinamikleri doğrultusunda bir yerel bağlam yaratılmıştır (Gready ve d., 2017: 72). York kuzeydeki sanayileşmiş kentlere göre mütevazı ölçeği ve göreceli bir ekonomik zenginliğe sahip olması dolayısıyla yaşamak ve üniversite eğitimi almak için tercih edilen bir kettir. Kuşkusuz bu ilgi aynı zamanda kentte başta konut kirası olmak üzere fiyatların yükselmesine yol açarak eşitsizliklere yol açmıştır. Her ne kadar York yine de refah seviyesi yüksek bir kent olarak değerlendirilse de York insan hakları kenti girişimi insan haklarının yerel düzeyde geliştirilmesinin adaleti sağlayacağını, eşitsizlikleri azaltacağını ve dayanışmayı güçlendireceğini iddia etmiştir (Gready, 2019: 423).

York insan hakları kenti girişimi 2011 yılında kent yönetimi, sivil toplum kuruluşları ve kentteki üniversitelerden oluşan bir ağ biçiminde örgütlenmiştir. Bu girişimin ana amacı yerel düzeyde insan haklarına yeni bir anlam katarak insan haklarına yönelik olarak farklı bir tartışmayı sağlamak olmuştur. Bunu yaparken York, evrensel insan haklarına dayalı eşitlikçi, adil ve güvenli bir toplum hedefi için yola çıkmıştır.³²

York insan hakları kenti girişimi tabandan gelen, temel olarak ayrımcılığın önlenmesine yönelik yerel düzeydeki politika ve uygulamalardan haberdar olmayı beraberinde getiren bir girişimdir. Bu girişim, katılım ve hesap verebilirlik ilkelerini temel alarak insan haklarının kentte yaşayanların gündelik hayatını doğrudan etkileyen, dolayısıyla sadece uzak yerlerde süregelen birtakım etkinliklerden ve tartışmalardan ibaret olmadığı yaklaşımını beraberinde getirmiştir (Gready ve Lockey, 2019: 384). York insan hakları girişimi STK'lar, üniversite ve yerel sosyal adalet ile ilgili kuruluşların dâhil olduğu bir yapı olarak ortaya çıkmıştır.

³² <https://www.yorkhumanrights.org/human-rights-city-declaration/> (Erişim Tarihi: 19/04/2024).

İnsan hakları kültürünün tanımlanması ve insan haklarının yerel düzeyde uygulanması York kentinde önemli olmuştur. Bir insan hakları kültürü yaratmak için diyalog ve dayanışma ortamı sağlanmaya çalışılmıştır. Örneğin, York'ta LGBTİ+ gruplar ile müslüman gruplara yönelik nefret suçları ile mücadele etmek amacıyla her iki grupla diyalog ortamı oluşturulmuştur. İnsan haklarının yerel düzeyde uygulanması kentleri ve kent yönetimlerini ilgilendirmekte ve kenttaşların talepleri, somut ihtiyaçları önem taşımaktadır. York insan hakları kenti girişimi kentte insan haklarının korunup geliştirilmesine yönelik olarak çeşitli paydaşları yerel politika yapım süreçlerine dâhil etmiştir.

Bu kapsamda York'ta yaşayanlar için en önemli beş insan hakları önceliğini bulmaya yönelik olarak 2015'te bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırma ve ayrıca York'ta azınlık ve dezavantajlı gruplara yönelik çalışmalar yürüten altı STK ile yapılan bir anket çalışması sonucunda eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, barınma, yeterli bir yaşam standardı, eşitlik ve ayrımcılığın önlenmesi öncelikler olarak belirlenmiştir (Gready ve Lockey, 2019: 386). Bu listede daha çok sosyo-ekonomik hakların ön plana çıktığı görülmektedir. 2015 yılında her bir öncelik alanında çalışmaları yürütecek yerel STK'ların da içinde yer aldığı beş odak grup oluşturulmuştur. Odak gruplar her bir öncelik alanına ilişkin göstergeler belirleyerek yerel politikaların uygulanmasını izlemiştir. Bu çalışmalar York kent yönetiminin 2017 yılında insan hakları kenti beyanında bulunmasını sağlamıştır.

2.8.3. Asya'nın İlk İnsan Hakları Kenti Olan Gwangju

Gwangju Güney Kore'nin güneybatı kesiminde siyaset, ekonomi ve kültürün odak noktası olan bir kenttir. 2020 nüfus sayımına göre 1.4 milyonun üzerinde bir nüfusa³³ sahip olan Gwangju tarihsel olarak adalet ve özgürlük arayışının öncüsü olmuştur. Güney Kore'de yaşanan demokratikleşme mücadelesinde Gwangju ön saflarda yer almıştır. 18

³³ <https://www.gwangju.go.kr/eng/contentsView.do?pageId=eng25> (Erişim Tarihi: 04/05/2024).

Mayıs 1980 Gwangju Demokratikleşme Hareketi ile Gwangju halkı, demokrasiyi ve insan haklarını korumak amacıyla askeri hükümet rejimine karşı mücadele etmiştir (OHCHR; Deklerck, 2020: 52).

Gwangju tarihten gelen demokrasi ve insan hakları savunuculuğu ve günümüzde de bu mirası koruyan bir Asya kenti olarak 2010 yılında Asya'daki ilk insan hakları kenti olmuştur. Bu sürece 2009 yılında kent düzeyinde kabul edilmiş olan insan haklarının korunması ve geliştirilmesi düzenlemesi önemli katkı sunmuştur. İnsan hakları kenti olma beyanında bulunan bir kent olarak önemli bir görev üstlenerek insan haklarının geliştirilmesi için dünyanın çeşitli kentleri ile deneyim paylaşımı yoluna gitmiştir. Bu kapsamda 2011'de Gwangju, Dünya İnsan Hakları Kentleri Forumu'na ev sahipliği yapmış ve Forum sonunda Gwangju Deklarasyonu kabul edilmiştir (World Human Rights Cities Forum, 2011). 2011'den bugüne her yıl düzenlenen bu forumlara Gwangju ev sahipliği yapmaktadır.

2010 yılında insan hakları kenti beyanında bulunan Gwangju kent yönetimi aynı yıl İnsan Hakları Ofisi'ni kurmuştur. 2012 yılında Gwangju İnsan Hakları Şartı düzenlenmiştir. İnsan hakları alanında deneyimli, kent yönetimi ve kenttaşlar arasında köprü görevi görebilecek özel sektörden bir kişinin yönetiminde olan İnsan Hakları Ofisi Gwangju kentinde insan hakları yönetiminde uzmanlık ve sorumluluk sahibi bir birim olmuştur. Ofisin sorumlulukları arasında, Gwangju İnsan Hakları Sözleşmesi'nin uygulanması da dâhil olmak üzere insan hakları ana (master) planı ve yerel düzeyde insan hakları sisteminin oluşturulması, Dünya İnsan Hakları Kentleri Forumu'nun koordinasyonu da dâhil olmak üzere uluslararası çalışmalar yürütülmesi, 2013 yılında oluşturulmuş olan insan hakları ombudsmanının yönetilmesi ve 18 Mayıs Gwangju Demokratikleşme Hareketi'nin mirasıyla ilgili çalışmalar yer almaktadır (OHCHR).

Gwangju insan hakları kenti olarak kesişimselliği (intersectionality) yerel politikaların geliştirilmesi ve uygulanmasında bir zorunluluk olarak kabul etmiştir (Davis,

2022: 1021). Aynı zamanda kent yönetimi personeline yönelik insan hakları eğitimleri aracılığıyla insan haklarının tüm kent yönetimi politikalarında anaakımlaştırılması amaçlanmıştır. 2012 yılında kent düzeyinde insan hakları göstergeleri geliştirilmiştir (Shin, Ahn ve Cohn, 2019: 2).

2.8.4. Kanada’da İnsan Hakları Kenti Yaklaşımı

Kanada’da kent yönetimleri insan haklarının yerel düzeyde uygulanmasına yönelik iyi uygulama örnekleri geliştirmiştir. Kent yönetimleri, ayrımcılığa uğramış kişilere hukuki destek sağlanması, her türlü ayrımcılığın açıkça yasaklanması, yerli halklara yönelik kapsayıcı politikalar geliştirilmesi ve kent yönetimlerinin politika ve uygulamalarıyla insan hakları konusunda farkındalık yaratılması önemli düzenleme alanları olmuştur. Özellikle barınma hakkı konusunda kent yönetimleri insan hakları odaklı bir yaklaşım benimsemiştir (Agrawal, 2021: 6-7).

Ontario eyaletindeki kent yönetimleri farklı ölçeklerde olup farklı sorunları ve toplumsal ihtiyaçları bulunmaktadır. Aynı zamanda her bir kent yönetimin bu ihtiyaçlara cevap verebilme kapasitesi de birbirinden farklılıklar göstermektedir. Ancak hepsinin ortak yükümlülüğü kent düzeyinde insan haklarına uygun politikalar geliştirmek ve uygulamaktır. Kent yönetimlerinin en önemli sorumluluğu barınma hakkının sağlanmasına yöneliktir. Bu bağlamda Ontario eyaletinin başkenti olan Toronto kent yönetimi bir insan hakları ofisi/birimi ve kent ombudsmanlığı kurmuştur. 2013’te kurulmuş olan İnsan Hakları Ofisi insan hakları ve özellikle barınma hakkına ilişkin bu alanda kenttaşlara sunulacak kentsel hizmetler ve olanakları da içerecek şekilde tavsiye, bilgi ve destek vermektedir. 2015 yılında oluşturulmuş olan Toronto kent ombudsmanı bağımsız bir kurum olarak kent yönetiminin adil olmayan veya ayrımcı olan idari kararları, eylemleri ve ihmalleri ile yetersiz kentsel hizmetlerini araştırmakla görevlendirilmiştir (Agrawal ve d., 2023: 96, 100).

Quebec eyaletinin en büyük kenti olan Montreal kent yönetimi ise Haklar ve Sorumluluklar Şartı'nı kabul ederek kenttaşlarının kente ilişkin konularda danışma süreçlerini başlatmalarına imkân veren bir sistem oluşturmuştur. Ayrıca kenttaşlar arasından kent yönetiminin bir kararı, eylemi veya ihmali nedeniyle olumsuz etkilendiklerine inananların şikâyetlerini kabul eden kent yönetimi mekanizması olarak 2002 yılında Montreal Ombudsman Ofisi'ni kurmuştur (Agrawal, 2021: 8).

2002 yılında yapılan kenttaş danışma süreçlerini takiben 2006 yılında kabul edilen Montreal Haklar ve Sorumluluklar Şartı insan onuru, adalet, barış, eşitlik, şeffaflık ve demokrasi değerlerine dayanmaktadır. Şartta haklar, sorumluluklar ve taahhütler yedi alanda tanımlanmıştır. Bunlar, demokrasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşam, boş zaman, fiziksel ve sportif faaliyetler, çevre ve sürdürülebilir kalkınma, güvenlik ve kentsel hizmetlerdir.³⁴ Şart daha sonraki süreçte kenttaşların ihtiyaçları göz önünde bulundurularak gözden geçirilmiş ve çocuk hakları, LGBTİ+ hakları gibi bazı insan hakları konuları da Şart'a dâhil edilmiştir (Montreal Charter of Rights and Responsibilities, 2021: 1).

Kanada kent yönetimleri toplumsal cinsiyet eşitliğini siyasi ve idari yapıların içine dâhil ederek her seviyede katılımı da sağlayabilmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı kent yönetimi yapılarıyla yönetimde kadın temsiliğini artırmak için toplumsal cinsiyet eşitliği plan ve programları geliştirmiş, kadınların ihtiyaçları için katılım mekanizmaları oluşturmuş, kadın örgütleri ve STK'larla iş birlikleri kurmuşlardır (Kovancı, 2018: 38-39).

³⁴ <https://montreal.ca/en/topics/montreal-charter-rights-and-responsibilities> (Erişim Tarihi: 05/05/2024).

2.8.5. Amerika Birleşik Devletleri'nde İnsan Hakları Kenti Yaklaşımı

Esas olarak ayrımcılığın önlenmesi politikaları ışığında ABD'de insan haklarının yerel düzeyde uygulanması farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Bu kentlerde uluslararası insan hakları normları yerelleştirilmiştir.

ABD'deki 1950'ler ve 1960'larda pek çok kentte henüz uluslararası insan hakları belgeleri yokken, ırkçılığın önlenmesi üzerinden insan hakları dilinin kent yönetimleri tarafından kullanılması ile bu kentlerde insan hakları komisyonları oluşturulması ve ayrımcılığın önlenmesine ilişkin düzenlemeler geliştirilmesi söz konusu olmuştur. Kentlerde ırkçılık karşıtı eylemlerin artmasıyla insan hakları komisyonları bir sorun çözme ya da arabuluculuk yapmaktan çok hukuki bir yaklaşıma yönelerek soruşturma ve şikâyet takibi gibi görevler üstlenmiştir. Böylece bu komisyonlar insan hakları komisyonları ve hukuku adı ile adlandırılmaya başlanmıştır. 1964 Sivil Haklar Şartı ayrımcılığı önlemeye yönelik yasaların kent yönetimleri ve devlet tarafından kabul edilmesi ve uygulanması amacıyla daha yerinden yönetimci bir yaklaşım ortaya koymuştur. Bu kapsamda kent yönetimlerinin kentte ayrımcılığı önlemeye yönelik kent düzeyinde mekanizmalar geliştirebilmesi öngörülmüştür (Grigolo, 2019: 33-35).

Henüz BM insan hakları sözleşmeler hukuku tam olarak ortaya çıkmadan yaşanan bu düzenlemeler ve yapılarla kentler insan hakları uygulamalarının mekânı olmuştur. Kentlerdeki insan hakları komisyonlarının amacı ırk temelli ayrımcılığı önlemek ve fırsat eşitliğini sağlamak olmuştur. Daha sonraki süreçte yeni eşitlik ve adalet talepleri ortaya çıkmıştır. Göçmenler, kadınlar, LGBTİ+ ve engelli bireylerin talepleri medeni hakların kapsamını genişletmiştir. Federal sistem içinde kentler ve kentin yasaları federal yasaların içinde yer almayan bazı eşitlik meselelerini içine almış, bu da kentleri hakların talep edilebileceği mekânlar haline getirmiştir. Hiç kuşkusuz, kent düzeyindeki ayrımcılık karşıtı düzenlemelerin ve kurumların varlığı yanı sıra kentsel deneyimleri sonucu kentte

ayrımcılığa uğradığını düşünen kesimlerin kendi koşullarını iyileştirmeye yönelik kent yönetimine yaptıkları talepler de sürecin gelişmesinde temel esin kaynağı olmuştur.

ABD kentlerinde en yaygın biçimde görülen insan hakları kenti örgütlenmesi uluslararası sözleşmelerin kent hukuku çerçevesinde bir yönetmelik, karar, mevzuat biçiminde kent yönetimi yasalarının kapsamına alınması şeklinde olmuştur. Bu örneğin en belirleyicisi CEDAW düzenlemesiyle San Francisco kenti olmuştur. Bu şekilde bir yaklaşımla kentlerde bazı haklar ön plana çıkmaktadır. Bu, San Francisco’da kadın hakları bağlamında bir insan hakları yerelleşmesi şeklinde görülmektedir. CEDAW düzenlemesi kentleri, CEDAW’ın yerel politika olarak kabul ettikleri normlarını, bütçeler, hizmet sunumu ve istihdam uygulamalarını da içeren kent program ve politikalarının toplumsal cinsiyet değerlendirmesini yapmak için ana zemin olarak kullanmıştır (Ezer, 2022: 80-81).

CEDAW düzenlemesi kentleri toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme ve kentsel hizmetlerde toplumsal cinsiyet ve ırk temelinde ayrıştırılmış veriler toplayarak etkilerini analiz eden bir politika uygulamaktadırlar. Bunun ışığında toplumsal cinsiyet eşitliği planları geliştirmişlerdir. Bu politikalarla kentlerde kadın hakları alanında kadınların gündelik hayatını etkileyen anlamlı gelişmeler elde edilmiştir. Söz konusu politika ve uygulamalarla aynı zamanda kentte toplumsal cinsiyet ile ilgili konularda farkındalık artırılmasına katkıda bulunulmuştur.

ABD’de federal sistemin içinde kentlerin yeri ve önemi daha da öne çıkmaktadır. ABD’de bazı kentler federal devletin ötesinde bir insan hakları anlayışı, politikası ve uygulamasına sahiptir. ABD’de bazı kent yönetimleri uluslararası sözleşmelerin kent düzeyinde kabul görmesi ve yerel düzeyde uygulanmasına yönelik politikalar geliştirmiştir. ABD’de kentlerin insan haklarının demokratikleşmesinde önemli bir rol oynadıkları ifade edilebilir. Bu aynı zamanda kentler için federal devlete karşı bir mücadele alanı da oluşturmaktadır (Ezer, 2022: 124; Davis, 2017: 65; Davis, 2018: 931).

2.8.5.1. New York

1962’de kent düzeyinde kurumsal bir düzenleme olarak İnsan Hakları Komisyonu kurulmuş ve 1965’te kentin yönetiminde ilkeleri belirlemek üzere insan haklarına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Komisyon ırk temelli ayrımcılık vakalarının ve şikâyetlerinin incelendiği yer olmuş ve zaman içinde insan hakları hukuku kapsamına engelli bireyler, LGBTİ+ hakları, göçmenler gibi farklı gruplara yönelik ayrımcılığı önleme uygulamaları da eklenmiştir. Bu düzenleme zaman içinde 2005’te gözden geçirilerek insan hakları düzenlemesiyle kent düzeyinde federal devletin ötesinde kendine özgü bir yapı oluşturulmuştur (Grigolo, 2019: 66-67).

New York’u kapsayıcı bir kent yapma amacı insan hakları odaklı, özgürlük temelli, demokrasiye bağlı bir kent yönetim anlayışını beraberinde getirmiştir. Bu amaçla oluşturulan yerel İnsan Hakları Komisyonu bu kavramı temel dayanağı haline getirmiştir. Komisyon başkanları belediye başkanları tarafından atanmıştır ve çoğunlukla başkanın politikaları, siyasi duruşu ve kentin yönetimine ilişkin meselelere bakışı Komisyonun çalışması ve ağırlığını etkilemiştir (Grigolo, 2019: 71).

2002’de New York kent yönetimi tarafından insan hakları denetimleri, eylem planları ve kent yönetimi kapsamındaki belediye birimlerinin sistematik izlenmesine yönelik kabul edilen düzenlemeyle kentsel hizmetlerin sunumunda, bütçelemeye yönelik kararlarda ve personel politikasında belediye öz denetim yoluyla kentte ayrımcılığın önlenmesini amaçlamıştır (Neubeck, 2016: 241).

New York, San Francisco modelinden etkilenmiş ABD kentlerinden biridir. Bu kapsamda CEDAW düzenlemesi örneğini esas alarak İnsan Hakları Girişimi olarak adlandırdığı bir düzenleme yapmıştır. İnsan Hakları Komisyonu daha sonra kent yönetimi birimi olarak ayrımcılığın önlenmesi konusunda yetkilendirilmiştir (Lozner, 2004: 791-792).

İnsan Hakları Komisyonu New York kentinde her türlü ayrımcılığın önlenmesi amacıyla kurulmuştur. Bu amaca yönelik çalışmalarını yürütebilmesi için belediye düzeyinde bir idari yapılanma şeklinde kurumsallaşmıştır. Bu yapının görevlerinin çerçevesi insan hakları düzenlemeleriyle oluşturulmuştur (Grisinger, 2019: 1696).

New York yakın dönemde kayıtsız göçmenlerin sayısının arttığı bir kent olmuştur. Bu kapsamda İnsan Hakları Komisyonu, kayıtsız göçmenlerin insan haklarını sağlamak amacıyla iki çeşit vize sertifika belgesi düzenleme konusunda yetkilendirilmiş ilk ayrımcılığın önlenmesi birimi olmuştur. Bu düzenleme ile kentte yaşayan kayıtsız göçmenlerin yaşadıkları insan hakları ihlallerini kendi durumlarından korkmaları nedeniyle rapor edememelerinin önüne geçmeye çalışılmıştır (Wright, 2017: 447, 449-450).

New York 2018 yılında gönüllü olarak hazırladığı yerel sürdürülebilir kalkınma amaçları raporunu BM'ye ileten ilk kent olmuştur. Bu kapsamda ulusal hükümetlerden bağımsız olarak yerel düzeyde bu amaçların nasıl işlediğine ilişkin bir belediye girişi olmuştur. Yerel düzeyde New York sürdürülebilir kalkınma amaçlarını, işleyen bir demokrasi, kapsayıcı ekonomi, gelişen mahalleler, sağlıklı hayatlar, eğitimde eşitlik, yaşanabilir bir iklim, etkili hareketlilik ve modern altyapı olarak sekiz öncelik çerçevesinde yerele aktarmıştır (Immler ve Sackers, 2022: 272).

2.8.5.2. San Francisco

San Francisco, uluslararası insan hakları hukukunu yerelleştirmenin tarihinin eskiye dayandığı ABD kentlerinden biri olmuştur. San Francisco kenti ABD'de insan haklarını yerelleştirmenin öncüsü olmuştur ve bu yönüyle insan hakları kenti modeline erken bir örnek teşkil etmiştir.

Bu kapsamda 1998’de CEDAW³⁵ düzenlemesiyle uluslararası bir sözleşme olan CEDAW’ı yerel düzeyde kabul eden ilk kent yönetimi San Francisco olmuştur. Bu yerel düzeyde, kentin stratejik bir mekân olarak ortaya çıkmasıyla bir değişim ve dönüşümünün örneği olmuştur. San Francisco’nun CEDAW’ı seçmesi tesadüf değildir. İHEB bu kentte yazılmıştır. San Francisco ayrımcılığın önlenmesi konusunda kararlı bir kent olmuştur. CEDAW düzenlemesiyle ekonomik kalkınma, kadına yönelik şiddet ve sağlık gibi alanlarda yerel politikaların belirlenmesinde yerel ilkeler ve öncelikler rol oynamıştır. Düzenlemenin temelini hem kent yönetimi birimlerine hem de kenttaşlara yönelik olarak yapılmış toplumsal cinsiyet temelli bir analiz oluşturmuştur. Bu kapsamda kentsel politika kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında uyumlaştırılmıştır. CEDAW düzenlemesiyle kent yönetiminde herkes için eşitlik ilkesi temel alınmıştır (Neubeck, 2016: 241; Grigolo, 2019: 79, 81, 160; Lozner, 2004: 768).

ABD kentlerinde uluslararası insan hakları sözleşmelerinin onaylanması ve yerelleşmesi insan haklarının kentsel politikalarla etkileşmesine örnek olarak gösterilmektedir. San Francisco kent yönetimi CEDAW’ı kent düzeyinde onaylayıp CEDAW düzenlemesini kabul ederek, yerel politikaların geliştirilmesinde ve uygulanmasında ABD’nin 1980’de imzacısı olduğu ancak onaylamadığı bir uluslararası sözleşmenin kent yönetiminin uygulayıcısı olduğunu ifade etmiştir (Haddad, 2020: 1381; Davis, 2017: 35-36).

CEDAW düzenlemesiyle ABD’de kadın haklarının hayata geçirilmesi amacıyla kent düzeyinde bir alması geliştirilmiştir. Bu alması toplumsal cinsiyet eşitliğine yerel düzeyde nasıl katkı sağladığı kent yönetimlerinin modelleriyle görülmüştür (Haddad, 2020: 1387).

³⁵ Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) için bakınız: <https://www.aile.gov.tr/media/35256/kadnlara-karsi-her-turlu-ayrimciligin-onlenmesi-sozlesmesi-ve-ihiyari-protokolu.pdf> (Erişim Tarihi: 23/03/2024).

Önemli bir insan hakları konusu olan kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi ve kent yönetimi politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin esas alınmasıyla bu konunun kent yönetimi düzenlemesinin bir parçası haline gelmesi söz konusu olmuştur. İnsan haklarının kent yönetimi düzenlemesiyle uygulanması insan haklarının yerleşmesine yönelik en önemli uygulama şekillerindendir. Bu şekilde örgütlenmiş kentlerde hiç kuşkusuz yerel yöneticilerin konuyu sahiplenmesi önemlidir.

CEDAW düzenlemesiyle kent yönetimleri kentsel politikalarda kadın haklarını yerleştirmiş ve uygulamalarında onu referans olarak almıştır. CEDAW düzenlemelerinde ayrımcılığın önlenmesi, kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılmasından kadın istihdamına kadar CEDAW'ın en temel maddelerine referans yapılmıştır. Kent düzeyinde ilgili belediye birimlerinin özel sektör ile birlikte yürütülecek işlerde bu konuda neler yapmaları gerektiği de belirtilmiştir. Aynı zamanda kent yönetimi birimlerine yönelik toplumsal cinsiyet analizi, kent yönetimi bütçesinin toplumsal cinsiyet temelli bakış açısı ile oluşturulması ve yönetilmesi, toplumsal cinsiyetin kent yönetimi politikalarında anaakımlaştırılması esas teşkil etmektedir. Kadınların kent yönetiminde daha çok temsil edilmesine yönelik hususlar da temel olmuştur ve bu kentlerde kadın temsil oranlarının arttığı görülmüştür (Haddad, 2020: 1392; City and County of San Francisco, Department on the Status of Women, CEDAW Ordinance).

Elbette CEDAW'ın uluslararası düzeyde izleme mekanizmaları ile kentler temas edememektedir. Bu bağlamda kent yönetimleri yerel düzeyde öz denetim ve izleme birimleri oluşturmuştur. San Francisco'da CEDAW Görev Gücü kurulmuştur. Kent yönetiminin insan hakları ile ilgili birimleri de dâhil olmak üzere insan kaynakları, istihdam komisyonları bu yapının içinde yer almıştır. San Francisco'nun en önemli özelliği daimi sürekli personeli ve bütçesi olan bir kent yönetimi birimi olarak Kadının Statüsü Birimi'nin varlığıdır. CEDAW düzenlemesi bu birimi aynı zamanda kent yönetiminin diğer birimlerine toplumsal cinsiyet odaklı insan hakları eğitimi verme

sorumluluğu da vermiştir (Haddad, 2020: 1393-1394; Neubeck, 2016: 241; Lozner, 2004: 779-780; Burroughs, 2006: 417).

San Francisco'nun CEDAW düzenlemesi ABD'de diğer kentlere de örnek olmuştur. Los Angeles, San Francisco modelini örnek alarak kendi CEDAW düzenlemesini yaşama geçirmiştir. Bu kapsamda kadın hakları alanında çalışan bir sivil toplum komitesi tarafından 2013 tarihinde CEDAW için Kentler kampanyası yapılmış ve bu kampanya pek çok ABD kentinin CEDAW düzenlemesi geliştirmesiyle sonuçlanmıştır (Haddad, 2020: 1387).

Mart 2023'de Washington CEDAW düzenlemesini geliştirerek uygulamaya geçirmiştir. Eylül 2023 itibarıyla 15 ABD kenti CEDAW'ı bir düzenlemeyle kentsel politika yapım süreçlerine dâhil etmiştir.³⁶

Uluslararası bir sözleşmenin yerelleşmesine örnek olan bu tarz düzenlemeler kabul edilip kent yönetimi politikalarının parçası haline getirildiklerinde hiç kuşkusuz yerel bağlam ve kentsel politikalar esas alınmıştır. Aynı politikalar bu düzenlemelerin uygulanıp uygulanmamasını belirleyen unsur olmaktadır. Belediye başkanlarının tutum ve yaklaşımı önemli olmaktadır (Haddad, 2020: 1399).

CEDAW düzenlemesi aynı zamanda kent yönetimi ile STK'ları biraraya getirmesiyle kentte ayrımcılığın önlenmesinde birlikte hareket etme ilkesine dayanan katılımcı bir mekanizmadır (Lozner, 2004: 799).

Bu bölümde insan hakları kenti kavramı uluslararası düzenlemeler de dâhil olmak üzere çeşitli boyutlarıyla incelenerek dünyadaki bazı insan hakları kenti örnekleri üzerinden kentlerde kent yönetimlerinin, kenttaşların ve STK'ların iş birliği içinde uluslararası insan hakları ilkelerinin yerel düzeyde uygulanabilmesi amacıyla çeşitli araçlar ve uygulamalar geliştirdikleri ortaya konulmuştur. İnsan haklarının yerel düzeyde

³⁶ <https://citiesforcedaw.org/cedaw-cities/> (Erişim Tarihi: 16/03/2024).

politika ve uygulamalarında kentlerin demokrasi kültürü ve geleneği ile insan hakları geçmişinin de etkileri olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda üçüncü bölümde Türkiye’de insan haklarına ve kent yönetimlerine ilişkin önemli gelişmeler ele alınarak insan hakları kentine yönelik boyutlar incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İNSAN HAKLARI KENTİ AÇISINDAN TÜRKİYE KENTLERİNDEKİ DURUM

3.1. Türkiye’de Kentsel Demokrasi ve İnsan Haklarının Gelişimi

Bu bölümde Türkiye’de insan hakları ve kent yönetimlerinin gelişimi Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası olarak iki dönemde ele alınarak hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesine yönelik gelişmeler incelenmiştir. Cumhuriyet öncesi dönem ise Osmanlı Devleti kapsamında Tanzimat öncesi ve Tanzimat sonrası olarak ele alınıp değerlendirilmiştir.

3.1.1. Türkiye’de İnsan Hakları ve Kent Yönetimi

Türkiye’de insan hakları ve kent yönetimi incelenirken gelişme süreçlerinin daha iyi anlaşılması ve konuyu daha kapsamlı değerlendirmek açısından Osmanlı Devleti’ndeki insan hakları ve kent yönetimi bağlamını da göz önünde tutmak gerekir. Osmanlı Devleti’nin kuruluşu ve sonrasındaki gelişimi süreci Batı’daki devlet yapılanması ve devlet-yurttaş ilişkileri açısından önemli farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar Osmanlı Devleti’ndeki hem kent yönetimi, hem de insan hakları anlayışının Batı’dan farklı olmasına neden olmuştur. Bu durumu ortaya koyabilmek açısından Osmanlı dönemi Tanzimat öncesi ve Tanzimat sonrası olarak incelenmiştir.

Batılı ülkelerde kültürel hayatta ve düşünce yapısında aydınlanma dönemi ve ulusçuluk anlayışı ortaya çıkarken ve bununla bağlantılı sanayi devriminin etkileri yaşanırken Osmanlı’da ümmetçiliğin etkilerinin hem sosyal hem siyasal bağlamda sürekli kendisini yeniden üretmesinden dolayı Batı’nın ilerlemesine neden olan unsurlar eş zamanlı olarak Osmanlı Devleti’ne yansımamıştır. Bir başka deyişle, Osmanlı’da eleştiriye kapalı bir ortam, ulus yerine ümmet yapısının ısrarla sürdürülmeye çalışılması ve Batı’daki sanayi uygarlığına oldukça yabancı bir ekonomik ve teknolojik durum söz konusudur. Ancak Osmanlı Devleti de Batı’da yaşanan bu köklü değişikliklerin

etkilerinden bütünüyle uzak kalamamış ve söz konusu eleştiriye kapalı ortamı sürdüremeyip özellikle Tanzimat Fermanı'yla bu gelişmelerin en azından bir kısmına resmi olarak kapılarını açmak zorunda kalmıştır (Gökberk, 1983: 297-300).

Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı'da insana verilen değer aydınlanma sürecini yaşamış Batı ülkelerinden farklılıklar göstermiştir. Osmanlı toplum yaşamında kadının özgür olmaması bu farklılığın temel göstergelerindendir. Toplum yaşamında kadınlar dört duvar arasında yaşamını sürdürürken buna karşılık erkekler toplumsal yaşamda bu yaşamın biçimlenişinde temel rolü üstlenmiştir. İnsan hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılması, ülkede okuma-yazma oranının nüfusun %5'i gibi çok düşük bir düzeyde olması, laik olmayan Osmanlı toplumunda kimi yönlerden bağnaz ve değişmez kurallara körü körüne bağlı kalınması, Osmanlı toplumunun döneminin uygarlık anlayışından ve gelişmelerden uzak düştüğünün en önemli göstergeleri olarak değerlendirilebilir (Tapan, 1983: 384-385).

Osmanlı Devleti'nin özellikle Tanzimat dönemi ve sonrasında Batı ile olan ilişkileri artmaya başladıkça Batı etkisi kentlere de yansımaya başlamış, Batılı anlamda kent yönetimleri ve yerel yönetimlerin kurulma süreçleri gerçekleşmiştir. Bu yönüyle insan hak ve özgürlüklerine ilişkin gelişmelerle birlikte kent yönetimlerine yönelik kurumsal arayışlar ve gelişmeler güç kazanmaya başlamıştır.

3.1.1.1. Osmanlı Dönemi

Osmanlı Devleti'nde insan hakları ve kent yönetiminin Tanzimat ve sonrasındaki gelişimini ele almak açısından öncelikle Tanzimat öncesi dönem üzerinde kısaca durmakta yarar vardır. Bu açıdan Osmanlı devlet ve hukuk düzeni ile kent yönetiminin dayandığı temelleri kısaca belirtmek gereklidir. Osmanlı Devleti kuruluşu ve yönetimi bakımından İslam dininin esaslarına dayanan teokratik bir devlettir. Osmanlı Devleti'nde gündelik yaşam ve toplumun düzenlenmesinde İslam hukuku kuralları söz konusu

olmuştur. Ancak devlet yönetimine ilişkin İslam hukuku çerçevesinde bir siyaset hukuku gelişmemiştir. Bu yönden sultan düzenin korunmasının sigortası olarak görülmüştür.

Fatih Sultan Mehmet'in iktidar kavgalarını önlemek üzere kardeş katlini kanun haline getirmesi düzeni koruma kaygısının doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre Osmanlı Devleti'nin yönetim yapısı ve düzeninin dayalı olduğu hukukun iki ayrı temeli bulunduğu belirtilebilir. Bunlar Osmanlı sultanının iradesini doğrudan yansıtan kanunlar ile İslam hukukudur (şeriat). İslam hukuku (şeriat) özel hukuku oluştururken³⁷ Osmanlı kanunnameleri ise sultanın iradesinin bir ürünüdür. Sultan sadece İslam hukukuyla hareket etmemiş, tanrısal yasanın verdiği özgürlük ve serbestiden yararlanarak şeriatla çözülemeyen durumları, kabul ettiği örfi kanunlarla çözmüştür. Kanunnameler Osmanlılar'ın fetihleri boyunca topraklarına kattıkları yerlerdeki halkların hukuksal örf, adet ve uygulamaları göz önünde tutularak sultan tarafından yapılan düzenlemeler olmuştur. Bu yönüyle Osmanlı kanunnameleri ve şeriat Osmanlı Devleti yönetimini tamamen keyfi bir idare olmaktan çıkartma ve belli ilkelere oturtma işlevini üstlenmiştir (Timur, 1979: 246-247; Beldiceanu, 2012: 145-147).

Osmanlı devlet düzeninde despotizm ve merkeziyetçilik anlayışı kulluk sistemine dayalıdır. Bu anlayışa göre ne köle ne de serf statüsünde olan kullar, Osmanlı yönetim sisteminin temelini oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, Osmanlı'da yurttaşlık sistemi bulunmamaktadır (Berkes, 2016: 94-99; Timur, 1979: 248-249).

³⁷ Osmanlı Devleti'nde hukukla ilgili bütün sorunlar şeriat mahkemelerinde İslam hukukunun öngördüğü kurallara göre çözülmüştür. Şeriat mahkemelerinin başında medresede yetiştirilen kadılar bulunmaktaydı. Tanzimat'ın ilan edildiği 1839'dan birkaç yıl sonrasına kadar bu kurum dışında haklaştırma işleminin yapıldığı yetkili başka bir kuruluş bulunmamıştır. Şeriat mahkemelerinde yalnızca kişiler arasındaki anlaşmazlıklar değil, kent ve kasabaların beledi işleri, alım-satım işlemleri, vekâlet, veraset gibi hukuki işlerin yanı sıra merkezden gönderilen emirlerin ve fermanların halka duyurulması gibi işler de gerçekleştirilmiştir (Çadırcı, 2011: 19).

Osmanlı'nın kuruluşu ve sonrasındaki klasik döneminde Osmanlı kent yapısı Batı'daki Ortaçağ kentleri ve komün yönetimlerinden farklı olmuştur. Batı'da Ortaçağ kentleri başlangıçta derebeylerin (senyörlerin) toprağında ve onun himayesi altında kurulmakla beraber dönemin gelişen koşulları içerisinde derebeylerine (senyörlere) karşı mücadele bağlamında bazı önemli ayrıcalıklar ve özerklik kazanmışlardır. Korporasyonlar halinde örgütlenen zanaatkârlar ve lonca örgütlenmeleri şeklinde bir araya gelen tüccarların bulunduğu kent devletleri ortaya çıkıp gelişmiştir. Bu tip örgütlenmeler Osmanlı Devleti'nde karşımıza çıkan merkezi devlet örgütlenmesi çerçevesinde söz konusu olmamıştır. Osmanlı kentlerinde fiyat ve kalite kontrolü ve çeşitli tekel uygulamalarıyla merkezi devlet egemen olmuş ve bu nedenle de Batı'dakine benzer bir kent burjuvazisi ve onun kentsel örgütlenmeleri ortaya çıkmamıştır (Timur, 1979: 232-234). Buna göre Batı'dakine benzer kentsel özgürlükler ile hak anlayışı ve talepleri Osmanlı devlet ve toplum yapısında Tanzimat sonrasına kadar görülmemiştir.

Kısaca, Osmanlı Devleti'nin klasik dönem kent yönetiminin özellikleri üzerinde durmak gerekirse bu dönemde beledi ve mülki idare fonksiyonları birbirlerinden ayrılmamıştır. Kent yönetiminin başında doğrudan Bâbüâlî'ye bağlı Osmanlı kadıları görev yapmıştır. Kadı kentin yargı organı olduğu kadar asayişin amiri, vakıfların denetleyicisi, beledi hizmet ve kolluk görevlerinin de başındadır. Kadı yargıçlık ve noterlik gibi görevleri yanında merkezden gelen ferman ve emirleri ahaliye tebliğ, vergileri duyurma gibi görevleri yerine getirmiştir. Kadı'nın beledi görevleri arasında esnafı teftiş, narh tespiti ve temizlik kontrolü sayılabilir. Kadı'nın bu görevleri yerine getirmesinde yardımcı başka görevliler de vardır. Kadı'nın beledi düzeyde yaptırımların uygulanmasında başlıca yardımcısı muhtesiptir. Kadılar adli, mülki, mali ve beledi alandaki görevlerini 1826 yılına kadar devam ettirmişlerdir (Ortaylı, 1974: 108-111).

Klasik Osmanlı döneminde muhtesibin görev ve yetkileri İslam hukukuna göre düzenlenmiştir. Muhtesip ihtisap kelimesinden gelmektedir. İhtisabın sözlük anlamı bir

kimsenin işlediği kötü bir eylemi beğenmeyip onu yasaklama, kınama ve ayıplamadır. Muhtesiplik İslamın ortaya çıktığı dönemde ve sonrasında var olmuştur. Medine'nin muhtesibi olan Halife Ömer hilafet makamına geçince yerine bir başkasını çarşı ve pazarı teftişle görevlendirmiştir. Bu görevli sokakları teftiş ederek yollardaki engelleri tespit edip ortadan kaldırılmasını sağlamış, ölçü ve tartıları denetlemiştir (Gür, 2017: 111).

Muhtesibin temel görevleri arasında kentin asayiş ve emniyeti ile halkın huzurunu sağlamak için hem dini hem de idari görev olarak hukuka aykırı işlemleri yasaklaması ve kolluk kuvvetleriyle bunları takip etmesi yer almıştır. Bu görevlerin yerine getirilmesinde dini işler ile idari işler iç içe geçmiş olduğu için muhtesibin kentteki toplumsal yaşama doğrudan dini kurallar çerçevesinde müdahalesi mümkün olmuştur. Buna örnek olarak, cuma namazının kılınması, camilerde cemaatle namazların vaktinde kılınmasının sağlanması ve ezan okunmasının emredilmesi, orucunu bozanların, zekat vermeyenlerin takip edilmesi ve oruç tutmayanlarla ilgili olarak bu kişilerin teşhir edilip cezalandırılması verilebilir. İbadetlere ilişkin söz konusu cezalar genellikle para ve teşhir cezasıdır. Bu cezalar mahkeme kararıyla uygulanmıştır. Muhtesibin İslamın yasakladığı haram konularla ilgili yetki ve görevleri de bulunmaktadır. Faizli hukuki işlemlerin yasaklanması bunlardan biridir. Muhtesibin kul hakları olarak ifade edilen esnafın kontrolü kapsamında ölçü ve tartıların kontrol edilmesi, alım-satımın belli kurallara bağlanması ile teftiş edilmesi, narh sisteminin uygulanması ile komşuluk hukuku vb. konularda da kontrol, yetki ve görevleri bulunmuştur (Bkz. Akgündüz, 2005: 63-120).

Osmanlı Devleti'nde insan hakları İslam hukuku kuralları çerçevesinde karşımıza çıkmaktadır. İnsan hakları kavramı da burada farklı bir özellik göstermektedir. İnsana, sırf insan olarak bir değere sahip olduğu için kendi varlığına ve yaradılışına bağlı birtakım hakların tanınması söz konusu değildir. Toplum içinde fertlere tanınan haklar her türlü iktidarın kaynağı ve yeryüzü devletinin de gerçek sahibi ve hükümranı olan Tanrı tarafından bağışlanmış imtiyazlardır. Bu yönüyle dar bir çerçeve içerisinde beliren bu

lütuf ve imtiyazlar, içerik bakımından olduğu kadar amaç bakımından da Batılı anlamda insan hakları anlayışından farklılık göstermektedir (Kapani, 1993: 85-86).

İslam'da kişinin devlete karşı ileri sürebileceği doğuştan sahip oldukları doğal haklar ya da kendi varlığına ve kişiliğine bağlı insanlık hakları fikirlerine rastlanmamaktadır. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ortalarına, bir başka deyişle, Tanzimat dönemine kadar Sultanın mutlak iktidarını sınırlayan ve bireylere insan olarak haklar tanıyan bir özgürlük anlayışı ortaya çıkmamıştır (Kapani, 1993: 88).

Osmanlı'da Sultan, tüm erkin ve erki kullanma araçlarının elinde toplandığı bir otokrati hatırlatmaktadır. Sultanın Tanrı tarafından seçildiği ve korunduğu düşünülmektedir. Tüm kararlar Sultan adına alınmaktadır. Osmanlı Devleti'nde merkezi ve yerel yönetimlerde Sultan tek karar birimi olmuştur. Sultan ile devlet birbiriyle özdeşleşmiştir. Sultan devlet işlerini Divan-ı Hümayun ile yürütmüştür. Osmanlı toplumunda devlet, Divan-ı Hümayun ile tebaa arasında siyasal temas kuramadığı gibi, merkezi yönetimin kopyası olan taşra teşkilatı da bu teması sağlayamamıştır. Bu nedenle hem merkezi hem de yerel yönetimler düzeyinde tebaanın tepkileri karşılık bulamamıştır (Divitçioğlu, 2004: 65-66).

Osmanlı'da Sultan, otoritesini ülke ve tebaayı babadan kalmış bir mülk (patrimony) gibi algılamış ve kendisiyle toprak ve tebaa arasında kendi kontrolü dışında başka bir otorite tanımamıştır. Osmanlı sultanları fethettikleri yerlerde yerli feodal güçlere ve kurumlara son vermiş, ya da feodal aileleri kendi tımar sistemi içinde kontrol altına almıştır (İnalçık, 2009: 218).

Osmanlı'da 19. yüzyıla kadar hak ve özgürlükler konusunda herhangi bir düşünce akımına rastlanmamaktadır. 1789 Fransız Devrimi'nin özgürlük anlayışı Osmanlı Devleti'nde halkta bir kıvılcım yaratmamıştır. İnsan hak ve özgürlükleri idealleri ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı kültürü ile temasa geçen aydınlar tarafından

ortaya konulmuştur. Bu dönemde siyasal haklara ve özgürlüklere yönelik bir talep ve istek oluşmuştur. Ancak dönemin koşulları gereği insan hakları alanındaki her adım kişisel çabadan öteye gidememiştir. Osmanlı Devleti'nde uzunca bir dönem insan hakları alanındaki gelişmeler, gayrimüslimlere eşitlik hakkı sağlama girişimleri ile paralel olarak yürütülmüştür (Kapani, 1993: 92; Gürbüz, 2022: 22-23).

Benzer şekilde kentsel düzlemde de geleneksel Osmanlı kent yönetiminde 19. yüzyıla gelindiğinde belirgin yetersizlikler ve hizmetlerin sağlanmasında sıkıntılar ortaya çıkmıştır. 19. yüzyıla birlikte başlayan ve yüzyıl ortasına doğru etkisini artıran reformların kentlere de yansımaları söz konusu olmuştur. Bu süreçte kentin kendi iç bünyesinde meydana gelen sosyo-ekonomik ve demografik değişiklikler ve Batı ile ilişkilerin zorladığı yeni şartlar dolayısıyla kent yönetiminin yeniden yapılanmaya ihtiyacı olmuştur. Bu kapsamda Tanzimat sonrası dönemde modern belediyecilik Osmanlı Devleti'nin değişen ihtiyaçlarından doğan, bu değişimin getirdiği yeni kurumsallaşmanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Seyitdanlıoğlu, 2010: 1-3).

Tanzimat'a giden süreçte 1808 tarihli Sened-i İttifak kimi araştırmacılarca Osmanlı Devleti'nin ilk anayasal metni, anayasal hareketlerin ve insan hakları alanındaki gelişmelerin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Sultan II. Mahmut ile ayanlar arasında iki taraflı bir sözleşme şeklinde yapılmış olan Sened-i İttifak, sultanın yetkilerini sınırlandıran bir niteliğe sahiptir. Ayrıca tebaanın (reaya) korunması gerektiği, tebaaya zulüm yapanların cezalandırılacağı ve vergi toplamada adaletli olunacağı sözleşme şartları arasında yer almıştır (Başcı, 2021: 235-237). Sened-i İttifak Sultanın mutlak otoritesi karşısında ayanların kendi durumlarını garanti altına almak amacıyla kabul edilmiş bir sözleşmedir. Sened-i İttifak'ın ilk dört maddesinde Sultanın mutlak otoritesi teyit edilmiş olsa da hemen sonra gelen maddelerde ayanın hakları ve durumlarının devletin keyfi hareketlerine karşı güvence altına alınması yer almıştır (İnalçık, 2006: 86-87).

1838 yılında yapılan Balta Limanı Antlaşması ile benimsenen politikalar kentlerde belediye hizmetlerinin sunulmasını sorumlu kılacak bir organın kurulmasını gerektirmiştir. Benimsenen ekonomik ilişkiler ve yönetim biçimi, yeni kent merkezleri, yeni bir altyapı ve yeni kurumların talep edilmesine yol açmıştır. Bu dönüşümün gerektirdiği ihtiyaçları kadılık, muhtesiblik gibi geleneksel Osmanlı idari yapılarının karşılaması olanaklı olmamış, gerekli altyapı yatırımları vakıflarca kurulamamıştır. Yeni ihtiyaçlar yeni yönetim biçimlerini ve kentlerin gelişimini denetleyecek bir sistemi gerektirmiştir. Aynı zamanda Batı'da eğitim görmüş yeni yönetici kesim, Osmanlı kentlerinin Batı'daki kent yönetimlerine benzer bir kurumsal yapılanma ve idari yapı içinde yer almasına yönelik çalışmalarda bulunmuşlardır (Yaylı, 2009: 28-29). Bu yeni yapılanmanın ilk adımları Tanzimat dönemi ve sonrasındaki süreçte hız kazanmıştır.

3.1.1.1.1. Tanzimat Dönemi (1839-1876)

İlk “Haklar Beyannamesi” olarak kabul edilmiş olan Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) 1839 tarihinde II. Abdülmecit döneminde Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane Parkı'nda okunmuştur. Yerel yönetimlere ilişkin bir hüküm bulunmamakla birlikte Tanzimat Fermanı vergi ve askerlik hizmetlerinin, devlet hayatının çeşitli alanlarındaki hususların düzenlenmesi ile can, mal ve namus güvenliği, kişi onurunun korunması ve kişi güvenliği gibi insan hakları konularını içermiştir. Tanzimat Fermanı'yla yaşam hakkı, insan onurunun korunması ve mülkiyet hakkı güvence altına alınarak, kanunsuz suç ve cezanın olmayacağı ve yargılanmadan kimseye ceza verilemeyeceği ilkeleri düzenlenmiştir (Kaboğlu, 1990: 149; Gürbüz, 2022: 23).

Tanzimat Fermanı'nda yasallık ilkesi vurgulanarak yasalaştırma hareketleri de başlatılmıştır. Yürürlükteki İslam hukukunda düzenlemeler yapılmış, tebaanın temel hak ve güvencelere kavuşturulması, özellikle hukuki eşitliğin sağlanmasına yönelik yapılan çalışmalarda Batı hukukunun alınması yoluna gidilmiştir. Bu kurallar, yeni kurumları da

beraberinde getirmiştir. 1839'dan başlayarak Osmanlı Devleti'nde Avrupa ve özellikle Fransa'daki gibi hükümet ve idare örgütü ortaya çıkmıştır (Kaboğlu, 1990: 149-150).

Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla başlayan dönem yoğun bir hukuk reformunun yaşandığı ve yasalaştırma çalışmalarının görüldüğü bir dönem olmuştur. Kanun-i Esasi'de tanınan hak ve özgürlüklerin neredeyse tamamı Osmanlı hukuk sistemine Tanzimat döneminde girmiştir. Tanzimat Fermanı ile ilk kez tanınan yaşam hakkı (emniyet-i can) mal ve namus güvenliği ile birlikte anılmıştır. Şer-i kanunlar kapsamında yargılanmadıkça hiç kimsenin idam edilemeyeceği düzenlenmiştir. Ancak Tanzimat Fermanı yaşam hakkının korunmasına yönelik herhangi bir güvence öngörmemiştir (Alpkaya, 1990: 167-168).

Tanzimat'ın ikinci dönemi sayılabilecek olan dönem 1856 Islahat Fermanı ile başlamıştır. Islahat Fermanı 1839'un kesilen hızını tazeleyen yeni bir atılım olarak nitelendirilmiştir (Kapani, 1993: 98). Yirmi maddeden oluşan Islahat Fermanı can, namus ve mal güvenliği, yasa önünde eşitlik, kişi ya da ortak mülkiyete saygı, vergilerde eşitlik, yargılamada açıklık, adalet önünde tanıklık etmede eşitlik, işkencenin kaldırılması, cezaların uygulanmasında daha insancıl yasalara uyulması, ticari ve cezai davalar için karma mahkemeler kurulması, bu mahkemelerde uygulanmak üzere medeni, ceza ve usul yasalarının çıkarılması gibi konuları kapsamıştır. Tanzimat Fermanı'nın başlıca hükümlerini tekrarlayan Islahat Fermanı da reform çerçevesinde Batılı anlamda bazı yenilikleri beraberinde getirmiştir (Engelhardt, 2010: 160-161).

Tanzimat Fermanı herkes için her alanda eşitlikten söz etmediğinden 1856 tarihli Islahat Fermanı ile din ve mezhep farkı ortadan kalkmış, herkese din ve mezhep özgürlüğü tanınmış ve böylece gayrimüslim tebaa için eşitlik getirilmiştir (Gürbüz, 2022: 23). Tanzimat Fermanı ile ilan edilen can, mal ve namusun korunması hususundaki temel ilke bir kere daha teyit edilmiş, işkence ve kötü muamele yasaklanmış, mahkûmların mallarına devlet tarafından zorla el konulamayacağı belirtilmiş, duruşmaların açıklığı

ilkesi ve eğitim özgürlüğü kabul edilmiştir. Bu kapsamda 1856 Islahat Fermanı, 1839 Tanzimat Fermanı'na göre daha geniş kapsamlı ve Batılılaşma yolunda daha ileri bir adım olarak değerlendirilmiştir (Kapani, 1993: 100).

1858 tarihli Arazi Kanunnamesi bu dönemin damgasını taşıyan bir düzenlemedir. Bu düzenlemeyle Osmanlı topraklarına ilişkin Tanzimat'a değin yürürlükte olan kanun ve örfler yığınının yerine devletin her yöresinde geçerli olabilecek Batı'nın etkisini taşıyan kurallar getirilmiştir. Bu kuralları yürürlüğe sokmak için yeni yargılama usulleri de gerekli olmuştur. Din adamlarının eline bırakılmış geleneksel mahkeme ve usuller artık değişmeye başlamıştır. Ancak bu durum ne kadıların ne de dini mahkemelerin tek kalemde topyekûn kaldırılması anlamına gelmemiştir. Bir yandan bu dini örgütlenmeler varlığını sürdürürken bunların yanında Batı örnek alınarak bazı düzenlemeler ve reformlar bu süreçte gerçekleştirilmiştir (Dumont, 2012: 75-78).

Tanzimat Dönemi'nde hak ve özgürlükler alanındaki gelişmeler ve yapılan idari reformlar modern kent yönetimlerinin ortaya çıkması yönünden de uygun ortamı sağlamıştır. Buna göre Osmanlı Devleti'nde modern anlamda kent yönetimlerinin ortaya çıkması ancak 19. yüzyılda, Tanzimat Dönemi'yle başlayan süreçte, Batı ile ilişkilerin gelişmesi, azınlıkların siyasal katılımı ve haklarının sağlanması ve kentlerin hızla büyümesiyle söz konusu olmuştur. Ancak Tanzimat sürecinde Osmanlı Devleti'nce kent yönetimlerinin Batı deneyimi örnek alınarak kurumsallaştırılmaya çalışılması özünde özerk ve katılımcılık esasında kent yönetimleri kurulmasından ziyade asıl olarak merkezi yönetimin egemenliğini sağlamlaştıırıp yaygınlaştırılmasını amaçlamıştır. Bir başka deyişle, Tanzimat sonrasında Osmanlı Devleti'nin kurumsallaştırmaya çalıştığı kent yönetimlerinin demokratik ve katılımcı bir yönetim oluşturma iddiası olmamıştır (Ortaylı, 1978: 6-7; Yaylı, 2009: 27). Ancak tarihsel bağlamı içinde değerlendirildiğinde ve o dönemki diğer ülkelerdeki kurumlarla karşılaştırıldığında, bu çabaların toplulukların

temsili konusunda kayda değer girişimler olduğu belirtilebilir (Erbay ve Akgün, 2022: 59).

Yapılan düzenlemeler sonucunda kent yönetimi anlayışı yeni bir boyut kazanmış, örnek alınan Batı'daki kadar olmasa da, halkın yönetime katılmasına yönelik bazı adımlar atılmıştır. Bu dönemde kent yönetimi anlayışının gelişmesinde gayrimüslim olmayanlara yeni haklar sağlama çabaları etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nin dönemin gereklerine şeklen bile olsa uygun düzenlemeler yaptığı ve kent yönetimi anlayışına yönelik girişimlerde bulunduğu görülmektedir (Çadırcı, 2007: 303, 311).

Bu dönemde kentlere bakıldığında 19. yüzyıldan itibaren gelişen Batı ile ilişkilere dayanan ticaret ve nüfus hareketleriyle eski liman kentlerinin hızla büyüdüğü ve yeni liman kentlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Ülkenin iç kısımları daha durağan bir yapıdayken buna karşılık kentler özellikle liman kentleri dikkat çekici değişiklik içinde yer almışlardır. Başta İzmir ve Selanik olmak üzere pek çok liman kentinin toplumsal çehresi belirgin bir değişiklik geçirmiştir. İstanbul'u izleyerek bu kentlerde Batılı tüccarların yanı sıra Batı ile ilişki halinde olan yerli tüccarların, kent yönetimlerinden Batı'dakine benzer kentsel hizmetlerin sunulması yönünde talepleri olmuştur (Yaylı, 2009: 28; Dumont, 2012: 93-96).

Osmanlı Devleti'nde Batılı anlamda belediye kurma yolunda ilk girişim 1853 yılında başlayan Kırım Savaşı sırasında İstanbul'da gündeme gelmiştir. Savaşın İstanbul'da yarattığı kargaşa ve kentin müttefik güçler için merkezi bir üs haline gelmesi, mevcut idari yapı ve kurumların yetersiz kalması ve kentte belediye hizmetlerinin yok denecek kadar az olması rahatsızlık yaratmıştır. Kentte yerel nitelikli hizmetlerden doğrudan sorumlu bir örgütlenmenin oluşturulması zorunlu hale gelmiştir. Bu arada belediye hizmetlerinin denetiminin kadıllardan alınmasıyla temizlik, aydınlatma, kaldırım ve kanalizasyon gibi temel hizmetler sahipsiz kalmıştır. 1855'te İstanbul Şehremaneti ve 12 kişilik kent kurulu (şehir meclisi) kurulması bu doğrultuda söz konusu olmuş ve

Bâbîâli'nin seçimi ve sultanın onayı ile ilk şehremini atanmıştır. Halk ve esnafın ileri gelenlerinden atanan 12 kişilik kent kurulunun üye sayısı şehremini ve iki yardımcısıyla birlikte 15'e çıkmıştır. İstanbul Şehremaneti'nin görev ve organlarının yer aldığı nizamnamede, şehremaneti merkezi yönetimin bir şubesi olarak belirtilmiştir. Bu kapsamda görevleri de sınırlı olmuştur. Bunlar arasında İstanbul halkının temel ihtiyaçlarının sağlanmasını gözetmek, narh işlerine bakmak, yol ve kaldırım yapmak, çarşı ve pazarları kontrol altında tutmak, vergi ve resimleri tahsil etmek yer almıştır (Keleş, 2023: 143-144; Yaylı, 2009: 28-29; Serçe, 1998: 30-31; Kazıcı, 2006: 38-41).

1857 yılında İstanbul Şehir Komisyonu Nizamname-i Umumi hazırlamış ve İstanbul'un 14 daireye ayrılması ve her birinde belediye dairesi kurulması öngörülmüştür. Ancak bu dairelerin tümünün aynı anda kurulması mümkün olmamış ve sadece bir tanesinin kurulmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda altıncı daire azınlıkların çoğunluğunun bulunduğu Galata ve Beyoğlu'nda 1858 yılında Altıncı Daire-i Belediye adıyla kurulmuştur. Bu daire Şehremaneti'ne değil doğrudan Bâbîâli'ye bağlanmıştır. Galata ve Beyoğlu'nda yaşayanların çoğunun Batı ile ilişkileri olan ve Batı'daki kent yönetimlerini ve sundukları hizmetleri görmüş kimseler olmaları bu semtlerin pilot olarak seçilmesinde etkili olmuştur (Nadaroğlu, 1986: 297; Kazıcı, 2006: 40).

1868 yılında İstanbul'da belediye kurulması çalışmaları devam ederken, aynı zamanda İstanbul dışında kent yönetimleri kurulması öngörülmüştür. 1870 yılında İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile o dönem mülki idare bölüm merkezleri olan vilayet, sancak ve kaza merkezlerinde birer belediye örgütlenmesi kurulması yasal hale getirilmiştir (Nadaroğlu, 1986: 298).

3.1.1.1.2. Meşrutiyet Dönemi

Tanzimat'ın son yıllarında özgürlükçü düşünce akımları Genç Osmanlılar (Jön Türkler) ile devam etmiştir. I. Meşrutiyet döneminde Tanzimat'ta üstünde durulmayan halk egemenliği ve anayasa gibi konular gündeme gelmiştir. Bu gelişmeler ışığında

Osmanlı'nın ilk anayasası olan 1876 Anayasası, Kanun-i Esasi, II. Abdülhamit tarafından ilan edilmiştir. Kanun-i Esasi Tanzimat'ın kurum ve kurallarını ilke olarak korumuş, kişi hak ve özgürlüklerine yer vermesi bakımından önemli bir dönüm noktası olmuştur (Kaboğlu, 1990: 165). 1876 Anayasasında kişi güvenliği, ibadet özgürlüğü, basın özgürlüğü, dilekçe hakkı, konut dokunulmazlığı, mülkiyet hakkı, kanun önünde eşitlik, devlet hizmetine alımda eşitlik, işkencenin yasaklanması, kanuni hâkim güvencesi, kanunsuz vergi konamayacağı gibi hak ve özgürlükler yer almıştır. Ancak 1876 Anayasası bu hakların korunması ve geliştirilmesine yönelik herhangi bir güvence ya da ihlalleri durumunda bir yaptırıma yer vermemiştir. Ayrıca sultana verilen özel bir yetki olan sürgün yetkisi bu sayılan özgürlüklerin etkisini zayıflatmıştır. Nitekim aradan iki yıl geçmeden 1878'deki Osmanlı-Rus savaşının da etkisiyle II. Abdülhamit, olağanüstü hal, halkın ehliyetsizliği gibi nedenler ileri sürerek Kanun-i Esasi'yi fiilen uygulamadan kaldırmış ve kişi hak ve özgürlükleri askıya alınmıştır (Kapani, 1993: 103-104; Gürbüz, 2022: 24-25).

Bu doğrultuda anayasal ilke haline getirilen bazı hak ve özgürlüklerin yasal dayanaklarının ancak 1878 sonrasında sağlanabildiği ifade edilmektedir (Alpkaya, 1990: 168). II. Meşrutiyet öncesinde Osmanlı hukuk düzeninde kişi hak ve özgürlüklerine yönelik hukuksal reform sürecinin kesintisiz ve kendi içinde tutarlı bir politikayla belirlendiği görülmektedir. Ancak insan haklarının temelini oluşturan yaşam hakkı ve mülkiyet hakkının tanınmasıyla başlayan süreç, devletin meşruiyetini koruyabilmek amacıyla gereksinim duyduğu asgari hak ve özgürlüklerin tanınmasının ötesine geçememiştir (Alpkaya, 1990: 180-181). Uygulama süresi kısa olan Kanun-i Esasi, 1908'de bazı önemli değişiklikler yürürlüğe konarak, kuvvetler ayrılığı ilkesi ve başlıca özgürlükler tanınmıştır (Kaboğlu, 1990: 165).

Belediyelere ilişkin hüküm içeren 1876 Anayasanın 112. maddesiyle belediye işlerinin seçimle göreve gelecek olan belediye meclisleri tarafından yapılması

düzenlenmiştir (Gözübüyük, 1964: 7). 1876 Anayasası İstanbul'da ve İstanbul dışında kurulacak belediyelerin seçimle işbaşına gelecek meclislerce yönetilmesini, kuruluş ve görevleriyle üyelerinin seçim yoluyla özel kanunla belirlenmesini öngörmüştür. Bu dönemde 1877 yılında İstanbul için hazırlanan belediye kanunu (Dersaadet Belediye Kanunu) ile İstanbul dışındaki kentler için hazırlanan belediye kanunu (Vilayet Belediye Kanunu) kabul edilmiştir (Nadaroğlu, 1986: 299). 1877 Dersaadet ve Vilayet Kanunlarına göre belediye organları belediye reisi ve daire meclisinden oluşmuştur. Vilayet Kanunu doğrultusunda kentin nüfus büyüklüğüne göre dört sene için 6-12 kişilik bir belediye meclisi seçilmesi öngörülmüştür. Belediye başkanı bu üyelerin arasından hükümet tarafından seçilip tayin edilmiştir. Belediye meclis üyelerinin ise 25 yaşını geçmiş Osmanlı uyruklu ve senede en az 50 kuruş emlak vergisi veren kimselerden seçilmesi düzenlenmiştir (Ortaylı, 1990: 72).

Genç Osmanlıların başlattığı özgürlük mücadelesi 1878-1908 yılları arasında İkinci Jön Türk hareketiyle sürdürülmüştür. Giderek yayılan ve derinleşen bu özgürlük akımı ordunun da desteğini kazanmıştır. Ordunun padişah üzerindeki baskısı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetleri ile Balkanlar'daki huzursuzluklar, II. Abdülhamit'in 1908 yılında Meclis'i toplantıya çağırmaya, Kanun-i Esasi'nin tekrar yürürlüğe konmasını ve II. Meşrutiyet dönemini başlatmasına yol açmıştır. 1876 Anayasası'ndaki hak ve özgürlükleri esas alan II. Meşrutiyet, sultanın sürgün yetkisini ortadan kaldırmıştır. Basın özgürlüğü kapsamında basına sansür uygulanamayacağı, haberleşmenin gizliliği, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü düzenlenmiştir (Kapani, 1993: 104-105; Gürbüz, 2022: 25). 1909'da Kanun-i Esasi'de yapılan değişikliklerle gerçek anlamda sınırlandırılmış bir monarşi düzenine geçilmiştir. Siyasal sistemdeki demokratikleşme, yeni hak ve özgürlüklerin tanınması aynı zamanda hukuk devletinin gelişimi yönünden de önem taşımıştır (Kaboğlu, 1990: 154-155).

1908 yılından başlayarak Halide Edip gibi önde gelen bazı kadınların mücadeleleriyle kadın haklarına ilişkin sınırlı da olsa birtakım gelişmeler söz konusu olmuştur. Örneğin kadınların eğitim hakkına yönelik 1911’de ilk kız lisesi açılmıştır. Ancak genel düzeyde kadın-erkek eşitliği konusunda olumlu bir gelişme olmamakla birlikte bu dönemdeki girişimlerle kadının durumu sorunu doğrudan kadınlarca ortaya konularak konuya ilişkin bir bilinç yaratılmıştır (Dumont ve Georgeon, 2012: 214).

II. Meşrutiyet’ten sonra Osmanlı Devleti, anayasal, parlamenter bir monarşiye dönüşürken ekonomide yerli burjuvazi yaratmaya yönelik iktisat politikaları uygulanmıştır. Geleneksel yapısını koruyan Osmanlı esnafı bir sivil toplum unsuru olarak lonca ve kethüdalıktan cemiyetleşmeye geçmiştir. Böylece esnaf gruplarının devletle ilişkileri cemiyet ve cemiyet başkanı aracılığıyla yürütölmeye başlanmıştır (Seyitdanlıoğlu, 2010: 16).

Ancak II. Meşrutiyet’in getirdiğı özgürlükler ortamı dönemin koşulları içerisinde uzun sürmemiş, hak ve özgürlükler kâğıt üzerinde kalmıştır. 1909’da yaşanan 31 Mart Olayı bir dönüm noktası olmuştur. Bu hareketin bastırılmasından sonra basın özgürlüğü, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü ortadan kaldırılmış, siyasi partiler kapatılmış, sıkıyönetim rejimi sürekli bir yönetim sistemine dönüşmüştür (Kapani, 1993: 106). II. Meşrutiyet döneminde, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin hukuku bütünleştirme amacına yönelik çabaları da I. Dünya Savaşı dolayısıyla tamamlanamamıştır (Aysal, 2014: 186-187).

1912’de Dersaadet Teşkilat-ı Belediyesi Hakkındaki Muvakkat Kanun’la İstanbul belediye daireleri kaldırılmış, İstanbul Belediyesi, İstanbul Şehremaneti adı altında tek bir belediye dairesi ve dokuz idare şubesi şeklinde yönetsel olarak örgütlenmiştir. Birer müdürün atandığı her şubenin encümeni de bulunmuştur. Söz konusu düzenlemeyle İstanbul yerel yönetiminin işleyişinin daha merkezi bir yapılanmaya sahip olması amaçlanmıştır. İstanbul belediye örgütlenmesi bu tarihten itibaren Cumhuriyet dönemine

kadar bu kanun kapsamında yönetilmiştir (Mutluer ve Öner, 2009: 95-96; Kazıcı, 2006: 40).

Cumhuriyet öncesi Tanzimat’la başlayıp II. Meşrutiyet’le devam eden dönem Osmanlı’da siyasal ve yönetsel yapılanmanın Avrupa örneğine göre yeniden düzenlenmesi ve biçimlendirilmesi girişimidir. Bu düzenleme çalışmaları başta ordu ve devlet yönetimi için gündeme geldiyse de bu düzenlemelerin toplumsal, kültürel ve kentsel yaşamın birçok yönünü de içine alacak şekilde etkileri söz konusu olmuştur. Kentsel yönetimde geleneksel yönetim anlayışının yetersizliklerinin gün yüzüne çıkmasıyla birlikte Batı örneği göz önünde tutularak modern anlamda yerel yönetimlerin kurumsallaşması yönünde girişimler ve çabalar gündeme gelmiştir. Bu kurumsal reformun etkileri Osmanlı toplumsal, siyasal ve kültürel yaşamı içerisinde hemen kabul edilmemiş, kurumsal açıdan çatışmalı ve sarsıntılı süreçler ortaya çıkmıştır. Bu ikili çatışma ve gerginlik durumu Cumhuriyet’e kadar neredeyse kesintisiz olarak devam etmiştir (Gökberk, 1983: 298).

3.1.1.1.3. Cumhuriyet’e Giden Süreçte 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışından sonra 1921’de kabul edilen Teşkilât-ı Esasiye Kanunu (1921 Anayasası) Ankara’da toplanan ve Kurtuluş Savaşı’nı yöneten Meclis’in faaliyetlerinin meşruiyet ve hukuk zemini olmuştur.³⁸ 1921 Anayasası egemenlik kayıtsız şartsız milletindir ilkesini getirmiştir. 1921 Anayasası’yla birlikte Türkiye tarihinde ilk kez ulusal egemenlik kavramı meclisin varlığıyla kaynaştırılmış bir biçimde temel hukuk kuralı olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda vatandaşların haklarını ve özgürlüklerini koruyacak en sağlam güvencenin egemenliğin yalnız meclis tarafından kullanılması olarak gösterilmiştir (Soysal, 1986: 48-49).

³⁸ https://www.tbmm.gov.tr/pdf/TESKILATI_ESASIYE.pdf (Erişim Tarihi: 06/04/2024).

1921 Anayasası'yla yerel yönetimlere ilişkin yeni düzenlemelerin getirilmesi de amaçlanmıştır. İllerin ve bucakların geniş bir özerklikten yararlanmasını öngören, merkezi yönetimi sınırlandırmayı ve ona istisnai bir yönetim biçimi olarak bakmayı amaçlayan 1921 Anayasası kapsamında yerel yönetimler 1876 Kanun-i Esasi'den farklı olarak geniş bir özerklik temelinde ele alınmıştır. Anayasa ile yerel yönetimlere ilişkin getirilen yeniliklerden biri il özel idarelerinin yeniden düzenlenmesi, diğeri ise bucakların yerel yönetim haline getirilmesi olmuştur. İllere ve bucaklara özerk bir statü ve tüzel kişilik tanınmıştır. İl tüzel kişiliğinin il meclisi, il yönetim kurulu ve bir de il başkanı olarak üç organının bulunması öngörülmüştür. Bucağa ilişkin olarak ise bucak halkı tarafından doğrudan doğruya seçilmiş bucak meclisi, bu meclisin seçtiği bucak müdürü ve bucak yönetim kurulu bucağın yönetiminden sorumlu kuruluşlar olmuştur. (Keleş, 2023: 149-150; Gözübüyük, 1964: 7). 1921 Anayasası dönemin koşulları çerçevesinde yerel yönetimler açısından önemli bir özerklik anlayışı öngörmüştür. 1924 Anayasası'yla yerel yönetimlere ilişkin düzenlemeler değiştirilmiştir.

3.1.1.2. Cumhuriyet Dönemi

3.1.1.2.1. Cumhuriyet'in Kuruluşundan Çok Partili Döneme Kadar: Anayasa, İnsan Hakları, Kent Yönetimi ve Yerel Demokrasi

Cumhuriyet'in kuruluşuyla Osmanlı'daki geleneksel yapıyla modern yapı arasındaki çelişkinin ortadan kaldırılmasına yönelik girişimler güç kazanmıştır. 1924 yılına gelindiğinde demokratik ve çağdaş ölçütlere dayanan yeni bir anayasanın düzenlenmesine ihtiyaç duyulmuştur. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanını takiben ulusal egemenlik temeline dayanan yeni devletin ikinci anayasası olan 1924 Anayasası³⁹ temel hak ve özgürlüklerin yasal altyapısını güçlendirmiş ve insan hakları alanında önemli adımlar atılmasını sağlamıştır. 1924 Anayasası ile hukuk laikleştirilmiş, modern

³⁹ 1924 Anayasası da Teşkilat-ı Esasiye Kanunu adıyla çıkmıştır.

devlet ve hukuk düzeni ile demokratik rejim kurulmuştur (Kaboğlu, 1990: 155; Başcı, 2021: 227).

Anayasa'nın kamu hakları başlıklı beşinci bölümü altında hak ve özgürlükler tanınmış ve güvence altına alınmıştır. Bu bölümün ilk maddesi olan Anayasa'nın 68. maddesi “Her Türk hür doğar, hür yaşar” şeklindedir. Buna göre 1924 Anayasası'nın haklar sisteminin temelinde doğal hukuk düşüncesinin yer aldığı klasik özgürlük anlayışı bulunmaktadır. Bir başka deyişle, hakların devlet tarafından verilmediği, herkesin bu haklara doğuştan sahip olduğu ifade edilerek Anayasa'da doğal haklar ilkesine doğrudan yer verilmiştir (Soysal, 1986: 99; Uygun, 2014: 459).

1924 Anayasası'nda kamu hakları olarak kişi, can, mal, ırz ve konut dokunulmazlığı, işkence ve kötü muamelenin önlenmesi, kanun karşısında eşitlik, her türlü grup, sınıf, aile ve kişi ayrıcalıklarının kaldırılması ve yasaklanması, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü, çalışma hakkı yer almıştır. Anayasa doğal hak olarak kabul ettiği özgürlüğü başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmek olarak tanımlamıştır. Anayasa'da yer alan özgürlüklerin sınırlandırılmasında tek ölçüt kanun olmuştur (Gözübüyük ve Kili, 1982: 128-129).

1924 Anayasası'nda 18. yüzyıl felsefesinin ve 1789 Fransız Devrimi ilkelerinin etkileri görülmektedir. Anayasa'da 1789 modeli klasik hak ve özgürlükler yer almıştır. Bu kapsamda eşitlik, özgürlük ve adalet ilkeleri temel alınmıştır. Sosyal ve ekonomik haklar dönemin eksiklikleri ve öncelikleri de göz önünde bulundurularak Anayasa'ya girmemiştir (Kapani, 1993: 109-110).

Halifeliğin kaldırılmasını takiben yürürlüğe giren 1924 Anayasası'nda toplumun tepkisini en aza indirmek amacıyla laikliğe aykırı birtakım hükümler de yer almıştır. 1928 yılına gelindiğinde Anayasa'da yapılan kapsamlı bir değişiklik ile laiklik ile bağdaşmayan hükümler kaldırılmıştır (Aysal, 2014: 188).

1924 Anayasası ile bağımsız, ulusal ve laik bir devletin kurulması hedeflenmiştir. Atatürk devrimlerinin gerçekleştirildiği bu dönem yeni bir anlayışı beraberinde getirmiştir (Uygun, 2014: 459). Bu kapsamda önemli bir yasal düzenleme 4 Ekim 1926 tarihinde devlet ve toplum düzeninin yapısını değiştiren Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesidir. İnsan ve toplum ile doğrudan ilgili olan Medeni Kanun diğer kanunlardan daha önemli bir yere sahiptir. Kişi hakları, ailenin niteliği, evlenme ve boşanma, borç ilişkileri, miras işlemleri Medeni Kanun'un kapsamı içinde yer almıştır. Medeni Kanun, eğitim, çalışma hayatı ve hukuk karşısında kadın-erkek eşitliği sağlanması yolunda çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Medeni Kanun'un kabulünden kısa bir süre sonra yine 1926'da Borçlar Kanunu, Ceza Kanunu, Ticaret Kanunu kabul edilmiş ve böylece Türk hukuk sistemi laik ve çağdaş esaslara bağlanmıştır (Aysal, 2014: 188-189).

Ankara Cumhuriyet'in ilanından kısa bir süre önce başkent kabul edilmiştir. Ankara başkent kabul edilmesiyle hem ülke kalkınması için merkez haline gelmiş hem de ülkedeki kent yönetimi düzenleme ve uygulamaları açısından örnek bir kent işlevini üstlenmiştir. Başkent Ankara'da imar işlerinin hızla gerçekleştirilebilmesi amacıyla 1924 yılında Ankara'da İstanbul Şehremaneti görev ve yetkilerine sahip tek daireli şehremaneti örgütlenmesi oluşturulmuştur (Çınar, 2023: 40).

Osmanlı döneminde kent yönetimlerinin seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı emlak sahibi olan erkeklerle sınırlı olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında da Ankara Şehremaneti dışında bu durum sürdürülmüştür. İlk kez 1924 yılında Ankara'da Şehremati'nin kurulmasıyla emlak sahibi olmayan erkeklere de seçme seçilme hakkı verilmiştir.⁴⁰ 417 sayılı Kanunun 4. maddesinde kent sakini olup seçme niteliğine sahip olan herkesin oy vereceği düzenlenmiştir. Seçme niteliği kadınlara verilmediğinden kadınlar herkes tanımı içinde yer almamıştır.

⁴⁰ 16.02.1924 tarihli 417 sayılı Ankara Şehremaneti Kanunu.

Kadınlar açısından seçimlere katılma hakkı ilk olarak 1930 tarihli Belediye Kanunu'nun⁴¹ 23. ve 24. maddelerinde yer almış ve söz konusu düzenlemeyle seçme ve seçilme hakkının tüm Türkiye'de kadın ve erkeği mülk sahibi olma durumunu koşul olmaktan çıkartacak bir şekilde yaygınlaştırılması sağlanmıştır. Böylece 18 yaşından büyük kadın ve erkek tüm kent sakinlerine seçme hakkı; 25 yaşından büyük kadın ve erkek tüm kent sakinlerine de seçilme hakkı getirilmiştir. Bu düzenlemeyle birçok Batı ülkesinden önce Türkiye'de kadınlara bu hak verilmiş, ayrıca mülkiyet koşulu da ortadan kaldırılmıştır. Bir başka deyişle, bu dönem Osmanlı dönemiyle karşılaştırıldığında seçim kurallarının daha demokratik bir görüntüye kavuştuğu belirtilebilir.⁴²

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kent yönetimine seçim ve katılma konusundaki demokratikleşme süreçlerinin yanı sıra Osmanlı dönemindeki kent yönetiminin kurumsal yapısının da dönüştürülmesi sürecine girilmiştir. Bu doğrultuda 1926 tarihli 831 sayılı Sular Hakkında Kanun ile su hizmetlerinin beledileştirilerek su yönetiminde kentsel su ihtiyacının karşılanması ve içme suyunun sağlanması ile suların temiz tutulması görev ve sorumluluğunun belediyelere verilmesiyle Osmanlı kent yönetiminde su hizmetlerinin karşılanmasında rolü olan vakıfların yetkisi ortadan kaldırılmıştır (Çınar, 2006: 71).

Sonraki süreçte Türkiye'de kent yönetiminin modernleşmesi ve kurumsallaşmasında 1930 tarihli 1580 sayılı Belediye Kanunu önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bayındır ve çağdaş kentler kurma amacıyla olan Belediye Kanunu beş temel ilkeye dayandırılmıştır. Bunlar, kent yönetimleri arasında eşitlik, kent yönetiminin hizmet ve faaliyetlerinde serbest bırakılması, kent yönetiminin hizmet alanlarının genişletilmesi,

⁴¹ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1471.pdf> (Erişim Tarihi: 06/04/2024).

⁴² Kadınlara seçme ve seçilme hakkının yerel seçimlerden sonra merkezi düzeyde gerçekleşmesi açısından 1924 Anayasası'nda 1934'te yapılan değişikliklerle kadınlara milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı verilmiştir.

kent yönetimi üzerinde güçlü denetimin uygulanması ve halkın etkin denetiminin sağlanması ilkeleridir (Aytaç, 1990: 93-94; Hamamcı, 1990: 150-151).

1580 sayılı mülga Belediye Kanunu'nun 13. maddesi hemşehrilerin haklarını, 14. maddesi ise yükümlülüklerini düzenlemiştir. Farsça kökenli bir kelime olan hemşehri “aynı, birlik, beraberlik” anlamına gelen “hem” ve “şehir” kelimelerinden oluşmaktadır. Bir başka deyişle, hemşehri aynı kent halkından olan kimsedir (Aytaç, 1991: 94). Hemşehri hukuku başlığı altındaki 13. maddede her Türk'ün nüfusa kayıtlı olduğu yerin hemşehrisi olarak kent yönetimine katılma hakkı ile oy kullanma ve seçme hakkına sahip olma ve kent yönetiminin devamlı yardımlarından faydalanma hakkı ifade edilmiştir. Madde 14 ile kent yönetimi sınırları içinde oturan, bulunan ve ilişkisi olan herkesin kentin harcamalarına katılmaları ve kentin gereklerine uygun davranışlarda bulunma zorunluluğu düzenlenmiştir (Demir, 2017: 101-102; Aytaç, 1991: 94-96). Kanun'un hemşehri tanımında nüfus kütüğüne kayıtlı olduğu yer ifadesi kullanılması ve 1924 Anayasası doğrultusunda Kanun'da Türk ifadesinin yer alması hemşehri tanımının sınırlı olmasına neden olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası dönem çok partili siyasal rejime geçiş ve hızlı bir biçimde artan kentleşme eğilimleri açısından bir dönüm noktası olma niteliğini taşımaktadır. Çok partili siyasal hayata geçiş kent yönetimlerini doğrudan etkilemiştir. Çok partili dönem içerisinde 27 Mayıs 1960 darbesine kadar geçen dönemde kent yönetimleri merkezi yönetime bağlı taşra teşkilatı gibi kabul görmüşlerdir. Bu dönemde kent yönetimleri demokratik, özerk, etkin bir yerel yönetim yapısına kavuşturulamamışlardır (Geray, 1990: 217-219; Demir, 2017: 133).

3.1.1.2.2. 1961 Anayasası

Cumhuriyet'in ikinci anayasası olan 1961 Anayasası 27 Mayıs 1960 darbesini takiben kamu özgürlüklerini daha sağlam temeller üzerine oturtmak amacıyla

hazırlanmıştır (Kapani, 1993: 116). 1961 Anayasası ile başlayan çok partili Cumhuriyet döneminde, anayasa metni düzeyinde, hukuk devleti anlayışını güçlü bir biçimde vurgulayan ilke ve düzenlemelere yer verilmiştir (Uygun, 2014: 459). 1961 Anayasası'yla getirilen sistem dönemin klasik demokrasilerindeki hak ve özgürlüklerin çoğunu kapsayacak biçimde “kişinin hak ve ödevleri”, “sosyal ve iktisadi haklar ve ödevler”, “siyasi haklar ve ödevler” şeklinde bir bölümlenmeye dayanmıştır. 1961 Anayasası'nda doğal hukuk anlayışı benimsenerek “herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir” denilmiştir. Buna ek olarak ekonomik ve sosyal hakları da temel haklar arasında sayan bir sistem benimsenmiştir (Soysal, 1986: 99-100).

Hukuk devleti, insan hakları ve demokrasi kavramları ilk olarak 1961 Anayasası'nda kullanılmıştır. Anayasa'nın başlangıç kısmında “insan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukuki ve sosyal temelleriyle kurmak” ifadesi yer almıştır. Cumhuriyet'in nitelikleri başlığı altında 2. maddede “Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir” ifadesi bulunmaktadır.⁴³

Anayasa'nın ikinci kısmı temel haklar ve ödevler başlığı altında herkesin kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve özgürlüklere sahip olduğunu; devletin kişinin temel hak ve özgürlüklerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayan şekilde sınırlayan siyasi, ekonomik ve sosyal bütün engelleri kaldıracağını ve insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli

⁴³ <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/> (Erişim Tarihi: 14/04/2024).

şartları hazırlayacağını hükme bağlamıştır. Temel hak ve özgürlüklerin ancak kanunla, kamu yararı, genel ahlak, kamu düzeni, sosyal adalet ve milli güvenlik gibi sebeplerle de olsa bir hakkın ve özgürlüğün özüne dokunmadan, sınırlandırılabilceği düzenlenmiştir. 1961 Anayasası'nda herkes için kanun önünde eşitlik, kişi dokunulmazlığı, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı, düşünce özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, basın özgürlüğüne ilişkin ilkeler de yer almıştır.

Anayasa'nın üçüncü bölümü sosyal ve ekonomik haklar ve ödevlere ilişkin kuralları belirlemiştir. Ailenin korunması, mülkiyet hakkı, çalışma özgürlüğü, sosyal güvenlik, sağlık hakkı, eğitim hakkı gibi konular bu bölümde yer almıştır. Siyasi haklar ve ödevler başlıklı dördüncü bölüm ise yurttaşlık, seçme-seçilme hakkı, dilekçe hakkı gibi konuları düzenlemiştir.

1961 Anayasası ile anayasa terminolojisinde insan haysiyeti, insanlık haysiyeti, insanca yaşama, demokratik esaslar, demokratik yollar, insan haklarına dayanan demokrasi ve hukuk devleti ilkeleri yer almıştır. 1961 Anayasası'nın kurmayı amaçladığı devletin bir insan hakları devleti olduğu ifade edilmektedir (Kaboğlu, 1990: 158). Aynı zamanda 1961 Anayasası kişilere belirli hak ve özgürlükler tanımanın yanı sıra, bunların sağlıklı gelişmesi amacıyla gereken ortamı da yaratmaya çalışmıştır. Örneğin, bilim ve düşünce hayatının gelişebilmesi, tarafsız bir kamuoyunun oluşabilmesi için bu alanlarda önemli role sahip üniversiteler ile Radyo ve Televizyon İdaresine özerklik tanımıştır (Kapani, 1993: 135).

1961 Anayasası, 1971 ve 1973 yıllarında olağanüstü koşullar altında üç kez değiştirilmiştir. Söz konusu değişikliklerle hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması istisna olmaktan çıkarılmış, çeşitli düzenlemelerle basın özgürlüğü sınırlandırılmış, kişi güvenliği kısıtlanmış, ekonomik ve sosyal haklar alanında sınırlamalar getirilmiş, özerk kuruluşların devletin gözetim ve denetimi altına sokulmasına yönelik düzenlemeler yapılmış ve yargı bağımsızlığı ilkesi zedelenmiştir. Kısaca bu değişiklikler, temel hak ve

özgürlüklerin güvencesini zayıflatan ve hukuk devleti ilkesine gölge düşüren bir nitelik taşımıştır (Bkz. Kapani, 1993: 131-136).

1961 Anayasası kentlerin yönetimine ilişkin düzenlemelerin yanı sıra merkezi ve yerel yönetimlere ilişkin yeni düzenlemeler içermiştir. Anayasa'nın 116. maddesi ile yerel yönetimlerin işlevleri belirlenmiştir. 116. maddede yerel yönetimler, il, belediye veya köy halkının müşterek mahalli ihtiyaçlarını karşılayan ve genel karar organları halk tarafından seçilen kamu tüzel kişileri olarak tanımlanmıştır. Buna göre 1961 Anayasası özerk, yani tüzel kişiliğe sahip ve genel karar organlarını halkın seçeceği il özel yönetimleri, belediyeler ve köyler şeklinde üç tür yerel yönetimden söz etmektedir (Keleş, 2023: 151).

1961 Anayasasının getirdiği sosyal devlet anlayışı merkezi yönetim ve kent yönetimlerinin işlevlerinin yeniden tanımlanmasına ilişkin çerçeveler yönünden önem taşımaktadır. Anayasanın sosyal devlete ilişkin işlevlerini açıklayan maddelerinde (35. ve 53. maddeler) devletin yönetim yapısı içinde bu işlevlerin merkezi yönetim ve kent yönetimleri arasında paylaşımına ilişkin nasıl bir iş bölümü yapılacağı açıkça belirlenmemiştir. Anayasanın benimsediği sosyal devlet anlayışı içinde devletin yüklendiği çeşitli işlevlerin merkezi yönetim ve kent yönetimleri arasında paylaşımı yerine, merkezi yönetimin güçlü olarak ön plana çıkarıldığı ve toplumun temel politikalarının belirleyici ve uygulayıcısı olarak görüldüğü bir model ortaya konulmuştur (Altaban, 1990: 317-319).

1970'lere gelindiğinde kentsel alanlarda çeşitli sorunların ciddi boyutlara ulaşmasıyla mevcut yasaların kısıtlılıkları, kent yönetimlerinin artan yüklerine rağmen mali olanakları bakımından güçlüklerle karşılaşmaları söz konusu olmuştur. 1970'li yıllar kentsel dinamiklerin etkisiyle değişen toplumsal koşullarda kent yönetimi anlayışına yönelik sınırların zorlandığı, kentbilim tarihinde önemli deneyimler kazanıldığı bir dönem olmuştur (Altaban, 1990: 324). Özellikle büyük kentlerde yerel yönetim

seçimlerinin dönemin ana muhalefet partisi tarafından kazanılmasını takip eden süreçte merkezi yönetim ile kent yönetimlerinin mücadelesi içinde merkezin artan baskısı toplumcu belediyeçilik anlayışının ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Güler, 2009:126).

Bu kapsamda 1970-1980 döneminde sosyal belediyeçilik deneyimlerinden yola çıkarak toplumcu belediyeçilik her türlü ayırmcılığın önlendiğİ, eşıtliki, akılcı, yoksulluk ve yoksunluğİa yol amayan sosyal adaleti, bütünleştİrici bir kentbilim anlayışı olarak ifade edilmiştir (Bayramoğİlu, 2015: 11, 152). Kentlerin yeni yerleşim alanlarıyla üretici bir güç haline dönüşmesi, kenttaşın siyasi katılım talepleri siyasi partileri de etkileyen ve dönüştüren bir niteliğİe sahip olmuştur. Bu gelişmeler toplumcu belediyeçilik anlayışının ortaya çıkmasında önemli etkenler olarak görülebilir (Güler, 2009: 134).

Söz konusu dönemde, kenttaşların siyasi farkındalığının ve kentlerde karşılaştıkları sorunların artmasına koşturarak kentsel taleplerinin güçlenmesiyle kent yönetimlerinin öncülük ettiğİ ve geliştirdikleri birtakım ilkeler doğİrtusunda kentsel hizmetlerin daha toplumcu bir anlayışla görüldüğü bir yönetim anlayışı ortaya konulmuştur. Bu noktada bazı kentsel hizmetlerin sunulmasında ve örgütlenmesinde mevzuatta birtakım sınırlandırılmalarla karşılaşılmasına rağİmen kent yönetimleri bunu aşmak için özel bir çaba içine girmişlerdir.

3.1.1.2.3. 1982 Anayasası

1982 Anayasası hazırlandığı 12 Eylül 1980 darbesini takip eden dönemde silahlı kuvvetlerin siyaset üzerindeki vesayetini eskiye oranla güçlendiren hukuki ve fiili düzenlemeler yapılmış ve oğİlcu-zgrlki demokrasiden uzaklaşmıştır (Uygun, 2014: 454). Böyle bir mantıkla hazırlanmış olan 1982 Anayasası'nın insan haklarına ilişkin yaklaşımı 1961 Anayasası'ndan farklılaşmıştır. 1961 Anayasası'nın "insan haklarına dayalı hukuk devleti" yerine, 1982 Anayasası birinci kısımda Cumhuriyet'in nitelikleri başlığı altında 2. maddede "insan haklarına saygılı hukuk devleti"

terminolojisini kullanmıştır (Kaboğlu, 1990: 161). Hak ve özgürlüklere ilişkin maddelerde ödev ve sorumluluk kavramları ağırlık taşımaktadır. Bu açıdan 1982 Anayasası'nın önceliği devlet olmuştur ve birey daha geri planda kalmıştır. Özgürlükleri sınırlamaya yönelik hükümlerinde ölçülülük ilkesi öngörülmüştür. 1982 Anayasası bireyin üstünlüğü ve toplumun özerkliği yerine devlete öncelik veren, özgürlüklere sınırlamalar getirilen hükümleriyle hukuk devletinin içeriği olarak belirtilen ilkeleri zedeleyici nitelikte bir anayasa olmuştur (Kaboğlu, 1990: 166).

1982 Anayasası ilk kez 1987 yılında olmak üzere 1993, 1995, 1999 (iki kez), 2001 (iki kez), 2002, 2004, 2005 (iki kez), 2006, 2007 (iki kez), 2008, 2010, 2011, 2016, 2017 yıllarında değişikliklere uğramıştır.⁴⁴

1982 Anayasası'nın 127. maddesi idarenin kuruluşu başlığı altında yerel yönetimlere ilişkin hükümleri düzenlemiştir. Buna göre kent yönetimleri mahalli müşterek ihtiyaçları karşılamak üzere kuruluş esasları yasayla belirtilen ve karar organı seçimle oluşturulan kamu tüzel kişileridir. 127. maddeye göre yerel yönetimlerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenmektedir.

3.1.1.2.4. 2000'ler: AB Katılım Müzakereleri Süreci

AB ile katılım müzakerelerinin başlamasının ön koşulu olan Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesi yolunda gerekli yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi amacıyla yapılan AB uyum yasa paketleri kapsamında 2000'li yılların başında bir dizi reform çalışması yürütülmüştür. Türkiye'nin AB'ye katılım müzakereleri, 3 Ekim 2005 tarihinde başlamıştır. Bu kapsamda yapılan Anayasa değişiklikleri, Medeni Kanun, Türk Ceza Kanunu, Basın Kanunu gibi yasalarda yapılan değişiklikler kişi hak ve

⁴⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/seksen-iki-anayasasi-metin-degisiklik> (Erişim Tarihi: 14/04/2024).

özgürlüklerine yönelik güvenceleri artırmayı hedeflemiştir. 2004 yılında ölüm cezası tümüyle kaldırılmıştır.

2000’li yıllarla birlikte Türkiye’de insan haklarına yönelik kurumsallaşma hız kazanmıştır. Bu kapsamda merkezi düzeyde düzenlenen bir gelişme olarak 2000 tarihinde İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları oluşturulmuştur. Toplumda ve kamu görevlilerinde insan hakları bilincini geliştirmek, insan haklarını korumak, ihlalleri incelemek ve araştırmak, insan hak ve özgürlüklerinin kullanılmasının önündeki engeller ile hak ihlallerine yol açan sosyal, siyasi, hukuki, idari nedenleri incelemek, araştırmak ve çözüm önerilerinde bulunmak amacıyla İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları oluşturulmuştur. Kurullar vali veya valinin görevlendirdiği bir vali yardımcısının başkanlığında toplanmakta, belediye başkanları veya belediye başkan yardımcıları kurulların üyesi olarak bu kurullarda yer almaktadır (Gürbüz, 2022: 161).

2012 yılında kamu hizmetlerinin işleyişinde bağımsız ve etkin bir şikâyet mekanizması olarak idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak üzere Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık) oluşturulmuştur.⁴⁵

2016 yılında ise Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), insan haklarını korumak ve geliştirmek, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması için çalışmak, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek amacıyla kurulmuştur.⁴⁶

2000’li yıllar kent yönetimlerine ilişkin pek çok düzenlemenin yapıldığı bir dönem olmuştur. Başta 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ve 5393 sayılı Belediye

⁴⁵ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6328.pdf> (Erişim Tarihi: 14/04/2024).

⁴⁶ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6701.pdf> (Erişim Tarihi: 21/04/2024).

Kanunu ile kent yönetimlerine ilişkin gerçekleştirilen pek çok değişiklikle kentsel hizmetlerin çerçevesini belirleyen düzenlemeleri beraberinde getirmiştir.

3.2. Türkiye’de İnsan Hakları ve Kent Yönetimlerine İlişkin Düzenlemeler

2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun Hemşehri Hukuku başlıklı 13. maddesi altında hemşehri tanımı yapılarak belediyelerin ve hemşehrilerin hak ve yükümlülükleri sayılmıştır. Bu tanım 1580 sayılı mülga Belediye Kanunu’ndakinden farklı olarak “herkes” ifadesini kullanmıştır. Hemşehri tanımında sadece ülke düzeyinde yurttaşlık tanımıyla sınırlı kalınmamış, bunun ötesinde kentte bulunan herkesin bu madde kapsamında hak ve yükümlülükleri olduğu belirtilmiştir. Buna göre kente göçmen olarak gelenler, yabancı uyruklular gibi gruplar da kentsel hizmetlerden faydalanma hakkına sahiptirler. Kent yurttaşlığı anlayışı ile bağlantılı olarak değerlendirilebilecek bu madde kapsamında belediye yardımlarının dağıtımında insan onurunun esas alınması zorunluluğu da yer almaktadır. Yardımların insan onurunu zedelemeyecek koşullarda sunulması vurgulanmıştır.

5393 sayılı Belediye Kanunu’nun belediyenin görev ve sorumluluklarının belirtildiği 14. maddesinde de belediye hizmetlerinin yurttaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulması düzenlenmiştir. Hizmet sunumunda engelli, yaşlı ve dar gelirliilerin durumlarına uygun yöntemlerin uygulanması da yer almıştır.

Belediye yardımlarının dağıtımında insan onurunun esas alınmasına örnek olarak Ankara Büyükşehir Belediyesi (ABB) Başkent Kart uygulaması örnek gösterilebilir. Başkent Kart kent yönetiminin hizmetlerinden tüm Ankaralıların kolayca yararlanmasını sağlayacak nitelikli sosyal yardım yapılmasını sağlayan bir kent kartı olarak tanımlanmıştır. ABB’nin nitelikli sosyal yardım tanımı ihtiyaç sahiplerinin ayrıştırılmadığı bir şekilde kenttaşları sosyal yardımlardan yararlandırmayı amaçlamaktadır. Buna göre Başkent Kart tek tip tasarımıyla kenttaşların sosyal desteklerden insan onuruna yaraşır bir şekilde yararlanmasını sağlayan bir sosyal destek

kartıdır. Bu kartın koordinasyonu ABB Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Başkent Kart'a yüklenen destek tutarları kenttaşların kendi belirleyeceği öncelikleri doğrultusunda kullanılmaktadır.⁴⁷

7 Ağustos 2024 tarihinde Türkiye Belediyeler Birliği (TBB) belediyelerin kamuya olan borçları ve bu borçların takibine ilişkin alınan kararlar üzerine 24 maddelik bir çözüm önerisi paketi⁴⁸ hazırlayıp Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı'na iletmıştır. Bu çözüm önerilerinin içinde yer alan 24. madde sığınmacıların yaşadığı kent yönetimlerinin mali yükünün karşılanması konularında yapılacak her türlü çalışmalara TBB'nin katılımının sağlanmasına ilişkindir. Buna göre kentte bulunan ve yaşayan sığınmacı ya da göçmen gruplarına yönelik olan hizmetlerin mali yükünden bahsedilmesiyle kent yönetimlerinin bu grupları da kenttaş olarak kabul etmek durumunda kalıp, kentsel hizmetlerden yararlanmalarını sağlamaları gerekliliği belirtilmiş olmuştur. Bu çerçevede 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 13. maddesi doğrultusunda kentte bulunan herkesin hakları bulunduğu ve bu hakların sağlanmasına yönelik olarak sunulan hizmetlerin kent yönetimleri açısından mali bir yükümlülük getirdiği ifade edilerek vurgulanmıştır.

Günümüzde önemli bir konu olan göç konusunun kentlere önemli etkileri olmaktadır. Göç baskısının yoğun olmadığı kentlerde de kent yönetimince göç yönetimine ilişkin arayışlar söz konusudur. Özellikle düzensiz göç hareketlerinin görülmesiyle benzer durumdaki diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de göç sorunu bir kamu politikası olarak göçmen ve sığınmacıların uyumu özelinde ulusal öncelikler arasında yer almaktadır. Bu amaçla merkezi düzeyde İçişleri Bakanlığı'na bağlı Göç İdaresi Başkanlığı görev yapmaktadır. Ancak göçmen ve sığınmacıların daha çok

⁴⁷ <https://baskentkart.com.tr/> (Erişim Tarihi: 20/04/2024).

⁴⁸ https://www.tbb.gov.tr/Tr/Haberler_turkiye-belediyeler-birliginden-24-maddelik-oneri_51054 (Erişim Tarihi: 09/08/2024).

kentlerde yaşaması, göç konusunda yerel düzeyde kent yönetimleri açısından da bazı yükümlülükler getirmiştir. Bu kapsamda kentler günümüzde göç ile birlikte kentte yaşanan sorunların ve göçmenlerin sosyal uyumunun sağlanmasında önemli görevler yerine getirmektedir. Kent yönetimleri göçmen ve sığınmacıların haklara ve yerel hizmetlere erişimlerinin sağlanması, sosyal uyumun güçlendirilmesi ve bu gruplara yönelik ekonomik imkânların genişletilmesi konusunda kilit rol oynamaktadır. Türkiye’de pek çok kent yönetiminin göçmenlere yönelik hizmetler sunmasına rağmen, bu alanda kent yönetimlerinin önemi ve rollerinin ne olduğu net olarak ortaya konulmamaktadır. Bu nedenle günümüzde kent yönetimlerinin göç politikalarının oluşturulması ve uygulanması süreçlerine dâhil edilmesi önem taşımaktadır. Göç alan diğer ülkelerde göç politikalarında kent yönetimleri öncü rol oynarken, Türkiye’de merkezi yönetim ile kent yönetimleri arasında iş birliği görece daha sınırlı olmaktadır (Dağlı, 2018: 21-22). Bu durum göç ve uyum yönetimine ilişkin mevzuatta kent yönetimlerinin sürecin içine dâhil edilmemesiyle ilişkilidir.

Göç yönetimi alanında yapılan çalışmaların çok aktörlü ve çok boyutlu bir yapısı olması nedeniyle merkezi yönetim, kent yönetimleri, STK’lar ve BM gibi uluslararası kuruluşların bir araya gelerek hem sorumluluk paylaşması hem de bütüncül bir anlayışla çalışması, göç yönetiminin ilk adımını oluşturmaktadır (Yalçın, 2021: 32).

Türkiye’de özellikle 2014 yılından itibaren yoğun bir şekilde yaşanan Suriye kaynaklı göç krizi kentler üzerine etkide bulunmuştur. Suriye’den gelen göçmenler önce sınıra yakın kentlerde ve ardından da tüm Türkiye’deki kent merkezlerinde yaşamaya başlamıştır. Göç İdaresinin Ekim 2024 verilerine⁴⁹ göre İstanbul, Gaziantep ve Şanlıurfa

⁴⁹ <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>; 24/10/2024 tarihi itibarıyla belirtilen verilerdir (Erişim Tarihi: 26/10/2024).

ilk üç kent arasında yer almakla birlikte Türkiye'nin tüm kentlerinde yaşamakta olan toplamda 3 milyonun üzerinde geçici koruma altındaki Suriyeli bulunmaktadır.

Söz konusu Suriyeli göçmenlerin kent üzerine toplumsal, ekonomik, siyasi ve güvenlik ve temel hizmetlere yönelik etkileri söz konusu olmaktadır. Bu etkilerin ortadan kaldırılmasında en önemli unsur sosyal uyumun güçlendirilmesidir. Kentte yaşayan tüm kesimler arasında huzuru sağlayacak olan sosyal uyum kent düzeyinde kapsamlı ve kapsayıcı kentsel politikalar aracılığıyla çalışma hayatı, eğitim, barınma, sağlık, kentsel hizmetler gibi alanları düzenleyecek insan hakları odaklı bütüncül bir politikanın uygulanmasıyla sağlanabilecektir (Orhan ve Senyücel Gündoğar, 2015: 7-9).

Bu nedenle göç yönetiminde merkezi yönetim, uluslararası kuruluşlar ve STK'ların yanı sıra kent yönetimleri de yerel politikalar üretip kentsel hizmetler sunarak sürecin iyi yönetilmesine ve göçmenlerin temel haklarının sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Bir başka deyişle, bu süreç kent yönetimlerini doğrudan etkileyen bir konu olarak göçmenlere yönelik ihtiyaçlar ve sorunlar açısından muhatap haline getirmiştir. Kent yönetimlerinin göçmenlere acil destek vermeleri bir sorumluluk olarak ortaya çıkmış ancak göçmenlerin kentte kalış süreleri uzadıkça kent yönetimlerinin sorumlulukları artmış ve kent yönetimlerini yasal yetkileri açısından tartışmalı sayılabilecek ve mevcut mevzuatın sınırlılıkları nedeniyle belirli güçlükler yaşamalarına neden olacak durumda bırakmıştır (Erdoğan, 2017: 10-11). Örneğin kentsel hizmetler kentin mevcut nüfusuna göre tasarlandığı için, kentlerde göçmenler nedeniyle yaşanan nüfus artışı karşısında yetersiz kalabilmektedir. Bütçeden alınan payların nüfus ölçütüne göre belirlenmesi esasında kent yönetimlerinin sığınmacıların mali yükünü karşılamakta yetersiz kalan bütçeler ile faaliyet sürdürmek zorunda kalmalarına yol açmaktadır. Bu doğrultuda kent yönetimlerine inisiyatif verilmesi, kent yönetimleri ile merkezi yönetim arasında koordinasyonun sağlanması, kentsel hizmetler için ek kapasite ve bütçe tahsis edilmesi önem taşımaktadır (Orhan ve Senyücel Gündoğar, 2015: 9).

Türkiye’de kent yönetimlerinin göçmen ve sığınmacılar konusunda hangi esaslara göre faaliyette bulunacağı ve hizmet vereceği konusunda bir belirsizlik olduğu kabul edilmektedir. Bu konuda temel hukuki dayanak 5393 sayılı Belediye Kanunu’dur. 5393 sayılı Belediye Kanunu, asıl olarak yurttaşa verilecek hizmetler üzerine inşa edilmiştir. Burada yurttaş kavramının sınırlarını kentte yaşayan herkesi kapsayacak şekilde genişletmeye olanak tanıyan Kanun’un 13. maddesinde belirtilen hemşehrilik vurgusudur. Söz konusu ifade, kent yönetimlerine göçmenlere verilecek hizmetler için alan açmasına rağmen zorunlu bir görev getirmemektedir. Bu nedenle yurttaş olmayanlara yönelik hizmetler için hemşehri hukukunun kent yönetimlerince farklı yorumları söz konusu olabilmektedir. Sosyal içerme, yerel uyum süreçleri ve temel ihtiyaçların sağlanması gibi konular, kent yönetimlerini görev ve sorumluluk sahibi haline getirmiştir. Ancak Türkiye’deki yasal düzenlemelerin sınırlılıkları dolayısıyla kent yönetimlerinin göç yönetiminde sahip olduğu kilit rol görmezden gelinebilmektedir (Erdoğan, 2017: 40-43).

Her ne kadar yasal düzenlemeler bu duruma yeterince alan açmasa da kentlerde karşı karşıya kalınan en önemli sorunlardan biri olan göç konusunun ve beraberinde getirdiği insan hakları ihlallerinin kent yönetimlerinin meselesi haline gelmesi söz konusu olmuştur. Bu gerçeklik özellikle ayrımcılıkla mücadele ve sosyal içerme alanında kentsel politikalar geliştirilmesini ve kentte yaşayan herkesin insan onuruna yaraşır bir şekilde yaşamasını sağlama sorumluluğunu kent yönetimlerinin gündeminde tutmaktadır.

Demokrasinin özellikle yerel düzeyde önemsendiği pek çok gelişmiş ülkede, yurttaş olmayanların da yönetim süreçlerine dâhil edilmesi yönünde yabancılar meclisi gibi mekanizmalar geliştirilmektedir. Türkiye’de yurttaş olmayanların yönetim süreçlerine aktif hemşehriler olarak katılımı konusunda önemli araçlardan biri kent

konseyleridir. 2006 tarihli Kent Konseyi Yönetmeliği'nin⁵⁰ 4. maddesinde meclisler ve çalışma gurupları, kadın ve gençlik meclisleri başta olmak üzere çeşitli toplum kesimlerinin kent yönetimine katkıda bulunmalarını, kaliteli ve yaşanabilir bir kentin yönetiminde aktif rol almalarını hedefleyen ve gönüllülük esasına dayanan ortak yapılar olarak belirtilmiştir. 4. maddede yer alan çeşitli toplum kesimleri ifadesini geniş anlamıyla kullanan kent yönetimleri iyi örnekler olarak değerlendirilmektedir. Buna örnek olarak 2014 yılında Konyaaltı Belediyesi Kent Konseyi Yabancılar Meclisi gösterilebilir (Erdoğan, 2017: 42-43).

3.3. Türkiye Kentlerinde İnsan Haklarına Yönelik Politika ve Uygulamalara İlişkin Örnekler

Türkiye kentlerinde insan haklarının kent yönetimlerinin kentsel politikalarına ve hizmetlerine yansımaları ve dâhil edilmesi kapsamında İstanbul ve Gaziantep'te konunun nasıl ele alındığı ile toplumsal cinsiyet ve eşitlik temelinde kadın dostu kent uygulamaları incelenmiştir.

3.3.1. İstanbul

2023 verilerine göre Türkiye'nin nüfusu en büyük kenti olan İstanbul aynı zamanda kilometrekareye düşen 3 bin 13 kişi ile nüfus yoğunluğu en yüksek olan kentidir.⁵¹ Katılımcı bir yaklaşımla oluşturulduğu belirtilen İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) 2020-2024 Stratejik Planı daha adil, yaratıcı ve yeşil bir kent hedefini gerçekleştirmek amacıyla İstanbul'u 16 milyon hemşehrisiyle birlikte yönetmek üzere "İstanbul Senin" sloganıyla Stratejik Planın hazırlanması süreçlerine tüm paydaşlarını dâhil ettiğini belirtmiştir.

⁵⁰<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=10687&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>. (Erişim Tarihi: 20/04/2024).

⁵¹ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuc-lari-2023-49684> (Erişim Tarihi: 20/04/2024).

Stratejik Planın misyonunda İstanbul için kentin tüm değerlerine sahip çıkarak erişilebilir hizmetler sunmak hedefi ifade edilmiştir. Stratejik Planın temel değerleri arasında yer alan adalet ilkesi doğrultusunda kentsel hizmetlerin tüm kenttaşlara ayırım gözetmeden İstanbullu'nun talep ve ihtiyaçlarını esas alarak sunulacağı belirtilmiştir. Planda bir diğer ilke olarak yer alan kapsayıcılık ile kentsel hizmetlerin farklı kesimlerin ihtiyaçları ile doğrudan örtüşen şekilde sunulacağı yer almıştır. Ayrıca kent sakinlerinin karar alma süreçlerine katılımlarının sağlanacağı, insan odaklı hizmet sunulacağı ifade edilmiştir. Bir diğer ilke olan çevreye duyarlılık ile hizmetlerin gelecek kuşakların sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının korunacağı ve herkes için erişilebilir yeşil alanların artırılması esası kabul edilmiştir.

Stratejik Planda eşit haklara ulaşamayan toplumsal gruplara vurgu yapılarak söz konusu gruplara yönelik hizmetlerin geliştirilmesi bir hedef olarak yer almıştır. Temel haklarla bağlantılı olan pek çok politika ve hizmet alanına ilişkin erişilebilirlik ve kapsayıcılık vurgusu yapılmıştır. Planda ayrıca kadınlar, çocuklar, engelliler, gençler ve yaşlılara yönelik düzenlemeler de yer almıştır.

Stratejik Planda yer alan amaçların BM sürdürülebilir kalkınma amaçları ile ilişkilendirilmesi de belirtilmiştir. Örneğin, “sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumlar tesis etmek, herkes için adalete erişimi sağlamak ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar oluşturmak” olan 16. kalkınma amacıyla örtüşen amaçlar olarak sosyal ihtiyaçları eşit ve kapsayıcı bir şekilde karşılayan ve paylaşan bir kent oluşturmak ve kent yönetiminin kurumsal yapısını ve yönetim modelini adil, katılımcı ve yenilikçi yöntemlerle geliştirmek ilişkilendirilmiştir.

Stratejik Plan mülteci ve göçmen konusunun gelecek için dikkate alınması gereken bir konu olduğu tespitine dayanarak mülteci sorununa kalıcı çözümler üretecek politikaların geliştirilmesi hedefini belirlemiştir. Kentte göçmen ve mülteci olarak yaşayanlar için ihtiyaçların belirlenmesine ve uyum politikalarının oluşturulmasına

yönelik çalışmaların bulunmamasının bir sorun olarak tespit edilmesi ışığında mülteci politikalarının kalıcı çözümler üretecek şekilde planlanması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda küresel ölçekte mülteci geçişlerine ve yerleşimlerine yönelik sosyal politikalar geliştirilerek STK'lar ile iş birliklerinin ve entegrasyon süreçleri için uyum projelerinin geliştirilmesi gerektiğine yer verilmiştir. Bu gruplara yönelik geçici yardımlar yerine kalıcı çözümler üretecek politikalar benimsenmesi ve bunların uygulanarak hayata geçirilmesi gerekliliği de ifade edilmiştir.

3.3.2. Gaziantep

2020-2024 Stratejik Planında, plan hazırlanırken uluslararası ve küresel gelişmelerin dikkate alındığı belirtilmiş, küresel kentler arasında yer bulacak bir vizyonla uluslararası ve küresel düzeyde kentlere rehberlik eden bir Gaziantep hedeflenmiştir. Planın iç (belediye organları ve personeli) ve dış paydaşların (hemşehriler) aktif katılımıyla hazırlandığı ifade edilmiştir. Planın temel değerleri arasında adalet, girişimcilik, kalite, paylaşımcılık, şeffaflık, uluslararasılaşma ve yenilikçilik yer almıştır. Planda kentte “ağız tadıyla yaşanması”nın “insanların huzur, güven ve refah içinde kentin sahip olduğu bütün imkânlardan, ihtiyaçları ölçüsünde ve adil bir şekilde yararlanması” olduğu belirtilerek kentin lezzetlerinin ve kültürel değerlerinin keyfinin çıkarıldığı ortak bir yaşama mekânının oluşturulması hedeflenmiştir (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi: 12-13, 71).

Güneydoğu Anadolu'nun en büyük kenti olan Gaziantep Suriye'deki gelişme ve çatışmaları takiben göçün etkisinin yoğun bir şekilde yaşandığı bir kent olmuş; bu durum kentin demografik yapısında değişikliklere yol açmıştır. Bu kapsamda kent yönetiminin göç konusunda çalışmaları söz konusudur. Göçün ve söz konusu çalışmaların kentsel hizmetler üzerinde ağır bir yük oluşturduğu Stratejik Planda ifade edilmiştir. 2020-2024 Stratejik Planında kent yönetiminin güçlü yanları arasında Göç Yönetimi Şube

Müdürlüğü'nün kurulmuş olması belirtilmiştir (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi: 55, 63).

Planda bu birimin görev ve sorumluluklarına yer verilmemesine rağmen, 2023 Faaliyet Raporunda Göç Yönetimi Şube Müdürlüğü'nün göç politikasının yerel halkı ve göçmenleri gözeten, insan hakları ve sosyal adalet temelinde insan odaklı bir yaklaşım olduğu; kent yönetiminin göç konusundaki gelişmelerin sonucunda geleneksel görev tanımını genişleterek “zarar vermeme, çatışmaya duyarlı, kimseyi geride bırakmama ve kent hakkı” ilkeleri doğrultusunda kapsayıcı bir göçmen politikası oluşturulduğu ifade edilmiştir. Yine kent yönetiminin geleneksel görev tanımının genişletilmesi kapsamında 6 Şubat 2023 depremlerinden etkilenen kentlerde yoğun bir nüfusa sahip Suriyeli göçmenlerin aynı zamanda depremzede olduğu ve Gaziantep kent yönetiminin kentte depremten etkilenen herkesin yanında olarak kimseyi geride bırakmadan hizmetlerini sürdürdüğü belirtilmiştir (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, 2024: 206-207).

Mülteci dostu kent olma özelliği ile Gaziantep 2017 yılında Türkiye’de göç yönetimi alanında en iyi kent yönetimi seçilmiştir. Kent yönetimi bu başarısının kaynağını göçmenlerin haklarına erişimi ve göçmen/mülteci dostu politikalar oluşturmaya ilişkin çalışmaları aracılığıyla sadece kent düzeyinde yerel politikalara değil, aynı zamanda ulusal politikaları da şekillendiren bir kent yönetimi olması şeklinde ifade etmiştir. Aynı zamanda bu alandaki kurumsallaşmaya örnek olarak Türkiye’de bir ilk olan Göç Yönetimi Şube Müdürlüğü kurulmuş ve izleyen süreçte bu yapıyı pek çok kent yönetimi kendi bünyesinde oluşturmuştur. (Yalçın, 2021: 32-33). Bu yönüyle göç yönetiminde kent yönetimlerinin ulusal düzeye etki yapacak politikalarıyla kural belirleyici oldukları değerlendirilmektedir.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, insan hakları ve sosyal adalet ilkelerini temel alan bir anlayışla, kentsel hizmetlerinin hiçbir ayırım gözetmeden göçmenler de dâhil olmak üzere kentteki herkes için eşit şekilde erişilebilir olmasına yönelik çalışmalar

yürüterek sosyal uyumun sağlanmasında bütüncül bir yaklaşım izlemiştir (Yalçın, 2021: 33).

3.3.3. Kadın Dostu Kent Uygulamaları

Günümüzde kent yönetimlerinin sorumluluk alanına giren bir diğer insan hakları konusu her türlü ayrımcılığın önlenmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kırılgan grupları belirleyerek eşitlik politikalarının geliştirilip uygulanmasıdır. Bu doğrultuda kadın dostu kentler ve çocuk dostu kentler kavramları ortaya çıkmış ve pek çok kent yönetimince bu grupların kent düzeyinde yaşadıkları dezavantajları ortadan kaldırmaya yönelik politika ve hizmetler geliştirilmiştir.

Kadın dostu kentler, toplumsal cinsiyet perspektifinden bakarak kadınların ve kız çocuklarının kentte güçlendirilmesi, desteklenmesi ve güvenliklerinin sağlanması gibi amaçları içermektedir (Öztan ve Ertan, 2020: 203). Kent yönetimlerince kadınların ve kız çocuklarının eşit haklara sahip olduğu, ekonomik olarak güçlendiği ve karar alma süreçlerinde yer aldığı şiddetten uzak kentler yaratmak amacıyla geliştirilmiş çerçeve, tüm paydaşlara toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla somut öneriler içermektedir. Kent yönetimlerinin eşitlikçi politikaları sadece kadınların değil aynı zamanda çocuk, genç, yaşlı ve engelli bireylerin ihtiyaçlarının da dikkate alındığı bir kent yönetimi uygulamasına katkı sağlamaktadır (Yalçın, 2024: 43-44, 58).

Kadın dostu kentler, kadınların kapsayıcı kentsel hizmetlere, istihdam olanaklarına ve şiddete uğradıklarında haklarını güvence altına alacak mekanizmalara erişimlerini, kent yönetimlerinin planlama ve karar alma süreçlerine katılımlarını, kentsel yaşamın tüm alanlarında eşit biçimde yer almalarını garanti altına alan ve destekleyen kentlerdir. Bir başka deyişle, kadın dostu kentler, kentin sunduğu ekonomik, sosyal ve siyasi fırsatlardan kentte yaşayan herkesin eşit bir biçimde yararlanabileceği kentler olarak ifade edilmektedir. Kadın Dostu Kentler BM Ortak Programı oluşturduğu Yerel Eşitlik Mekanizmaları, Yerel Eşitlik Stratejik ve Eylem Planları ve STK'larla kent

yönetimleri arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesiyle kent düzeyinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ile kadın haklarının korunup geliştirilmesini amaçlamaktadır (Tekinbaş, 2015: 11, 15).

Yerel Eşitlik Stratejik Planı ve Yerel Eşitlik Eylem Planı (YEPP) kent yönetimlerinin yerel düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliğini yerel politikalara dâhil etmesi ve kadının güçlendirilmesi amacıyla tüm paydaşların katılımıyla hazırladıkları bir yol haritasıdır. Bu planlar eşitlikçi bir kent için başta CEDAW olmak üzere diğer uluslararası belgelere uygun olarak altı temel hedef doğrultusunda düzenlenmektedir. Bu hedefler eğitim, sağlık, istihdam, kadına yönelik şiddet, katılım ve kentsel hizmetlerdir. YEPP kent yönetimlerinin sorumluluklarını ve kentlerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için oluşturmaları gereken iş birliklerini belirleyen belgelerdir.⁵²

Uluslararası sözleşmelerle uyumlu bir şekilde hazırlanması beklenen YEPP'ler, daha adil, eşitlikçi ve sürdürülebilir kentler yaratmak için kent yönetimlerinin benimseyeceği araçlardan biridir. Planların etkin bir şekilde hazırlanması ve başarılı bir şekilde uygulanması sadece kadınların değil, kentteki tüm kesimlerin yararına yöneliktir (Avcı, 2024: 62, 67).

Kadın Dostu Kentlerin yasal dayanakları arasında başta Anayasa yer almak üzere, belediye ve büyükşehir belediyesi mevzuatı ve başta CEDAW olmak üzere uluslararası insan hakları sözleşmeleri ile Avrupa Kentsel Şartları ve Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı⁵³ gibi düzenlemeler yer almaktadır.

Yerel karar alma mekanizmaları içinde kenttaşların daha fazla yer almasını hedefleyen 2006 tarihli Kent Konseyi Yönetmeliği de kadınların karar alma

⁵² <http://www.kadindostukentler.com/proje-yepp.php>; <https://www.izleme.org/yepp-nedir/> (Erişim Tarihi: 25/04/2024).

⁵³ Bakınız Ek 2. Şartı imzalayan kent yönetimleri, YEPP hazırlamak ve uygulamakla yükümlü kılınmıştır.

mekanizmalarına katılmasına yönelik imkânlar sunmaktadır (Sipahi ve Özsoy, 2015: 135).

Türkiye’de İzmir, Kars, Nevşehir, Şanlıurfa, Trabzon, Adıyaman, Antalya, Bursa, Gaziantep, Malatya, Mardin ve Samsun BM kadın dostu kentler programına dâhil olmuştur. Bu kentlerin kent yönetimleri Kadın Dostu Kent Taahhütnamesini⁵⁴ imzalamıştır. Ayrıca Ankara ve İstanbul Büyükşehir Belediyeleri YEEP hazırlamıştır. Söz konusu kent yönetimleri YEEP’in uygulanmasını izleme ve değerlendirme çalışmaları da yürütmektedir.

İBB’nin 2021-2024 yıllarını kapsayan YEEP, 2023 yılında güncellenmiştir. İstanbul kent yönetiminin “kadın hakları insan haklarıdır” anlayışıyla politikalar geliştirdiğini ifade ettiği YEEP katılımcı yöntemlerle oluşturulmuş başta kadınlar olmak üzere, eşit haklardan yararlanamayan tüm toplumsal kesimler için yaşanabilir bir kent oluşturmanın yol haritası olarak tanımlanmıştır. Kadınların ve kız çocuklarının kentli haklarını kullanabilmelerinin yerel düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesinin göz önünde bulundurulması gerekliliğiyle bağlantılı olduğu ifade edilmiştir (İBB, 2023: 9).

YEEP’in uygulanmasını sağlamak ve yerel eşitlik çalışmalarını koordine ederek kurumsallaşma çalışmalarını yürütmek üzere İstanbul kent yönetimi bünyesinde Yerel Eşitlik Kurulu, Yerel Eşitlik Komisyonu ve Yerel Eşitlik Komisyonu’nun sekretarya görevini yürütmek üzere YEEP Koordinasyon Birimi oluşturulmuştur. YEEP’te 2014 yılında düzenlenen Dünya İnsan Hakları Kentleri Forumu’nda kabul edilmiş olan insan hakları kentleri kılavuz ilkelerine de referans yapılmış ve böylece insan hakları kenti ifadesi YEEP’te yer almıştır. Ayrıca YEEP Koordinasyon Birimi’nin görev ve sorumlulukları arasında “Birimlerin yerel eşitlik çalışmaları ile insan hakları kenti olma konusunda; tanıtıcı, bilgilendirici afiş, broşür ve süreli ya da süresiz yayın içeriklerinin

⁵⁴ Bakınız Ek 3.

hazırlığı aşamasında ilgili birimlere destek verilmesi” de yer almıştır (İBB, 2023: 11-19). İBB’nin bu bağlamda insan hakları kenti olma konusuna vurgu yapması, YEEP’in kapsamını Türkiye’nin de taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmeleri çerçevesinde ele alması, İstanbul’un Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı⁵⁵ ve ECHRC’nin imzacısı kentlerden olması Türkiye kentleri açısından insan hakları kenti kavramının ele alınması doğrultusunda önem taşımaktadır.

ABB 2021-2024 YEEP’te kadın dostu kent Ankara olma hedefiyle toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısıyla kadın-erkek eşitliği ilkesini her alanda hayata geçirmek amacıyla tüm alanlar için hedefler belirlendiği belirtilmiştir. YEEP’in yasal dayanağını başta Anayasa olmak üzere, büyükşehir belediyesi mevzuatı, AB uyum yasaları ile İBB YEEP’te de belirtildiği üzere uluslararası insan hakları sözleşmeleri, kentli hakları bağlamında Avrupa Kentsel Şartları ve Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı gibi uluslararası hukukun temel ilkeleri olarak ifade edilmiştir (ABB, 2020). Bu doğrultuda Ankara kent yönetimi yerel düzeyde eşitlik politikaları ve uygulamalarıyla yerel hizmet sunumunda uluslararası hukukun temel ilkelerini yasal dayanak olarak kabul ettiği beyanında bulunarak insan hakları kentinin esaslarını hatırlatmaktadır.

3.4. İnsan Hakları Kentleri Projesi

Türkiye’de belediyeler nezdinde insan hakları kenti kavramını dile getirip göstergeler geliştiren bir çalışma olarak Raoul Wallenberg Enstitüsü’nün Türk Dünyası Belediyeler Birliği ve yedi pilot belediye ile başlattığı, sonrasında Türkiye Belediyeler Birliği ve Avrupa Konseyi ile iş birliği çerçevesinde gelişen İnsan Hakları Kentleri Projesi karşımıza çıkmaktadır. 2018-2020 döneminde yürütülmüş olan projenin hedefi, “Türkiye’de belediyelerde yaşlı, engelli, kadın, çocuk ve sığınmacı/göçmen gruplarının

⁵⁵ İBB Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı’nı 2022’de imzalamıştır: https://charter-equality.eu/atlas-of-signatories-of-the-charter/fiche-signataire.html?sign_id=2008 (Erişim Tarihi: 20/04/2024).

uluslararası ve ulusal yasalar tarafından garanti altına alınmış haklarının kent yaşamında pratiğe geçirilmesi, gündelik hayata uyarlanması ve belediye hizmetlerine yansıtılması” olarak tanımlanmıştır (Günlük-Şenesen ve d., 2021: 17). Proje, kentte yaşayanların insan haklarının kent yönetimleri tarafından yerel düzeyde korunması ve geliştirilmesine yönelik farkındalık yaratılması konusunda önemli bir adım olarak nitelendirilmektedir (Önez Çetin, 2022: 54).

Proje kapsamında yedi belediye ile seçilen alanlarda çalışılmıştır. Bu belediyeler ve çalışma alanları şu şekildedir: Ankara Altındağ Belediyesi (çocuk ve kadın); Ankara Çankaya Belediyesi (çocuk, engelli, kadın ve yaşlı); Antalya Muratpaşa Belediyesi (çocuk, kadın ve yaşlı); Gaziantep Şahinbey Belediyesi (çocuk ve sığınmacı); İstanbul Maltepe Belediyesi (çocuk ve kadın); İstanbul Zeytinburnu Belediyesi (çocuk, kadın ve sığınmacı); Mersin Büyükşehir Belediyesi (çocuk, engelli, sığınmacı, kadın ve yaşlı). Projede Türkiye’de belediyeler için insan hakları kenti göstergeleri geliştirilmiş ve projenin odak grubunu oluşturan kadın, çocuk, engelli, yaşlı ve sığınmacı/göçmenler açısından belediyelerin yürüttüğü çalışmaların izlemesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda insan hakları odaklı politika geliştirme konusunda da belediyelerin kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmüştür (Günlük-Şenesen ve d., 2021: 19).

Türkiye’ye özgü göstergeler geliştirilirken, belediyelerin “katılımcılık, erişilebilirlik ve güvenlik” yapabilirliklerine yönelik hangi hizmetleri sunduğu ve sunması gerektiği değerlendirilerek, Türkiye’de belediyelerin yükümlülükleri doğrultusunda kadın, çocuk, engelli, yaşlı ve göçmenlerin kentte hak kullanımını söz konusu yapabilirlikleri temelinde bağdaştırarak izleme hedefi esas olmuştur. Bu doğrultuda proje kapsamında ortak göstergeler, toplumsal cinsiyet göstergeleri, çocuk hakları göstergeleri, engellilik alanına ilişkin göstergeler, yaşlanma göstergeleri, mülteci göstergeleri olarak ortaya konmuştur. Projede yer alan belediyelerin personellerine ilişkin çeşitli eğitimler düzenlenerek ilgili personelin politika geliştirirken ve uygulamada insan

hakları odaklı bir yaklaşıma sahip olmasına yönelik farkındalık artırıcı faaliyetlerde bulunulmuştur.

Bu proje çalışması insan hakları kenti kavramının Türkiye’de ifade edilmesinde önemli bir yer teşkil etmiştir. Projenin ne derece etkili olduğunu ve projeye katılan pilot belediyelerin insan hakları kenti olma beyanını ve uygulamalarını projede yer almayan belediyelerle karşılaştırarak kolektif katılım yapabilirliği yaklaşımı bağlamında değerlendiren bir doktora çalışması da gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı tarafından insan hakları kenti olma özelliklerinden biri olan katılım konusunun çalışmada esas alındığı belirtilmiştir. Bu kapsamda Türkiye’de yürütülmüş olan insan hakları kentleri projesinde yer alan ve almayan bazı belediyelerdeki politika uygulayıcılarının kolektif katılım yapabilirliğine yaklaşımları karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak araştırmada yirmi iki karşılaştırma sorusunun on beşinde projeye katılan belediyelerdeki politika uygulayıcıları lehine sonuçlar elde edildiği ifade edilmiştir. Projeye katılan belediyelerin insan hakları alanında kurum içi eğitim alma konusunda olumlu tutum sergilediği, kırılgan gruplara ilişkin daha fazla farkındalığa sahip oldukları, toplumsal grupların kolektif katılımına daha fazla önem verdikleri bulguları elde edilmiştir. Bu bulguların da projenin başarısının bir yansıması olduğu ifade edilmiştir (Bayraktar, 2023a: 91, 140-144). Söz konusu çalışmada insan hakları kenti kavramının Türkiye’deki anlamı özellikle katılım yapabilirliği kapsamında ele alınmıştır.

Bir değerlendirmeye göre projenin uygulanma döneminin COVID-19 pandemi sürecine denk gelmesi dolayısıyla sonuçlarının gündelik uygulamalarda görülmesinde engeller olmuştur (Bayraktar, 2023b: 189).

İnsan Hakları Kentleri Projesi, projenin pilot belediyeleri, akademi ve STK’lar arasında diyalog ve iş birliği için yerel platformlar oluşturmuştur. Belediye başkanları, belediye yöneticileri ve çalışanlarının insan haklarına ilişkin farkındalığını artıracak kapasite geliştirme programlarıyla teori ve uygulama arasındaki boşluğu kapatmayı

hedeflemiştir. Ancak yine de projenin başarılı olduğu belediyelerde belediye başkanlarının konuyu sahiplenmesi ve uygulamaya yansıtmasındaki taahhütleri önem taşımıştır. Bu durum sürecin yerel seçimler sonrası belediye başkanlarının değişmesi ile kesintiye uğrayabilmiştir. Ayrıca Türkiye’deki mevzuat kapsamında politika yapım süreçlerinde merkezi yönetimin etkisinin baskın olması, yerelde belediyelerin konuyu sahiplenmesini etkilemektedir (Svensson ve d., 2020: 21-24).

Türkiye’de insan hakları kenti kavramının tüm özellikleriyle kent yönetimlerince ne derece sahiplenilip uygulandığını anlamak amacıyla Çankaya ve Maltepe Belediyelerinin stratejik planlarında insan haklarının yeri ve önemine, belediye bünyesinde insan haklarının ne derece kurumsallaşmış olduğuna ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.

Türkiye’de insan hakları kenti projesi belediyelerinden biri olan Çankaya Belediyesi ele alınmıştır. Belediyenin misyonunda “Çankayalılara” hizmet sloganı ifade edilmiştir. İlke ve değerler arasında eşit hizmet, pozitif ayrımcılık, katılımcılık vurgusu yapılmıştır.

Çankaya Belediyesi, “eşitlikçi bir toplumun geliştirilmesinde ve mevcut eşitsizliklerin giderilmesinde belediyelerin önemi ve rolünün” farkında olduğunu ve “toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışıyla hizmet vermekte” olduğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (CEMR)’nin Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı’nı 2013 yılında imzalamıştır.⁵⁶ Bu çerçevede, Şart’ta yer alan ilkelerin hayata geçirilmesi ve belediye hizmetlerine toplumsal cinsiyet eşitliğinin yansıtılması amacıyla YEEP hazırlanmaktadır.⁵⁷ YEEP ile kentte hizmet üretirken

⁵⁶ https://charter-equality.eu/atlas-of-signatories-of-the-charter/fiche-signataire.html?sign_id=1357 (Erişim Tarihi: 25/04/2024).

⁵⁷ <https://www.cankaya.bel.tr/pages/3397/Yerel-Esitlik-Eylem-Plani/> (Erişim Tarihi: 20/04/2024).

“toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı ve kapsayıcı bir yol haritası çıkarabilmek” amaçlanmıştır. Eylem Planı ile her alanda kadın-erkek eşitliğinin önceliklendirildiği ifade edilmiştir. Çankaya Belediyesi’nde bulunan Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü “herkes için temel bir hak olan eşitlik ilkesinin hayata geçirilmesi, kadının toplumdaki yerinin güçlendirilmesi, kadınlara eşit imkân ve hizmetler sağlanması” amacıyla çalışmalar yürütmek üzere kurulmuştur.⁵⁸

Projenin pilot belediyelerinden bir diğeri olan Maltepe Belediyesi Stratejik Planı’nda temel değerler başlığı altında insan haklarına duyarlılık ifade edilmekte, eşitlikçi bir anlayışla bir kent yaratmak vurgusu yapılmaktadır. Ayrıca belediye bünyesinde Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü içinde Sosyal Politikalar ve Eşitlik Birimi bulunmaktadır. Birim Yerel Eşitlik Eylem Planı’nın hazırlanması ve uygulanmasını takip etmektedir.⁵⁹

3.5. Kent Ağları ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkisi, Kent Yönetimlerine Yönelik İnsan Hakları Talepleri

İnsan hakları kenti bağlamında Türkiye’de karşımıza çıkan bir diğer model ise kent yönetimlerinin kendi aralarında kent ağları oluşturmaları, mevcut uluslararası ağlara katılmaları gibi yöntemlerle pek çok kent yönetiminin bu ağlara katılmasını sağlayıp harekete geçirilmesini sağlamak olmaktadır. Dünya düzeyinde insan hakları kentleri arasında oluşturulan ağlar insan hakları kenti beyanında bulunan kent yönetimlerinin sayısının artmasına katkıda bulunmuştur.

⁵⁸ <https://www.cankaya.bel.tr/pages/5998/KADIN-VE-AILE-HIZMETLERI-MUDURLUGU/> (Erişim Tarihi: 25/04/2024).

⁵⁹ https://www.maltepe.bel.tr/upload/strateji/2020_2024_Stratejik_Plan.pdf (Erişim Tarihi: 20/04/2024); https://www.maltepe.bel.tr/upload/strateji/2023_Yerel_Esitlik_Eylem_Plani.pdf (Erişim Tarihi: 25/04/2024).

Günümüzde kentlerin uluslararası arenada ve küresel sorunlarla mücadelede önemli rolleri olduğu açıktır. Kentler, giderek daha profesyonel diplomatik faaliyetlerde bulunarak dünya sahnesinde önemli aktörler haline gelmiştir. Bu bağlamda, kent diplomasisi kentlerin çıkarlarını uluslararası alanda yer alan siyasi aktörlerle genellikle diğer kentlerle ağlar kurarak sürdürme biçimini ifade etmektedir. Bu ortaklıklar ikili, çok taraflı, bölgesel veya ulusötesi olarak gerçekleşebilmektedir. Bir başka deyişle, kent diplomasisi yerel çıkarları desteklemek için küresel ve ulusal gündemleri etkilemeye yönelik olarak kentlerin bilgi ve kaynaklara erişim imkânının artmasıyla hem uluslararası alanda hem de yerel düzeyde liderlikleri açısından tanınma ve destek elde etmelerini sağlamaktadır. Bugün için dünya çapında farklı konuları ele alan yüzlerce resmileşmiş kent ağı bulunmaktadır. Bu kapsamda kentler ve kent yönetimleri küresel ölçekle daha bağlantılıdır. Böylece kentler sınırlarını aşarak uluslararası gündemin belirlenmesinde söz sahibi olmaktadır (Karvounis, 2024: 2, 17).

Kent diplomasisi kavramı bu anlamda resmileşmektedir. 2018 yılında İngiltere’de University College London Kent Liderliği Laboratuvarı (City Leadership Lab) tarafından 200 kent ağı değerlendirilerek yapılan bir araştırmanın sonucuna göre pek çok kent ağının yılda bir kez toplandığı, %20’ye yakın bir kısmının toplantılar ve konferanslar düzenleyerek bir araya geldikleri, %44’ün üzerinde kent ağının ortak politikalar geliştirdiği belirtilmiştir. Buna örnek olarak C40 Kentleri İklim Liderliği Ağı, Belediye Başkanları Küresel İklim ve Enerji Sözleşmesi Ağı, Sürdürülebilirlik İçin Yerel Yönetimler Ağı, 100 Dirençli Kentler Ağı gibi ağlar kentlerin kaynaklarını mobilize etmelerine, küresel gündemi belirlemelerine ve kentsel yenilikçi yaklaşımları dünya düzeyinde geliştirmeye yönelik çalışmalara katkı sunmaktadır (Acuto ve d., 2018: 3).

Avrupa Konseyi’nin Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi kent diplomasisini kent yönetimlerinin ve onların birliklerinin sosyal uyum, çatışmaların önlenmesi, çatışma çözümü, çatışma sonrası kenttaşların barış, demokrasi ve refah içinde bir arada

yaşamalarını sağlayacak düzenlemeler yapmaları için bir araç olarak tanımlamıştır. Bunun, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına ilişkin değerleri benimsemeleriyle kentlerin uluslararası toplumun bir üyesi olmalarının doğal sonucu olduğu belirtilmiştir (Council of Europe, 2008).

Engelli hakları, kadın hakları, çocuk hakları, göç, iklim krizi gibi insan hakları konularının kent yönetimlerince nasıl ele alınması gerektiğine ilişkin olarak STK'ların kent yönetimlerinden beklentileri, insan hakları odaklı bir yaklaşım doğrultusunda politika ve uygulamaların gerekliliğinin ifade edilmesinde önemli bir diğer boyuttur. Sonuçta insan hakları kenti kavramı da bir STK'nın öncülüğünde gündeme gelerek ortaya çıkmıştır.

2000'li yıllar sonrasında Türkiye'nin AB üyeliği sürecinin de etkisiyle mevzuat uyumuna yönelik çıkarılan pek çok yasal düzenlemede STK'ların merkezi ve yerel düzeyde karar alma süreçlerine ve yönetime katılımıyla ilgili hususlar yer almıştır. Her ne kadar yasal düzenlemeler söz konusu olsa da katılımın sağlanması demokrasi kültürünün ve geleneğinin yerleşmiş olmasıyla doğrudan ilgilidir. Örneğin, 1983 tarihli Çevre Kanunu'nun 30. maddesi çevreye zarar verenlerin aleyhine herkesin yargı organlarına başvurma hakkını tanımıştır. Ancak STK'lar üzerindeki baskılar bu hakkın etkin bir şekilde kullanılmasına engel olabilmektedir (Keleş, 2022: 62, 64).

20. yüzyılın ikinci yarısında büyük ölçüde devletlerin sorumluluğundaki insan hakları da dâhil olmak üzere pek çok kamusal yükümlülük ve buna bağlı hizmetlerin yerine getirilmesinde STK'ların rolü ve önemi artmıştır. Sivil toplum kavramı 2000'li yıllarla birlikte demokrasi ve insan hakları ilkelerinin savunulmasında önem kazanmıştır. Kentlerde bu doğrultuda kent yönetimleri ile STK'lar arasında iş birlikleri kurulmaktadır (Gül, 2008: 103-105).

Kent yönetimlerinin 21. yüzyılda yerleşme çerçevesinde ön plana çıkması, yönetsel ve mali açıdan daha güçlü ve merkezi yönetim karşısında daha özerk olmalarını gerekli kılmaktadır. Tarihsel gelişim süreçleri dikkate alındığında kent yönetimlerinin demokrasi ve özerklikle sıkı bağları olduğu görülmektedir. Türkiye’de katılım ilke ve yöntemleri Anayasa ve yasalarda yer almakla birlikte uygulamada bu ilkeler etkili bir biçimde kullanılamamaktadır. Türkiye’nin başta taraf olduğu Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı olmak üzere diğer ilgili uluslararası sözleşmelerde kabul ettiği yurttaş katılımına ilişkin ilkeler göz ardı edilebilmektedir. Bu bağlamda kenttaşların da haklarını bilmeleri ve katılım konusunda istekli ve duyarlı olmaları büyük önem taşımaktadır. Günümüzde bu duyarlılığın giderek arttığı kenttaşların katılım haklarına yönelik daha güçlü talepleri söz konusu olmaktadır. Bu doğrultuda kenttaşlar ve STK’lar aracılığıyla kent yönetimlerinin kentin fiziksel, ekonomik, toplumsal ve kültürel yapısını etkileyen kararlarının yargıya taşındığı görülmektedir (Mengi, 2022: 86-87).

Kent yönetimlerinin günümüzde STK’lar ile birlikte çalışarak, onları danışma süreçlerine dâhil ederek insan hakları odaklı hizmet vermeyi öne çıkardıkları görülmektedir. STK’lar kentlerde insan hakları ihlallerinin ve özellikle ayrımcılığın önlenmesinde kent yönetimleri ile ortaklıklar kurulmasına yönelik çalışmalar yürütmektedir. Bu çerçevede kentte insan haklarının korunarak geliştirilmesi ve insan haklarıyla ilgili verilecek hizmetlerin kurumsallaştırılması hedeflenmektedir. Böylece kent yönetimlerince faaliyet ve hizmetlerin kentteki farklı grupların da katılabileceği biçimde düzenlenerek kentte yaşayanların insan hakları yaklaşımını temel alarak sunulan hizmetlere erişiminin yaygın hale getirilmesi sağlanmaktadır. İnsan hakları kenti düşüncesini benimseyen kent yönetimleri, insan hakları odaklı çalışmalarını sürdürmekte kararlı olduklarını ve bu konuda ilgili STK’larla iş birliği içinde olmaya devam edeceklerini ifade etmektedirler (Yayla, 2018).

Kenttaşların kentte insan haklarına erişimi için bazı koşulların sağlanması gerekmektedir. Kent yönetimleri, insan hakları temelli politikaları aracılığıyla bu koşulları yerine getirirken bazı göstergeler geliştirip bu göstergeleri takip ederek insan hakları boşluklarının hangi alanlarda ve hizmetlerde söz konusu olduğunu yakından takip edebilmektedirler (Yücel, 2022: 503).

Bu boyuta örnek olarak farklı kesimleri temsil eden ve bu kesimlerin sesi olan pek çok STK'nın Mart 2024 yerel seçimleri öncesi kent yönetimi adayları ve belediye meclis üyelerinden seçildiklerinde ayrımcılığı önleyici, kapsayıcı yerel politikalar geliştirip uygulamalarına yönelik protokoller hazırlamaları ve bu protokolleri adaylara ve siyasi parti temsilcilerine imzalatmaları gösterilebilir. Bu talepleri dile getiren STK'ların çok sayıda olması önemlidir. Bu talepler kent yönetimlerinden politikalarını oluştururken ve hizmetlerini sunarken insan hakları ilkeleri ve normlarını göz önünde tutmalarını ve insan hakları bilincinin kent düzeyinde geliştirilmesi beklentisinin göstergesidir. Farklı toplumsal kesimleri temsil eden STK'ların kent yönetimlerinden ortak talepleri insan hakları politika ve uygulamalarıyla kentlerde ayrımcılığın önlenmesi ve kapsayıcı bir yönetim anlayışıyla kentte yaşayan herkesin refahının sağlanması olmuştur. Bu talepler Türkiye'de kentlerin insan hakları kenti olmaları beklentilerinin yansıması olarak değerlendirilebilir.

Mart 2024 yerel seçimi öncesi sivil toplum örgütlerinin kent yönetimlerinden taleplerinin somut bir şekilde ifade edildiği bazı örnekler şu şekildedir:

Kadının İnsan Hakları Derneği, hazırladığı politika metninde kent yönetimlerinin kapsayıcı, erişilebilir ve katılımcı kentler oluşturması gerektiğine dikkat çekilerek, belediyelerin tüm hizmet ve politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliğini anaakımlaştırması gerekliliği ifade edilmiştir. Bu kapsamda belediyelerin STK'ların katılımıyla Yerel Eşitlik Eylem Planları oluşturmaları, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bütçeleme yapılması, kadınların ve LGBTİ+ bireylerin cinsel sağlık ve üreme

sağlığı hizmetlerine erişimleri için bilgiye erişimi sağlayacak danışmanlık birimleri oluşturulması, kadın ve LGBTİ+ dostu kentler tasarlanmasını ve bu grupların politika yapım süreçlerine katılımının sağlanması talep edilmiştir. Aynı zamanda kent yönetimlerinin STK'ların kampanyalarına da destek vermesi beklentisi ifade edilmiştir.⁶⁰

LGBTİ+ örgütleri “LGBTİ+ Dostu Belediyecilik Protokolü” ve “LGBTİ+ Dostu Belediye Meclis Üyesi Protokolü”nü hazırlamış ve kent yönetimi adaylarının imzasına açmıştır. Belediyelerin yerel düzeyde pek çok insan hakları ihlaline çözüm sunabileceğine işaret eden protokolde “Hiç şüphe yok ki belediyeler eşit, adil, özgür kentler için irade sahibi, güç sahibi. Hem de hiç öyle az falan değil, yetkileri, bütçeleri ve insan kaynakları ile istediklerinde her şeyi yapabilecek güçte belediyeler. Tam da bu yüzden 2024 yerel seçim kampanyamızda ‘Belediye Bu İş Çözer’ dedik” diye belirterek “Yaşadığımız sokaklarda nefes alabilmek için çözümler sizin elinizde. Şikâyet etmeyi, bahane üretmeyi bırakıp; kendi kapınızın önünü süpürmeye başlama zamanı. Şu an tam da yerel yönetimlerin sahip olduğu imkânları demokrasi ve insan haklarını geliştirmek, her bir yurttaşa eşit hizmet götürmek için kullanma zamanı” şeklinde yerel düzeyde insan haklarının uygulanması beklentilerini dile getirmişlerdir.⁶¹

Eşitlik İçin Kadın Platformu “Eşitlikçi, Mor, Yeşil, Kamucu Belediyecilik İçin Beş Acil Şart” belgesini yayınlamıştır.⁶² Söz konusu beş şart Eşit Yurttaşlık Hakkı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği; Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele; Kadınların Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Açıdan Desteklenmesi; Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Kent

⁶⁰ <https://kadinininsanhaklari.org/esitlik-icin-belediyelerin-yapabilecegi-cok-sey-var/> (Erişim Tarihi: 21/04/2024).

⁶¹ Protokol metinleri için bakınız: <https://spod.org.tr/wp-content/uploads/2024/02/LGBTI-Dostu-Belediye-Baskani-Protokol-Metni.pdf>; <https://spod.org.tr/wp-content/uploads/2024/02/LGBTI-Dostu-Meclis-Uyesi-Protokol-Metni.pdf> (Erişim Tarihi: 21/04/2024).

⁶² https://esik.org.tr/s/2547/i/ESIK_Yerel_Yonetimler_Icin_Bes_Acil_Sart_4_Mart_2024.pdf (Erişim Tarihi: 21/04/2024).

Planlaması; İklim Değişikliğine ve Afetlere Dirençli, Ekolojik Kentler başlıkları altında kent yönetimlerine görev ve sorumlulukları ulusal ve uluslararası mevzuattan kaynaklanan yükümlülükleri hatırlatılarak kent yönetimlerinden beklenti ve talepler sıralanmıştır.

Şart'ta başta İHEB olmak üzere, CEDAW, BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri gibi Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası belge ve düzenlemelere referansın yanı sıra, Anayasa'nın eşitlik ilkesi ve Belediyeler Kanunu doğrultusunda kent yönetimlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında, kadınların desteklenmesinde ve cinsiyete dayalı şiddetin önlenmesinde sorumlulukları olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda kent yönetimlerinin temel görevinin, kentleri hiç kimseyi geride bırakmadan insan haklarına sahip çıkarak, katılımcı yöntem ve uygulamalarla yaşanır kılmak olduğu belirtilmiştir. Kent yönetimlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini yerel politikaların ve her türden plan ve programın ayrılmaz parçası haline getirerek herkes için eşitlik politikalarını ve eşit hizmet ilkesini hayata geçirmek amacıyla kurumsal mekanizmalar, izleme ve değerlendirme sistemleri oluşturmaya ve bütçe ayırmasına vurgu yapılmıştır.

Belgede ayrıca temsilde ve atamada yüzde 50 eşitlik ilkesinin hayata geçirilmesi için kent yönetimlerinin kalıcı demokratik yöntemler uygulayabilecekleri ile tüm politikaların belirlenmesi, uygulanması ve izlenmesi süreçlerinde STK'ların ve akademinin etkin katılımını sağlayarak destek alabilecekleri belirtilmiştir.

Yine yerel seçimler öncesi Gençlik Örgütleri Forumu üyesi gençlik örgütleri Gençlik Hakları Sözleşmesi'ni hazırlamış ve imzaya açmıştır. Sözleşmede seçim öncesi ve sonrasında kent yönetimlerinin gençlik odaklı bir yönetim öngörüsüne sahip olması adına ortak çalışmalar yürüteceğinin taahhüt edilmesi ifade edilmiştir. Sözleşme, tüm gençlerin ayrımcılık gözetmeden tüm evrensel insan haklarından bütüncül ve eksiksiz bir şekilde yararlanmalarını sağlayacak ve bu hakları güvence altına alacak bir kent yönetimi

öngörüsü ve amacı geliştireceğini de ifade etmektedir. Dönemin ana muhalefet partisi başkanı sözleşmeyi imzalamıştır.⁶³

Partilerin 2024 yerel seçim bildirgelerinde insan hakları vurgusu çoğunlukla eşitlik ilkesi ile ifade edilmiştir. Bazı seçim bildirgelerinde kapsayıcılık ve ayrımcılığın önlenmesine yönelik beyanlar da yer almıştır.

İktidar partisi Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) yerel seçim bildirgesinde göç yönetiminde merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki iş birliklerinin güçlendirileceği ve bu kapsamda her kentin ekonomik, sosyal ve kültürel dinamiklerini göz önünde bulundurularak kırılgan/hassas grupları koruyacak tedbirler almaya devam edileceği belirtilmiştir. Adil belediyeçilik ilkesi doğrultusunda kentteki herkese dil, din, mezhep, cinsiyet, siyasi görüş gibi farklılıklarından ötürü ayrımcılık yapılmasına yönelik eylemlerin önüne geçileceği, sosyal yardımların insan onurunu koruyan şartlarda gerçekleştirileceği de bildirgede yer almıştır. Kapsayıcı belediyeçilik ilkesi ile gençler, çocuklar, yaşlılar, engelliler, kadınlar ve tüm toplumsal kesimlere karşı duyarlı sosyal belediyeçilik hizmetleri sunulacağı belirtilmiştir.

Ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin seçim bildirgesinde CHP'li kent yönetimlerinin herkesin belediye hizmetlerinden eşit şekilde yararlanmasını sağlayacağını, kenttaşların etnik köken, dini inanç, sosyal sınıf gibi farklılıklar nedeniyle dışlanmasına izin verilmeyeceği ve bu doğrultuda sosyal programlar geliştirileceği belirtilmiştir. Kentleri birlikte yönetme sözü ile en geniş katılım mekanizmalarının oluşturulacağı ifade edilmiştir. Bildirgede insan onuruna yaraşır, yaşanabilir, güvenli kentler oluşturulacağı taahhüt edilmiştir.

⁶³ Belediye başkan adayları ve belediye meclis üyesi adayları için hazırlanan Sözleşme metninin tamamı için bakınız: <https://go-for.org/adaylar-haklarimiz-icin-soz-verecek-genclik-haklari-sozlesmesi/> (Erişim Tarihi: 21/04/2024).

Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi (DEM Parti) yerel seçim bildirgesinde kapsayıcılık vurgusu yapılarak kentlerde yaşayan göçmen ve sığınmacıların onurlu bir yaşam sürme haklarını sağlayarak kentlerde özgür ve eşit bir ortak yaşam kurmayı hedefleyen bir sosyal politika izleneceği belirtilmiştir. DEM Parti ayrıca 2024 Yerel Seçimleri Kadın Seçim Bildirgesi hazırlamış ve kadınlara yönelik yerel politika ve hizmetlerin neler olacağını ifade etmiştir. Bildirgede eş başkanlık ve eşit temsiliyet ile tam eşitlik yolunda önemli mesafeler alındığı belirtilmiştir. Kadınların eş başkan olarak kentsel yönetim süreçlerine tam katılımının, hak ve özgürlüklerinin garantisi olduğu ve yerel politikaların belirlenmesinde söz sahibi olmalarını sağlayarak yerel demokrasinin güçlendirildiği vurgulanmıştır.

Bildirgede de ifade edildiği üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bazı belediyelerde eş başkanlık yönteminin uygulandığı görülmüştür. Siyasi Partiler Kanunu'nda düzenlenmiş olan eş başkanlık kuralından yola çıkarak belediye meclislerince Eş Başkanlar Çalışma Yönetmeliği çıkartılmıştır. Buna örnek olarak Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin Eş Başkanlar Çalışma Yönetmeliği gösterilebilir. Yönetmelik, eş başkanlık uygulamasının Siyasi Partiler Kanunu'nda düzenlendiği, Belediye Kanunu'nda buna ilişkin bir düzenleme olmadığı gerekçesiyle İdare Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir (Keleş ve Mengi, 2021: 114, 147-148). Ancak her ne kadar yasada öngörülme de DEM Parti 2024 yerel seçim bildirgelerinde kent yönetimlerinde eş başkanlık uygulamalarının devam edeceği ve yaygınlaştırılacağına ilişkin beyanda bulunulmuştur.

Türkiye İşçi Partisi (TİP) yerel seçim bildirgesinde çocuklar, yaşlılar, kadınlar, LGBTİ+ bireyler, bedensel ve zihinsel özel ihtiyaç sahibi gibi farklı toplumsal kesimler için ayrı başlıklar altında düzenlenen temel politika ve planlarda göçmenlerle zenginleşen bir kent anlayışı vurgusu yapılmıştır.

Yerel seçimlerden bağımsız olarak birçok STK uzmanlık alanları ile örtüşen insan hakları öncelikleri konusunda kent yönetimlerine kılavuz olacak öneriler, rehberler, örnek uygulama araçları, iyi uygulama örnekleri gibi bilgi ve belge üretmektedir. Buna örnek olarak Eşit Haklar İçin İzleme Derneği tarafından hazırlanan Belediyeler İçin Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerle İlgili Veri Toplama Rehberi gösterilebilir.⁶⁴ Rehberde kent yönetimlerinin sistematik veri toplama yoluyla çocuk yaşta, erken ve zorla evliliklerle mücadele kapasitelerinin artırılması hedeflenmiştir. Rehber, İzmir Büyükşehir Belediyesi ile iş birliği içinde hazırlanmıştır ve Türkiye’deki diğer kent yönetimlerinin de söz konusu insan hakları sorunu ile mücadelede etkili politika ve stratejiler geliştirilmesindeki rolünü güçlendirmeye katkı sağlamayı amaçlamıştır. Rehberde aynı zamanda ilgili verilerin nasıl toplanabileceğine ve değerlendirilebileceğine ilişkin yöntemler yanında kent yönetimlerince kullanılabilecek araçlar da yer almıştır.

⁶⁴ <https://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2024/03/CYEZE-Kilavuz.pdf> (Erişim Tarihi: 27/04/2024).

SONUÇ

Farklı dönemlerde iktidar-mekân ilişkisi dolayısıyla toplulukların gelişmesine paralel olarak insan hak ve özgürlüklerine yönelik beklentiler ve talepler de gelişmiştir. Uluslararası insan hakları ilkeleri ve normları tarihsel gelişim süreçleri içinde özellikle 20. yüzyılla birlikte devletlerin sorumluluk alanında düzenlemeler olmuştur. Uluslararası sistem insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde temel ödev ve sorumluluk sahibi olarak devletleri işaret etmiştir. Uluslararası sistemin ve uluslararası insan hakları hukukunun gelişmesiyle devletlerin insan hakları yükümlülükleri uluslararası insan hakları sözleşmelerinde ifade edilerek insan haklarının evrensel, bölünmez, karşılıklı olarak birbirine bağımlı ve birbirine bağlı olduğu ilkeleri kabul görmüştür.

Kentsel nüfusun artması, bu kapsamda kentlerin heterojen yapısı ile insan haklarının kentsel mekânda somutlaşması, bir başka deyişle, kentli haklarının ifade edilmesi, insan hakları talep ve beklentilerinin kent yönetimlerine çevrilmesine doğru evrilmiştir. Kenttaşlara en yakın yönetim birimleri olan kent yönetimleri insan hakları sorunlarının irtibat noktası olmuştur. Kentlerin aynı zamanda demokrasinin de mekânları olmaları kent yönetimlerini hak ve özgürlükler alanında politikalar oluşturmaya, uygulamaya ve insan hakları odaklı kentsel hizmet sunmaya yöneltmiştir. Bu yönüyle kent yönetimleri evrensel insan haklarının korunup geliştirilmesine de katkı sunmuş olmaktadır.

21. yüzyılda insan hakları kenti kavramı ortaya konulmuş ve yerel politika ve uygulamalarında insan haklarını temel alan kent yönetimleri uluslararası insan hakları sahnesinde yerini almıştır. Bu sahnede önemli diğer aktörler haklarının bilincinde olup kent yönetiminden bu hak ve özgürlükleri talep eden kenttaşlar ve STK'lardır. Ayrıca kent yönetimleri, aralarındaki bilgi ve deneyim paylaşımını sağlayarak konumlarını güçlendirmek amacıyla, insan hakları kent ağları ya da belirli insan hakları sorunlarının çözümüne yönelik ortaklıklar kurmaktadır. Dünyada insan hakları kenti olarak pek çok

iyi uygulama örneği görülmektedir. İnsan hakları kenti kavramının ortaya çıkmasında kent yönetimlerinin merkezi yönetimin yanı sıra yerel düzeyde norm yaratıcı kapasitelerinin gelişmesi etkili olmuştur.

Bu bağlamda, insan haklarının kentlerde nasıl ve ne şekilde uygulandığı, kentsel politika ile etkileşiminin ve insan hakları ile kentli hakları arasındaki ilişkinin nasıl ve ne şekilde olduğu, insan hakları kentlerinin ne zaman, nasıl ve hangi bağlamda ortaya çıktığı, hangi kurumsallaşma süreçlerinden geçtiği, bir kentin insan hakları kenti olması için gereken koşulların özelliklerinin neler, aktörlerinin kimler olduğu ve Türkiye kentlerinde insan hakları kenti kavramının karşımıza nasıl ve ne şekilde çıktığı sorularının cevapları inceleme konusu yapılmış ve aşağıdaki varsayımlar doğrulanmıştır.

1. İnsan hakları kentleri gelişmiş demokratik ilke ve kurumların hayata geçirildiği; görece ulusal düzeyde insan haklarına saygılı ülkelerde görülmektedir. İncelenen ülke örneklerinde insan hakları kentlerinde toplumdaki demokrasi kültürü ve geleneğinin etkili olması özelliğinden yola çıkarak bu varsayımın doğrulandığı görülmüştür. Batı düşünce geleneğinde demokrasi, siyasal yaşam ve uygarlıkla kentler arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu çerçevede kent yönetimlerinin uluslararası insan hakları hukuku normlarını temel alan kentsel politikalar geliştirmelerine yönelik örnekler görülmektedir. Söz konusu politikaların oluşturulabilmesi için kent yönetimlerinin kurumsal düzenlemeler yapmaları gereği ortaya çıkmıştır. Kent yönetimleri bünyesinde insan hakları kurumları oluşturulmuş ve insan haklarını temel alan kentsel politika belirleme girişimleri söz konusu olmuştur. Barselona’da her türlü ayrımcılığın önlenmesi için insan haklarının kentlerde kurumsallaşmasının iyi uygulama örneği olan OND oluşturulmuştur. York kent yönetimi İnsan Hakları Bildirisi’ni ilan etmiştir. Graz’da kent yönetimini insan hakları sorunlarının tespiti ve çözümü yönünde sorumluluk sahibi yapan İnsan Hakları Deklarasyonu kabul edilmiştir. Utrecht kent yönetimince kentteki göçmenler ve sığınmacıların barınma hakkına yönelik uluslararası insan hakları normları dikkate

alınmıştır. Montreal kent yönetimi Haklar ve Sorumluluklar Şartı'nı kabul etmiştir. New York'ta kent yönetimi İnsan Hakları Komisyonu aracılığıyla kentte farklı kesimlere yönelik ayrımcılığın önlenmesi için çalışmalar yürütmektedir.

2. İnsan hakları yalnızca devlet düzeyinde (ulusal düzeyde) ele alınıp, yerel düzey göz ardı edilirse eksik kalmaktadır. İnsan hakları kentleri ulusal düzeyde yaşanan insan hakları sorunlarına yerel düzeyde çözüm bulma arayışıyla ortaya çıkmıştır. Nitekim tarihsel dönemlemelerde insan haklarının gelişimi incelendiğinde kentsel mekânla etkileşimi ele alınarak, hak arayışıyla kentler arasında çok yakın bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. İnsan hakları kentsel mekâna yansımazsa tam anlamıyla gerçekleşmiş olmamaktadır.

21. yüzyılda kentlerin doğası gereği kapsayıcı ve eşitlikçi mekânlar olması gerekliliği ortaya konulmuştur. Günümüzde kentlerde yaşayanların insan hakları sorunları kent yönetimlerini de yükümlülük sahibi yapmıştır. İncelenen kent örneklerinde de görüldüğü üzere kentte yaşanan bir insan hakları sorunu kenttaşların gündelik hayatlarını doğrudan etkilemektedir. Kent yönetimleri sorunların çözümünde demokratik, eşitlikçi bir yönetim anlayışına sahip olduğunda kentte her kesimin bir arada barış içinde yaşamasının sağlanmasına yönelik politikalar ve uygulama araçları geliştirilmektedir. Böylece ulusal düzeyde insan haklarının gerçekleşmesine de katkı sağlanmaktadır.

İnsan haklarının yerelleşmesiyle kent yönetimlerinin insan hakları yaklaşımını odağına koyarak geliştirdikleri politika ve uygulamalardan uluslararası insan hakları hukuku da beslenmektedir. BM, Avrupa Konseyi ve AB gibi uluslararası insan hakları sisteminin aktörlerinin bu gelişim sürecine hem katkı sunmalarını hem de kentlerin insan hakları alanında artan rolleri bu kurumların da politika ve stratejilerinde kent yönetimlerine yol gösterecek düzenlemeler yapmalarını beraberinde getirmiştir.

3. İnsan hakları devletlerin temel düzenleme alanı olmasının yanı sıra, kent yönetimlerinin doğrudan ilgi alanı olma sürecine girmiştir. İnsan hakları hukuku ortaya çıkışında norm olarak evrensel olmasına karşılık günümüzde insan haklarının yerelleşmesi kapsamında kentsel politikaların belirlenmesinde bir referans noktası haline gelmiştir. 21. yüzyılda insan hakları kenti yaklaşımı perspektifindeki yerel politikaları ve uygulamalarıyla kent yönetimleri artık norm yaratıcı hale gelmiştir. İncelenen kent örneklerinde örneğin San Francisco'nun CEDAW düzenlemesi gibi pek çok kentte kentteki insan hakları talepleri doğrultusunda birçok uluslararası insan hakları sözleşmesinin kent yönetiminin düzenleme alanına dâhil edildiği görülmüştür. Bu düzenlemelerle kent yönetimleri uluslararası bir sözleşmeyi yerel düzeyde politika, uygulama ve hizmetlerinin odağına yerleştirmiştir. Böylece kent yönetimlerinin insan hakları strateji ve politikalarını yerel düzeyde uygulamaya dönüştürmesi ile uluslararası insan hakları hukuku kapsamında ele alınan insan hakları normları kent düzeyinde hayata geçirilmektedir.

Kentler insan haklarının anlamlandırılması açısından bir kural belirleyici olmaktadır. Kent yönetimleri yükümlülük sahibi olarak uluslararası insan hakları normları bağlamında da bir aktör olma talebindedir. Kentlerin aynı zamanda insan haklarının farklı şekilde anlaşılıp uygulanabileceği mekânlar olarak da görülmesi söz konusu olmaktadır. Bu doğrultuda insan haklarının yerelleşmesi, uluslararası insan hakları hukukunun yerel sorunlarla bağlantılı olarak yerel düzeyde uygulanması anlamına gelmektedir. İnsan hakları kenti kent yönetimi politikalarını uluslararası insan hakları hukukuna dayandıran yönetimlerin kentleri olmaktadır. Kentlerin dâhiliyeti aynı zamanda insan haklarının yorumlanması, uygulanması ve talep edilmesinde aktörlerin sayısının artmasına da yol açmaktadır.

Kent yönetimlerinin insan hakları yükümlülüklerinin anlaşılması ve insan hakları kenti anlayışının güçlendirilmesi için kentteki aktörler de belirleyici rol oynamaktadır.

Kentler bu bağlamda pek çok kurum, kuruluş ve bireyin hak talebinde bulunduğu mekânlar olmaktadır. Kentler artık insan haklarının pasif alıcıları değil bir norm belirleyici olarak bir aktör niteliği taşımaktadır. Kent yönetimleri uluslararası insan haklarını yerel siyaset ve politikalarla birleştirerek kent yönetimlerinin insan hakları temelli hizmetler üretebileceğini göstermektedirler.

4. İnsan hakları alanında devletlerin başarısızlıkları ve yurttaşların mağduriyetleri kentlerde kenttaşların ve STK'ların kent yönetimlerinden beklentilerini artırmıştır. Özellikle 21. yüzyılla birlikte devletlerin insan hakları sorunlarını çözmedeki başarısızlıkları ve bu kapsamda merkezi yönetimlerin yurttaşların mağduriyetlerini giderememesi hak ve özgürlük taleplerinin yönünü değiştirerek kent yönetimlerini bir aktör haline getirmiştir. Söz konusu ihtiyaç ve beklenti uluslararası sistemin de konuya ilişkin düzenlemeler yapmasını beraberinde getirmiş ve kent yönetimlerine insan haklarına yönelik sorumluluk yüklemiştir. Demokrasi ve insan haklarının mekânı olarak insan hakları kentlerinde, kentsel adalet ve refahın sağlanması hedeflenmektedir. İnsan hakları kentlerinde yerel politikaların belirlenmesinde ve hizmetlerin sunulmasında ayrımcılığın önlenmesi temelinde toplumsal cinsiyet eşitliği, göçmen hakları, yoksullukla mücadele gibi evrensel insan hakları konularını içeren kapsayıcı ve bütünlükçü bir yaklaşım söz konusudur.

İnsan hakları kentleri insan haklarının kentlerde görünürlüğüne de katkı sunmaktadır. İnsan hakları kentinde kent yönetimine pek çok tarafın katılımı sağlanmaktadır. Katılımcı bir anlayış ve hak temelli yaklaşım ile yerel insan hakları politika ve stratejilerinin geliştirilmesi, eşitlik ve sosyal içerme gibi konularda kenttaşların refahına katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda insan hakları kenti insan haklarına ilişkin algı ve bilgiyi geliştirmektedir, katılımı güçlendirmektedir. Yerel düzeyde oluşturulmuş insan hakları kurumları aracılığıyla kenttaşlar kent yönetimlerine

yönelik hak taleplerini dile getirebilmektedir. Bu da kentlerde katılım hakkının daha geniş kapsamda yorumlanmasına katkı sunmaktadır.

5. Türkiye’de kentli haklarını kendine temel alarak gelişen insan hakları kenti yaklaşımı kent yönetimlerinin politikalarını ortaya koymasında bir referans çerçevesi oluşturmaktadır. İnsan hakları kenti kavramı Türkiye’de adlandırılmakla birlikte henüz tam anlamıyla tüm özelliklerini benimseyip kendisini insan hakları kenti ilan etmiş bir kent bulunmamaktadır. Ancak kentli haklarının doğrudan insan haklarıyla ilişkili; insan hakları kentlerinin aynı zamanda kentli haklarının hayata geçirildiği kentler olması dolayısıyla pek çok kent yönetimi başta eşitlik ve ayrımcılıkla mücadele temelinde olmak üzere politika geliştirmekte, uygulamakta ve bu yönde ilkeler belirleyip kurumsal yapılar oluşturarak hizmet sağlamaktadır.

Türkiye’de son dönemlerde kentte farklı kesimleri temsilen STK’ların kent yönetimlerine yönelttikleri insan hakları talepleri yadsınamayacak kadar artmıştır. Tabandan gelen bu taleplere kent yönetimlerinin kayıtsız kalamayacağı görülmektedir. Kent yönetimlerinin politikalarını ortaya koymalarında ve uygulamalarında insan hakları kentinin dayandığı ilke ve özellikler bir referans çerçevesi oluşturabilir. Nitekim kent yönetimlerinin insan haklarını kent düzeyinde temel almaya yönelik çabaları bulunmaktadır. Kadın dostu kent uygulamaları buna iyi örnek teşkil etmektedir. Göç konusunun beraberinde getirdiği sorunlara kent düzeyinde çözümler bulabilmek için kent yönetimleri insan hakları çerçevesini göz önünde bulundurmaktadır.

6. Türkiye’de STK’lar, kenttaşlar ve kenttaş toplulukları düzeyinde insan haklarının yerelleşmesine ilişkin talepler çerçevesinde kent yönetimlerinin insan hakları kenti olma yolunda çabaları bulunmaktadır. İnsan hakları kentlerinde, kentsel politika geliştirirken kent yönetimlerinin insan hakları ilkelerini esas alması beklenmektedir. İnsan hakları kentlerinin yerel demokrasi kültürüne, idari ve mali özerkliğe, kenttaşların

insan hakları bilincine, sivil toplumun güçlü olmasına ve kent yönetimlerinin siyasi kararlılığına sahip olması önem taşımaktadır.

Türkiye’de kent yönetimlerinin insan hakları kentinin unsurlarını içeren çabaları yadsınamayacak ölçüde kıymetlidir. Ancak insan hakları kentinin kurulması için gerekli özelliklerin Türkiye’de henüz tam anlamıyla benimsenememiş olması, yerel demokrasinin özümsemesinde ve demokrasi kültüründeki eksiklikler, yerel özerkliğin sağlanamaması, kent yönetimlerinin siyasi kararlılık ve öncelik eksiklikleri gibi nedenlerle bu girişimler kapsayıcı ve bütünlükçü bir perspektife sahip değildir.

Ancak küresel insan hakları sorunlarının kentlere yönelik ciddi tehditler oluşturmasıyla, Türkiye kentlerinin uluslararası ve bölgesel örgütler, STK’lar ile dünya kentleri ve kent yönetimleri ile olan etkileşiminin kent yönetimlerinin insan haklarına ilgisini artırması beklenmektedir. Tabandan gelen güçlü talepler doğrultusunda kent yönetimlerinin kentlerde barış ve refah içinde yaşamının temel unsurunun kentte yaşayan herkes için insan haklarının yerel düzeyde korunup geliştirilmesiyle mümkün olmasını özümsemeleri ve bu kapsamda insan haklarını önceliklendirmeleri yönünde gösterecekleri siyasi kararlılık önümüzdeki döneme ilişkin bir beklentidir.

Sonuç olarak, insan hakları düşüncesi ile kent arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Söz konusu ilişkiyi araştırmak açısından tezde insan hakları ile kentsel mekân arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu ilişki kent yönetimlerine insan haklarının yerel düzeyde korunması ve geliştirilmesi sorumluluğunu vermektedir. Böylece kentsel politika ve hizmetlerde insan hakları ilkeleri temel alınmalıdır. Eşitlik ilkesi ve ayrımcılığın önlenmesi bağlamında kent yönetimlerinin sınırları içerisinde bulunan herkese insan onuruna yaraşır biçimde insan hakları odaklı hizmetler sunması esastır. Kent yönetimlerinin insan haklarının yerelleşmesiyle kentlerde uluslararası insan hakları ilkelerini temel alacak yapıları oluşturmaları beklenmektedir. Söz konusu beklenti kapsamında Türkiye’de de bir dönüşüme ihtiyaç duyulmaktadır. Kent yönetimleri bu

kapsamda merkezi yönetimin bu konuda bir düzenleme yapmasını beklemektense kendi girişimleriyle, kent ağları üzerinden diğer kentlerle ve STK'larla dayanışma ve iş birliği içinde insan hak ve özgürlüklerini kentsel politikalarının merkezine yerleştirmelidir. Kentsel hizmetler de buna uygun bir yaklaşımla yerine getirilmelidir. Böylece kentlerin insan haklarının gerçekleştirilmesine katılımı söz konusu olacaktır.

KAYNAKÇA

Acuto, Michele ve d. (2018), **Toward City Diplomacy: Assessing Capacity in Select Global Cities**, Chicago: Chicago Council on Global Affairs.

Agrawal, Sandeep (2021), “Human Rights and the City: A View From Canada”, **Journal of the American Planning Association**, 87(1), s. 3-10.

Agrawal Sandeep ve d., (2023), “Human Rights and the City: A Case of Ontario, Canada”, **Planning Practice and Research**, 38(1), s. 81-104.

Aguilar, Gaby Oré (2011), “The Local Relevance of Human Rights: A Methodological Approach”, K. De Feyter, S. Parmentier, C. Timmerman, G. Ulrich (Eds.), **The Local Relevance of Human Rights**, European Inter-University Centre for Human Rights and Democratisation, Cambridge: Cambridge University Press, s. 109-145.

Ağaoğulları, Mehmet Ali (1989), **Eski Yunan’da Siyaset Felsefesi**, Ankara: V Yayınları.

Ağaoğulları, Mehmet Ali, Duygu Türk ve d. (2011), **Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler**, M. A. Ağaoğulları (Eds.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Levent Köker (2006), **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, 6. Baskı, Ankara: İmge Yayınları.

Akay, Hale (2016), **Yerel Yönetimlerde Katılımcı Mekanizmalar ve Süreçler**, İstanbul: Türkiye Avrupa Vakfı.

Akgündüz, Ahmed (2005), **Osmanlı Devletinde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları**, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Akkoyunlu Ertan, Kıvılcım ve Birol Ertan (2013), “Kentli Hakları: Kent ve İnsan Hakları Bağlamında Kentsel Hizmetlere Erişim Hakkı”, S. Kalem Berk ve P. Uyan

- Semerci (Eds.), **Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 45-72.
- Akkoyunlu Ertan, Kıvılcım (2014), **Kent ve Kentli Hakları**, Ankara: TODAİE.
- Akkoyunlu Ertan, Kıvılcım (2018a), “Küreselleşme, Yerel Yönetimler ve Kentli Hakları”, A. Mengi ve D. İşçioğlu (Eds.), **Küreselleşme Sürecinde Yerel Hizmet Yerel Siyaset**, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, s. 23-43.
- Akkoyunlu Ertan, Kıvılcım (2018b), “Kentli Hakları Tartışmaları”, A. Mengi ve D. İşçioğlu (Eds.), **Kentsel Politikalar**, Ankara: Palme Yayıncılık, s. 331-345.
- Almansi, Florencia (2009), “Rosario’s Development: Interview with Miguel Lifschitz, Mayor of Rosario, Argentina”, **Environment and Urbanization**, International Institute for Environment and Development (IIED), 21(1), s. 19-35.
- Alpkaya, Gökçen (1990), “Osmanlı Hukuk Reformu ve Kişi Özgürlükleri (1839-1908)”, **İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt 12, s. 167-182.
- Altaban, Özcan (1990), “1960-1973 Dönemi Belediyeciliğine Genel Bakış”, **Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar**, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Yay. Haz. Metropol İmar AŞ ve IULA-EMME, Ankara, s. 317-325.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2020), **Yerel Eşitlik Eylem Planı 2021-2024**, Ankara.
- Aristoteles (1990), **Politika** (çev. Mete Tunçay), 3. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aurelius, Marcus (2009), **Düşünceler** (çev. Şadan Karadeniz), 3. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Avcı, Elif (2024), “Dayanıklı Kentlere Giden Yol Yerel Eşitlik Eylem Planlarından Mı Geçiyor?”, **Şehir ve Toplum**, Sayı 29, s. 61-69.

- Aysal, Necdet (2014), “Atatürk Dönemi Türk Devrimi”, Temuçin Faik Ertan (Ed.), **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, 3. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, s. 185-214.
- Aytaç, Fethi (1990), “Belediye Kanunu’nun Oluşumu, Uygulanması ve Değişiklikler”, **Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar**, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Yay. Haz. Metropol İmar AŞ ve IULA-EMME, Ankara, s. 86-106.
- Aytaç, Fethi (1991), **Açıklamalı Belediye Kanunu**, 5. Baskı, Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Bauman, Richard A. (2000), **Human Rights in Ancient Rome**, London: Routledge.
- Baumgärtel, Moritz ve Barbara Oomen (2019), “Pulling Human Rights Back In? Local Authorities, International Law and the Reception of Undocumented Migrants”, **The Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law**, 51(2), s. 172-191.
- Başcı, Gülistan (2021), “1808 Sened-i İttifak ve 1839 Tanzimat Fermanının 1215 Magna Carta ile Anayasacılık ve İnsan Hakları Açısından Karşılaştırılması”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 46, s. 227-242.
- Bayraktar, Erdal (2023a), **İnsan Haklarının Yerelleştirilmesi: İnsan Hakları Kentlerinin Yapabilirlikler Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi**, İstanbul, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Bayraktar, Erdal (2023b), “Were Mask, Distance, and Hygiene Measures Sufficient? A Field Study on Istanbul Municipalities in the Context of Human Rights Cities”, **Journal of Applied and Theoretical Social Sciences**, 5(2), s. 164-196.
- Bayramoğlu, Sonay (2015), **Toplumcu Belediye: Nam-ı Diğer Belediye Sosyalizmi**, Ankara: NotaBene Yayınları.

- Belda-Miquel, Sergio ve d. (2016), Institutionalization and Depoliticization of the Right to the City: Changing Scenarios for Radical Social Movements, **International Journal of Urban and Regional Research**, 40(2), s. 321-339.
- Beldiceanu, Nicoara (2012), “Osmanlı İmparatorluğu’nun Örgütü (XIV.-XV. Yüzyıllar)”, Robert Mantran (Yay. Yön.), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I: Kuruluş ve Yükseliş Yılları** (çev. Server Tanilli), 2. Baskı, İstanbul: T.C. İş Bankası Yayınları, s. 145-170.
- Ben-Amittay, Jacob (1983), **Siyasal Düşünceler Tarihi** (çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Levent Köker), Ankara: Savaş Yayınları.
- Berkes, Niyazi (2016), **Türkiye İktisat Tarihi**, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berman, Harold J. (1983), **Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition**, Harvard University Press, United States of America.
- Birinci, Görkem (2017), “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti’nden Birleşmiş Milletler’e”, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi**, 7(2), s. 50-81.
- Blakeley, Georgina (2010), Governing Ourselves: Citizen Participation and Governance in Barcelona and Manchester, **International Journal of Urban and Regional Research**, 34(1), s. 130–145.
- Brander Patricia, Rui Gomes, ve d. (2008), **Pusula: Gençlerle İnsan Hakları Eğitimi Kılavuzu** (çev. Burcu Yeşiladalı), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Boyar, Oya ve Sezen Kama Işık (2019), “Dördüncü Kuşak Haklar ve Bilişim Teknolojilerinin Doğuşunda Mahremiyet Kavramına Karşılaştırmalı Bir Bakış”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, 25(2), s. 602-623.

- Bumin, Kürşat (1990), **Demokrasi Arayışında Kent**, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Burroughs, Gaylynn (2006), “More than an Incidental Effect on Foreign Affairs: Implementation of Human Rights by State and Local Governments, **New York University Review of Law and Social Change**, 30(3), s. 411-446.
- Chueca, Eva Garcia (2016), “Human Rights in the City and The Right to The City: Two Different Paradigms Confronting Urbanisation”, B. Oomen, M. Davis, M. Grigolo (Eds.), **Global Urban Justice: The Rise of Human Rights Cities**, Cambridge: Cambridge University Press, s. 103-127.
- Cicero (2016), **Yasalar Üzerine** (çev. C. Cengiz Çevik), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cicero (2014), **Devlet Üzerine** (çev. C. Cengiz Çevik), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Cicero (2013), **Yükümlülükler Üzerine** (çev. C. Cengiz Çevik), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Council of Europe (2016), Congress of Local and Regional Authorities, **Promoting Human Rights at Local and Regional Level**, <https://www.coe.int/en/web/congress/human-rights> (Erişim Tarihi: 26/12/2023).
- Council of Europe (2010), Congress of Local and Regional Authorities, **The Role of Local and Regional Authorities in the Implementation of Human Rights**, <https://rm.coe.int/the-role-of-local-and-regional-authorities-in-the-implementation-of-hu/1680718f20> (Erişim Tarihi: 29/12/2023).
- Council of Europe (2023), Congress of Local and Regional Authorities, **European Urban Charter III: Urban Living in the Era of Transformations**, Report CG(2023)45-20prov, <https://rm.coe.int/cg-2023-45-20-prov-draft-report-european-urban-charter-iii-en-rapporte/1680acca9f> (Erişim Tarihi: 16/02/2024).

Council of Europe (2008), Congress of Local and Regional Authorities, **City Diplomacy**, Recommendation 234, <https://rm.coe.int/city-diplomacy-rapporteur-o-van-veldhuizen-netherlands-l-ildg-/168071a5eb> (Erişim Tarihi: 13/10/2024).

Çadırcı, Musa (2011), “Tanzimat’ın İlanı Sıralarında Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadılık Kurumu ve 1838 Tarihli ‘Tarik-i İlmiyye’ye Dair Ceza Kanunnamesi’”, Tülay Ercoşkun (Der.), **Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri**, Ankara: İmge Kitabevi, s. 19-31.

Çadırcı, Musa (2007), **Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi**, Ankara: İmge Kitabevi.

Çelebican, Özcan Karadeniz (2014), **Roma Hukuku: Tarihi Giriş, Kaynaklar, Genel Kavramlar, Kişiler Hukuku, Hakların Korunması**, 17. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.

Çınar, Tayfun (2023), “Türkiye’de Kent Yönetimi”, R. Keleş ve H. Kuran (Eds.), **Türkiye’de Kent ve Çevre Yönetimi**, Ankara: Nika Yayınevi, s. 39-64.

Çınar, Tayfun (2006), “Neoliberal Su Politikaları Doğrultusunda İller Bankası, DSİ ve Belediyelerin Değışen Rolü”, **Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni**, Sayı 3, s. 70-78.

Dağlı, Zülkif (2018), “Göçmenlerin Uyum ve Rehabilitasyonunda Örnek Bir Model: KADİM”, H. Ateş ve T. Ovalı (Eds.), **Göçmenler, Yerel Halk ve Paydaşların Gözüyle Göç Yönetimi: Düzce Örneğİ**, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, s. 19-39.

Da Silva, Karina Gomes (2018), “The New Urban Agenda and Human Rights Cities: Interconnections between the Global and the Local”, **Netherlands Quarterly of Human Rights**, 36(4), s. 290-310.

- Darling, Jonathan (2016), “Defying the Demand to ‘Go Home’: From Human Rights Cities to The Urbanisation of Human Rights”, B. Oomen, M. Davis, M. Grigolo (Eds.), **Global Urban Justice: The Rise of Human Rights Cities**, Cambridge: Cambridge University Press, s. 121-138.
- Davis, Martha F. (2017), “Design Challenges for Human Rights Cities”, **Columbia Human Rights Law Review**, 49(1), s. 27-66.
- Davis, Martha F. (2018), “The Upside of the Downside: Local Human Rights and the Federalism Clauses”, **Saint Louis University Law Journal**, 62, s. 921-938.
- Davis, Martha F. (2019), “Scoping the New Urban Human Rights Agenda”, **The Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law**, 51(2), s. 260-270.
- Davis, Martha F. (2022), “(G)local Intersectionality”, **Washington & Lee Law Review**, 79, s. 1021-1044.
- Deklerck, Jasmien (2020), **Human Rights Cities: “Walking the Walk” or “Talking the Talk”?: Analysing the Responsibility of Human Rights Cities for Their Human Rights Commitment**, Masters Thesis, Graz: University of Graz.
- Demir, Konur Alp (2017), **Cumhuriyet Dönemi Belediyecilik Kanunları ve Yerel Seçimler (1923-2014)**, İstanbul, İmaj Yayınevi.
- Destain, Christian (2010), **Aydınlanma** (çev. İsmail Yerguz), İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Diaz Abraham, Leonardo (2017), “Globalization, Decentralization and Local Governments International Networking on Human Rights”, J. Zajda, S. Ozdowski (Eds.), **Globalisation, Human Rights Education and Reforms**, Dordrecht: Springer, s. 73-86.

- Divitçioğlu, Sencer (2004), **Ortaçağ Türk Toplamları Hakkında**, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Donnelly, Jack (1995), **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları** (çev. M. Erdoğan ve L. Korkut), Ankara: Yetkin Yayınları.
- Douzinas, Costas (2007), **The End of Human Rights: Critical Legal Thought at the Turn of the Century**, Oxford: Hart Publishing.
- Duben, Alan (1994), **İnsan Hakları ve Demokratikleşme: Yerel Yönetimlerin ve Gönüllü Kuruluşların Roller**, WALD İnsan Hakları Serisi, İstanbul: Kent Basımevi.
- Duby, Georges (1990), **Ortaçağ İnsanları ve Kültürü** (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi.
- Dumont, Paul (2012), “Tanzimat Dönemi (1839-1878)”, R. Mantran (Yay. Yön.), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II: Duraklamadan Yıkılışa** (çev. Server Tanilli), 2. Baskı, İstanbul: T.C. İş Bankası Yayınları, s. 55-134.
- Dumont, Paul ve François Georgeon (2012), “Bir İmparatorluğun Ölümü (1908-1923)”, R. Mantran (Yay. Yön.), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II: Duraklamadan Yıkılışa** (çev. Server Tanilli), 2. Baskı, İstanbul: T.C. İş Bankası Yayınları.
- Dürüşken, Çiğdem (2014), **Antikçağ Felsefesi: Homeros’tan Augustinus’a Bir Düşünce Serüveni**, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Dürüşken, Çiğdem (çev.) (2017), **Büyük Sözleşme ya da Özgürlükler Sözleşmesi (Magna Charta)**, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Dürüşken, Çiğdem (çev.) (2009), **Magna Charta: Büyük Sözleşme**, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Engelhardt, Edouard-Philippe (2010), **Türkiye’de Çağdaşlaşma Hareketleri: Tanzimat**, İstanbul: Örgün Yayınevi.

Erbay, Yusuf ve Hasan Akgün (2022), **From Modernization to Globalization Local Authorities in Turkey: History and Today**, Ankara: İmge Kitabevi.

Erdoğan, Murat (2017), **‘Kopuş’tan ‘Uyum’a Kent Mültecileri Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi: İstanbul Örneği**, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

Eshuis, Jasper ve Arthur Edwards (2013), “Branding the City: The Democratic Legitimacy of a New Mode of Governance”, **Urban Studies**, 50(5), s. 1066-1082.

European Union Agency for Fundamental Rights (2021), **Human Rights Cities in the EU: A Framework for Reinforcing Rights Locally**, Luxembourg: Publication Office of the European Union.

Ezer, Tamar (2022), “Localizing Human Rights in Cities”, **Southern California Review of Law and Social Justice**, 31(1), s. 67-134.

Galtung, Johan (2011), **İnsan Hakları: Başka Bir Açıdan Bakış** (çev. Müge Sözen), İstanbul: Metis Yayınları.

García, Mariana (2022), “Parting and Keep on Existing: Crisis and Reproduction of the Existence of Migrants and Their Collectives in the City of Rosario”, E. C. de los Santos ve L. A. A. Vega (Eds.), **Crises and Migration: Critical Perspectives from Latin America**, Cham: Springer, s. 101-122.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi (2024), **2023 Yılı Faaliyet Raporu**, Gaziantep.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, **Stratejik Plan 2020-2024**, Gaziantep.

- Gemalmaz, Mehmet Semih (2007), **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, 6. Baskı, İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Geray, Cevat (1990), “Belediyelerin Hızlı Kentleşmeye Yenik Düştüğü Dönem (1945-1960)”, **Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar**, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Yay. Haz. Metropol İmar AŞ ve IULA-EMME, Ankara, s. 217-233.
- Geray, Cevat (2000), “Kenttaşlık Hakları”, (Yay. Haz. Oya Çitçi) **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara: TODAİE, s. 499-510.
- Gül, Hüseyin (2008), “Yerinden Yönetim Kavramının Gelişimi, Türleri ve Özellikleri”, R. Bozlağan, Y. Demirkaya (Eds.), **Türkiye’de Yerel Yönetimler**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s. 85-118.
- Güler, Mahmut (2009), “Toplumcu Belediyeciliğin Doğuş Koşulları Üzerine”, İ. Kamalak, H. Gül (Eds), **Yerel Yönetimlerde Sosyal Demokrasi Toplumcu Belediyecilik Teorik Yaklaşımlar, Türkiye Uygulamaları**, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, s. 125-158).
- Gready, Paul ve Liz Lockey (2019), “Rethinking Human Rights in York as a Human Rights City”, **The Political Quarterly**, 90(3), s. 383-392.
- Gready, Paul (2019), “Reflections on a Human Rights Decade, Near and Far”, **Journal of Human Rights Practice**, 11, s. 422-437.
- Gready, Paul, Emily Graham, Eric Hoddy ve Rachel Pennington (2017), “Re-imagining Human Rights Practice Through the City: A Case Study of York (UK)”, M. Davis, T. G. Hansen ve E. Hanna (Eds.), **Human Rights Cities and Regions: Swedish and International Perspectives**, Malmö: Raoul Wallenberg Institute, s. 71-76.

Grigolo, Michele (2019), **The Human Rights City: New York, San Francisco, Barcelona**, London ve New York: Routledge.

Grigolo, Michele (2010), Human Rights and Cities: The Barcelona Office for Non-Discrimination and Its Work for Migrants, **The International Journal of Human Rights**, 14(6), s. 896-914.

Gökberk, Macit (1983), “Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk”, **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı, s. 283-333.

Gözübüyük, Şeref (1964), **Türkiye’de Mahalli İdareler**, Ankara: TODAİE.

Gözübüyük, Şeref ve Suna Kili (1982), **Türk Anayasa Metinleri (1839-1980)**, 2. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Grisinger, Joanna L. (2019), “Municipal Administrative Constitutionalism: The New York City Commission on Human Rights, Foreign Policy, and the First Amendment”, **University of Pennsylvania Law Review**, 167, s. 1669-1697.

Günlük-Şenesen, Gülay ve d. (2021), **İnsan Hakları Kentleri Göstergeleri**, Ankara: Raoul Wallenberg Enstitüsü.

Gür, Refik A., **Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadılık Müessesesi** (Haz. M. Nihat Aryol), 2. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gürbüz, Reşit (2022), **İnsan Hakları ve Demokratikleşme**, 7. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Habitat III (2017), **Yeni Kentsel Gündem: Herkes İçin Sürdürülebilir Kentler ve Yerleşimlere İlişkin Kito Bildirgesi**, Birleşmiş Milletler, <https://habitat3.org/the-new-urban-agenda/> (Erişim Tarihi: 17/12/2023).

Haddad, Heidi Nichols (2020), “When Global Becomes Municipal: US Cities Localizing Unratified International Human Rights Law”, **The European Journal of International Law**, 31(4), s. 1379-1399.

Hamamcı, Can (1985), “Çevre Hakkı Üzerine Düşünceler”, **İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt 5-6, (1983-1984’dan Ayrı Bası), s. 171-180.

Hamamcı, Can (1990), “1930-1946 Tek Parti Dönemi Belediyeciliği: Genel Bakış”, **Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar**, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Yay. Haz. Metropol İmar AŞ ve IULA-EMME, Ankara, s. 147-158.

Hansen, Mogens Herman (2001), **The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes: Structure, Principles, and Ideology**, Great Britain: Antony Rowe Ltb.

Hunt, Lynn (1996), “Introduction: The Revolutionary Origins of Human Rights”, L. Hunt (Ed.), **The French Revolution and Human Rights: A Brief Documentary History**, Boston: Bedford/St. Martin’s, s. 1-32.

Hobbes, Thomas (2004), **Leviathan** (çev. Semih Lim), Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi: 9, 4. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Holton, R. J. (1999), **Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık** (çev. Ruşen Keleş), Ankara: İmge Kitabevi.

Howatson, M. C. (2013), **Oxford Antikçağ Sözlüğü** (çev. Faruk Ersöz), İstanbul: Kitap Yayınevi.

Immler, Nicole L. ve Hans Sakkers (2022), “The UN-Sustainable Development Goals Going Local: Learning from Localising Human Rights”, **The International Journal of Human Rights**, 26(2), s. 262-284.

Ioli, Camilla (2022), “Towards a Decentralised Model of Participation for People with Disabilities? The Case of Human Rights Cities”, O. Quirico (Ed.), **Inclusive Sustainability: Harmonising Disability Law and Policy**, Singapore: Springer, s. 153-172.

Ishay, Micheline R. (2008), **The History of Human Rights: From Ancient Times to the Globalization Era**, London: University of California Press.

İnalcık, Halil (2009), **Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I**, 27. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnalcık, Halil (2006), “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu”, Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu (Eds.), **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, 2. Baskı, İstanbul: Phoenix Yayınevi, s. 83-100.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2023), **Yerel Eşitlik Eylem Planı 2021-2024: Güncellenmiş Versiyon (2023)**, İstanbul.

Kaboğlu, İbrahim Ö. (1990), “Türkiye’de Hukuk Devleti’nin Gelişimi”, **İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt 12, s. 139-166.

Kalb, Johanna (2017), “The State of the City and the Future of Human Rights: A Review of Global Urban Justice”, **Columbia Human Rights Law Review**, 48(3), s. 75-97.

Kaufman, Risa E. (2017), “Localizing Human Rights in the United States through the 2030 Sustainable Development Agenda”, **Columbia Human Rights Law Review**, 49(1), s. 99-128.

Kapani, Münci (1991), **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kapani, Münci (1993), **Kamu Hürriyetleri**, 7. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.

Karasu, Mithat Arman (2008), “Kentli Haklarının Gelişimi ve Hukuki Boyutları”, **TBB Dergisi**, Sayı 78, s. 37-52.

Karvounis, Antonios M. (2024), **City Diplomacy: An Introduction**, London ve New York: Routledge (Elektronik Kitap Yayım Tarihi: 2 Ağustos 2024: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781003470908/city-diplomacy-antonios-karvounis>).

Kazıcı, Ziya (2006), **Osmanlı’da Yerel Yönetim (İhtisab Müessesesi)**, İstanbul: Bilge Yayıncılık.

Keleş, Ruşen (2012), “Yerel Yönetimler ve İnsan Hakları”, S. Başeren, E. G. Dardağan Kibar ve d. (Eds.), **Prof. Dr. İlhan Unat’a Armağan**, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayını, s. 331-342.

Keleş, Ruşen (2022), “Demokrasi, Sivil Toplum ve Kent Yönetimi”, R. Keleş ve E. Alacadağlı (Eds.), **Sivil Toplum, Demokrasi ve Kent Yönetimi**, 2. Baskı, Ankara: Astana Yayınları, s. 41-66.

Keleş, Ruşen (1995a), “Kentleşme ve Türkçe”, **Dilbilim Araştırmaları Dergisi**, s. 1-5, <http://dad.boun.edu.tr/tr/download/article-file/303091> (Erişim Tarihi: 14/01/2024).

Keleş, Ruşen (1995b), “Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Karşısında Avrupa ve Türkiye”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, 4(6), s. 3-19, https://cyy.hacibayram.edu.tr/documents/article/3/4/6/1_keles.pdf (Erişim Tarihi: 02/03/2024)

Keleş, Ruşen ve Ayşegül Mengi (2017), **Avrupa Birliği’nin Bölge Politikaları**, 2. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi.

Keleş, Ruşen ve Ayşegül Mengi (2021), **Kent Hukuku**, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

- Keleş, Ruşen (2023), **Yerinden Yönetim ve Siyaset**, 13. Baskı, Ankara: Cem Yayınevi.
- Keleş, Ruşen (2015a), “Yerel Demokrasi ve Küreselleşme”, **Kent, Kentsel Siyaset ve Çevre Yazıları (1993-2014)**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 71-84.
- Keleş, Ruşen (2015b), “Habitat III ve Türkiye Ulusal Raporu”, **Mimarlık Dergisi**, 383, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=397&RecID=3657#> (Erişim Tarihi: 14/02/2024).
- Kitto, Humphrey Davy Findley (2017), **Yunanlar** (çev. Ayşegül Yurdaçalış), İstanbul Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Kovancı, Ezgi (2018), “Toplumsal Cinsiyet Açısından Kentler”, A. Mengi ve D. İşçioğlu (Eds.), **Kentsel Politikalar**, Ankara: Palme Yayıncılık, s. 33-41.
- Kuçuradi, İoanna (2023), “Etik İlkeler ve Hukukun Temel Öncülleri Olarak İnsan Haklar”, M. Y. Zabunoğlu, P. Babaoğlu (Eds.), **Cumhuriyetin 100. Yılı Anısına İnsan Hakları Makaleleri Seçkisi I**, Ankara: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, s. 189-199.
- Lauren, Paul Gordon (2011), **The Evolution of International Human Rights: Visions Seen**, 3. Baskı, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Linklater, Andrew (2011), “Cosmopolitan Citizenship”, E. F. Isin, B. S. Turner (Eds.), **Handbook of Citizenship Studies**, London: Sage Publications, s. 317-332.
- Lozner, Stacy Laira (2004), “Diffusion of Local Regulatory Innovations: The San Francisco CEDAW Ordinance and the New York City Human Rights Initiative”, **Columbia Law Review**, 104, s. 768-800.
- Marmara Belediyeler Birliği (2023), **Yenilenen Avrupa Kentsel Şartı ve Belediyeler**, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

- Marx, Axel ve d. (2015), “Localizing Fundamental Rights in the European Union: What is the Role of Local and Regional Authorities, and How to Strengthen It?”, **Journal of Human Rights Practice**, 7(2), s. 246-271.
- Mengi, Ayşegül (2003), “Freiher vom Stein’in Modern Kent Yönetimi Anlayışının Gelişimine Katkısı ve 1808 Prusya Kentler Şartı”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 58(2), s. 117-132.
- Mengi, Ayşegül (2022), “Türkiye’de Kent Yönetimlerinin Karar Organlarında Katılım, Yerel Özerklik ve Demokrasi İlişkisi”, R. Keleş ve E. Alacadağlı (Eds.), **Sivil Toplum, Demokrasi ve Kent Yönetimi**, 2. Baskı, Ankara: Astana Yayınları, s. 67-88.
- Miellet, Sara (2019), “Human Rights Encounters in Small Places: The Contestation of Human Rights Responsibilities in Three Dutch Municipalities”, **The Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law**, 51(2), s. 213-232.
- Mirandelo, Pico Della (2006), **İnsanın Değeri Üzerine Söylev ya da Rönesansın Manifestosu**, (çev.) Levent Özşar, Bursa: Biblos Kitabevi.
- Montreal Charter of Rights and Responsibilities (2021), https://portail-m4s.s3.montreal.ca/pdf/montreal_charter_of_rights_and_responsabilities_0.pdf (Erişim Tarihi: 20/05/2024).
- Morris, Lydia (2013), **Human Rights and Social Theory**, London: Palgrave Macmillan.
- Moyn, Samuel (2017), **Son Ütopya: Tarihte İnsan Hakları** (çev. Firdevs Ev), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Mumford, Lewis (2007), **Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Musulin, Janko (Der.) (1983), **Hürriyet Bildirgeleri: Magna Charta'dan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine**, İstanbul: Belge Yayınları.

Mutlu, Ahmet ve Nazlı Yücel Batmaz (2013), **Türkiye'de Kent Hakkı**, Ankara: Orion Kitabevi.

Mutluer, Kamil M. ve Erdoğan Öner (2009), **Teoride ve Uygulamada Mahalli İdareler Maliyesi**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Nadaroğlu, Halil (1986), **Mahalli İdareler**, 3. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Nascimento, Amos (2016), "İnsan Hakları ve Kozmopolitik Paradigmaları: Haklardan İnsanlığa", M. Lutz-Bachmann, A. Nascimento (Eds.), **İnsan Hakları, İnsan Haysiyeti ve Kozmopolit İdealler**, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, s. 99-128.

Neubeck, Kenneth (2016), "Community and Urban Sociology", D. L. Brunnsma, K. E. Iyall Smith, B. K. Gran (Eds.), **The Handbook of Sociology and Human Rights**, New York: Routledge, s. 234-244.

Novak, Andrew (2022), "Reconsidering Extraterritorial Human Rights Obligations of Cities and Local Governments", J. Nijman, B. Oomen, E. Durmuş, S. Miellet, L. Roodenburg (Eds.), **Urban Politics of Human Rights**, New York: Routledge, s. 25-50.

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), **Achievements and Challenges of the Human Rights City Gwangju: Overview and Tasks of the Implementation of the Human Rights City Gwangju**, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/HRCouncil/Adv>

Oomen, Barbara (2013), “The Rights for Others: The Contested Homecoming of Human Rights in the Netherlands”, **Netherlands Quarterly of Human Rights**, 31(1), s. 41-73.

Oomen, Barbara M. (2016), “Introduction: The Promise and Challenge of Human Rights Cities”, B. Oomen, M. Davis, M. Grigolo (Eds.), **Global Urban Justice: The Rise of Human Rights Cities**, Cambridge: Cambridge University Press, s. 1-21.

Oomen, Barbara ve Moritz Baumgärtel (2018), “Frontier Cities: The Rise of Local Authorities as an Opportunity for International Human Rights Law”, **The European Journal of International Law**, 29(2), s. 607-630.

Oomen, Barbara (2019), “Cities of Refuge: Rights, Cultures and the Creation of Cosmopolitan Cityzenship”, R. Buikema, A. Buyse, A. C.G.M. Robben (Eds.), **Cultures, Citizenship and Human Rights**, London: Routledge, s. 121-136.

Oomen, Barbara ve d. (2023), “General Introduction”, J. Nijman, B. Oomen, E. Durmuş, S. Miellet, L. Roodenburg (Eds.), **Urban Politics of Human Rights**, New York: Routledge, s. 1-22.

Oomen, Barbara ve Elif Durmuş (2019), “Cities and Plural Understandings of Human Rights: Agents, Actors, Arenas”, **The Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law**, 51(2), s. 141-150.

Oomen, Barbara ve Esther Van Den Berg (2014), “Human Rights Cities: Urban Actors as Pragmatic Idealistic Human Rights Users”, **Human Rights & International Legal Discourse**, 8(2), s. 160-185.

- Orhan, Oytun ve Sabiha Senyücel Gündoğar (2015), **Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri**, Ankara: ORSAM ve TESEV.
- Ortaylı, İlber (1974), **Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)**, Ankara: TODAİE Yayınları.
- Ortaylı, İlber (1978), “İmparatorluk Döneminde Mahalli İdarelerin ve Belediyeciliğin Evrimi”, E. Türkcan (Ed.), **Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi**, Ankara: Türk İdareciler Derneği, s. 3-24.
- Ortaylı, İlber (1990), “Yerel Yönetim: Devraldığımız Miras”, **Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar**, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Yay. Haz. Metropol İmar AŞ ve IULA-EMME, Ankara, s. 63-74.
- Öndül, Hüsnü (2000), “Kentli Haklarının Kavramsal Temelleri”, İnsan Hakları Derneği Yayınları, **İnsan Haklarının Kavramsal Temelleri**, Ankara: İHD İnsan Hakları İçin Basın Yayın Organizasyon İktisadi İşletmesi, s. 81-89.
- Önez Çetin, Zuhale (2022), “Kent Ölçeğinde İnsan Haklarının Korunması ve Gelişimi: İnsan Hakları Kentleri”, A. Akın (Ed.), **Sosyal Bilimlerde Teorik ve Ampirik Araştırmalar-1**, Ankara: İKSAD, s. 35-62.
- Özdemir Mertoğlu, Seçil (2021), “Kentte İnsan Hakları ve Kent Hakkı”, **OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, 18(40), s. 2731-2743.
- Öztan, Bengü ve Senem Ertan (2020), “Kadın Dostu Kent Uygulamalarının Karşılaştırmalı Analizi”, B. H. Eryiğit (Ed.), **Yerel Yönetimler Teori, Uygulama ve Yeni Yaklaşımlar**, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, s. 203-226.
- Pieterse, Marius (2023), “Human Rights Cities in Africa? Rights as Resources for Urban Governance in the Global South”, **Journal of Law and Society**, s. 1-20.

- Pirenne, Henri (1994), **Ortaçağ Kentleri: Kökenleri ve Ticaretin Canlanması**, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pirenne, Henri (1983), **Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Poggi, Gianfranco (2007), **Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım**, 4. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rayfield, Irem Arf ve Koldo Casla (2021), **Human Rights and Local Government: Lessons from Human Rights Cities in Europe**, Essex: University of Essex, Human Rights Centre.
- Reuter, Tina Kempin (2019), “Human Rights and The City: Including Marginalized Communities in Urban Development and Smart Cities”, **Journal of Human Rights**, 18(4), s. 382-402.
- Roodenburg, Lisa (2021), **Anticipating Friction: The Role of Human Rights in Urban Debates on Migration and Diversity: The case of Amsterdam, Hong Kong and Buenos Aires**, PhD Thesis, Amsterdam: University of Amsterdam.
- Sabine, George (1969), **Siyasal Düşünceler Tarihi I: Eski Çağ-Orta Çağ** (çev. H. Rızatepe), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını: 16, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Sadri, Hossein (2013), “Kent Hakkından Kentte İnsan Haklarına”, S. Kalem Berk ve P. Uyan Semerci (Eds.), **Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 73-85.
- Sadri, Senem Zeybekoğlu (2013), “Kentsel Dönüşüm ve Kentte İnsan Hakları”, S. Kalem Berk ve P. Uyan Semerci (Eds.), **Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 1-16.
- Saalman, Howard (1968), **Medieval Cities**, New York: George Braziller.

- Sarıca, Murat (1996), **100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Serçe, Erkan (1998), **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye (1868-1945)**, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet (2010), **Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Shin, Gyonggu, Jean Ahn ve Jinhee Cohn (2019), **Human Rights City Gwangju: Its Development, Achievement and Limitations**, Conference Paper, Gwangju.
- Shingne, Marie Carmen (2022), The More-Than-Human Rights to the City: A Multispecies Reevaluation, **Journal of Urban Affairs**, 44(2), s. 137-155.
- Sipahi, Esra Banu ve Bahar Özsoy (2015), **Kadın Dostu Kent İmgesi: Sorunları ve Beklentileri Bağlamında Gaziantep'te Kadınlar Üzerine Bir Araştırma**, Ankara: Aktaş Ofset Matbaacılık.
- Starl, Klaus (2016), "Human Rights and The City: Obligations, Commitments and Opportunities: Do Human Rights Cities Make a Difference for Citizens and Authorities? Two Cases Studies on the Freedom of Expression", B. Oomen, M. Davis ve M. Grigolo (Eds.), **Global Urban Justice: The Rise of Human Rights Cities**, Cambridge: Cambridge University Press, s. 199-219.
- Smith, Jackie (2017), "Local Responses to Right-Wing Populism: Building Human Rights Cities", **Studies in Social Justice**, 11(2), s. 347-368.
- Sofokles (2005), **Eski Yunan Tragedyaları 1: Antigone**, İstanbul: Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları.
- Soysal, Mümtaz (1986), **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 6. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Svensson, Nicklas ve d. (2020), **Evaluation of the Raoul Wallenberg Institute Turkey Human Rights Capacity Development Programme 2015-2020**, Stockholm: Sthlm Policy Group.

Şenel, Alaeddin (1968), **Eski Yunanda Siyasal Düşünüş**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 258, Ankara: Sevinç Matbaası.

Şenel, Alaeddin (1996), **İnsanlık Tarihi Boyunca İnsan Hakları Demokrasi İlişkisi**, İzmir Barosu İnsan Hakları Hukuku ve Hukuk Araştırmaları Merkezi Yayını: 6, İzmir: Egetan Yayıncılık.

Tahiroğlu, Bülent ve Belgin Erdoğan (2014), **Roma Hukuku Dersleri: Tarihi Giriş, Hukuk Tarihi, Genel Kavramlar, Usul Hukuku**, 10. Basım, İstanbul: Der Yayınları.

Tapan, Mete (1983), “Türkiye’de Uygarlık, Bayındırlık, Kentleşme ve Atatürk”, **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı, s. 381-413.

Tekinbaş, Ege (2015), **Kadın Dostu Kent Uygulama Rehberi**, Ankara: Berk Matbaacılık.

Thorns, David C. (2002), **The Transformation of Cities: Urban Theory and Urban Life**, New York: Palgrave Macmillan.

Tunaya, Tarık Zafer (1980), **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, 4. Baskı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.

Timur, Taner (1979), **Kuruluş ve Yükseliş Dönemi Osmanlı Toplumsal Düzeni**, 2. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.

Ulrich, George (2011), “Epilogue: Widening the Perspective on the Local Relevance of Human Rights”, K. De Feyter, S. Parmentier, C. Timmerman, G. Ulrich (Eds.),

The Local Relevance of Human Rights, European Inter-University Centre for Human Rights and Democratisation, Cambridge: Cambridge University Press, s. 337-360.

Umur, Ziya (1975), **Roma Hukuku Lügatı**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

United Nations Population Facts (2020), https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undes_pd_2020_popfacts_urbanization_policies.pdf (Erişim Tarihi: 17/12/2023).

United Nations, Economic and Social Council (2018), **Economic, Social and Cultural Rights: Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights** (E/2018/57).

United Nations, General Assembly (2014), Progress Report of the Advisory Committee on the Role of Local Government in Promotion and Protection of Human Rights, **Including Human Rights Mainstreaming in Local Administration and Public Services**, Human Rights Council (A/HRC/27/59).

United Nations, General Assembly (2015), **Role of Local Government in Promotion and Protection of Human Rights: Final Report of the Human Rights Council Advisory Committee** (A/HRC/30/49).

United Nations, General Assembly (2012), **Report of the Advisory Committee on its Ninth Session** (A/HRC/AC/9/6).

United Cities and Local Governments (2012), **The European Charter for the Safeguarding of Human Rights in the City**, Barcelona, <https://uclg-cisdp.org/sites/default/files/documents/files/2021->

06/CISDP%20Carta%20Europea%20Sencera_baixa_3.pdf (Erişim Tarihi: 20/04/2023).

United Cities and Local Governments (2012), **Global Charter-Agenda for Human Rights in the City**, Barcelona, https://uclg-cisdp.org/sites/default/files/documents/files/2021-06/CISDP%20Carta-Agenda_ENG_0.pdf (Erişim Tarihi: 20/04/2023).

United Nations-Habitat (2002), **Rosario: The New Citizenship Landscape**, Best Practices Database.

Uygun, Oktay (2014), **Devlet Teorisi**, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Viborg Jensen, Sofie (2018), **Human Rights Cities: Local Governance or a Way of Life?**, Masters Thesis, Lund: Lund University.

Vogt, Katja Maria (2008), **Law, Reason, and the Cosmic City: Political Philosophy in the Early Stoa**, New York: Oxford University Press.

World Human Rights Cities Forum (2011), https://www.uclg-cisdp.org/sites/default/files/Gwangju_Declaration_on_HR_City_final_edited_version_110524.pdf (Erişim Tarihi: 20/04/2023).

Wright, Charquia (2017), “Development in New York City: New York City Commission on Human Rights Will Begin Issuing U and T Visa Certifications”, **Georgetown Immigration Law Journal**, 31(2), s. 447-452.

Yalçın, Önder (2021), “Göç Yönetiminde Gaziantep Modeli”, **İller ve Belediyeler Türkiye Belediyeler Birliği Dergisi**, Sayı: 883-884, s. 30-33.

Yalçın, Zelal (2024), “Eşitlikçi Kentler, Eşit Hayatlar”, **Şehir ve Toplum**, Sayı: 29, s. 43-58.

- Yayla, Mustafa (2018), “Şehir, Üniversite ve İnsan Haklarının Yerelde Korunması”, **I. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu: İnsan Haklarını Yeniden Düşünmek**, İstanbul: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, https://www.tihek.gov.tr/upload/file_editor/2019/03/1551780406.pdf (Erişim Tarihi: 15/03/2024).
- Yaylı, Hasan (2009), **Türkiye’de Belediyelerin Yeniden Yapılandırılması**, Kırıkkale: Kırıkkale Belediyesi Yayınları.
- Yıldırım, Selahattin (2014), **Kent Hakkı ve Kentsel Adalet Üstüne**, Ankara: Çankaya Belediyesi.
- Yücel, Yelda (2022), “Capabilities Indicators for Human Rights Cities in Turkey: A Gender-Specific Approach”, **Social Indicators Research: An International and Interdisciplinary Journal for Quality-of-Life Measurement**, Springer, 159(2), s. 495-522.
- Zekiyan, Boğos (1982), **Humanizm (İnsancılık): Düşünsel İçlem ve Tarihsel Kökenler**, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- İNTERNET KAYNAKLARI**
- Amnesty International, Erişim Tarihi: 07/01/2024;
<https://www.amnesty.org.uk/universal-declaration-human-rights-UDHR>.
- Anayasa Mahkemesi, Erişim Tarihi: 14/04/2024;
<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi, Erişim Tarihi: 20/04/2024; <https://baskentkart.com.tr/>.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Erişim Tarihi: 21/01/2024;
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22sort%22:\[%22kupdate%20Descending%22\],%22itemid%22:\[%22001-162089%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22sort%22:[%22kupdate%20Descending%22],%22itemid%22:[%22001-162089%22]}).

Barcelona Discrimination Observatory Report 2023, Erişim Tarihi: 02/03/2024;
<https://ajuntament.barcelona.cat/oficina-no-discriminacio/sites/default/files/BarcelonaDiscriminationReport2023.pdf>.

Birleşmiş Milletler, Erişim Tarihi: 20/04/2024;
<http://www.kadindostukentler.com/content/docs/taahhutname.pdf>.

Birleşmiş Milletler, Erişim Tarihi: 25/04/2024;
<http://www.kadindostukentler.com/proje-yeep.php>.

Birleşmiş Milletler, Erişim Tarihi: 20/01/2024; <https://turkiye.un.org/tr/sdgs/11>.

C40 Cities, Erişim Tarihi: 13/01/2024; <https://www.c40.org/cities/>.

Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği, Erişim Tarihi: 20/04/2024;
<https://www.izleme.org/yeep-nedir/>.

Cities for CEDAW, Erişim Tarihi: 16/03/2024; <https://citiesforcedaw.org/cedaw-cities/>.

Cities of Design Network, Erişim Tarihi: 03/03/2024;
<https://www.designcities.net/city/graz/>.

City and County of San Francisco, Department on the Status of Women, CEDAW Ordinance, Erişim Tarihi: 18/01/2024; <https://wayback.archive-it.org/org-571/20230121014259/https://sfgov.org/dosw/cedaw-ordinance>.

City of Graz, Erişim Tarihi: 03/03/2024;
https://www.graz.at/cms/beitrag/10034466/7772565/Zahlen_Fakten_Bevoelkerung_Bezirke_Wirtschaft.html#.

Council of Europe, Erişim Tarihi: 03/02/2024; <https://rm.coe.int/cg-gov-2023-1-04-european-urban-charter-iii-en/1680aa8a9d>.

Çankaya Belediyesi, Erişim Tarihi: 20/04/2024;
<https://www.cankaya.bel.tr/pages/3397/Yerel-Esitlik-Eylem-Plani/>.

Çankaya Belediyesi, Erişim Tarihi: 25/04/2024;

<https://www.cankaya.bel.tr/pages/5998/KADIN-VE-AILE-HIZMETLERI-MUDURLUGU/>.

Eşit Haklar İçin İzleme Derneği, Erişim Tarihi: 27/04/2024;
<https://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2024/03/CYEZE-Kilavuz.pdf>.

Eşitlik İçin Kadın Platformu, Erişim Tarihi: 21/04/2024;
https://esik.org.tr/s/2547/i/ESIK_Yerel_Yonetimler_Icin_Bes_Acil_Sart_4_Mart_2024.pdf.

EUROCITIES, Erişim Tarihi: 13/01/2024; <https://eurocities.eu/cities/#>.

EUROCITIES, Erişim Tarihi: 14/01/2024; <https://integratingcities.eu/wp-content/uploads/2021/10/Makingparticipationeffective.pdf>.

Gençlik Örgütleri Forumu Derneği, Erişim Tarihi: 21/04/2024; <https://go-for.org/adaylar-haklarimiz-icin-soz-verecek-genclik-haklari-sozlesmesi/>.

Göç İdaresi Başkanlığı, Erişim Tarihi: 26/10/2024;
<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>.

Gwangju City, Erişim Tarihi: 04/05/2024;
<https://www.gwangju.go.kr/eng/contentsView.do?pageId=eng25> ()

Human Rights Cities Network, Erişim Tarihi: 29/12/2023;
<https://humanrightscities.net/humanrightscity/utrecht/>.

Info Barcelona, Erişim Tarihi: 02/03/2024;
https://www.barcelona.cat/infobarcelona/en/tema/city-council/the-citys-population-continues-to-grow-and-reaches-1-7-million_1405179.html#.

Kadının İnsan Hakları Derneği, Erişim Tarihi: 21/04/2024;
<https://kadinininsanhaklari.org/esitlik-icin-belediyelerin-yapabilecegi-cok-sey-var/>.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), Erişim Tarihi: 23/03/2024; <https://www.aile.gov.tr/media/35256/kadinlara-karsi-her-turlu-ayrimciligin-onlenmesi-sozlesmesi-ve-ihiyari-protokolu.pdf>.

Maltepe Belediyesi, Erişim Tarihi: 20/04/2024;

https://www.maltepe.bel.tr/upload/strateji/2020_2024_Stratejik_Plan.pdf.

Maltepe Belediyesi, Erişim Tarihi: 20/04/2024;

https://www.maltepe.bel.tr/upload/strateji/2023_Yerel_Esitlik_Eylem_Plani.pdf.

Mevzuat Bilgi Sistemi, Erişim Tarihi: 20/04/2024;

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=10687&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>.

Mevzuat Bilgi Sistemi, Erişim Tarihi: 14/04/2024;

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6328.pdf>.

Mevzuat Bilgi Sistemi, Erişim Tarihi: 21/04/2024;

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6701.pdf>.

Office for National Statistics, UK, Erişim Tarihi: 19/04/2024;

<https://www.ons.gov.uk/visualisations/censuspopulationchange/E06000014/>.

Office for Non-Discrimination, Barcelona, Erişim Tarihi: 02/03/2024;

<https://ajuntament.barcelona.cat/oficina-no-discriminacio/en/about-us>.

Resmi Gazete, Erişim Tarihi: 06/04/2024;

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1471.pdf>.

Resmi Gazete, Erişim Tarihi: 21/01/2024;

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20312.pdf>.

Resmi Gazete, Erişim Tarihi: 23/01/2024;

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21364.pdf>.

Sosyal Politika, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği, Erişim Tarihi: 21/04/2024; <https://spod.org.tr/wp-content/uploads/2024/02/LGBTI-Dostu-Belediye-Baskani-Protokol-Metni.pdf>.

Sosyal Politika, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği, Erişim Tarihi: 21/04/2024; <https://spod.org.tr/wp-content/uploads/2024/02/LGBTI-Dostu-Meclis-Uyesi-Protokol-Metni.pdf>.

TBMM, Erişim Tarihi: 14/04/2024; <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/seksen-iki-anayasasi-metin-degisiklik>.

TBMM, Erişim Tarihi: 06/04/2024;

https://www5.tbmm.gov.tr/pdf/TESKILATI_ESASIYE.pdf.

The Council of European Municipalities and Regions, Erişim Tarihi: 20/04/2024; https://charter-equality.eu/atlas-of-signatories-of-the-charter/fiche-signataire.html?sign_id=2008.

The Council of European Municipalities and Regions, Erişim Tarihi: 25/04/2024; https://charter-equality.eu/atlas-of-signatories-of-the-charter/fiche-signataire.html?sign_id=1357.

The National Institute of Statistics and Censuses, Argentina, Erişim Tarihi: 02/03/2024; <https://www.indec.gob.ar/indec/web/Nivel4-Tema-2-41-165>.

The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Secretariat of the Human Rights Coordinating Committee, Erişim Tarihi: 07/01/2024; <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/turkish-turkce>.

TÜİK, Erişim Tarihi: 20/04/2024; <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2023-49684>.

- Türkiye Belediyeler Birliği, Erişim Tarihi: 09/08/2024;
https://www.tbb.gov.tr/Tr/Haberler_turkiye-belediyeler-birliginden-24-maddelik-oneri_51054.
- Türkiye Belediyeler Birliği, Erişim Tarihi: 20/04/2024;
https://www.tbb.gov.tr/Tr/icerik_cemr-avrupa-yerel-yasamda-kadin-erkek-esitligi-sarti_304.
- Türkiye İstatistik Kurumu, Erişim Tarihi: 06/01/2024;
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kent-Kir-Nufus-Istatistikleri-2022-49755>.
- UN Department of Economic and Social Affairs, Erişim Tarihi: 06/01/2024;
<https://www.un.org/uk/desa/68-world-population-projected-live-urban-areas-2050-says-un>.
- UNDP, Erişim Tarihi: 20/01/2024;
<https://www.kureselamaclar.org/amaclar/surdurulebilir-sehirler-ve-topluluklar/>.
- UNICEF, Erişim Tarihi: 13/01/2024; <https://www.childfriendlycities.org/>.
- UNICEF, Erişim Tarihi: 14/01/2024;
https://www.unicef.org/media/133746/file/ChildFriendly_Cities_Initiative_Guidance_Note.pdf.
- United Cities and Local Governments, Kentte İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin Avrupa Şartı, Erişim Tarihi: 06/01/2024; <https://uclg-cisdp.org/en/news/european-charter-safeguarding-human-rights-city>.
- United Cities and Local Governments, Küresel Şart-Kentte İnsan Hakları Gündemi, Erişim Tarihi: 09/01/2024; <https://uclg-cisdp.org/en/news/global-charter-agenda-human-rights-city>.
- United Cities and Local Governments, Inclusive Cities Observatory, Report on Barcelona's Office for Non-Discrimination, Erişim Tarihi: 02/03/2024;

<https://uclg-cisdp.org/sites/default/files/observatory/files/2021-06/FICHA%20EN.pdf>.

United Nations, Erişim Tarihi: 20/01/2024;

<https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2015/09/highlights-of-the-un-sustainable-development-summit/>.

Ville de Montreal, Erişim Tarihi: 05/05/2024; <https://montreal.ca/en/topics/montreal-charter-rights-and-responsibilities>.

World Alliance of Cities Against Poverty, Erişim Tarihi: 13/01/2024;
http://www.teamstoendpoverty.org/wq_pages/en/campagne/partenaires_villes.

World Population Review, Erişim Tarihi: 19/04/2024;
<https://worldpopulationreview.com/world-cities/york-population>.

York Human Rights City, Erişim Tarihi: 19/04/2024;
<https://www.yorkhumanrights.org/human-rights-city-declaration/>.

EKLER

EK 1

İNSAN HAKLARI KENTİ KILAVUZ İLKELERİ⁶⁵

2014 yılında düzenlenen 4. Dünya İnsan Hakları Kentleri Forumu tarafından kabul edilen insan hakları kentleri kılavuz ilkeleri:

İlke 1: Kent Hakkı

- İnsan Hakları Kenti, İHEB ve ulusal anayasalar gibi belgelerde tanımlanmış mevcut uluslararası insan hakları normları ve standartlarınca tanınan tüm insan haklarına saygı gösterir.
- İnsan Hakları Kenti sosyal adalet, eşitlik, dayanışma, demokrasi ve sürdürülebilirlik ilkeleriyle paralel olarak kent hakkının tanınması ve uygulanması için çalışır.

İlke 2: Ayrımcılığın Engellenmesi ve Olumlu Eylem

- İnsan Hakları Kenti idari sınırlar içerisinde ve ötesinde yaşayan herkes için eşitlik ve hakkaniyet ilkesine saygı gösterir.
- İnsan Hakları Kenti, toplumsal cinsiyet temelli politikalar ile eşitsizlikleri azaltmak ve mülteciler ve yurttaş olmayan kişiler dâhil, marjinalize olmuş ve risk altındaki grupları güçlendirmek için olumlu eylemleri içeren bir ayrımcılık karşıtı politika uygular.

İlke 3: Toplumsal Kapsayıcılık ve Kültürel Çeşitlilik

- İnsan Hakları Kenti farklı ırksal, dini, dinsel, etnik, toplumsal ve kültürel aidiyetlerden gelen topluluklar arasında karşılıklı saygı temelinde toplumsal kapsayıcılık ve kültürel çeşitlilik ilkelerine saygı gösterir.
- İnsan Hakları Kenti insan haklarının korunması ve desteklenmesi için gerekli olan kültürel çeşitliliği desteklerken, çatışmalara duyarlı bir yaklaşım uygular.

İlke 4: Katılımcı Demokrasi ve Hesap Verebilir Yönetim

⁶⁵ Hale Akay, Yerel Yönetimlerde Katılımcı Mekanizmalar ve Süreçler, İstanbul: Türkiye Avrupa Vakfı, s. 45-46.

- İnsan Hakları Kenti katılımcı demokrasi, şeffaflık ve hesap verebilirlik değerlerini destekler.

- İnsan Hakları Kenti bilgiye erişim, iletişim, katılım ve karar alma haklarının belediye yönetimlerinin planlama, politikaların oluşturulması, bütçeleme, uygulama, izleme ve değerlendirme dâhil tüm aşamalarında güvence altına alan etkin hesap verebilirlik mekanizmaları kurar.

İlke 5: Sosyal Adalet, Dayanışma ve Sürdürülebilirlik

- İnsan Hakları Kenti sosyo-ekonomik adalet, dayanışma ve ekolojik sürdürülebilirlik ilkelerine saygı gösterir.

- İnsan Hakları Kenti ülke içinde ve ötesinde kentli ve kırsal toplumlar arasında sosyo ekonomik ve ekolojik adalet ve dayanışmayı geliştirmenin bir yolu olarak sosyal dayanışma ekonomisini ve sürdürülebilir tüketimi teşvik eder.

İlke 6: Siyasi Liderlik ve Kurumsallaşma

- İnsan Hakları Kenti belediye başkanı ve danışmanlarının yüksek düzeydeki kolektif siyasi liderliklerinin ve onların insan hakları değerlerine ve insan hakları kenti vizyonuna bağlılıklarının önemini kabul eder.

- İnsan Hakları Kenti uygun şekilde kaynak sağlanmış programların ve bütçelerin kurumsallaşması yoluyla uzun dönemde sürekliliği sağlar.

İlke 7: İnsan Haklarının Anaakımlaştırılması

- İnsan Hakları Kenti insan haklarının belediye politikaları içine entegre edilmesinin önemini kabul eder.

- İnsan Hakları Kenti planlama, politikaların oluşturulması, uygulama, izleme ve değerlendirme dâhil belediye idaresinin ve yönetişiminin her aşamasında insan hakları temelli bir yaklaşım kullanır.

İlke 8: Etkili Kurumlar ve Politikaların Koordinasyonu

- İnsan Hakları Kenti kamu kuruluşlarının rolleri ile yerel yönetim içinde ve yerel ile merkezi yönetim arasında politikaların koordinasyonunun ve insan hakları konularında tutarlılığın önemini kabul eder.
- İnsan Hakları Kenti etkili kurumlar oluşturur ve politikalarını insan hakları birimi, temel yerel eylem planı, insan hakları göstergeleri ve insan hakları etki değerlendirmesi dâhil uygun personel ve kaynaklara sahip politikalar uygular.

İlke 9: İnsan Hakları Eğitimi

- İnsan Hakları Kenti, bir insan hakları ve barış kültürü geliştirmenin aracı olarak insan hakları eğitimi ve öğretiminin önemini kabul eder.
- İnsan Hakları Kenti tüm yükümlülük sahipleri, hak sahipleri ve diğer paydaşlar için çok çeşitli insan hakları eğitimleri geliştirir ve uygular.

İlke 10: Etkili Başvuru Hakkı

- İnsan Hakları Kenti etkili başvuru hakkının önemini kabul eder.
- İnsan Hakları Kenti, önleyici düzenlemeler ile arabuluculuk, hakemlik ve çatışmaların çözümlenmesi dâhil şikâyetlerin tazmin edilemesine yönelik ombudsman veya belediye insan hakları komisyonu gibi uygun mekanizmaları ve prosedürleri oluşturur.

EK 2

AVRUPA YEREL YAŞAMDA KADIN-ERKEK EŞİTLİĞİ ŞARTI⁶⁶

Mayıs 2006'da Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi tarafından kaleme alınmıştır.

İLKELER

Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı'na imza koyan taraflar aşağıdaki hususların çalışmalarımızın temel ilkelerini oluşturduğunu tanırlar:

⁶⁶ Metnin tamamı için bakınız: https://www.tbb.gov.tr/Tr/icerik_cemr-avrupa-yerel-yasamda-kadin-erkek-esitligi-sarti_304 (Erişim Tarihi: 20/04/2024); Hale Akay, Yerel Yönetimlerde Katılımcı Mekanizmalar ve Süreçler, İstanbul: Türkiye Avrupa Vakfı, s. 44.

1. Kadın-erkek eşitliği temel bir haktır. Yerel ve bölgesel yönetimler söz konusu hakkı tüm sorumluluk alanları dâhilinde, her türlü ayrımcılığı - doğrudan veya dolaylı - önleme sorumluluğu da dâhil, uygulamakla yükümlüdürler.
2. Kadın-erkek eşitliği, çoklu ayrımcılık ve dezavantajlar hususlarının gerektiği biçimde ele alınmasını temin etmek. Toplumsal cinsiyetin yanısıra ırk, ten rengi, etnik ve sosyal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya diğer görüşler, ulusal azınlık mensubu olma, mülkiyet, doğum, engellilik, yaş, cinsel yönelim veya sosyo-ekonomik statüye dayalı çoklu ayrımcılık ve dezavantajların kadın - erkek eşitliği konusu çerçevesinde dikkate alınması gerekmektedir.
3. Kadınların ve erkeklerin karar alma süreçlerine dengeli katılımları demokratik bir toplum için ön koşuldur. Kadın-erkek eşitliği hakkı gereği yerel ve bölgesel yönetimler, uygun tüm tedbirleri almak ve gerekli tüm stratejileri uygulamak suretiyle, karar alma süreçlerinin tüm aşamalarında kadınların ve erkeklerin dengeli katılımını ve temsiliyi sağlamakla yükümlüdürler.
4. Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının tasfiyesi kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasında temel önem taşımaktadır. Yerel ve bölgesel yönetimler, kadınların statüleri ve yaşam koşullarına dair eşitsizliklerin temelinde yer alan ve de kadınların ve erkeklerin politik, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamdaki rollerinin eşitsiz değerlendirilmesine yol açan kalıp yargıların ve engellerin tasfiyesi yönünde çalışmalıdırlar.
5. Yerel ve bölgesel yönetimlerin tüm faaliyetlerine toplumsal cinsiyet bakış açısının yerleştirilmesi kadın-erkek eşitliğinin ilerletilmesi için gereklidir. Yerel nüfusun yaşamını etkileyen politikaların, yöntemlerin ve araçların geliştirilmesi aşamalarında toplumsal cinsiyet bakış açısı dikkate alınmalıdır. “Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve politikalara yerleştirilmesi” ve “toplumsal cinsiyete dayalı bütçeleme” tekniklerinin uygulanması bu anlamda verilebilecek örneklerdir. Bu amaçla; kadınların yerel yaşam deneyimleri, hayat ve çalışma koşulları dâhil, çözümlenmeli ve dikkate alınmalıdır.

6. Eylem planları ve programları için gerekli kaynağın tahsisi kadın-erkek eşitliğinin ilerletilmesi için gereklidir. Yerel ve bölgesel yönetimler eşitlik eylem planları ve programlarını hazırlamalıdır, bunların uygulanması için mali ve insan gücü kaynağı tahsis edilmelidir.

EK 3

KADIN DOSTU KENT TAAHHÜTNAMESİ⁶⁷

BİZ AŞAĞIDA İMZASI OLAN KENTLER OLARAK;

1. İllerimizde yerel paydaşların katılımıyla İl Kadın Hakları Koordinasyon Kurulu'nu oluşturmayı,
2. Belediye ve İl Genel Meclislerimizde Kadın - Erkek Eşitlik Komisyonu'nu kurmayı,
3. Belediye ve Valiliklerimizde Kadın - Erkek Eşitlik Birimi kurmayı,
4. İllerimizin Yerel Eşitlik Eylem Planları'nı yerel paydaşlarımız (yerel kamu kurumları, yerel yönetimler, kadın örgütleri, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları) ile birlikte hazırlamayı ve uygulanmasını takip etmeyi,
5. Bütçelerimizi “toplumsal cinsiyete duyarlılık” ilkesini göz önünde bulundurarak hazırlamayı,
6. Kadın örgütleri ile kadın ve kız çocuklarının konumlarını güçlendirme konusunda iş birliği yapmayı,
7. Kadın - Erkek Eşitliği konusunda toplumu bilgilendirici çalışmalar yürütmeyi,
8. Proje kapsamında düzenlenecek faaliyetleri desteklemeyi, bu çerçevede sahip olduğumuz her türlü fiziki ve sosyal donatıların proje kapsamında kullanılması ve bunların organize edilmesinde personele gerekli kolaylığı sağlamayı, görev addederek KADIN DOSTU KENT olmayı taahhüt ediyoruz.

⁶⁷ <http://www.kadindostukentler.com/content/docs/taahhutname.pdf> (Erişim Tarihi: 20/04/2024).

İNSAN HAKLARININ YERELLEŞMESİ VE KENTSEL POLİTİKALAR BAĞLAMINDA İNSAN HAKLARI KENTİ

ÖZET

Kamu yönetimi sistemi içinde kent yönetimleri kentte yaşayanlara en yakın yönetim birimidir. Kent yönetimleri kenttaşların demokrasinin işleyişini anlamalarında önemli rol oynamaktadır. Kent yönetimlerinin bu kapsamda ve yerellik ilkesi gereği yerel politika geliştirirken ve uygularken evrensel insan hakları ilkelerini ve normlarını dikkate almaları beklenmektedir. İnsan haklarının yerelleşmesi ve kentli hakları çerçevesinde kentsel mekânda somutlaşmasıyla insan hakları kenti kavramının ortaya çıkmasında kent yönetimlerinin yerel düzeyde norm yaratıcı kapasitelerinin gelişmesi etkili olmaktadır. Bu tezde insan hakları kenti bağlamında yerel düzeyde insan haklarının geliştirilmesi ve uygulanması kapsamında insan haklarının kentsel mekâna ve kentsel politikalara yansımaları ele alınıp incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, kentsel mekân, kentsel politikalar, kent yönetimleri, insan hakları kenti

LOCALISATION OF HUMAN RIGHTS AND HUMAN RIGHTS CITY IN THE CONTEXT OF URBAN POLICIES

ABSTRACT

City governments within the public administration system are the closest administrative units to the city dwellers. City governments play an important role in ensuring the understanding of functioning of democracy. In line with this function and the principle of subsidiarity, city governments should consider universal human rights principles and norms in formulating and implementing local policies. In the framework of localisation of human rights and their reflection in urban space as urban rights, the emergence and development of the concept of the human rights cities are related to the norm creating role and capacities of city governments. In this thesis, within the scope of the reflection of human rights in urban space and urban policies, the promotion and implementation of human rights at local level in the context of human rights cities are elaborated.

Key words: Human rights, urban space, urban policies, city governments, human rights city